

K 181 735
3

საქართველოს
ბიბლიოთეკა

ქსი თხიანობა

სეგუნდარმა სწინძლთბა
სეესურეთში

* მეტნიერება *

1980

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და
ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი

აღმოსავლური

სტუმარმასპინძლობა
ხევისურეთში

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1980

902.7(C/41)
63.5(2r)
902.7(47.922)
o 917

902.7(C)(=99962.1)

ხევსუყის

აღ. თჩიურის „სტუმარმასპინძლობა ხევსუყეთში“ მოიცავს XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის მასალებს 40-იან წლებამდე. მასში დაწერილებით არის აღწერილი საქართველოს მიანეთის ამ რეგიონში საუკუნეთა მანძილზე გამომუშავებული სტუმარმასპინძლობის წესები ყოფის სხვადასხვა მხარეებთან დაკავშირებით.

მკითხველი გაეცნობა სტუმარმასპინძლობის არა ზოგად ნორმებსა და ეტიკეტს, არამედ ცალკეულ კონკრეტულ შემთხვევაში მათი გამოვლენის ხასიათს, უარყოფით, დასაგმობ მხარეებთან ერთად, დღებით ეროვნულ ტრადიციებს.

K 181, 435

10602
M 607(06)—80 188—80 © გამომცემლობა „მცენიერება“, 1980

ა. შაონის სახე საბ.
სსრ სსხმლფფფფ
რესპუბლიკური
ხ ი ზ ლ ი მ თ მ ა ბ

1-60

რედაქტორისაბან

„არიან მოღვაწენი, რომელთაც რაიმე განსაკუთრებული განათლება არ მიუღიათ, არც გამოქვეყნებული წიგნებით თუ სტატიებით აულაპარაკებიათ ქვეყანა, არც სარფა და სახელი უძებნიათ, რიგითს საზოგადოებრივ სამუშაოს ასრულებდნენ, ჩვეულებრივი ცხოვრებით ცხოვრობდნენ, ფართო საზოგადოებრიობისათვის სრულიად უცნობნი.“

მაგრამ მათ ჰქონდათ მაღალი მოქალაქეობრივი შეგნება და ერის წინაშე პასუხისმგებლობის კეთილშობილური გრძობა,— მუდამ შრომობდნენ, ეძებდნენ, კრებდნენ, იწერდნენ, იხატავდნენ და ამ ნაღვაწს შამომავლობას უტოვებდნენ..... აი. ასეთ ადამიანთა რიცხვს ეკუთვნოდა ალექსი ალექას ძე ოჩიაური“. (ალ. ჭინჭარაული, „ცხოვრობდა მთაში კაცი“, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1972 წ. 8 სექტემბერი). იგი დაიბადა 1892 წელს არხოტის თემის სოფ. ახიელში, ხევსურეთში ცნობილი დასტაქრის ალექა ოჩიაურის ოჯახში. იზრდებოდა და ცხოვრობდა, როგორც მისი თაობის ყველა ხევსური ახალგაზრდა. 1912 წელს ჯარში გაიწვიეს. მაშინ პირველად დატოვა მან მთებში მომწყვდეული თავისი სოფელი და უცნობ, ახალ სამყაროში მოხვდა. ამ პერიოდს ეკუთვნის ალ ოჩიაურის მიერ სალდათობასა და ომზე ნათქვამი ლექსები. მოღვაწეობამ და პოეზიის სიყვარულმა მიიყვანა შემდეგში იგი ხალხური ზეპირსიტყვიერების შემკრებლობამდე.

ჯარიდან დაბრუნების შემდეგ იგი ისევ არხოტში ცხოვრობდა. აქ შეხვდა იგი აკადემიკოს ა. შანიძეს, რომელიც მაშინ ფშავ-ხევსურეთში მოგზაურობდა ენობრივი და ფოლკლორული მასალების შეკრების მიზნით. ამ შეხვედრას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ალ. ოჩიაურის მომავალი მოღვაწეობისათვის. მან თავი მოუყარა და ბ-ნ აკაკის გადასცა საკუთარი და გაგონილი ლექსები, რაც ა. შანიძემ ხევსურული პოეზიის კრებულში გამოაქვეყნა (ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევსურული, 1931 წ.).

აღ. ოჩიაური გასაბჭოების პირველი წლებიდანვე ფშავებში სურეთში პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდა. მთელი სიცოცხლის მანძილზე იგი „ტრიალებდა მთის ხალხში და სისტემატურად იწერდა მათგან ხალხური სიტყვიერების და ეთნოგრაფიულ მასალებს, იწერდა ყველაფერს, რაცკი რაიმე მხრივ შეიძლება იყოს საინტერესო სადღეისოდ ან მომავლისათვის. იწერდა კვალიფიციურად, ზუსტად, უტყუარად, შეუფერავად“ (აღ. ჭინჭარაული). იგი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, რომელიც მონდომებით ჩაება ენიმკ-ის ეთნოგრაფიის განყოფილების მიერ ოცდაათიანი წლებიდან ფართოდ გაშლილ შემკრებლობით მუშაობაში. აკად. გ. ჩიტაიასა და პროფ. ვ. ბარდაველიძის უშუალო ხელმძღვანელობითა და ხელშეწყობით აღ. ოჩიაურმა საკუთარი ცოდნისა და ხალხთან მუშაობის შედეგად დიდძალი ისეთი მასალა დააგროვა, რომლის მოპოვება დღეს სრულიად შეუძლებელია. ეს მასალები მოიცავს ფშაველ-ხევსურთა სარწმუნოებრივი თუ სოციალური ცხოვრების ძირითად მხარეებს (მითოლოგია, ხალხური რელიგიური დღესასწაულები, მიცვალებულის კულტი, ხალხური სამართალი, ანდრეზები, ფშავ-ხევსურული პოეზია, სტუმარმასპინძლობა და ა. შ.). სამწუხაროდ, ამ მასალის გამოქვეყნება, გარდა მიცვალებულის კულტისა და პოეზიისა, დღემდე ვერ მოხერხდა (გამოუქვეყნებელი ხელნაწერები დაცულია საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოგრაფიის განყოფილებაში).

წინამდებარე წიგნი მთლიანად ხევსურულ სტუმარმასპინძლობას დაეთმო. მასში წარმოდგენილი მასალები ხალხში შეკრებილი არ არის, იგი უშუალოდ აღ. ოჩიაურს ეკუთვნის; ავტორი გარეშე დამკვირვებლად კი არ გვევლინება, არამედ უშუალოდ მიუღია მონაწილეობა აღწერილ წეს-ჩვეულებათა შესრულებაში. ყველაფერი, რაზედაც წერს, თვითონ უნახავს და შეუსრულებია. ამიტომ ყურადღების გარეშე არ რჩება უმნიშვნელო დეტალიც კი, რასაც სხვა შეიძლება ვერც შეამჩნევდა, ამიტომ იცის ასე სრულყოფილად, რა უნდა თქვას და მოიმოქმედოს სტუმარმა და მასპინძელმა ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში.

აღ. ოჩიაური სტუმარმასპინძლობას აღწერს არა ზოგადად და განყენებულად, არამედ კონკრეტულ წეს-ჩვეულებებთან და შრომითს საქმიანობასთან კავშირში. ეს კი საშუალებას აძლევს მას ყოველმხრივ აჩვენოს სტუმარმასპინძლობის ნორმები, ეტიკეტი და სიტყვიერი მასალა. გვაცნობს სტუმრისა და მასპინძლის ტრა-

დიციულ ურთიერთობას ლხინსა და გლოვაში, სისხლ-მესისხლეობასა და მტერთა შერიგებაში, დობილ-ძმობილობასა და „ზალ-ქმრეულობაში“, თიბვა-მკასა, ხელსაქმის ცალკეულ დარგებსა და სხვა წეს-ჩვეულებებში.

წიგნი არა მარტო ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით არის საინტერესო, არამედ ბევრ საყურადღებო მასალას მიაწვდის ენათმეცნიერებს, ფოლკლორისტებს და სხვა მომიჯნავე დარგების სპეციალისტებს.

ავტორის ტექსტი იბეჭდება უცვლელად, ზოგ შემთხვევაში გასწორებულია მხოლოდ ენობრივი და სტილისტური უზუსტობანი.

მიუხედავად იმისა, რომ ცალკეულ ტერმინთა და წეს-ჩვეულებათა განმარტება ტექსტშივეა მოცემული, წიგნს მაინც ვურთავთ ზოგიერთი სიტყვების ახსნას.

სტუმარმასპინძლობა მასანახავის დროს

„მასანახავი“ ეწოდება მოსაკითხს, რომელიც მიაქვთ ამა თუ იმ მოკეთესთან, როდესაც მას ბავშვი შეეძინება. ვაჟის გაჩენის შემთხვევაში მას უფრო მომზადებულად და მეტი არაყიით მიუვლენ მოკეთებელიცა და უფრო შორეული ნაცნობ-მეგობრებიც. ქალი თუ დაიბადა, მაშინ კი ახლობელი მოკეთებები თუ მივლენ და ისინიც ნაკლები მომზადებით. ვაჟის გაჩენას ხევესურები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ და დიდი სიხარულით ხვდებოდნენ ამ ამბავს, ნამეტნავად მაშინ, თუ „სამანატურო“ ვაჟი დაიბადებოდა (სამანატურო, ე. ი. სანატრელი. წმაგალითად, რამდენიმე ქალიშვილის მშობლებს ვაჟი არ ჰყავდათ, ენატრებოდათ, რომ „წილნაწილს“ მეშვეილრე გასჩენოდათ. თუ ნატერა აუსრულდებოდათ, ასეთ შვილს სამანატუროს ეძახდნენ). სამანატურო ვაჟის დაბადებაზე ყველა ცდილობდა სხვებზე უფრო ბევრი და კარგი არაყი მიეტანა და, რაც შეიძლება, ადრე მისულიყო მასანახავით. ხანდახან ბავშვი „ქოხიდან“¹ არც კი იქნებოდა შემოყვანილი, რაცა მასანახავით ხალხი უკვე დაიწყებდა სიარულს. ზოგი ოჯახი არაყით მარტო მივიდოდა, ზოგი კი სხვებს შეუამხანაგდებოდა და ორი ან სამი ოჯახი ერთად გამოსწურავდა არაყს. ვინც საარაყეს ერთობით აღულებდა, ისინი წინასწარ მიიტანდნენ შეშას, ფქვილს და აწყვით ჩაყრიდნენ საარაყე ქვაბში².

¹ ქოხი ცალდა ყორისაგან შემოღობილი, პატარა, ჩალით გადახურული ნაგებობა იყო, სადაც ქალები მშობიარობდნენ. შიგ თავსდებოდა მარტო მშობიარე ქალი და სხვა აქ არც ვაეკარებოდა. პურს შორიდან გადაუგდებდნენ და წყალსაც მალეიდან ჩაუსხამდნენ, რათა მათი ჭურჭელი არ „გაუწმინდურებულყო“. ამ საქმეს ასრულებდნენ „მესამრელოე“ (დედათწესიანი) ქალები, რომლებსაც მელოგინის ოჯახიდან მიუტანდნენ საქმელს, წყალს, ხირონს—ბავშვის შესახვევ შალის ქსოვილს და სხვა.

² არაყს შემდეგნაირად ხდიდნენ: საარაყე ქვაბში აწყვით ჩაყრიდნენ ფქვილს, ჩაასხამდნენ წყალს და აღულებდნენ. შემდეგ გადაიღებდნენ სხვა წვრილ ქვაბებში. ამას ეწოდებოდა გადმოგრილება. საქმარისად რომ გაცივდებოდა, ჩაასხამდნენ კოდში და მოსცემდნენ საფუარს, რომელიც წინასწარ „გამთელებული

როდესაც საარაყე გამოსახდელად მზად იყო, გამოსწორავდნენ არაყით გავსებულ ჭურჭლებს გასინჯავდნენ და დიდ ქვაბში ერთმანეთში გადაურევდნენ, ვიდრე საშუალო სიცხარის არაყი არ დადგებოდა. რადგანაც არაყი სხვადასხვა ხარისხისა იყო, ამიტომ ურევდნენ ერთმანეთში. ხევსურებმა ცეცხლზე იცოდნენ უფრო არაყის სინჯვა. შეასხამდნენ არაყს ანთებულ ცეცხლში და როგორ აპრიალდებოდა, ამას აქცევდნენ ყურადღებას. ან არაყს დაასხამდნენ ხანჯლის წვერზე და ასე სინჯავდნენ, მოეკიდებოდა თუ არა ცეცხლი ცივ რკინაზე, ხან მუგუზალს ჩაუშვებდნენ არაყიან ჭურჭელში და სინჯავდნენ, როგორ მოეკიდებოდა. ასე ამოწმებდნენ მასანახავად წასაღებ არაყს და ცდილობდნენ, სხვებზე მეტი რაოდენობისა და სიცხარის არაყი მიეტანათ. მიტანილ არაყს ხევსურები გემოს რომ გაუსინჯავდნენ, მერე ცეცხლზე დაასხამდნენ და აპრიალდებდნენ, რომ ყველას დაენახა, როგორი ცხარე არაყი მოიტანა ამა თუ იმ მოკეთემ. გემოთი თუ გაუგებდნენ, რომ არაყი მაგარი არ იყო, მაშინ ცეცხლზე აღარ დაასხამდნენ, რომ მომტანს არ შერცხვენოდა. როცა დააყენებდნენ საშუალო არაყს, მოიტანდნენ ტიკებს და გადაიღებდნენ. შეიძლება ორნაირი ხარისხის არაყი წაეღოთ, ზოგი საგზაოდ დაბალი ხარისხის არაყს წაიღებდა და გზაზე შემხვედრებს დაალევინებდა (ხევსურისათვის დიდი სირცხვილია, თუ არაყი მიაქვს და გზაზე შემხვედროს: არ დაალევინებს). არაყს რომ გაამზადებდნენ, დიასახლისები შეაწყავდნენ ფქვილსა და ერბოს ერთიმეორესთან, გამოაცხობდნენ ერთ დიდ ხავიწიან ქადას და კუბატ-ქადისკერებს ხავიწისავე გულით. ხავიწიანი ქადა აუცილებელი. ზოლო დანარჩენი წვრილი გამოსაცხობები კი თავისი ნება იყო. იმ ოჯახში, სადაც მიდიოდნენ, თუ ბავშვები ჰყავდათ, მაშინ იმათთვის მისატანად გამოაცხობდნენ კუბატებს, ერთს პატარას — ახალშემომატებული ბავშვისათვისაც.

თუ მოკეთე ახლო იყო, მაშინ ცხენებს არ წაიყვანდნენ. არაყით

ექნებოდათ. საფუერად ხმარობდნენ „ჭიქს“ — ლუღის გამხმარ ქაფს, პურის ხაშს, ლუღის თლეს და საარაყის ძირს. საფუარს წინასწარ გახსნიდნენ „ტკბილში“ — გავრილებულ საარაყე სითხეში, ააფუებდნენ და ისე იხმარებდნენ. კიდს მაგრად მოახვედნენ თავზე და ოთხი-ხუთი დღის განმავლობაში აღარ გახსნიდნენ. როდესაც სალუღე აფუებებოდა და დღილის დაიწყებდა, საარაყე ქვაბში გადაიღებდნენ და გააწყობდნენ ისე, რომ გეჯაზე გავლებული ლულა ზარფუშის ტუჩს მოსწყობოდა. ცეცხლს შეუნთებდნენ, ზოლო გეჯაში წყალს მიუშვებდნენ ლუღის გასაცხვებლად და ორთქლის სითხედ გადასაქცევად. ლუღის ბოლიში მატყლის ბეწვებს პატარა წიწკით დაამაგრებდნენ, საიდანაც წრილით ჩადიოდა არაყი ჭურჭელში.

საესე ტიკებს (ხევსურულად ტიკს ქინთი ეწოდება) გულებში აწაფებდნენ, აცილებდნენ ზურგზე და ისე მიჰქონდათ. თუ მოკეთე შორს იყო, ცხენებით მიდიოდნენ. შეხვდებოდათ ვინმე, დაალევიებდნენ და თვითონაც დალევდნენ, თუ არავინ შეხვდებოდათ, თვითონ ხშირად ისვენებდნენ და გზადაგზა სვამდნენ. მოკეთე თუ ახლო იყო, წინასწარ შეატყობინებდნენ, რომ მოვდივართ ამა და ამ დღეს და სახლში დაგვხვდითო.

მასპინძელი თუ გაიგებდა, რომ პატივსაცემი სტუმარი ვინმე მოდისო, აუცილებლივ თვითონაც მოამზადებდა საარაყეს. უფრო პატივსაცემი იყვნენ დედისძმა, სიმამრი, ცოლის ბიძა და სხვა ვინმე უფროსი კაცი მოკეთეებიდან. თუ მოკეთე მოულოდნელად მოვიდოდა და მასპინძელს არაყი არ ჰქონდა, მაშინ სოფელში სადმე იშოვიდა არაყს, ან გამოსახდელ საარაყეს და დაახვედრებდა სტუმრებს. სტუმრები უფრო დაღამების დროს მივიდოდნენ, გზაზე იგვიანებდნენ და სოფელში ბინდისას შევიდოდნენ. ჩამობტებოდნენ ცხენებიდან, ცხენებს იქვე აარზე მიამდნენ, ავიდოდნენ „წინგარდაზე“ (წინგარდას ეძახიან პირველი სართულის ანუ ბოსლის ბანს, რომლის ნახევარზე მეტი უკავია ზემო სართულს—ჭერხოს და დაახლოებით ერთი მესამედი ჭერხოზე წინ არის წამოჭარბებული. ამ ბანის უკან და ჭერხოს ქვეშ არის ბოსლის „საკვამი“, ე. ი. ბოსლის სასინათლო პატარა ქუჭრუტანა).

სტუმრები, როგორც სასიხარულო ამბავზე მისულები, ქოთით (ხმაურით) და მხიარულებით მიეღვენ. მაგრამ თუ ბოსელში მყოფმა მასპინძელმა მაინც ვერ გაიგონა მათი ხმა, მისულები საკვამში ჩასძახებენ მასპინძელი კაცის სახელს: „შინ ხართ? კარშია გამედიით“ (ასეთ დროს ხევსურეთში დედაკაცის სახელს არ დაიძახებენ. თუნდა კაციც არ იყოს ამ სახლში, ვაჟის, თუნდაც ბავშვის სახელს მაინც დაიძახებენ. სირცხვილიც არის და საწყინიც,— სახლში ქუდიანია და მანდილიანის სახელი დაიძახაო). მასპინძელი გაგონებანედვე გამოვიდოდა, გამოჰყევბოდნენ ყველა ოჯახის წევრები—დიდი და პატარა და მიეგებებოდნენ სტუმრებს. კაცები მოსულთ ეტყოდნენ: „გამარჯვება, ვაჟებო!“, ზოლო ქალებს: „მახვეით თქვენაც მშვიდობით“ (ყველას ერთად—ქალს და ვაჟს, გამარჯვებას არ ეტყვიან, ქალისათვის არ შეიძლებოდა გამარჯვების თქმა და მამაკაცისათვის „მახვედ მშვიდობით“. პირველი თქმა მამაკაცს ეკუთვნოდა, მეორე—დედაკაცს). მისული კაცები კაცებს უპასუხებდნენ: „გაგიმარჯოსთ ღმერთმ“, ქალებს კი: „გავახარასთ ღმერთმ“. ქალები კი ყველას ერთნაირად უპასუხებდნენ: „გიშ-

ველასთ ღმერთმ“ (პირაქეთ ხევსურეთში იციან ორი კაცისათვის თქმა: „გამარჯვება, ვაჟნა“. ერთს სახელს ეტყვიან, თუ ნაცნობია და სახელი იციან. მაგ., გამარჯვება, მინდავ! პირიქითში კი „ვაჟნოს“ არ იტყვიან. ორსაც „ვაჟებო“-ს ეუბნებიან, დანარჩენი ყველაფერი ერთნაირად იციან).

მისულებს დაუდგამდნენ სკამებს, დასხდებოდნენ და მასპინძლები ამბავს ჰკითხავდნენ: „სტუმრებო, ამბავ ან რა მაიყოლეთ, ხო კარგა ხართ, ხო არა გიჭირსთ, კაცი, საქონ, ხო ყველა მშვიდობით ხართ, დიდი, ცოტა. სხვას ხო არავის უჭირს, სხო უცხო ამბავ ხო არაი-ას?“ პასუხი: „კარგად ორთ, რა იკითხების ჩვენ ამბავი. ყველა ცოცხლები ორთ თქვენის წყალობით, გვიდგას სულები, ვათენ-ვალამებთ, რაიცალ ჩვენ ყოფა იქნების“.

ვიდრე ცხენების მოხდას შეუდგებოდნენ. მისულები ახალ შემომატებულს (თუ ვაჟი იყო) მიულოცავდნენ სახლის უფროსებს: კაცსაც და დედაკაცსაც, ბებიას და პაპას: „გავიზარდასთ ღმერთმ ახალკაცი, შვილიშვილი. როგორც გაჩენით გაგალაღნათ, ისრ გაზდითა დ იარაღთ ატანით გაგალაღნასთ. კაი კაც გამაიყვანას, სარგებელ დედ-მამათაიცა და სოფლისაიც. თქვენის გულისა გიყვასთ. დღუშმანთ გულისა ნურა შაგვეარასთ“.

პასუხი: „გიშველასთ ღმერთმ, თქვენს შაგვასწერას გასაზღო-სა, გასახაროს. რაის კაისად გავჩინდებით, ბეჩაობისად გავჩინდებითა -დ ვავიზდებით“. მერე ამბავსაც ჰკითხავდნენ: როგორი ბავშვია, ხომ არ ტირის, ან სახელი რა დაარქვეს. ხევსურეთში იცოდნენ მიცვალებულის სახელის დარქმევა, თუ ჰყავდათ მახლობელი ვინმე მიცვალებული, კარგი და ახალგაზრდა, იმას ან სიზმარში ვინმე ნახავდა, ან თუ ბავშვი ტიროდა— მკითხავთან წავიდოდნენ და იგი უმკითხავებდა: ესა და ეს სახელი დაარქვით და მერე აღარ იტირებსო. დაარქმევდნენ მკითხავის თქმით ამა თუ იმ სახელს და მერე იტყოდნენ: სულმა უშველა და აღარ ტირისო. ხანდახან ორ-სამ სახელსაც გამოუცვლიდნენ, თუ ბავშვი ტირილს არ მოიშლიდა. ხან ვინ რას უმკითხავებდა და ხან ვინ რას. ბოლოს, ალბათ, ყმაწვილი კარგად გახდებოდა, ტირილს მოიშლიდა და სულმა უშველაო.

ასე სახელსაც გამოკითხავდნენ—ვისი სახელი დაარქვეს და ტირილი როგორ მოიშალა. ამას ყველაფერს აქვე მოუყვებოდნენ მასპინძლები, ბოლოს ადგებოდნენ, ცხენებს უნაგირებს მოხსნიდნენ და ყმაწვილები გაიყვანდნენ ცხენებს ბალახზე.

მამაკაცები შეიტანდნენ და ჰქერხოში დაჰკიდებდნენ სტუმ-

რის იარაღებს—ფარს, ხმალს, თოფს და დამბაჩას, ხანჯალს და სხვა
ჩამოართმევდნენ და მერე შეიპატოებდნენ სტუმრებს სახლში. ხურ-
ჯინებსაც მასპინძლები შინ შეიტანდნენ.

ხევსურები ზატხულობით უფრო ჭერხოში ცხოვრობდნენ და
ყველას აქ შეიპატოებდნენ. თუ ბოსელში ცხოვრობდნენ, მაშინ
მამაკაცებს ჭერხოში წაიყვანდნენ. მამაკაცები იმ კარებიდან არ
შევიდოდნენ, რომელზედაც ქალები და ძროხები დადიოდნენ, რად-
გან ეს სასიარულო გზა უწმინდურად ითვლებოდა. ქალისა და პი-
რუტყვის სავალი გზის გავლით თითქოს მამაკაცები გაუწმინდურ-
დებოდნენ, ამაზე თავისი ანგელოზი გაუწყებოდა და ხიფათი რა-
მე დაემართებოდათ. ბოსელში სამყოფო სახლიდან ბანი იყო
ამოჭრილი, რომელსაც ეწოდებოდა „საკვამი“ და სამყოფო სახ-
ლიდან მოდგმული იყო კიბე და მამაკაცები თითოობით ჩაძვრე-
ზოდნენ იქ.

ქალები ქალებს გაუძღვებოდნენ და ბოსლის კარებზე შესვ-
ლით გაივლიდნენ საძროხეს და კიბის მსგავსი კარებით, რომელიც
ყოფდა სამყოფოს და საძროხეს (ამ კარებს ერქვა „ნაწვლის კარ-
ნი“), შევიდოდნენ სამყოფო სახლში (ხევსურული სახლი იყოფო-
და ორად: სამყოფო და საძროხე. შუაზე ჰქონდა ლასტის ღობე სახ-
ლის სიმაღლის ნახევრამდის ამოწული და ნახევარს ზევით თავისუ-
ფალი. ამ ღობის ერთ მხარეზე იყო პირუტყვი და მეორეზე ოჯახი,
ხალხი. ამ ღობეს ეძახდნენ „ნაწვალას“, „გადანაწვლულს“ ან „გა-
ნაწვლულს“. მასზე ვებმული კარები ითვლებოდა ნაწვლის კარად,
რომელიც იცავდა სამყოფოს პირუტყვის გადასვლისაგან. ამ საძ-
როხეზე მამაკაცები ფეხს არ გადასდგამდნენ. მასპინძელი მათ ჭერ-
ხოში შეიყვანდა. ჭერხოდან საკვამი იყო ამოჭრილი, საიდანაც პი-
რდაპირ შეიძლებოდა ჩასვლა სამყოფო სახლში. თუ ღამე იყო, ან
დღისითაც კი ბნელოდა აქ, მასპინძელი კაცი დიაცებს ხმა-
მალლა, ბრძანების კილოთი დაუძახებდა: „სანთები მანათითი!“. დი-
აცები ანთებდნენ ჩირახს (ჩირახი ეწოდებოდა ფიჭვის ძირების
შემას. ფიჭვს რომ მოსჭრიდნენ, ძირი იქ რჩებოდა, ორ-სამ წელში
ფიჭვის ძირი საკმლის მსგავს ნივთიერებას გამოყოფდა, მერე მო-
ჭქონდათ მცხოვრებლებს, საღამოობით ჭრიდნენ და ჩეხავდნენ
წვრილ ნაწილებად და ხმარობდნენ ჭრაქის მაგიერ. ამას ცეცხლი
ისე ევიდებოდა, როგორც სანთელს, მოკიდებული სადაც გინდა წა-
გელო, ცეცხლი აღარ გაუქრებოდა, თუ ძალიან ძლიერი ქარი არ
იქნებოდა). საკვამიდან ჭერხოში მოუსინათლებდნენ. ბოსლოდან
ჭერხოში ასაძრომი კიბე იყო მიდგმული, ქალი ამ კიბეზე ავიდოდა

და ჭერხოში რომ აჩნდებოდა, იქვე კიბეზე გაჩერდებოდა. მასპინძელი და სტუმრები კიბესთან მივიდოდნენ. ქალი ისევ დაბლა ჩავიდოდა და ქაზდარში გაჩერდებოდა, სინათლეს ჭერხოში ასასვლელ კიბეს და საკვამს მიაყენებდა (ქაზდარი ეწოდება სამყოფოს სახლის მიწით მოსწორებულ იატაკს). ჭერხოში სტუმარი და მასპინძელი ერთმანეთს ეტყოდნენ: საკომში შენ ჩადი წინ და არა შენ ჩადიო. აქ წინ წასვლა ნიშნავდა მეორისათვის გზის დათმობას და პატივისცემას. მერე უფროსი ვინც იქნებოდა, ის ჩაუძღვებოდა წინ, უფრო სტუმარი უნდა ყოფილიყო წინ ჩამსვლელი. სტუმრები ბოსელში რომ ჩავიდოდნენ, იტყოდნენ: „აგაშენასთ ღმერთმ, მასპინძელო, სალხინომც ნუ მაგეშლებისტ“. ამ დროს ბოსელში ქალები ფეხზე იდგნენ და ისინიც ეტყოდნენ: „დაშვენდით, მაგვიხვეით მშვიდობით, მშვიდობით თქვენ მოსელა“. ჭერხოდან მასპინძელიც ჩამოვიდოდა და ეტყოდა: „მაგვიხვეით მშვიდობით, სტუმრებო, მშვიდობით თქვენ მასელა, თქვენიმც სტუმრობა ნუ მამეშლებისტ“. „მშვიდობით დაგვხვდითა, კარგად“—ეტყოდნენ სტუმრები. მერე მასპინძელი სტუმრებს და სტუმრები მასპინძელს ეპატიჟებოდნენ სკამის სათავეში ანუ საუფროსო სკამზე დასაჯდომად. ბოლოს მაინც უფრო უფროს კაცს გადააცდენდნენ საუფროსოში დასაჯდომად და მერე რიგრიგობით დასხდებოდნენ უფროსობის მიხედვით. (ხევსურულ სახლში სამამაცოს ერთი გრძელი სკამი იდგა ფიცრისა. ამ სკამის საუფროსოდ ითვლებოდა ის ადგილი, რომელიც იყო ცეცხლთ ახლოს, საუცროსო კი ადგილი, რომელსაც შემოსასვლელი კარები და ჭერხოდან ჩამოსასვლელი კიბეც ახლო ჰქონდა). თუ მასპინძლის ოჯახში უფროსი კაცი იყო, მაშინ იმას დასვამდნენ პირველად, თუ არა სტუმარს. წესით კი მასპინძელი უეჭველად უნდა მჯდარიყო საუფროსოში. აქ მას ცეცხლიც ახლო ჰქონდა და ანთებდა, ნამგზავრი სტუმრები რომ არ გაცივებულყვნენ. ამ დროს ღიაცები საღიაცოს მხარეს დასხდებოდნენ. მათ სკამი არ ჰქონდათ და არც საუფროსო-საუცროსო გააჩნდათ, მხოლოდ ქალ-სტუმარს დასვამდნენ ცეცხლთ ახლოს.

სამამაცოს იყო კაცების იარაღები, ფანდური და სხვ. ქალების მხარეზე კი საღიაცო, საღიასახლისო ინვენტარი: ვარცი, საცერი, ჯამები, კოვზები და ა. შ. მასპინძელი, ახალგაზრდა ქალი, მივიდოდა კაც სტუმრებთან და მიიტანდა შიბიან თათებს, ჭლანებს გახდიდა, ფეხებს შეუწმარალებდა და თათებს ჩააცმევდა. სტუმარი გაუძალიანდებოდა: ფეხებს მე თვითონ გავიხდიო, მაგრამ ქალი

მაინც არ დაიშლიდა. ქალი სტუმრები კი ფეხზე თვითონ გასდრიდნენ და ჩაიცვამდნენ მასპინძლისაგან მოტანილ მშრალ თათებს (თათები: მატყლის ბაწრისაგან მოქსოვილი სქელი, ჭრელი და თბილი წინდები, რომლის წვერებსა და ქუსლს აკერებდნენ შალს, შალზე შიბაით აჭრელებდნენ, ძირზე ტყავს ამოაკერებდნენ და სახლში იცვამდნენ. ქალები ამ თათებს ბევრს ამზადებდნენ, რომ მოსული სტუმრებისათვის ყველასათვის ჰქონოდათ. თუ თათები ცოტა იყო ოჯახში და სტუმრებს არ ეყოფოდა, ეს სირცხვილად მიაჩნდათ). მასპინძელი ქალები მოუტანდნენ და მოახურავდნენ: სტუმარ კაცებს საკაცოდ შეკერილ ტყავებს (ჭურჭი), ქალებს კი საქალოდ შეკერილ ტყავებს (ოჯახში საჭირო იყო, ეს ტყავებიც ბევრი ჰქონოდათ, რომ მოსული სტუმარი ტყავმოუხურავი არ დარჩენილიყო. თუ არა, ჩხუბის დროს საყვედური იცოდნენ: იმდენი არაფერი გაქვს, რომ სტუმარს ტყავი მოახურო და ფეხზე რამე ჩააცვა). მასპინძელი დაანთებდა დიდ ცეცხლს, რომ სითბო ყველას გასწვდომოდა. ხევსურები იტყოდნენ: „ცეცხლ უნდა გულის სტუმარსა, განთ უბეს ჩასადებელი“. (გულის სტუმარს უწოდებდნენ მახლობელს ან ნათესავს, ან გულკეთილად მიმსვლელ-მომსვლელს). სადაც რიგიანი ოჯახი იყო, იქ ფიცრები ჰქონდათ დამზადებული ცეცხლთან ახლო დამჯდარი კაცისათვის ფეხზე მოსაღობებლად, რომ სტუმარს არ დასცხომოდა და ცეცხლს არ შეეწუხებინა. დაიწყებდნენ ერთიმეორისათვის ახალი ამბების გამოკითხვას. გამოკითხავდნენ მეზობლების და ნაცნობების ამბებსაც. თუ ბუდე-ხევსურეთში სტუმრად მოსული იყო არხოტიონი, ან შატილის ხევსური, მაშინ ბუდე-ხევსურეთში მყოფი მასპინძლები უფრო ხშირად ეკითხებოდნენ: ან ჯიხვები ვინ დახოცა, ან ქისტები ხომ არ აწუხებენ და სხვ. მოსული სტუმრებიც ასეთ ამბებს მოუყვებოდნენ და მასპინძლები ალტაცებით უსმენდნენ. ბუდე-ხევსურეთის ხევსურები კი აქაურ ამბებს უამბობდნენ: ვინ მოკვდა, ვინ დაიბადა. ვინ მოიტაცა ესა თუ ის ქალი, ან ვინ ითხოვა, ან ვინ როგორ „იშულლა და ჭრა“ ერთიმეორე და როგორ შერიგდნენ, ქადაგი თუ დასვეს რომელიმე ჯვარში და რა ბრძანება გამოვიდა ხთიშვილისაგან. ბუდე-ხევსურები ასეთს იმიტომ მოუთხრობდნენ, აქაური ხევსურები არც ჯიხვებზე ნადირობდნენ და ქისტებთანაც არ ჰქონდათ ბრძოლა სიშორის გამო. პირიქითელი ხევსურები კი ასეთ ამბებში იყვნენ გართული. პირაქითელი ანუ ბუდე-ხევსურები მოუყვებოდნენ აგრეთვე ცქენების ამბებს, რადგან აქ ხშირად იყო დიდი მიცვალებულის პატივსაცემად და კაი დიდის ცხენებიც ჰყავდათ. ეკითხე-

ბოდნენ საერთაშორისო ამბებზეც: მეფეებისა და იმათი ომების შესახებ, ვინაიდან ამ ამბებთან ბუდე-ხევისურები უფრო ახლო იყვნენ. ამბების მოყოლას მოკლედ მოათავებდნენ და მოსული სტუმრები მოიკითხავდნენ თავის მოტანილ ხურჯინს. მასპინძელი მოიტანდა და სტუმარი ანოლაგებდა მასანახავზე მიტანილს (ხავიწიანი დიდი ქადა, ზედ კუბატ-ქადისკვრები) და გადასცემდა დიასახლისს. დიასახლისი კუბატ-ქადისკვრებს ბავშვებს დაურიგებდა, ქადას კი შეინახავდა, სადაც სწავა პური ინახებოდა. სტუმარი მოხსნიდა „ქინთს“ (ტიქა) და მასპინძლისაგან მოითხოვდა ყანწებს. მასპინძელი ეტყოდა: „მაიცადე, ჯერ ნუ ხჯსნი ქინთს, არა გვეჩქარის, კიდევ მოვესწრობით. ჩვენდ სასმელად მატანილი გაქეთ—სასმელი. კაცს წავლალავ, ძმა-სახლისკაცებსა -დ მეზობლებსაც მავიყონთ, რო იმათაც გაიგან თქვენ მასვლა, თორე თავის ჭერთძირში ბევრ რაიმ იმალეზის. თქვენ მასვლა მე დიდად მიღირსა -დ არ მინდ, რო ხალხმაც არ გაიგას კაის მაკეთის მასვლა სტუმრად“. ამ საუბრით მასპინძელი ერთ უნცროს ოჯახის წევრს დაავალებდა: „წაედი, აწი (დაპატიყე) ჯერ ჩემ ძმა“. მერე დაავალებდა ახლო მეზობლების და მეგობრების „წეეას“. მიღებული იყო პირველად თავისიანების დაძახება, თორემ შეიძლება, თუ ის გაიგებდა, პირველად სხვები მიიპატიყეს და მე ბოლოს მომიგონესო, გაჯავრებულიყო და აღარც კი წასულიყო. მერე მასპინძელი ჩამოუთვლიდა მორიგეობით, ვინც უნდა დაეპატიყა. ისიც აღგებოდა და დააპირებდა წასვლას, მაგრამ სტუმარი დაიჭერდა და ეტყოდა: „დაიცადე, ნუ წახოლ, აქ ჩვენ იმთვენ სასმელ არ გვიდგას, რომ ვაწოთ და მავიყვანათ ვინ. ნეტაინ იმთვენ სასმელ გამაგვივიდას, რო ჩვენ გვეყმავას სტუმარ-მასპინძელთ. რო ვაწოთა -დ მავიყვანათ-ვინ, აქ ქინთში ქვე არა გვიდგასა, მიაც შამცხვენდებისა თქვენაც, მასულ-მაწულებს ხო დახვედრა უნდ, შამმევა სასმლისაი -დ აქ ჩვენ ქვე არა გამაგვივ იმთვენი“.

მასპინძელი ეტყოდა სტუმარს: „გაუშვი, გაუშვი. ჩვენ ვხედავთ, მანდ გიდგასთა რა თუ არ. ჩვენა ჩვენებს მაწულებს კი არა, ლაშქარს ეცვ ეგ არაყი“. მაწვერად გაგზავნილი კაციც წასასვლელად კიდევ გაიწევდა, მაგრამ სტუმარი ისევ შეაჩერებდა და ეტყოდა: „მაიცადე, მაიცადე. არაყ მაინც შავსვათა -დ მემრ წახვიდი. ბევრს შაინც ნუ ვის უძახებ, შენს დღეგრძელობას, თორემ შავცხვენდების“. სტუმარი ქინთიდან არაყს დაასხამდა ყანწში და პირველად წამსვლელ მაწვეარს მისცემდა. ის ეტყოდა: „ჯერ თქვენ შავით,

თქვენ“, სტუმარი არ დაიშლიდა და რადგან წამსვლელი იყო, ველად მას დააღევიანებდა.

მაწევარი რომ წავიღოდა, სტუმარი კიდეც დაასხამდა არაყს-გახვრეტილი ბოლოებით ძაფზე ასხმულ ყანწებს მასპინძელი მიიტანდა და სტუმართან ახლოს დააწყობდა, მისცემდა საუფროსოში მჯდარ უფროს კაცს, მერე—მოყოლებით. თანაც იტყოდა: „არ გამაგვივიდ კა არაყი. საარაყეში ჩაყრით კა ჩაყვარეთა -დ არ გამავიდ, როგორც არაყ გვინდოდ, ვერ მავედით ისრ მძიმედ, როგორც გვეწად (მძიმედ მოსვლა ნიშნავდა ბევრი არაყის მოტანას). მემრ შორნ გზან-ი არიან, გვეხარჯ გზაზე. ბევრ ხალხ დადიოდა -დ გვეყრებოდ. აბა გზაში შაყრილს არაყს ვერაჯლად გააცილებს კაცი, თვალთ ვერ მაიმწუხავსად, თავის გულს ვერ გაიციენებს“. მასპინძელი ეტყოდა: „ჩვენ შენ მასვლა გვიხარიაან -დ გვაჩნავ კარგად, თორე მიტანილ-მატანილი თუნდა ბევრ იყოსა, თუნდა ცოტა, მაინც გათავდების. გაუთაო არაყ კი არა წყალიც არ ას. წუხრის თაოდ თითო თულუხ წყალ მაგოქვა -დ დილისად აღარ დარჩების. მემრ ისიც ას, რო შორ გზაი ასა, საპალნითაც რო წამილას, გზაში ბევრ ხარჯ უნდ. მემრ ხალხის საყათრონ გზანი, ბევრ მგზავრ დადის. მგზავრისად დამალულად სირცხვილიან არაყი არც მინდ მატანილი გზამაც უნდა გაიგასა -დ მგზავრმაც, შენ რა საქმეზედ მიხოლა -დ ვისთან მიხოდ. აბაბაი, რო ბევრ მაგიტანავ, მაგასაც ვინ ვიხედავდა -დ ჩვენ როს მაგყოლიოროთ. ყველას მასხლეტილნი ოროთ“.

ხევსურებს ჩვეულებად აქვს: გზაში არაყი რომ მიაქვთ, ვისაც შეხვდებიან, ყველას დააღევიანებენ. მოკეთესთან რომ მიდის ხევსური, უეჭველად არაყი მიაქვს თან, არაყით მისვლა დიდად არის მიღებული. თუ კარგი და პურადი კაცია მასპინძელი და გაიგო, რომ მომავალმა სტუმარმა გზაში ვისმე არაყი არ დააღევიანა, ამაზე ძალიან გაჯავრდება და სტუმარს დაემღურება. თუ მასპინძელიც „დედაჭუა“ (ძუნწი) და სტუმარიც, შეიძლება არაყის არ დაახარჯვა და ბევრის მოტანა ესიამოვნებოდა კიდეც. პატარა მაგალითი მითხრეს პურადი კაცის შესახებ: ერთი კაცი დათვისში ცხოვრობდა, სახელად აბა. ძალიან სახელგანთქმული და კარგი კაცი ყოფილა, მაგრამ სიძე ჰყოლია წუწვი, ხევსურულად დედაჭუა. იმას ეძახდნენ გაგას, ცხოვრობდა ბლოში. ბლო არის ბუდე-ხევსურეთის სათავეში, დათვისი კი ამავე ხევსურეთის ბოლოშია, ფშავლების საზღვართან ახლო. ისე რომ, ბლოდან დათვისამდინ იქნება ოცი კილომეტრი მაინც. გაგას გაუესია ქინთი არაყით და წამოსულა აბასთან სტუმრად. სიძეს ჩვეულებრივად კარგად შეხ-

ვედრიან. ერთიმეორის მოკითხვის შემდეგ გაგას არაყიანი ქინთი პირამდინ სავსე ამოუღია ხურჯინიდან. აბას ცუდად შეუხედია არაფერი უთქვამს. ბევრი არაყი რომ მოიტანა, ამით გათამამებულიმა სიძემ თქვა: „გავავსი კი ე-ქინთი. არ დამენახვის სუბუქად მისვლა მაკეთესთან (მსუბუქად მისვლა ნიშნავს ცოტა არაყის მიტანას). ხალხიც ბევრ კი მეყრებოდა გზაში, მაგრამ რას ვის ვაწვდენდი, ან რა ვის ვალი მქონდ, არცად არ მამიჯსნავ ქინთისად“. აბა მთლად აიშალა და უნდოდა სიძის ცემა, მაგრამ სტუმარმასპინძლობის წესმა და სირცხვილმა თავი შეაკავებინა, რადგან თავის სახლში სტუმრისათვის ცემა სირცხვილი იყო. ამდგარა, ქინთი წყნარად გამოუროთმეგია და გაუსროლია საძროხისაკენ; ქინთი ძალიან სავსე იყო, კედლის მიჯახებისთანავე გახეთქილა და არაყი დაღვრილა. გაგასთვის კი უთქვამს: „მე აბა-ი ორ, მინდიის შვილი. შენი მიტანილი არაყით აქ მე რას საკვირელთ გამამიყვანდი. გზაში ვინებიც გეყრებოდესა, არაყ არ შაასმიე, გამააცილი, ისეებ რას იტყოდეს, რა იკითხევდესა, გაგა სად ვისთან მივავ. რო გაიგებდეს, აბასთან მივავ, ხო გაიგებდეს, არაყ ექნებოდავ. იმას არ იტყოდესა, აბასავ ქვე თუ გაუხარდებისავ, რო იმასთან მიმავალმ სტუმარმავ არაყ არ ვის შაასმიოსაო, ბევრ არაყ მიუტანასავ. მემრ ხო დამელევის კარშია -დ კაცში გამასავალ, რო შიაც შენსავით დედაჭუხად ჩამთვალან. მემრ მე რა ისით კაც ვიყავ, რო შენ დამალვა გდობნიყვ—აბასთან მიოლავ. უფრო კა არ იქნებოდა, რო ვინაც შაგხვდებოდ, გადმამბტარიყავ ცხენზეითა, გეთქვ: მაიცადე, აქ არაყ მიმყვების, აბასთან მიოლა, იმასთან მიმავალი არაყს ვერ გაგაცილებ, წამეედი, აბაი ვაღლეგრძელათა, ეს უფრო ძვირად არ ღირდა, რო შენაც მავსენებდი -დ ისიც საღლეგძელოს იტყოდ. წავიდოდა, სხვავან იტყოდ: გაგავ მინდიით აბასთან მიმავალ შამხვდაო, კა არაყ ზდგომიყვავ, ბევრ მასმივაოდ, დამათკრავ. შენ კა მახვედი აქ, მეუბნები—ქინთისად არ მამიჯსნავავ. შენმა გამარჯვებამ, მინდიის შვილს გაახარებდი, მადლობას გეტყოდ. ეგრ გინდ შენაცა, სხვას შენისთანას დედაჭუხასაც. სხვებიც გაიგონებენა -დ კლოვ აღარ იქმენ ეგეთ სამარცხვინო საქმეს, რო ეხლად შენ ხქენი“. გაგას შერცხვენია, გაწითლებულა, მაგრამ ცოლეთთან იყო და ცუდს ვერაფერს გაუბედავდა. ერთი ეს კი უთქვამს: „ახ, ნეტან კა არაყ მაინც არ ყოფილიყვ ის ოვერიო“.

სტუმარი არაყს დაასხამდა (მაწვეარი საწვევრად რომ იყო), იქ მყოფთ ყანწებს მისცემდა და დაუწყებდა ძალადობას; მოილოცეთ არაყი და ჩქარა დალიეთო. სტუმარი კაცებთან ერთად ღია-

სახლისაჲც მისცემდა ერთ ყანწს, თუ ის ხნიერი ქალი იყო, ახალ-
გაზრდა ქალი კი ყანწს ხელს არ მოჰკიდებდა, ვიდრე მისი მამა
გიერ ყველა უფროსებს არ დააღვეინებდნენ თითო ყანწს. მასპინ-
ძელი კაცები მოილოცავდნენ: „აგაშენასთ ღმერთმ ჩვენებ მამ-
კითხავენი, ბარაქა მაგცასთ, მშვიდობით გამყოფნასთ, თქვენ თა-
ვი. თქვენ მაკეთეობა ღმერთმა ნუ მაგვიშალას, ნუ დაგლივნასთ
მაკეთის იმედადა, თავისის პატრონად. თქვენს ლხინზე ჩვენ გადა-
გვაგდიოს თქვენ მახედვა-მაკითხულობა. თქვენ დაგლოცნასთ, ყვე-
ლა გადღეგძელნასთ. მანდილოსნებო, გაგახარნასთ თქვენაც, გაგა-
ლაღნასთ. ტანით მთლადა, გულით მხიარულად გამყოფნასთ, თვალ
ნუ რაზე აგტირასთ, გულ ნუ რაზე შაგიწუხასთ, მზის საფიც-
რებ გიცოცხლასთ“. ასეთი დალოცვის შემდეგ მასპინძელი, თუ ნე-
ბით არ დაცლიდა ყანწს დროზე, ერთი სტუმართაგანი (კაცი ან
ქალი) ყანწს ხელს მოჰკიდებდა და ძალათი დააღვეინებდა. როცა
მასპინძელი ყანწს პირიდან მოიშორებდა, იტყოდა: „აი, შავსვი
თქვენის გამარჯვებისა, გახარებისა, გადღეგრძელნასთ აი, გამთელ-
ნასთ“. („თქვენის გამარჯვებისა“—ეტყოდნენ მამაკაცებს, ხოლო
„თქვენის გახარებისა“—ეტყოდნენ ქალებს. ეს უკანასკნელი რომ
მამაკაცისათვის ეთქვათ, აუცილებლივ ჩხუბი მოხდებოდა,—ქალად
გამხადაო. ქალს ყოველთვის გახარებას ეტყოდნენ და ვაჟს—გამარ-
ჯვებას). სტუმარი, რომელიც არაყს არიგებდა, გამოართვამდა ყანწს
და ეტყოდა: „ღმერთმა გაამას, ალალი ქნასა“.

არაყის დამღვევი მასპინძელი სტუმარს არაყს უქებდა: „ოხ.
ცეცხლივით არაყიც ას! რას გამაგივიდათ ესეთ არაყი?!“.

მასპინძელი მანამ დაღვედა, ყანწში ხან ჯოხს ჩაყოფდა და
არაყით დასველებულ ჯოხს ანთებულ ცეცხლში შეიტანდა,—არაყი
თუ ცხარე იყო და ცეცხლი მოეკიდებოდა, ყველას გაეხარდებოდა
და იტყოდნენ: „აი, ეესეთა უნდ არაყი, გახენეთა, გაღზედაც ბრი-
ალ გამოილ ცეცხლმ“. ხან მასპინძელი ცეცხლზე დაასხამდა არაყს
და ცეცხლი რომ აბრიალდებოდა, იტყოდა: „აი, ღედა ვაცხონი
შენის გამამწურავისა, საგულდაგულოდ კი გამაუწურავ“.

სტუმარს ამ თავის მოტანილი არაყის ქება ძალიან უხაროდა,
მაგრამ თვითონ მაინც იტყოდა: „მინდოდ, რო რიგიანან არაყან მა-
მეტანნეს, მაგრამ არ გამავიდ ოკერი, მემრ მე თაოდაც მსმელი ორ,
ახლა მამსველელ-მამსველელი, არაყს თუ წვერ მასწყდ, სრუ აღარა-
დ დარჩების. აი, წვერ-წვერან არაყან ქვე მავსხლიტენითა, შამან-
შუმანი, ნაბოლოვარ არაყ ერთუცში დავღრიეთა -დ წამავილით. აბა
ქოოდ წამაუვალობაივ ვეღარ მავაგერკეთ, ასრაც კარგა ხანს დავ-

გვიანდით. სირცხვილით ეს არაყ სრუ არ იყვ წამასალებ, მაგარი მანქანა
 რა უყოთ, სიღარიბეს განა ჩვენ ვარჯულებთ. ჩვენ ამავის მეტნ
 არც კაცნი ორთა, არც ცხოვრებაი გოქვ, რაიც არაყ მავიტანეთ“.

მამაკაცებს რომ დაალევიებდა, სტუმარი ახლა ქალებს მია-
 წოდებდა არაყს. ახალგაზრდა ქალები, პატარძალი მანამდის არ
 დალევდნენ, სანამ მის მიერ გაგზავნილ ყანწს ყველა უფროსებს
 არ დაალევიებდნენ. „ზლის“ მიტანილს ყანწს რომ ყველა დალევ-
 და, მერე ისიც დაიჭერდა ყანწს და დაილოცებოდა: „სტუმრებო,
 ღმერთმა დაგლოცნასთ, გადღეგძელნასთ, მშვიდობით გამოყოფ-
 ნასთ, ერთუც გიცოცხლასთ, ჩვენთან მასვლისად ბევრ კა მაიყვან-
 ნას თქვენთან“. უფროსებს ხმას არ გასცემდა, თუ ის „ახალზალი“
 იყო, და ამ შუა ლოცვაში გაჩუმდებოდა. ერთი რომელიმე უფ-
 როსი დიაცი აღგებოდა და ზლის მაგიერ დაულოცავდა ყანწს უფ-
 როსებს: „უფროსებო, აი, ზალ გილოცავსთ, ღმერთმა დაგლოც-
 ნასთ, გადღეგძელნასთ, მშვიდობით გამოყოფნასთ“. ისენიც უპა-
 სუხებდნენ: „ღმერთმა შენაც გაგახარასა -დ ე ზლის გულიც გა-
 ხარებით ამყოფას“. უფროსი დიაცი, რომელიც აღგებოდა, ზლის
 ყანწით უფროსებს დალოცავდა, ისევ დაჯდებოდა და ლოცვას ზა-
 ლს გააგრძელებდა. დიაციებს თვითონ ეტყოდა: „დიაციებო, თქვე-
 ნაც დაგლოცნასთ, გადღეგძელნასთ, გაგახარანასთ, გაგალაღნასთ.
 ჯელის საიმედოებ გიცოცხლნასთ. ჭირს ვსომ თქვენს“. მერე სხვა
 მხარეს მიბრუნდებოდა, ან ამოეფარებოდა ვისმე და ისე დალევდა,
 რომ არაყის დალევაში უფროს კაცებს არ დაენახათ. ახალზლის
 ლოცვა იყო ამ წესით და უფროსი დიაციები კი თავის ყანწს თვითონ
 დაილოცავდნენ და დალევდნენ როგორც კაცები. მხოლოდ სიტ-
 ყვები და კილო კი ისეთივე ჰქონდათ, როგორც ახალგაზრდა ქალს.

181-735

სტუმარი შინაურებს როცა არაყს ასმევდა, ამ დროს მაწევარ-
 რი, სადაც დაავალეს, ყველგან მივიდოდა. დიაცი თუ იყო მაწევარდ
 მისული, ასე დაიძახებდა: „შინ ხართა?“ თუ ვაჟი იყო მაწევარი, ის
 საკომთან მივიდოდა, ამ ოჯახის უფროსი კაცის სახელს დაიძახებ-
 და და ჰკითხავდა—შინა ხარო? მასპინძელი უპასუხებდა: „შინ
 ორთ“. ხევსურეთში ოჯახს რომ დაუძახებდნენ, როგორც ვთქვიოთ,
 დიაციის სახელს არ ახსენებდნენ, აუცილებლივ დაიძახებდნენ მა-
 მაკაცის სახელს. თუ კაცი არ იქნებოდა, ვაჟის სახელს მაინც დაი-
 ძახებდნენ, თუნდა ის სულ პატარა ყოფილიყო. ქალის სახელის და-
 ძახება „სანაწყევროო“, იტყოდნენ (სანაწყევრო — ცუდი რამის
 მომასწავებელი, წყევლის მსგავსი). დაძახებისთანავე ქალები აან-
 თებდნენ „ჩირახს“ ან „ჩრაქეს“ (ჩრაქვი: არაყის ხის ქერქი) და

ქ. შარტვის სახ. საბ.
 სსრ სსრფსფიფო
 რედაქციაში

მოუსინათლებდნენ მოსულს. თუ ვაჟი იყო, ჰერბოზე წაიყვანდნენ, ხოლო თუ ქალი, ბოსლის კარებისას. მაწევარს თუ ძალიან ეჩქარებოდა, შეიძლება არც კი შესულიყო შინ და პირდაპირ საკომიდან დაუწყებდა წევას. შინ რომ შეიყვანდნენ, შესული იტყოდა: „ავაშენასთ ღმერთმ“. „დაგამშვენას, მაგვიხვე მშვიდობით“ — ყველანი ფეხზე ადგომით მოეგებებოდნენ. მიიწვევდნენ, დაჯექით. მაგრამ ის ადვილად არ დაჯდებოდა და განუცხადებდა თავის როსკლის მიზეზს: „წამამალალეს დედ-მამათ, სტუმრებ მაგვივიდესავ, მემასანახვევებოვ, ყველან წამაიყვანნიდივ, ნუ ვის გასწირავვ“. ვისაც აწევდა, ის ეტყოდა: „ღმერთმა ბევრ კა მაგცასთ, ღვინის მამკითხავ ნუ მაგაშალასთ (სახლის უფროსი პასუხობდა, ჯერ სხვები ჩუმად იყვნენ). ეხლა დაღალული ორ, ვერ შავსომ არაყს, ჰემრ ქვე გამტანჯავს, აოდ გამგდის. რა მათუვალობაი ას ჩემი, თქვენს სახლშით გამაუვალი ორ. ჩვენს სახლში თბილ წყალიც არავინ გინახავთ. მადლობელი ორ“. თუ მაწევარი ქალი იყო, იტყოდა: „არ, არ გაგწირავ არ, არც შენა -დ არც სხვათ ჯალაფთ. ეხლა რო თქვენ არ წაგიყვანათ, შინ არ მიმიტყვენ ჯალაფნი“. ასეთი ლაპარაკის შემდეგ მაწევარი მაინც წაიყვანდა თუ ოჯახის ყველა წევრებს არა, სახლის უფროსს მაინც. ვისაც აწევდა, ფეხზე წამოაყენებდა და გამოსვლის დროს იტყოდა: „ჯვარ გეწერასთ, ჯალაფნო, მშვიდობით იყვენით“ — „ჯვარისამც წყალობაი გაქვ, კელ მაგიმართას ღმერთმ“, — ეტყოდნენ შინაურები და გამოისტუმრებდნენ. შეიძლებოდა მაწევარს ნაწვევი კაცი პირდაპირ გეგზავნა სახლში, შეიძლებოდა ერთად წამოსულიყვენენ, გზადაგზა სხვებიც ეწევა და წამოიყვანა თან. ზოგების წევა ძალიან გულთ ჰქონდა დავალებული — თუ ის კაცი არ მოიყვანე, აქ არ მოხვიდეთ. ამიტომ, მაწევარი მას წინასწარ ეუბნებოდა: „რად გინდ, რო მეორედ აქ მაწვალ, მაინც არ მაგეშობიან ქვე. იქავ წამამალალვენ“. მაწევარი თუ ახალზალი იყო და უფროსს არ „ზძრახევდა“ (ხმას სცემდა), ამ ოჯახში სხვა წევრებს ეტყოდა, რომ მის წასაყვანად იყო გამოგზავნილი. უფროსი მადლობას გადაიხდიდა, მაგრამ ახალზალი თავდახრილი ხმამოუღებლივ დადგებოდა მანამდინ, სანამ უფროსი არ გამოჰყვებოდა. უფროსი კაცი თუ მარტო იყო და ოჯახში არავინ ჰყავდა, მაშინ ზალი შევიდოდა სახლში და ჩუმად დადგებოდა. უფროსი კაცი შეეკითხებოდა: „ზალო, ან რა დაგაბარეს ჩემთან, რაად წამაგლალეს?“ ზალი იმას ხმას პირდაპირ არ გასცემდა და ისე დაიწყებდა ლაპარაკს, ვითომც იქ მესამე პირი ვინმე იდგა და იმას ელაპარაკებოდა: „შინით წამამალალესავ, რო წამაიყვანი-

დივ“. ამ მიზეზს რომ ეტყოდა, მერე იდგა ჩუმაღ, ვიდრე ის გამოჰყვებოდა. მაწევარი წუთლებს თანდათანობით გზავნიდა სახლში და ბოლოს რამდენიმე კაცთან ერთად მოვიდოდა თვითონაც.

მოსული წუელი კაცი საკვამიდან ჩამოვიდოდა და იტყოდა: „აშენდით სტუმარიცა, მასპინძელიც, აშენდით. სალხინოიმც ნუ მაგეშლებით“. კაცებს მასპინძელი ეტყოდა: „გამარჯვება, ვაჟე-პო“. დიაცებს ეტყოდა: „მახვეით თქვენაც მშვიდობით, დიაცებო“. კაცები უპასუხებდნენ: „გაგიმარჯოს ღმერთმ“. ქალები კი ეტყოდნენ: „მშვიდობითამც მექნები, კარგად“. ყველანი ფეხზე აღდგებოდნენ, შემოეგებებოდნენ და ეტყოდნენ: „მაგვიხვე მშვიდობით, სძვიდობით შენ მასელა...“ „ძმვიდობით დამხვდით, კარგად“ — უპასუხებდნენ. ხალხი სამამაცო სკამიდან ქაზდარში გადმოვიდოდა და მიიწვევდნენ მოსულებს. მოსული კაცი თუ უფროსი იყო, დაჯდებოდა უფროსებთან და თუ უნცროსი, ბოლოსაკე უნცროსებთან დაჯდებოდა. აქ შემხვედრთაგანს თუ არყიანი ყანწი ვინმეს ეჭირა, მოსული ყანწს ხელიდან გამოართვამდა და სთხოვდა — დაბრძანდიო. ყანწის პატრონი დაჯდებოდა, მოსული კი მას ყანწს ისევ ხელში მისცემდა და ეტყოდა: „ღმერთმა გავამას“. „ღმერთმა გიშველას, მტერ მაიყვა ნებას“ — უპასუხებდა ყანწის პატრონი და დაიჭერდა ისევ თავის ყანწს. ასე დარიგდებოდნენ უფროსობის მიხედვით სკამზე. ქალი თუ იყო წუელი, ის რომ შემოვიდოდა საძროხიდან, იტყოდა: „შინ ხართა?“ „შინ ორთ, შინ“ — უპასუხებდნენ შინაური ქალები და მიუნათებდნენ სანთებს. მოსული ქალი სამყოფოზე რომ გადავიდოდა, სტუმრებს ყველას ერთად ეტყოდა: „მახვეით მშვიდობით“. „გიშველას ღმერთმ“ — იქნებოდა სტუმრებისაგან პასუხი და ყველანი ფეხზე აღდგომით ეტყოდნენ: „მაგვიხვე მშვიდობით, მშვიდობით შენ მოსელა“. — მშვიდობითამც მექნებითა, კარგად. დასხეით, ჩემის გულისად ფეხზე რას ზდგებით“.

ყველანი დალაგდებოდნენ თავ-თავის ადგილზე. მოსული დიაცებთან დაჯდებოდა, ე. ი. სადიაცოს. სხვათაშორის, აქ ქალებმა სკამები არ იცოდნენ და დასხდებოდნენ პირდაპირ, უსკამოდ.

მოსული ქალებიც და კაცებიც სტუმრებს ამბავს ჰკითხავდნენ. კაცები ასეთი სიტყვებით: „მშვიდობით ხართა? ხო არა გიჭირსთ კაცს ან საქონს, დიდ-ცოტას ხო არაი გაქვთ შაწუხება, დღონება? ღმერთმა განებასთ საამური თქვენ მშვიდობა“.

ქალები კი ასეთი სიტყვებით მიესალმებოდნენ: „აბა რაველ ხართ, მშვიდობით ხართა? ხო არა გიჭირსთ ან ბერს, ან ახალს,

ან დიდს ან ცოტას, ხო არასვინ ავადობთ. საქონეებ ხო გიკვდათ? ნეტავინ კარგად იყვნათ, ნეტავინ“. რაც გინდა დიდი გაჭირვება ჰქონდეთ, მაინც ამბავის კითხვის პასუხად არაფერს იტყვიან, გარდა ამ სიტყვებისა: „კარგად ორთ, რა კითხვა უნდ ჩვენს ამბავს. ვათენ-ვალამებთ ქვე, სხო კა ქვე არაი გვაყრავ“. მერე ისევ გააბამდნენ უცხო ამბების გამოკითხვას, როგორც ზემოთ იყო მოყვანილი. საუბარი იქნებოდა ჯიხვებზე ნადირობის ირგვლივ, ქისტებზე და სხვ. ბოლოს სტუმარი ყველა მოსულს მიაართმევდა არაყს და ისინიც ჩვეულებრივი წესებით ჩამოართმევდნენ ყანწებს. ყველანი დაილოცებოდნენ და დაღვედნენ ცოცოტას. ორ-ორ ყანწს დააღვეინებდნენ, მესამეზე სტუმარი ამ ყანწებს დაბლა დააწყობდა და მოითხოვდა დიდ ყანწს.

დიდ ყანწს „სანაკვეთროს“ უწოდებდნენ. „ნაკვეთი“ ეწოდებოდა, ვინც დაიფიცავდა, რომ ერთი ყანწის მეტს არ დაღვევო. ერთ სახლში ამ დიდი ყანწით მხოლოდ ერთს დაღვევდა. ზოგი სამს ყანწზე აიკვეთავდა. ზოგი ისე ჰკვეთდა, რომ დღეში ერთს დაღვევდა, რამდენი სახლიც არ უნდა გამოეცვალა, ზოგი კი სულ აიკრძალავდა სასმლის დაღვევას. სანაკვეთრო დიდი ყანწი სწორედ ამიტომ ყველა ოჯახს ჰქონდა.

სტუმარი ამ ყანწს მოითხოვდა, დაასხამდა და დაახლოებით ასე იტყოდა: „ხალხნო, თქვენს გამარჯვებას, ერთ სიტყვა მინდ. რო ვთქვა, თუ იყურებითა -დ ცოტა ხან დასწყნარდებით. დღეს ჩვენ რაად მოვედით აქ, იმას მაგავსენებთ. ჩვენ ან მოსვლა რაად ღირსა -დ ან წასვლა, მაგრამ კაის მაკეთისა კი ქვე უხარის კაცსა. ცუდ ქვე სწყინს. ჩვენ აი, ემ ჩვენის კაის მაკეთის სასიხარულო ამბავ გავიგონეთ, იმაზე რაიმ ვიცოდვილეთ, ეს შამან-წყალ გავამირღვეთა -დ წამავედით. მე მინდ, რო აქ ერთის ისითის კაცის საღვეგძელოი ვთქვა, რომენიც ჩვენ მასპინძელი ას. მას არ გვეცმს. ჩვენს მატანილს არც რას სომსა, არც ჭამს. არც სწყინს ჩვენ მასვლაი -დ არც უხარის. ყველაზე ცოტაი, მაგრამ ყველაზე დიდ ბატონი. მეფე ერეკლე ერთ კაცსთან სტუმრად მისულა, უთქომ, ისეთს ოჯახში წამიყვანეთავ, რო ჩემზე ბატონ არავინ იყოსავ. ხალხს ნეფე ერეკლის სიტყვა ვერ აუგსნავისა, უკითხავ — ბატონო, შენზე უფროსივ, ან შენზე დიდ ბატონივ შენს საყმოში ვინ ასავ. სადაც გინდა იყავ, შენზე დიდ ბატონ არავინ იქნებისავ. ერეკლეს გაუცინებავა -დ უთქომ: ჩემს საყმოჩი კი არაო-დ წელანავ. აქავ ჩემზე დიდ ბატონ ეჭირავ ველჩიავ თავის დედასავ. მაშინ მიხვედრილან, რო ერეკლე ყმაწვილისად ამბობდ, რო ისივ ჩემზე

დიდ ბატონიავ. ერთ ყველაზე დიდ ბატონ აგერაი დედას
უჭერავა -დ ის ვაღლეგძელათ ეხლად ემ ყანწით. წინწინავ ვაღლეგ-
ძელეზდით, მაგრემ წინავ რაიმ იკოდინან, მესამე ყანწით თქვიან
სადლეგძელო, ჩვენაც ეხლა ისრ მავიქცნათ, რაველაც წინან იქ-
ცეოდესა -დ ვაღლეგძელათ ახალ კაცი. აღლეგძელას, ხალხნო,
ახალ-შამამატებულ, აცოცხლას დედამიანად, თქვენთანად, კას
მენდობიანად აცოცხლას, ეწეოდას იღბლიანთ იღბალი, დავლათი-
ანთ დავლათი. გაზარდას, კას ბედის კაც მაჯდინას. მანამდე ად-
ლეგძელას, მანამ ცას ნამი ზდისა, მიწას მწვენილი, მანამ ჭინჭე-
ლა ქალაქს არ წავიდას, იქით მარილის ქვან არ მაილნას, ისენ ცი-
ხის წვერზე არ აიღნას. ეწეოდას ძალ ხთისაი -დ შუქ მზისა. ეწეო-
დას ხევსურეთულ სალოცავებიცა -დ მაღალ ღმერთ იესო ქრისტიცი.
ისრ აღლეგძელას, როგორც თავის დედ-მამის გულს უნდ. თქვე-
ნიანად ხალხნო, კას მენდობიანად, თქვენ იღბალიც შეეწიოსა -დ
ჯვართაიც. ვისაც, მე ჩემა თავად, მაგის დლეგძელობა არ უნდ,
ღმერთმ ნუვინ უღლეგძელას“. თავის ამხანაგებს ეტყოდა: „მამ-
კითხავებო, თქვენ თავიც კარგად ხყვანდას, მუდამ ღზინის მასა-
კითხ გაზიდვისთ ამ სახლშიაცა, შინაც ღზინ მაგცასთ“. ამ ლოც-
ვას დაამთავრებდა და ეტყოდა ხალხს: „აი, მიყურეთა, ესრ კი
შასვით ყველამ ახლის კაცის სადლეგძელო“. მოიყუდებდა ყანწს
პირზე და სულუქცევრად დაღევდა: „აი, აღლეგძელას, ხალხნო,
ახალ კაცი თქვენთანად, კას მენდობიანად“. სხვები ეტყოდნენ:
„ღმერთმა გაამოს, ალაღ-ი ქნას“. ასე სათავიდან მოაყოლებდა და
სადლეგძელოს ყველას დააღვეინებდა. ვინც უარზე იყო — დიდი
ყანწია და ვერ დაღვეევო — იმას ეტყოდა: „ჩვენ ამ ვაჟის მასან-
ხავ მავიტანეთა, ვინაც არ შასომს, იმას არ უნდ მაგის დლეგძე-
ლობა“. მოყვებოდა და ქალსა და კაცს ყველას დააღვეინებდა. თუ
არ შეეძლო დაღვევა, ის მაინც ძალას ატანდა და აღვეინებდა. ერთი
თავისი ამხანაგი სავსე ყანწით ხელში გვერდზე ედგა და ვინც
სულუქცევრად არ დაღვედა, „აჯურუმებდენ“ — ამ ყანწიდან, რო-
მელიც სტუმარს სავსე ეჭირა, დაუსხამდნენ ნახევრად დაცლილ
ყანწში და ისევ ხელმეორედ დააცლევინებდნენ მას. სადლეგძე-
ლოს ყველას ათქმევინებდნენ იმის მიუხედავად, რომ მშობლებს
ეხათრებოდა თავის შვილის სადლეგძელოს თქმა. ბოლოს სამად-
ლობელს მისცემდნენ უფროს კაცს, თუ პაპა ჰყავდა ბავშვს, პაპას
მისცემდნენ. თუ არა, სხვა რომელიმე ნათესავს, ან ბებიას ბავშვი-
სას. სამადლობელს იტყოდა, მაგალითად, პაპა: „ხალხნო, ჩემ შვი-
ლიწვილი ამბობს. „მიავ უენო-ი ორაო -დ ვერას ვიტყვივ, მინდავ

მადლობა ვითხრათავ ჩემ სადღეგრძელოზედაო -დ საუბარ ვეჭვით
ცივ, პაპა ენაცვლოს, ბეწიკურუა-ი ორავ ჭერავ. ამით მინდავ, რო
ჩემს პაპას ვათქმიავ ჩემ მაგივრადავ მადლობაივ სადღეგრძელო-
ზედავ. ხალხნო, ჩემ შვილიშვილ ამბობს, მადლობელი ორავ სად-
ღეგრძელოზედავ, ვინაც მე მადღეგრძელეთავ, ღმერთმა ყველა
ვადღეგრძელნასთავ, ვაცოცხლნასთავ, მშვიდობით გამყოფნასთავ.
შიაცავ თქვენთან ერთად მადღეგრძელასავ, გამზარდასავ, თქვენ
იღბალიც მეწეოდასაო -დ ჭვართაიცავ, ისეთ კაც გამამიყვანასავ,
რო ეს თქვენ ამბავ-ანბარი, მაკითხვა-მახედულობა გადაიკვადავ“.
ხნიერი კაცი ამ სამადლობელს დაილოცავდა და შეიძლებოდა არ
დაეცალა. ვადასცემდა თავის ძმა-ბიძაშვილებს, ამ ყანწზე ისინიც
სამადლობელს იტყოდნენ და გამოცლიდნენ.

სადღეგრძელოს მოთავების შემდეგ, ჰკითხავდნენ—ვისი სახე-
ლი ერქვა ამ ბავშვს, რომლის მასანახავიც მოიტანეს. ხევსურეთში
ბავშვს აუცილებლივ რომელიმე მიცვალებულის სახელს დაარქ-
მევდნენ. უფრო თავის მეგობრის ან ნათესავის და მოგვარის სა-
ხელს. პატარა ბავშვი რომ ტიროდა ღამღამობით, აბრალებდნენ,
რომ სული ატირებსო. ან თვითონ ვინმე ნახავდა სიზმარში ამა თუ
იმ მიცვალებულს და მეორე დღეს ჭალაფთ ეტყოდა: „გუშინ—
წუხრ სიზმარში ვნახი ესა და ეს კაცი (სახელს იტყოდა), ჩვენს
მასულიყვა -დ ამ ვაჟის აკავანთ ასწებდ“. ან იტყოდა: სკამზე იჯდა
და მითხრა—აკავანს მე ვუზივარო, ვითომ ამ ბავშვს ჩემი სახელი
დაარქვითო. ერთ სახელს რომ დაარქმევდნენ, ბავშვი ტირილს თუ
არ მოიშლიდა, მამინ გამოუცვლიდნენ სხვა მიცვალებულის სა-
ხელს და იტყოდნენ — სახელს სხვა შეაცილაო. ამ ოჯახის ახლო-
ბელი თუ კარგი ვაჟკაცი ვინმე იქნებოდა მიცვალებული, მამინ იტ-
ყოდნენ. „ის არვის არ დაანებებსავ ამ ვაჟისად სახელის დაქვივ-
ნებასავ“. ხანდახან ასეთი მიცვალებულის სახელს უსიზმროდ
დაარქმევდნენ, მაგრამ ბავშვი ტირილს არ მოიშლიდა, ბოლოს მი-
ვიდოდა საქმე „მესულთანემიდინ“. მესულთანესთან წაილებდნენ „ჯმი-
ადთ“. გამოაცხობდნენ სამ პატარა ხმიადს, ერთ მხარეზე დააქრე-
ლებდნენ და ერბოთი გაპოხავდნენ. ამ „ჯმიადთ“ რომ მესულთა-
ნესთან მიიტანდნენ, ის დააწყობდა სამივეს ერთმანეთზე, დადებდა
ტაბლაზე და დალოცავდა — „სახელს დახდებდა“ რომელიმე იმ
ოჯახის მიცვალებულისათვის, რომელი ოჯახიდანაც იყო ბავშვი.
შენდობას ეტყოდა იმისთვის, რომელიც უფრო ვავლენიანი კაცი
იყო თავის სიცოცხლის დროს და სთხოვდა, ეთქმევინებინა. თუ
ვისი სახელი უნდა დაარქვან ამ ბავშვს, რომ კარგად გახდეს და

ტირალი მოიშალოს. მესულთანე დაჯდებოდა და დაიწყებდა მტკნარებას. ბოლოს „მოუვიდოდა სული“ და დაიწყებდა ვითომც სულის ენით ცოცხლებთან საუბარს. მესულთანე ხანდახან ბევრ მიცვალებულს დასახელებდა: ესა და ეს მიცვალებულები სახელს ერთმანეთს ედავებოიანო. ხან იტყოდა, ვითომც რომელიმე მიცვალებულის სულმა ძალით გაიტანა თავი და ეს სახელი უნდა დაარქვათო; ხან იტყოდა: ამა და ამ მიცვალებულმა სხეებს სთხოვა და დაანებეს, ე. ი. მას დაუთმესო. ხან პირდაპირ სულის სახელით ისულეთებდა, რომლის სახელიც ბავშვისათვის უნდა დაერქვა. ის სული ათქმევინებდა: „მე ამ აკავანს არავის დავანებებ, მე უზივარ აკავანთ თავითიად, სახელიც ჩემ უნდა ექვივნას“. ამას ისმენდა მესულთანესთან მიმსვლელი და მიიტანდა ოჯახში ამბავს.

დაამზადებდნენ ტაბლას, გამოაცხობდნენ კუბატ-ქაღისკვრებს და სახელს „დასდებდნენ“ იმ მიცვალებულისათვის, რომლის სახელიც ბავშვს უნდა დარქმეოდა. მერე დედა ბავშვს აბანავებდა, გამოუცვლიდა, ახლებს ჩააცმევდა, ლოგინსაც, რაც შეეძლო, სუფთად გაუწყობდა და იმ მიცვალებულის სახელით დააწვენდა, რომლის სახელიც უნდა დაერქვათ ამის შემდეგ. აკვანში რომ ჩააწვენდა ბავშვს ეტყოდა: „ჯვარი გეწერას წმინდის გიორგის დაწერილი (მიცვალებულის სახელი, რომელიც უნდა დაარქვას, მაგალითად, გიორგია) დღესიღვე, შვილო, შენ გიორგი იქნები, შენ მესახელე გიორგიიმც უზის შენთ აკავანთ. ჩვენ იმისად ტაბლისა სასმლის ლოცვას არ მავშლითა, ისიმც უვლის შენს აკავანს, ისიმც გაწყნარებს, ტირილსამც მავაშლევს“. ამის შემდეგ დაუძახებდნენ გიორგის და „ზდებდნენ სახელს“. ტაბლასაც და სასმელსაც ლოცავდნენ მესახელისათვის. მიცვალებულის სახელი რამდენადაც მეტს ერქვა, იმდენად კარგი იყო იმიტომ, რომ ჯერ ბავშვის ჯალათნი და ნათესავეები ლოცავდნენ მათ და როცა გაიზრდებოდა, თვითონაც ხშირად ლოცავდა, ხშირად იტყოდა სასმელზე: „შაუნდნას ჩემს მესახელეს“. ამიტომ ყველას უხაროდა, თავისი მიცვალებულის სახელი თუ ბევრ ბავშვს დაერქმეოდა და მათგან თავის მესახელეს ხშირი ხსენება ექნებოდა: ჯერ ერთი, შენდობის თქმა „საიქიოში უშველიდა“ და მეორე: ცოცხლები იგონებდნენ და არ იქნებოდა მისი სახელი დავიწყებული.

სტუმარი რომ იკითხავდა: „ამ ვაჟს ვისი სახელი ჰქვიანო“, ეტყოდნენ და ისიც დაიწყებდა: „ვაჟებო, თქვენს გამარჯვებას, ერთ სიტყვა კიდევ გამიგონეთ. ეხლა ამ ვაჟის სადღეგძელო ბოლოს გამავიდ მე მგონი, მაგრამ ეგ ჯერ პასუხს ვერ გვაძლევს სად-

დღეგელოზე. მაგის საღღეგელოში ყველან ვამბობდით, ახალკაც აღღეგეღასავ ღმერთმავ. ეს იმით, რო მაგის სანელი ჯერ კიდევ ყველამ არ ვიცოდით. მაგას ხქვიან გიორგი (დაასახელებდა ვისი და როგორი მიცვალებული იყო ეს გიორგი, რომლის სახელიც დღეს ამ ვაქს დაერქვა). გიორგი ყველამ იცით, რა კაციც იყვ, სამტროდაც კაი ვაჟ იყვა-დ სამაკეთეოდაც, ყველაის საიმედო. აი ამ ვაქს იმის სახელი ხქვიან, იმის მასვლამდამც ცოცხალი. წინავ იცოდინან, რომ მესახელეს ეფერებისავ. იქნება ეს ვაჟიც მესახელეს დაეფარასა -დ კაი ვაჟ გამავ, თუ იმის ფერ იქნ. სახელ იმით ექვივინების, რო მესახელე მუდამ თხოულობს მაგონებასა-დ შანდობის თქმას. ეს ახალგაზნდა გიორგი ჯერ იმთვენა ვერ ას, რო თავის ენით თქოს შასანდობარი -დ ჩვენაც გვათქმიოს. მაშ ჩვენ ვალი, რო საღღეგეღლოს თქმიდგე მესახელეიც მავიგონათა -დ შანდობა უთხრათ. თქვენს დღეგეღობას, ეს შაშანდობარი ყველამ სულუქციევრად უნდა შასვათ, რაჯელაც მე შავსომ, თორე იცოდათ გაჯურუმებთა, ჩემ ბრალ არ იყოს მემრ“. ამის შემდღე დაილოცებოდა „ავაშენას, მასპინძელო, ბარაქა მაგცას, მშვიდობით გამყოფას; მუდამ სალხინოდ გიდინას მაკეთე-მაკიდული. გვაზიდვიოს ლხინის მასაკითხ ჩვენაც. მასულ-მაწეულებო, თქვენაც დაგლოცნასთ, ვადღეგეღელნასთ, ნასვამ გაამასთ“. თავის ამხანაგებსაც ასე ეტყოდა: „ამხანიგებო, თქვენაც დაგლოცნასთ, ვადღეგეღელნასთ, ლხინის მასაკითხ ვაზიდვივასთ მუდამ მაკეთისასაცა -დ შინაც ლხინ მაგცასთ. თუ ჩვენის სახლისაი -დ ჩემის ველისა ეკადრებოდას, ეს ყანწი თითო ჩამავლეულ შაუნდნას გიორგი — კას ყმას (კაიყმა: კაი ვაჟკაცი), მავმარას. ვინაც ჩემსავით სულუქციევრად არ შასოს კი, ცოდო ხქონდას იმისაიცა და სხვათ კაცთაიც“.

— „შაუნდნას ღმერთმ, კაი ვაქსა -დ თქვენს სახლებს ბარაქა ხქონდას, იმის მაგონებისად — კაით მაგიგონას, იმის მაკლებულნ დღენ შენ მაგიმატნას; შენ ნუვენ დაგაკლას ღმერთმ“ — უპასუხებდნენ გიორგის მახლობლები. „სულის შანდობით, თქვენ დღეგეღეღობა“ — იტყოდა იგივე, მოიყუდებდა პირზე და სულუქციევრად დაცლიდა ყანწს. ყანწს რომ დაცლიდა, ვიდევ იტყოდა: „აი შაუნდნას, მავმარას ღმერთმ კას ყმას, ესრამც მალ მიუვ სულნაჯსენებს“. მერე მოაყოლებდა უფროსებიდან და ყველას დაალევიანებდა. ვინც გაბედავდა, რომ ერთბაშად არ დალევდა და ორჯერ ან მეტჯერ მოინდომებდა შესვენებას, იმას მაშინვე „აჯურუმებდნენ“ და აუვსებდნენ ხელმეორედ ყანწს. მამაკაცებს რომ დაალევიანებდა, ახლა ქალებსაც აძალადებდა შესანდობრის დაცლას. დიდი ხვეწ-

ნის შემდეგ შეიძლება ზოგს აპატიებდა და ზოგსაც დააცლევინებდა ამ ყანწს. არაყის პატრონები მუდამ ცდილობდნენ, ხალხი დასწრულად მათი არაყით და ამითი თავი ესახელათ. შესანდობარიც რომ ბოლოს გავიდოდა, ხალხი საკმარისად დაითვრებოდა და ახმაურდებოდა. სალაპარაკო ოროლთ გაუხდებოდა და დანარჩენ ხალხს აღარავინ არ უსმენდა; იდგნენ უფრო ბევრნი ფეხზე. ზოგი ფშაურ კილოზე შემღერნებდა, მეორე მის მღერას ბანს ეტყოდა და ასე ატარებდნენ დროს. სმის დროს საკმელო სულ არ იცოდნენ, ვიდრე სმა სულ არ გათავდებოდა. შესანდობარსაც რომ მოათავებდნენ, მერე ხალხი ეტყოდა: „კაცო, გაწირეთ ქინთი, შახკიდეთ. ეგ არაყი ხვალაც იქავ გამადგების, ხო ხედავთ დავითვრენით, გონ აღარ ვის გოქე. ქოოდ აქ ხო არ უნდა მაგვწირნათ“. არაყის პატრონი ეტყოდა: „მაიცადეთა, მაიცადეთ. თითო-ოროლი კიდევა შავსვათ, რომ გუნებას მავიდათ, ეს სასიმთვრალეო არაყ არ ას, შამანი. ეს კაცს უბრალოდ გასტანჯავს, განა ქვე დაათრობს“. მერე ერთ-ერთი მოწვეულთაგანი აღგებოდა, ქინთს ხელიდან გამოართვამდა, მოაკრავდა პირზე ბაწარს და დაჰკიდებდა ქირჭოზე (ქირჭო: კავი). შესანდობრის შემდეგ ყანწი ვინმეს კიდევ ექნებოდა. ამ ყანწს გამოცლიდა, აღგებოდა ფეხზე და იტყოდა: „აი ბარაქა მაგცასთ ღმერთმ, სახლ ავიშენასთ, შავსვ თქვენის გამარჯვებისა“. — „ღმერთმა გაამას“, — ეტყოდნენ სხვები და დაუმატებდნენ: „ჩამაიყარი ყანწი“. იმას დაცლილი ყანწი ხელში ეჭირა და ხალხს სთხოვდა: „დაიხურეთ ქუდები“. ზოგები ცალ მუხლზე ისხდნენ და მათ ეუბნებოდა ყანწიანი: „აბძანდით, გამოიკვალეთ“. მაგრამ ყველანი ერთხმად მოითხოვდნენ ყანწის ჩამოყრას. ბოლოს ჩამოართვამდნენ ყანწს. ის იტყოდა: „მტერს ჩამახყარეთ იარალი, მტერი იყოს თქვენ გელმარეული“. „მტერიმც ნუ მაგერევის, ღმერთმა გაამოს“, — ეტყოდნენ და სთხოვდნენ ქუდიც მასვე დაეხურა პირველად (აქ ქუდები ყველას მოხდილი ჰქონდა). ბოლო დროს ვინც ყანწი ჩამოიყარა, ის ხალხს სთხოვდა, რომ მათ დაეხურათ პირველად ქუდები, მაგრამ ხალხი თავისას გაიტანდა, რადგან ქუდი აუცილებლად იმას უნდა დაეხურა პირველს, ვინც ბოლო დროს ყანწი ჩამოიყარა. ქუდს დაიხურავდა და იტყოდა: „გემსახურებით ქუდითაც. შამსმელებს ღმერთმა გაამასთ, ალალი ქნას“. „ღმერთმა გაცოცხლას“ — უპასუხებდნენ და შემდეგ ყველა სათითაოდ იტყოდა: „სახლებ ავიშენასთ ღმერთმ სტუმარსაცა, მასპინძელსაც, ბარაქა მაგცასთ მაკითხულსაც, მამკითხავსაც. ერთს სხვის ხედულობა ნუ მაგიშალასთ“; სტუმრებს ეტყოდნენ: „ლხინზე გავ-

ლივინსთ, მაკეთისასაცა დ. შინაც ლხინ მაგცასთ“. მასპინძელს „მუღამ ლხინის მამკითხავ გიღინასთ. ღმერთმა შამსმელებს ჟუღით გაამასთ, ალალი ქნას“ — და ამ სიტყვებით დაიხურავდნენ ყველანი ჟუღებს. ამის შემდეგ ზოგები საშინაოდ მოემზადებოდნენ და სტუმრებს ყველა თავთავისთვის დაუწყებდა წევას, მაგრამ მასპინძელი ყველას დასვამდა და ეტყოდა: „დასხეთ, განა უსმელად დასხდომა არ ვარგ. პურ-სატან მაინც შავჴამათ“. დასვამდა ხალხს, დაისახლისი მოიტანდა და მისცემდა ტაბლას ოჯახის წევრ რომელიმე კაცს. ის კი უფროსების წინ დადგამდა და იტყოდა: „ღმერთო, კარგა გვიმოფე სტუმარ-სახლისკაცები დ მეზობლებიც. ნუ გამაგვართომ ამეების თავს, ნუ მაგვიშლი ამეების მშვიდობით სტუმრობას“. „ღმერთმა გაცოცხლას“ — უპასუხებდნენ სტუმარ-მეზობლები და თავის მხრივ იტყოდნენ: „ღმერთო, უშველი მასპინძელსა, სახლ აუშენი, ბარაჴა მიეცი, ლხინის მამკითხავ უღინი სრუმუღამ“.

ტაბლაზე დააწყობდნენ პურებს, ყველს და, უფრო ხშირად რაც იცოდნენ სტუმრებთან, ყაურმიან ჯამებს დადგამდნენ, ან ცივად მოხარშულს ძელიან ხორცს. მასპინძელი პურს გაუტეხდა ყველას ხელში და მაშინაც ასეთივე სიტყვებით დაილოცებოდნენ, როგორც ტაბლის დადგმის დროს. კაცები როცა პურს ჴამდნენ, შინაური ღიაცები ფეხზე იდგნენ და სტუმარი ქალები კი საღიაცოს ისხდნენ. ჴამა ქალებისა და კაცებისა ერთად არ იყო წესი. კაცები როცა ჴამას გაათავებდნენ, დაილოცებოდნენ ზემოთ აღწერილი წესით, ხოლო ბოლოს დაუმატებდნენ: „გაუმარჯვი ფეხზე მდგომებსაც, გაახარი დაისახლისიც, გაალაღი, ნუ დაუღევ სახლისა, გელის ბარაჴას“. როცა აქ ჴამა სულ მოთავდებოდა, ტაბლას აიღებდნენ და როგორც ტაბლის დადგმის დროს, ისევ დაილოცებოდნენ. მერე დასვამდნენ ფეხზე მდგომებსაც და ღიაცებს ტაბლას დაუდგამდნენ. მაღალი ტაბლა ღიაცებთან არ იცოდნენ. დადებდნენ უფრო ტაბლის მსგავს ფიცარს, რომელსაც ხონჩა ეწოდებოდა. ხონჩაზე დააწყობდნენ პურ-ყველს და ყაურმასაც აქვე დადგამდნენ. ღიაცებს პურს ხელში არ გაუტეხდნენ, ხელში მისცემდნენ და ისინი თვითონ მოიტეხდნენ, თან ასე დაილოცებოდნენ: „ღმერთო მიღლეგქელენ-ე ჯალაფნი. კარგად უმოფე სტუმრებიც“. ჴამის გათავების დროსაც ამავე სიტყვებს იტყოდა ღიაცი. ამის შემდეგ მამაკაცები დაიხურავდნენ ჴუღებს, ვისაც ღიაცების ჴამის დროს ჴქონდა მოხდილი (ღიაცები როცა პურს ჴამდნენ, მასპინძელი მაინც მოიხდიდა ჴუღს მათდა პატივსაცემლად. ისინი

სთხოვდნენ: ჩვენის გულისად ქუდს ნუ იხდიო. ის კი ეტყოდა: „ვის უკეთის გულისად, ღმერთს უყვით ქუდს“. დიაცები რომ გაათავებდნენ ჭამას, ფეხზე ადგებოდნენ და სთხოვდნენ: დაიხურეთ თავს მოხდილებმა ქუდებით. ისინიც დაიხურავდნენ და იტყოდნენ: „ღმერთმა გაამოსთ, თუ რა იამეთ, ალალი ქნას“; „ღმერთმა გიშველასთ, თქვენ სიკეთე გვიამას“—უბასუხებდნენ დიაცები. ამის შემდეგ შეიძლებოდა ლექსობა და თამაშობა გამართულიყო, შეიძლება თითო-ოროლა არაყიც დაეღიათ და ბოლოს გადაიპატიყებდნენ სტუმრებს. ვინც აქ ნაწევი იყო, ყველა ვალდებულიად თვლიდა თავს. მოსული სტუმრები სახლში დაეპატიყა. ზოგჯერ წაიჩხუბებდნენ კიდევ—სტუმარი რატომ მიგყავს შენ, რატომ მე არ დამანებეო. ბოლოს ზოგ სტუმარს ერთი წაიყვანდა, მეორეს—მეორევისაც ამ საღამოს არ დანებდებოდა სტუმარის წაყვანა, მეორე დღეს მაინც აწევდა ყველა სტუმარს და, თუ არაყი ჰქონდა, მასპინძელსაც. მეორე დღესაც სოფელში ხან ვინ ეპატიყებოდა და ხან ვინ. მათი მასპინძელი კი სახლში ემზადებოდა დასახვედრად. თუ წინასწარ იცოდა მათი მოსვლის შესახებ, მაშინ საარაყეს აადულებდა და ამ დღეს გამოხდიდა. სტუმრის მოსვლაზე ხანდახან საკლავსაც დაკლავდნენ, არა და დაამზადებდნენ რაც კარგი იყო და რაც ოჯახს შეეძლო — ხინკალს, კეცეულებს და სხვა. ბოლოს მასპინძელი სოფელში გასულ სტუმრებსაც მოიყვანდა და ვისთანაც ისინი იყვნენ, იმ მასპინძელსაც თან მოაყოლებდა. სტუმრებს მასპინძლები ისევ მიეგებებოდნენ: მაგვიხვეით მშვიდობითო და სხვა. ყველანი დასხდებოდნენ. მასპინძელი დადგამდა ტაბლას, დადგამდა იმ დღეს გამოწურულ არაყიან ჭურჭლებს, დააგზებდნენ დიდს ცეცხლს, რომ სულითა და გულით გამთბარიყო სტუმარიც და მასპინძელიც. მასპინძელი დაასხამდა თავის არაყს და ყველას ყანწებს დაურიგებდა. ყველანი ქუდებს მოიხდიდნენ. მასპინძელი ქალები ფეხზე იდგნენ. მასპინძელი თუ ხნიერი ქალი იყო ის, თუ არა კაცი დაიჭერდა ყანწს და იტყოდა: „ღმერთო, დიდება შენდა, ღმერთო. მაღლი შენდა, ღმერთო, ნუ დაგვლევ სულის საგონებლად შენა საჯსენებლად. კარგა გვიყოფე ე სტუმარ-სახლისკაცები, მეზობლებიც. ღმერთო, მუდამ ღზინზე გვიდინ ე კეებ მაკეთები, შინაც ღზინ მიეცი. ღმერთო, შენი დიდებითა, ჩემის სიტყვის მავსენებით, ხოის წესითა, ღღლის წესით, იერუმსალეთის ნათლით, ქრისტის გარიგებით, სააქაოს ნათქვამ თუ საიქიოს მიდიოდას, წესი სამართალ იყვას, სულს შანდობა მიუდიოდას, სადაც თქვენ ხართ, ჩვენნო ბაბო-ბერდედანო, ჩვენის მამკითხავების ზა-

ბო-ბერდენო, თქვენებ შვილები ას, შვილიშვილები ას, თქვენებ ანდაბი ას. ეს ტაბლაიც, ეს ჭურჭლები - დ დასხმულებ ყანწებიც, წყალი-საბოხიც (ტაბლასთან წყალიც იყო დადგმული) როგორც ჩვენს წინ დგას, როგორც ჩვენ გვეჭიერების, ისრამც თქვენს წინ ას, თქვენამც გვემარებისთ. ეემ სითბოთა, სინათით, ცოტამც დიდად გეჩვენებისთ, რიოშ წმინდად (რიოში: უწმიდური რამ), ფერ უქცევლად, წაუქცევლად. კარიმც მლე-ი გაქვთ, საკვამ სინათლიანი. ჯელსამც გახკრავთ, კალთასამც გაიხვევთ. თუ ვინ მაგყვებოდასთა, მაგბიროოდასთ, ჩვენ არ ვიცოდათ, ვერ ვგონობდათ, დედულ-მამულ იყოსა, დობილ-ძმობილ იყოსა, სიძე-ცოლეულ იყოსა, ოჯრის სულმკვდარ იყოსა, ცოდვილ-საბრალო, მაკეთე-მაკიდულ ვინ იყოსა, ძალითამც ნუ რას ვინ გამაგეკიდებისთ, თქვენითამც ნებით დაიწვეთ, მანდაურის წესითა, სამართლით, მეჯელსა მჯარესამც გარიდებსთ, ცოდვანიმც შაგენდობიანთ, ენით ნათქვამი, ჯელით ნაქნარი, წინ მაგებებული, უკენ მაწეული. შაგინდნასთ ღმერთმა, ქრისტიანობის გამჩენმა“. ამის გაგონებაზე აქამდინ თუ ისხდნენ, ყველანი ფეხზე ადგებოდნენ და იტყოდნენ: „შაუნდნას, მაჯმარას, ღმერთმა, თქვენს სახლს ბარაქა მისცას, შენ ენა დიდხანს აუბნას“. ყველანი ფეხზე ადგებოდნენ, ამ შასანდობარს მოილოცავდნენ და ისე დალევდნენ. დალოცვა ისეთივე წესით იყო, როგორც მესახელისად დალოცვა. კაცები რომ შასანდობარს გამოცლიდნენ, მერე დიაცებსაც დაალევიებდნენ. მასპინძელი, იმის მიუხედავად, რომ დამზადებული საჭმელი ცივდებოდა, მაინც მეორე-მეორეს ყანწს დააცლევინებდა. მერე დასხდებოდნენ. ოჯახის წევრი დიაცები და ახალგაზრდა ვაჟები, ამ ოჯახის ახლო ბიძაშვილები ახალგაზრდებიც სტუმრის პატივსაცემად ფეხზე ადგებოდნენ. თუ კეცეულები იყო, მასპინძელი დანით ჯვარედინად დაჭრიდა ნაწვრეთებად. უფრო გულიანებს აარჩევდა, სტუმრებს ხელში მისცემდა და ეტყოდა: „არჩათა, ახვლიჩეთ, ესეებიც დაგრილებულ, აბა რა საჭმელ იქნების“. სტუმრები ეტყოდნენ: „დაჯედი, დამძანდი, ქუდ ქვე დახური, რას ქუდს იჯედი ჩვენის გულისად, აგერაი ახლები გყონ ფეჯზე დამდგომები“. — „დაჯდომით დავჯდები, ქუდს კი ღმერთს უჯდით, ან ვის უკეთის გულისად მავიჯედი ქუდს. არაყანიც აგებ რა შავსენათ“ — ეტყოდა მასპინძელი და ქუდმოხილი დაჯდებოდა. მოტესდნენ ნაწვრეთის წვერიდან ლუკმას, ჩააწებდნენ იქვე ერაწით (ერაწით: პატარა ქვაბი) დადგმულ გამდნარ ეროში და იტყოდნენ: „ღმერთო, უშველი მასპინძელს, სახლ აუშენი, ბარაქა მიეც, მუდამ სალხინო მამკითხავ უდინი. უდლეგძელი ე-

სტუმარ-სახლისკაცები და მეზობლებიც. გაუმარჯვი ფეჯზე მდგომარეობა მებსაც, გაახარი დიასახლისიც, ნუ დაუღევ სახლისა, გელის ბარაქას“. ამის შემდეგ კაცები იწყებდნენ ჭამას, დიაცები კი არ ჭამდნენ, მათ კაცების ნარჩომ სუფრას მიართმევდნენ. შიმშილისაგან შეწუხებულიც რომ ყოფილიყო ქალი, კაცებთან ერთ ლუკმას ვერ შეაჭმევდით, ძალიან სირცხვილად მიაჩნდათ. ფეჯზე მდგომები არაყსაც არიგებდნენ და ასმევდნენ ძალდატანებით. ხევსურებმა სმის ღროს ძალიან ცოტა ჭამა იცოდნენ, ბევრის ჭამა სირცხვილად მიაჩნდათ, ამიტომ მასპინძელი პურის ჭამის შემდეგ ჩაყრიდა ნაწვრეთებს გამდნარ ერბოში და ძალად აჭმევდა სტუმრებს (ასე ძალად ზელში მიცემულ ერბოიან ლუკმას ქარმიჯი ეწოდებოდა).

მასპინძელი სტუმარს ნაწვრეთს რომ მისცემდა, ეტყოდა: ეს ნაწვრეთი შეჭამე ჩემი გამარჯვებისა, როცა შეჭამდა, კიდევ მისცემდა—დიასახლისის გამარჯვებისას, ფეჯზე მდგომების გამარჯვებისას, თოფის და ცხენის გამარჯვებისას. ამნაირად მასპინძელი სტუმრებს ძალად აჭმევდა, რაც მათ განგებ დაიკლეს „კაკურაზობის“ გულისათვის (კაკურაზ კაცს უწოდებდნენ ისეთს, რომელიც სხვა ოჯახებში სასმელ-საჭმელისაგან თავს იჭერდა, ნაკლებს სვამდა და ნაკლებს ჭამდა ე. ი. არ კადრულობდა სხვის სუფრაზე ბევრის ჭამას). სტუმრებმაც იცოდნენ: ამოათრევდნენ გამდნარ ერბოში ნაწვრეთს და მისცემდნენ თითოობით ფეჯზე მდგომებს: „აჰალე, ქარმიჯი“, ისეც გამოართმევდა და ეტყოდა: „შენის გამარჯვებისა. შენს ჯელსა და გზალს გაუმარჯოს“. „გავიმარჯოს ღმერთმ“, — ეტყოდა ქარმიჯის მიმცემი. კაცები რომ პურს დაილოცებოდნენ და ჭამას გაათავებდნენ, ფეჯზე მდგომები ტაბლას აიღებდნენ და გადაიტანდნენ დიაცებთან.

ფეჯზე დადგომა ასეთ უბრალო ტაბლაზედაც იცოდნენ და მათ „ფეჯზემდგომი“ ეწოდებოდა. სახალხო სუფრაზე, მკვდრის „საქნარში“ (ხარჯი), ქორწილში, „თიბის თავში“, სამამკლოში და სხვა „ფეჯზემდგომებს“ ეწოდებოდა „ზედამდეგი“. ზედამდეგები არჩეული იყვნენ სოფლის ხალხის ან მასპინძლისაგან. ფეჯზემდგომი კი საკუთარ ან თავისიანის ოჯახში ფეჯზე თავისთავად დამდგარ ახალგაზრდებს ეწოდებოდა, თუნდა ქალი ყოფილიყო, თუნდა ვაჟი. კაცების ტაბლას რომ აუმატებდნენ, ყველა ჩვეულებრივად დაილოცებოდა. მერე ფეჯზემდგომებს ეტყოდნენ: „ფეჯზემდგომებო, ჯელფეკ შაგარჩინასთ“ ადგებოდა ერთი ან ორი ახალგაზრდა, ფეჯზემდგომებს დასვამდა, ტაბლას დაუდგამდა და როგორც ვთქვით, იმავე წესით გაგრძელებოდა ეს ტაბლაც. ფეჯზემდგომ-

მებს სამამაცოს სკამის ბოლოში დასვამდნენ. დიაცები კი სადილი მხარეს ჭამდნენ პურს. ქარმიჯების დაძალება აქაც იცოდნენ და არაყსაც ძალდატანებით ასმევდნენ. დიაცები ასე ილოცებოდნენ: „ღმერთო, მიღლეგძელენ ე ჯალაფნი. კარგა უმყოფი ე სტუმარ-მეზობლები, სახლისკაცებიც“. ტაბლის წესები მოთავდებოდა და აუმატებდნენ მას.

სტუმრად მოსული ახალგაზრდა ქალ-ვაჟები აუცილებლივ სალამოთი შეხვდებოდნენ. სწორფრობის წესებით სტუმარ ქალს დააწვენდნენ აქაურ ახალგაზრდასთან და აქაურ ქალს მოსულ სტუმარ ახალგაზრდასთან (სწორფრობის წესები ცალკე არის აღწერილი). ამ ახალგაზრდებს თუ ერთიმეორე მოეწონებოდათ, მეორე დღეს შეიყრებოდნენ; სხვა ქალ-ვაჟებსაც დაუძახებდნენ და სტუმრების პატივსაცემად იმართებოდა ლხინი, თამაშობა და ლექსობა. ლექსობდნენ ზოგი სახუმარო ლექსს. ზოგი ტუსალობაზე, სალდათობაზე და ხანდახან „სასენოსაც“ (საწყენს) ილექსებდნენ (თუ აქ ისეთი ქალ-ვაჟები იყვნენ, რომლებსაც ერთიმეორეზე ჯაჯარი მოდიოდათ). სასენოს ხშირად მოჰყვებოდა ჩხუბი. ვაჟი თუ ქალს რამეს აწყენინებდა ან ლექსით, ან სხვა რამის თქმით, ამას მისი ახლობელი ახალგაზრდები არ მოითმენდნენ და ხანჯლებით ჩხუბამდინ მიდიოდა საქმე. ამის შიშით ქალები წყენას ხშირად მალავდნენ, არ უმხელდნენ თავის ნათესავ და მეგობარ ვაჟებს. ხშირად ისეთი მტრობა მოხდებოდა, რომ გვარი გვარს გადაეკიდებოდა ქალებისათვის. ეს დიდი სირცხვილი იყო. ასაყვედურებდნენ: შენის ენისაგან ასეთი აბავი მოხდა, რომ გვარი გვარს გადაეკიდა და ხალხმა ერთიმეორე დაჭრაო. მიუხედავად ამისა, ქალ-ვაჟები მაინც არ ისვენებდნენ და ერთმანეთს ჩუმ-ჩუმად ლექსებს ეუბნებოდნენ სასენოს. ლექსს რომ ეტყოდნენ, თავის ვინაობას ფარავდნენ და ხშირად სულ იმალებოდა მელექსე, ვისაც ლექსი უთხრეს და მთქმელი კი ვერ გაიგო, ისიც იტყოდა სპასუსხო ლექსს ისე, რომ არ იცოდა ვისზე ლაპარაკობდა. ქალებზე ნათქვამი სასენო ლექსი ყველა ქალს ეწყენებოდა, თუ მას „ახალუხალში“ ილექსებდნენ. ქალებისაგან სასენოც ყველა ვაჟს სწყინდა და აუცილებლივ ისინიც სასენოთივე უპასუხებდნენ. მაგალითად, ქალების ნათქვამ ლექსს თუ ილექსებდნენ, ახალუხალში ასე უპასუხებდნენ:

ულექსებოართ ქალებსა, ბუზიკა გაუჩალხია;
 ზოგებ კი უგინებოართ, ზოგ შაუტდენავ ცაჩია.
 რაად გვალექსეთ, ქალებო, ახლა ჩვენც გეტყვით, ახია!
 ლექსობას აის გერჩიყვით, ტილ დაიყრიყვით, კაჩია,

მაკერეთ ტანისამოსი, ტარს ჩაახვეით ნასთია.
ვინც ყურს არ გივლებსთ, აგინებთ, ვინც თქვენთან წევებს, კარგია:
თქვენ მოგწონსთ ასეთები, ვინაც ღიღისად ნავსია.
თქვენს ძმობილს დაალევიეთ ბოთლის არაყით ყანწია,
თუნდა გავიდათ ველადა, გაიგებთ ვინაც კარგია,
ხანჩრიაობა დავიწყეთ. ეშმაკმ დაუკრას ტაპია,
გაიგებთ, ვინც მდამლად მავა, ან ვინაც წავა თავჩია.

ასეთ სასენო ლექსზე დაიწყებდნენ მათქვამის ვინაობის გამოძიებას ვინც ილექსა, იმას ჰკითხავდნენ — ეგ ლექსი ვისა ნათქვამიაო? და ა. შ. შეიძლება აქ ისეთი ანჩხლი ახალგაზრდა ვინმე ერია, რომ ქალების წყენაზე შეეგინა ლექსის მათქვამიც და ვინც ილექსა, ისიც. ამას მოსდევდა ხანჯლით ჩხუბი. ეს რომ არ მომხდარიყო და უსიამოვნო ლაპარაკი ჩამქრალიყო, სხვა ვინმე აიღებდა ფანდურს და ილექსებდა სხვა რამე ლექსს, რათა ხალხის ყურადღება მიექცია და საშარო ამბავი დაევიწყებინა; მაგალითად:

თიანეთ სატუსალო, სახლი გოჯიაშვილისა.
არ არის საკემწიფო, აღებულია ქირითა,
აგურით ამაყვანილი, გადალესული კირითა.
ნეტავინ გადააქცივა, გადააბრუნა ძირითა,
სმატრიტელ ჩააქრევა, სტოროყიცა და გზირიცა!
ეგ ტუსალების ლოგინი გატენილია ტილითა.
ჩემ მამა-ბიძაშვილები სამჯერ მავიდეს დილითა.
ჩუმიდ კელადა მამართვეს, ავებულია ღვინითა.
დალევა არ შაიძლების, — სმატრიტელ იმას ყვრისა.
ერთმანეთს არ გვაჩვენებენ დამწერები ჩვენი ქირითა.
დუქნიდან თევზსა მიზიდვენ, გამსუქარი ორ იმითა.
წავიდა ჩემი მამაი, გზაზე მივალის გმინითა,
მე კამერაში ვსერნაობ, სიმღერთა და ღვინითა,
წამავიხურე შინელი, ჩამავიყარე ღიღითა.
აქ კი პრიშტავის ჯავრითა კორცთა ვივლევდი კბლითა.

ასეთ ლექსს ხალხი ყურადღებით მოისმენდა და უსიამოვნება ავიწყდებოდა. მაგრამ ხანდახან აღარაც ასეთ ხერხი გადიოდა და მოხდებოდა ჩხუბი. გამწვევლებლად ჩაერეოდნენ ქალები და ადვილად ახერხებდნენ მოშულლარების გამწვევებას; ვისაც ქალი დაიჭერდა, ის გაჩერდებოდა და აღარ გაიწევდა. დიდი სიციხვილი იყო ქალის ხელიდან ზიდილი. ის მოპირდაპირეს ეტყოდა: „დაიცადე, ეხლა მე დიაცს უქერიორა, შენკე ველარცაით მაქვ წამასავალი. ერთხანც იქნების, კაც დამიჭერსა, მაშინ მაგინ-

დების მაგრად დადგომა, თორემ შენს თავზე ხანჯრის ფხა მდებარეობს. ეხლა კი ხათრ იყოს აი ემ მანდილოსნებისა“.

თუ დიაცები ცოტანი იყენენ, მოშულლარები კი ბევრი, ერთი ქალი მოიხდიდა მანდელს და მაშულლარების შუაზე გაშლიდა, მანდელის პატივისცემით ყველანი გაჩერდებოდნენ და იტყოდნენ: „ხათრი აი ამ დიაცის მანდელთა, თორემ ეგრე კი არ გათავდებოდა ჩვენ შულლი. ლმერთმა დაუმაღლას ამ მანდილოსანს, რომ ხათაბალას გადაგვარჩინ“.

მანდელს რომ ვისმე ფეხი შემთხვევით არ შეხებოდა, ვინმე აქ მყოფი აიღებდა, გაბერტყდა და მისცემდა პატრონს. თუ ეს შულლი ძალიან სერიოზული არ იყო, მაშინ შეიძლებოდა მაშულლარები აქვე შეერიგებინათ უფროსებს. თუ შულლი სერიოზული იყო, მაშინ ერთ-ერთ მოჩხუბარს გარეთ გაიყვანდნენ, ერთს კი აქვე დააბრუნებდნენ და დასვამდნენ. ბოლოს ადგებოდნენ შუაკაცები, ნაშულლარებს ერთად შეყრიდნენ და თავისებური წესით შეარიგებდნენ. შუაკაცები ჯერ ორივე მხარეს ხელს ჩამოართმევდნენ და პირობას ადებინებდნენ, რომ ხელახლა აღარ იჩხუბებდნენ არც შერიგების დროს და არც შემდეგ. მერე ორივე მოპირდაპირეს მოიყვანდნენ და დასვამდნენ. დამნაშავე პირს არაყიან ყანწს მისცემდნენ და ეტყოდნენ: „ეგ ყანწი მიუტანი (სახელს ეტყოდნენ მისი მოპირდაპირისას, მაგ. ჩუა) ჩუას იმით, რომ ჩუასთან შენ დალლი, შენ ბრალ იყვ“. ისიც ყანწს მიუტანდა და ეტყოდა: „ჩუავ, მე შენ გაჯავრებას თავის მაკვლა მერჩიყვ, მაგრამ მახჯდ ჩემი უჭკუობითა -დ სიმთვრალით. შენ არც შულლ გავიკვირდებიისა -დ არც შარიგება. ეს ყანწ შენ პატივ იყოს, თუ რა გაწყინი, მაპატივი. ჩემს უჭკუობას ნუ შააფერებ“. — „პატივი, კაიკაცობა ნუ მაგიშალას, — ეტყოდა იგი, — სიმთვრალეში ბევრი რამ ხჯდების, ხოლოთ დამარჯვება კი არას კაი შულლისაი. ცოტას საქმეზე დიდ მადისად ის არას კაი, მემრ არა გვიკიდავ, ერთუცის თავს არა გვერჩიყვ. ეხლადაც არა გვიკიდავ ერთუცს“. ადგებოდა და ადღეგრძელებდა: „გადღეგძელას, გაცოცხლას, გეწეოდას ჭევსურეთულეხ სალოცავებიცა -დ ლმერთიც. ჩემთან თას ნუ მაგიშალას, მტერთან ვმალი, გამარჯვება. ეხლა ჩემთან ხქენ შულლი, მემრ ჩემს მტერთან იქამ. ამ ჩვენს ჯღაბარდელას არა უნდ, შულლად ნუ ჩავსთვლით. შაუნდნას ეს ყანწი (მისი რომელიმე მიცვალებულის სახელს ეტყოდა), კას ყმას მაგმარას, თქვენ დაგლოცნასთ, შუაკაცებ კანს თქმად, კანს გონობად ნუ დაგლივნასთ“. ამის შემდეგ ჩუაც ყანწს მიუტანდა თავის მო-

პირდაპირეს, ისიც აღდგურებულა და დაღვდა. იქ მყოფი ხალხიც შერიგებულეს აღდგურებულდნენ და უსურებდნენ ამის შემდეგ ძმებზე უკეთესად ყოფილიყვნენ.

ერთ-ერთი მამულლარი თუ სტუმარი იყო, ერთი კი ადგილობრივი, მამინ სტუმარს თავისი მასპინძელი დაიცავდა და მამინვე ჩხუბში ჩაერთოდა—სტუმარი რად გამიჯავრაო. ყველაზე მეტს ის ჩხუბობდა და სირცხვილიც იყო სტუმრის ვერ პატრონობა.

მამულლარებს ხშირ შემთხვევაში ამობილებდნენ კიდევ. ჯერ შეარიგებდნენ, როგორც ვთქვით, ყანწების მიტან-მოტანით და ბოლოს შუაკაცები ეტყოდნენ: უნდა გამობილოთო. ეს იმ შემთხვევაში უფრო იცოდნენ, თუ რომელიმე მხარეს არ ენდობოდნენ—შემდეგისთვის არ დაივიწყებს და მარტოს რომ შეხვდება, ისევ ჩხუბს აუტეხსო. ამ შემთხვევაში შუაკაცები ძმობილობას მოიგონებდნენ: ერთად დააყენებდნენ, ერთ-ერთ მათგანს არაყიან ყანწს მისცემდნენ, ვერცხლის ნივთს რამეს მოიტანდნენ და თუ აქ ხუცესი იყო, იმას დაავალებდნენ, თუ არა და უფროსი კაცი შეასრულებდა დამობილების წესს. უფროსი კაცი ქუდს მოიხდიდა, ვერცხლს დანით ჩათლიდა იმ ყანწში, რომელიც სამობილედ კაცს ეჭირა და იტყოდა: „ღმერთო დალოცვილო, თავი თავადი ხარ. შენ გეხვეწებით, კაცნიცა -დ ხთიშვილნიც შენს სახელს ემორჩილებიან. შენ გაუმარჯვი ამ ძმათა, ძმობილო, ამენი, ამობილენი (აქვე მოიყვანდა ხევსურეთის ღვთიშვილების სახელებს და ეხვეწებოდა ძმობილო დანდობას). დალოცვილო ღმერთოე -დ ჯვესურეთულნო ხთიშვილნი! დაინდვენით ეს ძმანი, როგორც დაინდობენ ერთმანეთს. თქვენ ბედი დავლათ დაჯმარეთ, რაკელაც დაეჯმარებიან ერთმანეთს. ნუ უღალატებთ იმათ ვაშკაცობას, როგორც ისენი ერთუცს არ უღალატებენ. ნდობა-სიყვარულ მიეციოთ ერთუცისა, როგორც საკუთარის და-ძმისა“. ამ საუბრის დროს უფროსი კაცი ვერცხლს თლიდა ყანწში და ბოლოს, ვინც იქ იყვნენ, ყველას ეტყოდა: „გწყალობდასთ ძმათა, ძმობილო ჯვესურეთულნ ხთიშვილნი, მშვიდობით გამყოფნასთ, ერთუცის ნდობა-სიყვარულ მაგცასთ“. ესენიც მაღლს გადაუხდიდნენ: „მაღლობელნი ორთ, თქვენ იყოს მწყალობელი“. ბოლოს ძმობილნი ვერცლჩაფხეკილი ყანწიდან სამ-სამჯერ ცოცოტა არაყს ერთიმეორეს დააღვინებდნენ. ძმობილს ასეთი სიტყვებით აღდგურებულდნენ: „ძმობილო, გადღეგძელას ღმერთმაცა დ ჯვესურეთულ ხთიშვილთაც, გაცოცხლას. დღესიდგეს მე შენ ღვიძლ ძმა-ი ორ, ჩემ დედა შენ დედა იქნების, ჩემ და შენ და იქნების, ჩემ ძმა შენ ძმა. თუ შენ დღეგძელო-

ბა არ მინდოდას, როგორც ჩემის ძმისა, ღმერთმ ნუვინ მკვრივნი
 ძელას. გეწოდას ძალ ხთისაი, შუქ მზისა, შენ თავ ნუ გამამართ-
 ვას. პირს დავლევ შენს“. ამ სიტყვების შემდეგ მეორე ძმობილი
 თავისი ხელით სამჯერ მოაყუდებდა პირზე ყანწს და ისიც ასევე
 აღდგარქვებდა. მერე ამ ყანწს კიდევ აავსებდნენ არაყით. ამას
 ეწოდებოდა „წამოსარეცხი“. ამასაც ორივენი დალევდნენ. მესამე
 ყანწს კიდევ აავსებდნენ და მისცემდნენ იმას, ვინც ისინი ამო-
 ბილა. ის დაილოცებოდა და აღდგარქვებდა ორივე ძმობილს.
 უსურვებდა ერთმანეთის ძმურ სიყვარულს, შემდეგ ყველანი მათ
 აღდგარქვებდნენ თითო ყანწით... ამის შემდეგ ისინი, მართლაც,
 გამოიჩენდნენ ძმურ ურთიერთობას და ერთმანეთისათვის ჭირში
 და ლხინში თანაგრძნობას, სადაც სმაში შეხვდებოდნენ, ასეთ სიმ-
 ლერას მათგან ხშირად გაიგონებდით:

ძმობილო, ძმობილის მზესა, სხვას ნუ ვის ეძმობილები.
 შენსა მამკლავსა, ძმობილო, შვედს წელს არ დავეზავები,
 გზაში ჩაუსხამ მალულთა, ირმებულ ჩავეპარები,
 თუ იქაც ვერას გამავშირი, კერაში შევეტანებო.
 თუ გინდა ჭარად დამიხვდანი, ვერ დაიუარან ფარები,
 შავჭირავ ოროლ-სამსამთა, ვმალმა დაკუწას ძვალეზი.

ძმობილი ძმობილს ყოველთვის ეხმარებოდა მტერთან ბრძო-
 ლაშიც და შინაურ საქმეებშიაც. ერთის სიკვდილის შემდეგაც ძმო-
 ბილს დოღში „ცხენს გაურევენ“, ისიც არაყით მივა და ტირის
 ძმობილის თავზე.

აწნაირად სტუმრები მეორე დღესაც დარჩებოდნენ, მათ ზოგ-
 ნი სახლში ეპატიებოდნენ და რითაც ვის შეეძლოთ, უმასპინძლ-
 ებოდნენ. სტუმარს მასპინძელი მუდამ პატრონობდა. როცა იგი
 ვინმეს სახლიდან მასპინძლისაკენ წავიდოდა, გზაში თუ ვინმე მას-
 პინძლის სოფლელი ჩხუბს აუტეხდა, მასპინძელი ამას არ აპატიებ-
 და, თან ეტყოდა: „შენ ჩემკე მამავალს სტუმარს რომ შულღად
 გაუჯადი, არ იცოდი, რო ის ჩემ სტუმარ იყვ? თუ არაად მაგდებ-
 დი არც მია -დ არც ჩემ სტუმარს?“ სტუმრის სახლში მისვლამდე
 მასპინძელმა მის გამჯავრეს შეიძლება უბრალო სამღურავი სიტ-
 ყვები უთხრას და შეიძლება იჩხუბოს კიდევ, მაგრამ ის როცა
 მასპინძლის სახლში მივა, მერე მის გამჯავრებელს პირველად
 მასპინძელი აუტეხს შულღს. მასპინძლისაკენ მიმავალს თუ ეჩხუ-
 ბებოდა ვინმე, მაშინ ეტყოდა: ჩემკენ მომავალ იყო და რად ეშულ-
 ლეო. როცა უკვე მასპინძელთან იყო, მაშინ მასპინძელი ამბობდა:
 ეგ ჩემი სტუმარია და მაგის გაჯავრების უფლებას არავის არ მივ-

ცემო. ვინც სტუმარს ვერ დაიცავდა, დიდი სირცხვილი იყო მასზე დაკიცხავდნენ.

ვაჟის მასანახავი ყველას მიაქვს, ვინც კი ოდნავ მეგობარია ამ ოჯახისა, ქალის მასანახავი კი, გარდა ახლობელი ნათესავეებისა, არავის მიაქვს. ახლობელი ნათესავეებიც ქალის გაჩენას წყინობენ და თითქმის მგლოვიარესავეით წუწუნებენ: რატომ ვაჟი არ დაიბადა, რად გვინდოდა ქალიო და სხვ. ქალის მასანახავის დროს გახარება არავის ეტყობოდა და დროსგატარებაც ნაკლები იცოდნენ. ქალის სადღეგატელოში იტყოდნენ: რა უყოთ, რო ქალი დაიბადა, ქალიც შვილია და ღმერთმა კვლავ ვაჟი მოგცესთო. ქალის გაჩენას არც მოულოცავდნენ მშობლებს; თუ ვინმე მოულოცავდა, ისიც დაუმატებდა: „კლოვ ვაჟი მაგცასთ ღმერთმაო“. ვაჟის მასანახავი ძალიან კარგი არაყი უნდა ყოფილიყო, ქალის მასანახავი კი არ აინტერესებდათ, არაყი კარგი იყო თუ ცუდი; იტყოდნენ: განა ვაჟის მასანახავი მიმაქვს, რად მინდა კარგი არაყი, ვაჟი გააჩინონ და კარგს მაშინ წავუღებო, ვაჟის დედას ქალებს სამრელოშიც მიუტანდნენ სოფლელები და ნათესავეები. ქალის დედას კი თუ შინაური ვინმე მიუტანდა და იმასაც გამონაკლის შემთხვევაში.

განვავრძობთ მესანახავე სტუმრებზედ საუბარი. ბოლოს მასპინძელი ტაბლას რომ სულ აუმატებდა, კიდევ შეეცდებოდა სტუმრებისათვის დაეღვეინებინა და დაეთრო ისინი. სტუმრების სიმღერას ხშირად გაიგონებდით:

1

ღმერთო, ამ სახლში ნუ მამული ღვინისა და გახარებასა,
ვაჟების ცოლიანობას, ქალების გათხოებასა.

2

სახლო, გაშვენებს ჭურჭელი, ჭურჭელო ღვინიანობა,
ქალო და ზალო კვე-გონი, სოფელელთან ხათრიანობა.

ასეთ სიმღერებს მღეროდნენ ფშაურ კილოზე და თან სვამდნენ. ასეთი ამბით დაღამებდნენ მეორე დღესაც. თუ სოფელში ვინმე ახალი ჭირისპატრონი იყო, მაშინ მასპინძელი ერთ ბოთლს ააქცებდა არაყით და გაუძღვებოდა სტუმრებს. თან ჩამოუთვლიდა: ჩვენს სოფელში ესა და ეს კაცები გყავთ „სანახავიო“ (ნახვას უწოდებდნენ ჭირისწყენას ანუ სამძიმრის თქმას). სწორედ იმდენი ბოთლი უნდა აევსო, რამდენიც სოფელში ახალი ჭირისპატრონი იყო. მასპინძელი სტუმრებს ყველგან მიუძღვებოდა, ბანზე ავიდოდნენ და ჭირისპატრონს დაუძახებდა: „შინ არ ხარა (სახელი ჭირის პატრონისა)? კარშია გამედი!“ ჭირისპატრონი მალ-

ლა ამოვიდოდა და მოსულ სტუმრებს გამარჯვებას ეტყოდა. გამარჯვოს ღმერთმა, — უპასუხებდნენ ისინი. მერე ჭირისპატრონს მაგალითად, მარტიას, წინ მიუდგებოდნენ და ჭირს უწყენდნენ: „მარტიავ, ვერ გექნას ჩემ თავი, მანამ ეეგეთას გნახედი, ბრალ არა ასა, დიდ ღმერთის წყენა არ ასა, შენ გულ დასწუხდებოდას, შენ (შვილი თუ ძმა, ან და, ან სხვა ოჯახის წევრი ვინც იყო, იმას ეტყოდნენ, მაგალითად, მარტიას ძმა ჰყავდა მკვდარი) ძმა გაკლდებოდას, ჩემ კვალ-კაც მზეს იარებოდას, სიტყვას გეტყოდას. გამასადეგნი ხართ ძმისანი, მამიძმისანი. მტრის გამჯავრენ-ი ხართ, მაკეთის გამლაღენი. დედან სადედუფლონ-ი ხართ, მამან საბატონონი. უკეთის კაისად არცეინ სად არც იქნების. ღმერთმ ნარჩომს ჯვარ დაგიწერასთ, მარჯე ნულარა მაგცასთ. შენ გულ კაით გაკურნას, ავ კაით დაგაცილას, ვერ გექნას ჩემ თავი“.

ამის საუბრის დროს ჭირისპატრონიც პასუხობდა, ორივენი ფეხზე იდგნენ და თავთავის სათქმელებს ერთმანეთში არეულად ლაპარაკობდნენ. ჭირისწყენის დროს ჭირისპატრონი უპასუხებდა: „შენის მტრისაი, დუშმნისა. ბრალ აისითაისაი ას, რო შენ დაგკლებიოს, შენ დაგიტმავის. რაის კაისად ორთ. მზე დაგცვდების კაცთ სწორი კაის მაკეთის თავი. მასალოცავი ას ჩვენ სიკვდილ, დასამაღლები ას, — მახკეეითაო, მაისვენეთავ, დაღონებას მავშჩებით, შიმშილ-წყურვილსა დ სიტიტვლეს. თქვენ რო თავს დაილოცავთ, იმაად არც მთელნი ორთა, არც მკვდარნი“ (ვინც ჭირს უწყენს ის ეუბნება: ვერ გექნა ჩემი თავიო, ეს ნიშნავს: ვაიმე, მოგიკვდიო. ეს ითვლება თავის წყევლად. მაგრამ ჭირისპატრონი, რომ უპასუხებს: „შენ რომ თავს დაილოცავ, ჩვენ იმად არ ვღირვართო“ — სინამდვილეში ნიშნავს: შენ რომ თავს დაიწყევლიო).

ჭირისწყენის ბოლოს კიდევ ეტყოდა ჭირის მწყენელი: „ვერ გექნა ჩემი თავიო“. ისიც ისევ უპასუხებდა: „შენის მტრისი, დუშმნისა“. ამ დროს ქალები ქალებთან ისხდნენ და საუბრობდნენ შიცვალეხულის გარშემო, რა თქმა უნდა, ჯერ აქაც მშვიდობა-ამბის კითხვა იქნებოდა.

კაცები შემდეგ წინგარდაზე დასხდებოდნენ (წინგარდა: ბოსლის, ანუ დაბლა სართულის სახლის ბანი) და ჭირისპატრონი ამბავს ჰკითხავდა: „მშვიდობითა, რას გუნებას ხართ, ხო არა გიჭირსთ დიდსა, ცოტას, კაცსა, საქონს; თქვენებს ძმა-ზლებსა, მეზობლებს ხო არა უჭირს, სხო ახალ ამბავ ხო აღარაი ას თქვენკე?“ სტუმრები უპასუხებდნენ: „კარგად ორთ, რა იკითხების ჩვენ ამბავი, გვიდგა სულები, ვათენ-ვალამებთ. ყველა კარგად ას“. ამის

შემდეგ დიაცები გაშლიდნენ ტალავარს³. რომელიმე პატარა ქალას გაგზავნიდნენ და სოფლის დიაცებს შეატყობინებდნენ: ესა და სტუმარი ქალები მოგვივიდნენ და ტალავარი უნდა გავშალოთ. ტალავარი რომ გაიმღებოდა, ნათესავეები მაშინვე დაიწყებდნენ ტირილს. თუ ხმითმატირალი ვინმე აქ იყო, ძახილით ტირილის შემდეგ ხმოვან იტირებდა. ხმითმატირალი თუ სოფელში იყო, ძალიან სთხოვდნენ და აუცილებელი მოიყვანდნენ. თუ ხმითმატირალი არ იყო, ისე უბრალო ტირილი რა ტირილია და ან მკვდარს რას დაამძიმებსო—იტყოდნენ. ძახილით ტირილი მარტო ახლო ნათესავეებმა იცოდნენ, უნათესაო მათ ტირილზე მარტო დაიჭვითინებდა და ისე გადმოყრიდა ცრემლებს, შინაურები და ახლო ნათესავეები კი ერთად ყველანი თავ-თავისათვის მოთქვამდნენ და ერთ კილოზე ტიროდნენ. მაგალითად, თუ აქ მიცვალებული ქალი იყო და მისი მატრალი მოვიდოდა:

ადე სტუმრებ მაგვივიდა, დაო!
 სტუმრის მოსვლა გიხაროდისა, დაო,
 სიცილით მიგებება იცოდდი, დაო.
 დასაზარებლად საქჩერო არ იყავი, დაო.
 ახლა მიწაშია გქჩერობთა, დაო.
 ჩვენ ჯალაფნ შინ ესხეორთა, დაო.
 შენ დარსა, ავდარს ცალკე გვეყიხარ, დაო.
 მიწა შენს დასა, დაო.
 შენს ქვე-გონს ვენაცვალე, დაო!

დაახლოებით ასეთი სიტყვებით მოიტირებდნენ გარდაცვლილს, კილო კი ერთი იყო.

ტალავარზე ძახილით ტირილის დროს რომელიმეს ხმას და ტირილს ცალკე ვერც გამოარჩევდით, რადგან ხმები და სიტყვები ერთმანეთში ირეოდა. ტირილი რომ მოთავდებოდა, ფარდავზე დაწყობილ „ტალავართ“ ორი ქალი ასწევდა, მიიტანდნენ და ტალავართათვის სპეციალურად დადგმულ ტახტზე გაშლილად დალაგებდნენ. ამის შემდეგ სოფლის ქალები შინ წავადიოდნენ. ზოგებს კი მაინც მოაბრუნებდა ჭირისპატრონი ქალი. ისე კი ყველას სთხოვდა დარჩენილიყვენ და პური ეჭამათ. ვინც დარჩებოდა, მას-პინძელი ქალის წინ გაძლოლით ყველანი შინ შევიდოდნენ. კაცებიც ამ დროს თავის სტუმრებს ჭერხოსას შეიყვანდნენ და საკვამისას კიბის საშუალებით შინ „ჩავდებოდნენ“. ჩასულები ჩვეულებრი-

³ მიცვალებულის ტანსაცმელი ერთ წლამდე ფარდავში ჰქონდათ შეხვეული, რომელსაც ტირილის დროს გაშლიდნენ და დაიტირებდნენ.

ვად „აშენებას“ ეტყოდნენ და მასპინძლებიც უპასუხებდნენ: გაშენასთ, მაგვიხვეით მშვიდობით, მშვიდობით თქვენ მასტრსტუმრებს ჩვეულებრივად სკამზე დასვამდნენ. დიასახლისი შეუდგებოდა სადიასახლისო საქმეებს, ჩასჭრიდა საპარსელით ხორცს, ქონს და მხლის რომელიმე წნილს, გაურევდა შიგ ყველსაც. დაკიდებდა ზედგანს საკიდელზე, დაანთებდა ცეცხლს. კიღობნის ძირიდან გამოიღებდა ვარცლს და გაცრიდა ფქვილს. აქვე პატარა ქვებით წყალი იდგა ცეცხლთ პირში და როცა გათბებოდა, ამითი მოზელავდა ცომს. გააკეთებდა გულიან კეცეულებს, ჯერ ზედგანზე მოაჭირთებდა, მერე ცხელ ნაცარში ჩასცხობდა და გვერდის ვადაქცევით გამოაცხობდა. გამომცხვარებს იქვე ერთმანეთზე აწყობდა ცეცხლთან. როცა ცხობას მორჩებოდა, ჩაასხამდა ბაკანში თბილ წყალს, კეცეულებს განაცრავდა და გაბანდა. თბილ წყალში გაბანილ კეცეულებს ერთმანეთზე ადარ აწყობდნენ, სისველე რომ აორთქლდებოდა, დაჭვრეთილ გვერდზე თითობით ვაპოხავდნენ და დააწყობდნენ ერთმანეთზე. მერე გაადნობდნენ ერაწით ერბოს და მამაკაცებს ეტყოდნენ: „ტაბლა გადადგიო, სტუმრებს პურ აჭმიეთ“, მასპინძელი ფეხზე ადგებოდა, ქუდს მოიხდიდა და ქირჭოზე დაკიდებდა, ტაბლას სადრაცოდან გადაიტანდა, სამამაცოს სკამზე ნასხლომ სტუმრებს წინ დაუდგამდა და იტყოდა: „ღმერთო, კარგა გვიყოფ ე სტუმრები. ჩვენის მახენებისად კაით მიჩენი. კარგად გვიყოფი ეს მეზობლებიც“. „ღმერთო, უშველ მასპინძელს, მარჯეს ნულარას მისცემ, კლოვ ლხინის მლოცავ უდინი“. მასპინძელი სტუმრების მოტანილ არაყსაც ტაბლაზე დგამდა და თუ ჰქონდა, თავის არაყსაც მოიტანდა, დაასხამდა და ყანწებს მისცემდა სტუმრებს. ერთ ყანწს თვითონაც დაიჭერდა, ან თუ დედა ჰყავდა ხნიერი, იმას მისცემდა და ტაბლას „სახელს დასდებდნენ“. სახელს დასდებდნენ თავისი ახალი მიცვალებულისათვის ან მოსულებს თუ ვინმეს ჰყავდა ახალი მკვდარი. თუ არა, მარტო იმისათვის ეტყოდნენ შანდობას, ვისიც ტალავარი ისხა ამ ოჯახში.

ტაბლის დალოცვა ისეთივე იყო, როგორც მასპინძელთან ტაბლის დალოცვის დროს. ჩვეულებრივი წესით თითო-ორიოლა არაყს დალევდნენ და მერე ჰამდნენ პურს. პურისჰამის დროს ოჯახის ახალგაზრდები: ქალი და კაცი — ყველანი ფეხზე იდგნენ. ასმევდნენ არაყს და ემსახურებოდნენ სუფრაზე. ჰამა რომ მოთავდებოდა, მერე ქალებს დაუდგამდნენ ტაბლას და ყველაფერი შესრულდებოდა ისე, როგორც ვთქვით მამაკაცების ტაბლის წესზე. ბოლოს სტუმრები გამოემშვიდობებოდნენ მასპინძელს: „ჯვარ გე-

წერასთ, მშვიდობით იყვენით, ღმერთმ მარჯე ნულარა მაგცასთ.
 მასპინძელი სახლს იქით გააცილებდა და ეტყოდა: „მშვიდობით
 წვედით, კელ მაგიმართასთ ღმერთმ, მარჯეზე ნულარაზე გაგსაჯნასთ“.

ამნაირადვე წავიდოდნენ სხვა ჭირისპატრონთანაც. ერთი სი-
 ტყუით, მასპინძელი ვალდებული იყო, თავისი სტუმრები ყველა
 ჭირისპატრონთან მიეყვანა „ჭირის საწყენად“. უამსოდ სირცხვი-
 ლი იყო სტუმრისთვისაც და მასპინძელისთვისაც. ჭირისპატრონიც
 ძალიან დაემდურებოდა ორივეს. ბოლოს სტუმრები მოვიდოდნენ
 თავის მასპინძელთან. მეორე საღამოსაც აქ დარჩებოდნენ. მასპინ-
 ძელი პატივსაცემად მოიპატიეებდა სოფლის ახალგაზრდა ქალ-
 ვაჟებს. სასმელი ისე არ ექნებოდათ გამოლუული, რომ კიდევ არ
 დაელიათ. ხნიერი სტუმრები და მასპინძელი დაწვებოდნენ დასა-
 ძინებლად, ახალუხლები კი ღხინს მართავდნენ, ლექსობას და თა-
 მაშობას. ხევსურეთში, ზოგი ახალგაზრდა ისეთი იყო, რომ მტე-
 რიც ბევრი ჰყავდა და სწორედრებიც. მეტი ჰყავდა ხანჯლით დაჭ-
 რილიც და შეიძლება მოკლულიც. ასეთ ვაჟკაცს ხევსურები აქებ-
 დნენ და პატივს სცემდნენ — მამაცია, პურადია და კარგო. მაგ-
 რამ ის თავის ბედს არ ემადლიერებოდა და ხშირად სევდიან ლექსს
 თვითონ იტყოდა თავისთავზე. ამ ლექსებს ახალუხალში ხშირად
 ლექსობდნენ. მაგალითად, ასეთი ვაჟკაცი იყო ბიძურათ ხთისო
 რომჯაში, რომელსაც ქვემოთ მოყვანილი ლექსი გამოუთქვამს
 თავის თავზე:

ოკერო წუთისოფელო, სიზმარ ხარ, განა ცხადია;
 ზოგთად უდივრად მწარეო, ზოგთად ძალიან კარგია.
 ჩემ სიკედელ ამამინ ჯობდა, როდისაც დავიბადია,
 სულ მუდამ დაღონებული, გაეჩინდი, გავიზარდი.
 მუდამ დარდი და საგონი გულს მაწევს როგორც ჯანდია.
 სამტროდად სამაკეთოდ, გულში სულ მუდამ დარდია.
 ხალხი მყავ გადაკიდული, როგორც აქლემის ბარგია.
 სუყველა დუშმნად გამიჯდა, თავისაი და სხვათია,
 რაიც სიკეთე არ მიქნავ, სიუფრეს არას ეჩადია.
 მაგინებს აისეთები, ვერ ჩინდებიან კარჩია,
 ზაფხულის სიცხე ამინებს, სიცივე იანვარშია.
 სანაპიროზე სიბები — „არამც დაგვეცას თავშია“.
 მე უბირუას მეძახან, მტრისა არა მაქვ დარდია,
 მტერს არცად გამავხტევეიორ, რო შამხვედრის გზაჩია.
 ერთი მარტუა დაეცოცავ აღან-დუნია ხალხშია.
 ძნელი ას სიმარტოვეი, ხალხნ მჩოთრობენ თელშია,
 —მავხელავთ და დაიკარგების, —ფიქრობენ თავის კევაშია.
 ძმები რად უნდა ეამკაცსა, მარტო უჯობ ვინაც ვაჟია,
 კელჩა ვმალ უნდა ფოლადი, გასხვეტილ იღვას ტანშია.

იქნედას წარამარადა, სისხლს წვიმდას წმიდა დარშია.
ტილო ჩემო შამილო, ხო არ მაგება ჯანვია?
წელზეით ვინამ შამამქსნა, როგორ ცუდ სიზმარ ვნახია,
ან მართლა გამიცხადდების, ან სხვა მამივა მარცხია.

ლექსებს მოაყოლებდნენ ერთმანეთის ჯიბრზე — არა მე ვთქვა
კარგი ლექსი და არა მეო. ხანდახან სახუმარო ლექსებსაც გამოუ-
რევდნენ, რაზედაც მთელი რაღები იცინოდა. მაგალითად:

სხამიანის ეშმაკი ერთ სხვას ეძახს, რას ხეურობა,
სარეკელა გაისრიეს—შენ რაადღა ზანზურობა.
წინაე უკუღმ უბრუნევედეს, დავსწვი მაგათ მართულობა.

იხალუხალი დიდხანს მხიარულობდა. ქალ-ვაყები ერთად ისხ-
დნენ და თუ ერთიძეორე მოსწონდათ თავისუფლად აკოცებდნენ,
როგორც შორიდან მოსულს აკოცებს ზოლმე თავისი და. ეს არც
გასაკვირალა იყო და არც არავინ ყურადღებას მიაქეცვდა, ბოლოს
ამ ახალუხლიდან ბევრი არ წავიდოდა შინ. ლოგინს გაშლიდნენ
ერთად. მაგ., ჩალას გაშლიდნენ, ზედ ფარდას დააფენდნენ. დასა-
ხურავად ზაფხულში ისევე ფარდავი იცოდნენ. ზამთარში „გულდა-
ნური“ (მატყლიანი ტყავებისაგან შეკერილი საბნის მაგიერი), მერე
ახალგაზრდა ქალები ვაყებსაც ჰკითხავდნენ და ქალებსაც (მათ
ეწოდებოდა ელჩი), ვისაც ვისთან სურდა. გაიგებდნენ და ბოლოს
ყველანი დაწვებოდნენ ერთ ლოგინში მწკრივზე. ელჩები ქალებს
იმ ვაყების გვერდზე დაწვევდნენ, ვისგანაც თანხმობა ჰქონდათ
გამოცხადებული (სწორფრობა, როგორც აღვნიშნეთ, ცალკეა აწე-
რილი). რომ გათენდებოდა, ყველანი ადგებოდნენ: ჯერ ქალები და
მერე ვაყები, პირს დაიბანდნენ და მასპინძელი არაყით გაუმასპინძ-
ლდებოდა. ეს მესამე დღე იყო და სტუმარი აქ იშვიათად დარჩებო-
და. თუ ბევრი არაყი ჰქონდათ გამოხდილი ამ სტუმრებისთვის და მათ
როგორმე დაათრობდნენ, შეიძლება დაეტოვებინათ, მაგრამ მანც
ძნელი იყო. ხევსური იტყოდა: შინ წასვლა მაშინ ჯობია, მანამდე
ეხვეწებიან — ნუ წახვალო. თუ დაიგვიანა სტუმარმა და დროზე
არ წავიდა, ეტყვიან: რატო კიდევ არ დარჩიო და მაშინ აღარც
ღირს სტუმრის წასვლაო, იმდენ პატივისცემას ველარ გააყოლე-
ვენ, როგორც ადრე წასულს და უხალისოა სტუმრისთვისაც და
მასპინძლისათვისაცო. სტუმრის დაგვიანებით გამართვაზე (წას-
ვლას გამართვას ეძახიან) ლექსიც იყო ორიოდე სიტყვით ნათქ-
ვამი:

დილას ვერცხლი ხარ, სტუმარო, წუხრისად დაჯალავდები,
თუ კიდევ დაიგვიანებ, მემბ ქოლდ დაშჩალავდები.

სტუმრის დაგვიანებაზე და მასპინძელი ქალებისაგან მათი წასვლის ნატვრაზე თქმულებებიც იყო ხევსურეთში, რითაც ამის თქმა უნდოდათ, დიდხანს დაგვიანება არ ვარგა, თორემ მასპინძელს სტუმარი მოსწყინდებო; აი, ერთი ასეთი თქმულება:

ერთ კაცს ორი ცოლი ჰყავდა. ერთხელ სტუმრები მოუვიდნენ. სტუმრებს სოფელში საქმეები ჰქონდათ და წასვლა დაუგვიანდათ. მასპინძლის ცოლებს მასპინძლობა მოსწყინდათ და აღარ იციან, როგორ მოავიწყონ სტუმრებს შინ წასვლა. ბოლოს გადაწყვიტეს, წავიჩხუბოთ და როგორმე მოვაგონოთ შინ წასვლაო. მეორე დღეს მათი ქმარი სახლში არ იყო, სტუმრები კი შინ იყვნენ. ამ დროს ცოლები წაიჩხუბნენ და ერთმა მათგანმა სტუმრებს შემდეგი სიტყვებით ნიშარათა: „სტუმრებო, ხვალ თქვენს შინ მშვიდობით მისვლამ, ჩვენში რომელი ვტყუივართო“. სტუმრები მიუხვდნენ დიაცებს ხერხს და ერთმა სტუმარმა თქვა: „ჩვენმა ხვალაც და ზეგაც აქ დარჩენამ, არც ერთი ხართ მართალი და არც მეორეო“...

მეორე ასეთივე ამბავი იყო: თურმე ერთ ოჯახს სტუმრები მიუვიდნენ ზამთარში. მოვიდა დიდი თოვლი და მასპინძელთან დიდხანს დარჩნენ. აქაურ დიაცებს მოსწყინდათ მათი სტუმრობა და მოისურვეს შინ წასვლა მოავიწყონ. დაღამების შემდეგ ერთმა დიაცმა გარეთ გაიხედა, შემოვიდა შინ და სტუმრების გასაგონად თქვა: ცა მოწმენდილია, ძალიან კაი ამინდია და ხვალ კი ჩვენს სტუმრებსაც აღარა დაიჭერს შინ წასასვლელადო. სტუმრები მიხვდნენ ამ სიტყვის შინაარსს, გაიგეს, რომ მათი შინ წასვლა ეჩქარებოდათ დიაცებს. მაგრამ ვითომ ვერ გაიგონეს, ხმა არ ამოუღიათ. მერე ერთი სტუმარი გარეთ გავიდა და შემოსულმა დიაცების გასაგონებად თქვა: „გაუღარებავ კი, მაგრამ ისეთ დიდ თოვლი, რო ერთ თვეს არ გავ გზა არცად, რო მეზობელ მეზობელსიან მივიდას, თორე შორს ხო ვერც ჩვენ წაოლთა, ვერც სხო, ვინაც თემში ას დამწყვდეული“.

ასეთი ამბავი იცოდნენ ხევსურებმა და ცდილობდნენ, მესამე დღეს აუცილებლივ წასულიყვნენ, ხან მეორესაც. ამიტომ მესამე დილას სტუმრები (თუ ზაფხული იყო) მოითხოვდნენ ცხენების მოყვანას, ცხენებს მასპინძელი მოიყვანდა და იშვიათ შემთხვევაში სტუმარიც, თუ მასპინძელი არ უშვებდა წასასვლელად, მაშინ სტუმარი თვითონ მოიყვანდა ცხენებს, ხან სტუმარიც მიეშ-

ველებოდა და ხან კი მასპინძელი შეკაზმავდა. ზოგჯერ მოყვანილი ცხენებს ისევ გაუშვებდა მასპინძელი ბალახზე, თუ არაყი ან კიდევ საარაყე ჰქონდა გამასაწურავი. ბოლოს ცხენებს რომ შეკაზმავდნენ, დიასახლისი ზურჯინში ჩააწყობდა ხავიწიან პატარა-პატარა კუბატ-ქადისკვრებს (წინასწარ გამოაცხობდა, რომ სტუმრების ბავშვებისათვის გაეგზავნა). თუ ჰქონდათ, არაყს ჩაუსხამდნენ ტიკში საგზაოდ. ჩაუღებდნენ კიდევ პურსა და ყველს საგძლად. მასპინძელი გამოიტანდა ზურჯინებს, გადაჰკიდებდა ცხენებზე, დაახვევდა და დააკრავდა ნაბდებს. ბოლოს სტუმრები ადგებოდნენ და იტყოდნენ: „ჯვარ გეწერასთ, მასპინძელო, ღმერთმა თქვენ თავ ნუ გამაგვართვას, სრუ მუდამ ღვინზე გვადინნას თქვენს სახლში“... მასპინძელი პასუხობდა: „მადლობელინა ორთ, ღმერთმა თქვენს ღვინზე ჩვენ გადაგვავდიოს თქვენ მახედულობა“. მასპინძლები ცხენებს ახსნიდნენ და წამოიყვანდნენ სოფლის გაშორებამდე. მათ გასაცილებლად ყველა გამოვიდოდა სოფლიდან, ვინც კი დაინახავდა, თუ ვინმე სოფელში მათი მოტანილი არაყი ან ახლა დალია და ან სხვა პატივისცემა რამე მოაგონდებოდა, ერთ ბოთლა არაყს გამოაყოლებდნენ და გამართულ სტუმრებს დააღვენებდნენ. სოფლის ნაპირზე კარგა ხანს მოაგვიანებდნენ სტუმრებს, ყველა ცდილობდა მათთვის პატივისცემას და თავის გამოტანილი ბოთლიდან არაყის დაღვეინებას. ეხვეწებოდნენ; დალიეო, ყანწს პირზე მოაყუდებდნენ და ძალით ასმევდნენ. რამდენადაც მთვრალ სტუმრებს გაისტუმრებდნენ, იმდენად სახელი იყო სოფლისათვისაც და მასპინძლისათვისაც. ხან „თავგემლად“ უმღერებდნენ წასახალისებლად, რომ უფრო მეტი დაეღლიათ. უმღეროდნენ მათთვის სასიამოვნო რამეს; მაგალითად:

შინ წახოლთ, კანო სტუმარო, გაიპარებით დილითა,
თან გაყოლებთ ზურდავსა, ნაკეებსა თევა-ქერთა.

სტუმრები მასპინძლების მღერაში ჩუმად იყვნენ და სვამდნენ, მერე აავსებდნენ ყანწებს და მასპინძლის სასიამოვნო სიმღერას შემღერებდნენ. მაგალითად, ლიქოკელთ სტუმრები რომ ყოფილიყვნენ, მასპინძელს ისეთ სიმღერას უმღერებდნენ, რაშიაც გამოიხატებოდა მათი წინაპრების გმირობა და ბრძოლა:

ბედიანიმც დაჯდების, ლიქოკ ლიქოკელით ჯარზედა,
სათავეს უსხენ უფროსნი, ამრახლებიან ჭკვაზედა,
ბოლოში უნცროსებ უსხავ, კელებ მიუღის ჳმალზედა
უტოცავ აზნაურები, დაბლა აფუქოს წყალზედა,

უქილოდ არ გაველის იმ სისხლის ალაზანზედა.
ცხენთა დახიეს მკერდითა, მკედართ სცა უზანგაზედა.

ასეთი სიმღერები, ხევეწა, ძალადობა გაიმართებოდა. სტუმრები თუ ძალიან მაგარი ხალხი არ იყო, შეიძლება გზაშიაც სადმე დარჩენილიყვნენ. უკან დაბრუნება კი, როგორც ვთქვით, ძნელი იყო, თუნდაც შუა გზაში დაღამებოდათ. ბოლოს ახლობელი ნათესავეები ერთმანეთს გადაკოცნიდნენ, არანათესავი ქალებიც ქალებს აკოცებდნენ, ვაყები — ვაყებს და სტუმრები წავიდოდნენ შინ.

წასვლისას ყველას ეტყოდნენ: „ჯვარ გეწერასთ ყველას: კაცსაცა, დიაცსაც, დიდსაცა, ცოტასაც. მაღლობელნი ორთ თქვენის თაოზაისა, ჩვენ ღირსნ არ ორთ თქვენის ამბავ-ანაბრისანი. ღმერთმა იმთვენ შავგაძლებივას, რო ეს თქვენ პატივისცემა გადავიჯადათ“.

უფროს კაცებს ახალგაზრდები ცხენის უზანგას დაუჭერდნენ და შესვამდნენ. ახალგაზრდები კი თავიანთ ცხენებზე იქ არ შესხდებოდნენ, ხელით წაიყვანდნენ, კარგა შორ მანძალს გაივლიდნენ და მერე შესხდებოდნენ. ცხენზე შეუჭდომლობა ნიშნავდა პატივისცემას სტუმრისათვისაც და სოფლისთვისაც, რადგან ხევსურებში აკრძალული იყო სხვის სოფელში ცხენით სიარული. გზა თუ ხევსურის სოფელში მიდიოდა, სოფლის პირში მისული მგზავრები ცხენიდან უსათუოდ ჩამოვიდოდნენ და სოფელზე ფეხით გაივლიდნენ. თუ ასე არ მოიქცეოდნენ, სოფლის ახალგაზრდები უშუღლარად არ გაუშვებდნენ. თუ ვინმე პატივსაცემი ან უფროსი კაცი იყო, შულს არ აუტეხდნენ, მაგრამ გამარჯვებას მაინც არ ეტყოდნენ. თუ შემთხვევით სოფელში ცხენით ვინმე შევიდოდა და გამარჯვებას ვინმე ეტყოდა, მხედარი ცხენიდან ჩამოხტებოდა და ისე უპასუხებდა, შერცხვებოდა: — ცხენზე ვზივარ და გამარჯვება ისე მითხრესო. ცხენიდან თუ არ ჩამოვიდოდა, ეტყოდნენ: „შენ ვინ ღვდიხარ, რო ცხენზეით არ ჩამახკედ!?“ თუ ის ავად იყო, ეტყოდა: „უკაცრავად, აოდ ორ, ცხენზეით ჩამავდომა არ შამიძლავ. გაუგებრობაში ნუ ჩამომართომით“. თუ ავად არ იყო, მაგრამ „მაწმიდარი“ კაცი იყო და „ჯვართ ხატრით“ ვერ დადიოდა სოფელში, ის ცხენით გაივლიდა და სოფელელებს ეტყოდა: „მე სოფელზე ჯვარის ხატრით ვერ დაოლ. უკაცრაოდ ორ თქვენთან“. მაშინ ისინიც აღარაფერს ეტყოდნენ.

ასე მოთავდა მასანახვის წესი. მასანახვის მიტანა შეიძლებო-

სტუმარმასპინძლობა მკვდრის მატირლებთან

ხევსურეთში სტუმარმასპინძლობა სხვადასხვაგვარია, ნამეტნავად მკვდრის მატირლობაში. სატირლად დედიძმა სხვა წესით მიდის, დისწული სხვა წესით მიდის, სიძე-ცოლეული სხვა წესით და სხვა. სატირლად მიდიან მოსისხლენიც კი სრულიად განსაკუთრებული წესით.

სოფელში თუ რომელიმე ოჯახში ავადმყოფი იყო, ყველას ეცოდინებოდა, რადგან აქ პატარა სოფლები არის. ავადმყოფი გარდაიცვლებოდა თუ არა, იმის „სალოგინეს“ გაიტანდნენ და თავის კარზე ცეცხლს წაუკიდებდნენ (სალოგინე ეწოდებოდა იმ ჩალას, რომელიც ავადმყოფს ჰქონდა ფარდაგის ქვეშ გაშლილი). ეს ნიშანი იყო იმისა, რომ ავადმყოფი უკვე გარდაიცვალა. ცეცხლსა და ბოლს სოფლელები დაინახავდნენ და მიხვდებოდნენ, რაც მოხდა. რაც უნდა მძიმე საქმე ჰქონოდათ, მიატოვებდნენ და წამოვიდოდნენ სატირლად. ხანდახან ჩაშლილ კალოს დაანებებდნენ თავს და ორ-სამ დღეს, დამარხვამდენ, ჩალა გასალეწავი რჩებოდა. გარეთ სამუშაოზე თუ ვერ გაიგებდა ვინმე, ოჯახის წევრი წავიდოდა და შეატყობინებდა, — კაცი გარდაიცვალა, საქმეს თავი დაანებე და შინ წამოდიო. ასე ყველანი ჭირისპატრონის სახლში მოიყრიდნენ თავს. ზოგი მათგანი, ვინც მაწმიდარი იყო, მიცვალებულთან ახლო არ მივიდოდა. მასპინძელა, ანუ ჭირისპატრონი „მალაღ-ბან-ზე“ ავიდოდა და მას მოსული მაწმიდარი აქ უწყენდა ჭირს, ზოგი წინგარდაზე მოსული შორს დადგებოდა და იქ უწყენდა ჭირს, ზოგი კი მიცვალებულთან ახლო მივიდოდა და იქ დაიქვითინებდა, მერე მობრუნდებოდა და „მაუშარვებდა“ (ჭირს უწყენდა) ჭირისპატრონს. ზოგებს ჯვარის გამო მიცვალებულთან ახლოს მისვლა „ეზარებოდა“, მაგრამ ჭირისპატრონის ხათრით მივიდოდა დასაქვითინებლად (ვინც ახლო მივიდოდა, ეწოდებოდა „ნარევი“). ამიტომ ჭირისპატრონის მოგვარებები მომსვლელებს უთვალყურებდნენ და ასეთ კაცებს დაიჭერდნენ — აქედან იტირეთ. მაგ., არხოტში მიცვალებულს ასვენებდნენ ბოსელში. მაწმიდრები წინგარდის ანუ ბოსლის საკომთან დაიქვითინებდნენ, ხოლო ვინც „ერეოდა“, ის შინ შევიდოდა. როცა ჭირისპატრონის მოგვარე და-

იჭერდა მოსულს და ეუბნებოდა: იქ ნუ შეხვალ, აქედან იტირებ. ის ისე დაიზიდებოდა, როგორც მტრისაკენ იწევს ხოლმე გამწარებული კაცი. ზოგი მობრუნდებოდა, ზოგიც ძალით შევიდოდა და ქვითინებდა. პირაქეთ ხევსურეთში კი მიცვალებული წინგარდახე ესვენა და იქ ტიროდნენ ასეთივე წესით. არხოტშიც ძველად გარეთ გამოჰყავდათ ადამიანი, როცა კვდებოდა. ეს მას აქეთ აუკრძალავს, რომ ერთი კაცი კვდებოდა თუ რამე და კვდომის დროს სახლიდან გამოჰყვანიათ. გონზე მოსულა და უთქვამს — ჩემი სახლი ცოტახანს მაინც დამანებეთო. ხალხს შერცხვენია და გადაუგდიათ ეს წესი. ბუდეხევსურეთში კი ისევ ჩვეულებრივად არის, ე. ი. ავადმყოფი გამოჰყავთ კვდომის დროს და წინგარდახე ასვენებენ.

ტირილის შემდეგ ყველა „უმარგებლა“ ჭირისპატრონს ერთნაირი სიტყვებით, ისე როგორც დაწერილია მასანახავით მოსული სტუმრების „მომარგებაზე“ ჭირის პატრონისათვის. ქალები ყველანი მიცვალებულთან მოდიოდნენ, გარდა მკითხავისა, ახელ „დაკოჭვილისა“ და „ჯვარის დიასახლისისა“ (დიასახლისი არხოტის ჯვარში და გუდანის ჯვარში იცოდნენ. ისინი წმინდობდნენ როგორც ზუცეს-ხელოსნები). ტირილისა და მიცვალებულთან დაკავშირებული სხვა დანარჩენი წესები ცალკე არის აწერილი.

მოსული კაცები ისხდნენ ბანზე და საუბრით ართობდნენ ჭირისპატრონს, მერე წილს ყრიდნენ, როგორც ნათქვამია წილის ყრის წესების შესახებ სხვაგან. კერძოდ, დაჭრიდნენ წვრილ და ნედლ ჯონს ან ბალახის ღეროს პატარა ნაჭრებად; ყველა დანიშნავდა თავ-თავის წილს, დაიხსომებდა მას. ჩაყრიდნენ ქუდში, დასახელებდნენ ხევსურეთის რომელიმე სოფელს და ვისი წილიც ამოვიდოდა, ამ სოფელში ის წავიდოდა „მტყობიედ“ (შესატყობინებლად). ამგვარად, ახალგაზრდებს ზოგს სად გაგზავნიდნენ და ზოგს სად (მტყობიე მკვდარის ხარჯის ანუ საქნარის დროსაც იცოდნენ. ასეთ დროს მტყობიე მივიდოდა იმ კაცთან, რომელთანაც ჭირისპატრონმა მისვლა დაავალა, ის თავის მხრივ გავიდოდა მაღალბანზე და სოფელს დაუძახებდა: „ამა და ამ კაცს ამ მიცვალებულის საქნარი აქვ, მტყობიე მოვიდ, ვისაც წასვლაი გგულავთ, წევიდიო, ნულარ დაღვვიანდებით, ვისაც არ მაგდისთ, ერთმანეთს გააგებებით“. საქნარში ის წავიდოდა, ვინც ნათესავი იყო და არაყი ჰქონდა წასაღებად დამზადებული. დიაცები და არანათესავეები კი უარაყოლაც წავიდოდნენ.

ახალ მიცვალებულზე მისული მტყობიე კი ასე არ იქცეოდა; ის მივიდოდა სოფლის ნაპირას და გამოიძახებდა ჭირისპატრო-

ნის რომელიმე ნათესავს, რომელსაც თვითონ დაუსახელებდნენ, რისპატრონი. ამ კაცმა თუ იცოდა, რომ ავად იყო და მოსალოდნელი იყო მისი ნათესავის გარდაცვალება, მაშინვე იეჭვებდა, რისთვისაც მოვიდა კაცა და გამოუძახა მას. იგი მტყობიეს ეტყოდა: „მახვე მშვიდობით“ (მტყობიეს არ ეუბნებოიან გამარჯვებას. სხვა დროს თუ უთხრეს მამაკაცს — მახვე მშვიდობითო, ის გაცხარდება: ქალად გამხადაო, და შულს აუტეხს). მტყობიე უპასუხებდა: „გადღეგძელას ღმერთმ“. სანამ ამბავს ჰკითხავდა, მტყობიეს ეტყოდა: „შენ კას საქმეზე არ ეტყობი გაეჭილი“. „შენს მტერსა, მოავეს მაუეიდას ეგეთ, რაზედაც მე აქ მავედ“ — ეტყოდა მოსული და დაუმატებდა იმ ამბავს, რაზედაც გარჯილიყო: ესა და ეს კაცი მოკვდაო. ნათესავი ძალიან დაინანებდა — ცუდი საქმე მომხდარაო, შეიძლება ცრემლებიც გადმოეყარა, მაგრამ წესს მაინც არ დაკარგავდა და მტყობიეს ამბავს ჰკითხავდა; ამბის კითხვას რომ მოათავებდნენ, მტყობიეს სახლში დაპატიებდნენ და პურს აჭმევდნენ. რა თქმა უნდა, ოჯახი ამ დროს არეული იქნებოდა და კარგად ვერ გაუმასპინძლებოდნენ. შემდეგ მოპირდაპირე სოფლებშიც „გასძახნებდა“ ეს აქაური კაცი — ეს ამბავი მომხდარაო („გაძახნება“ იცოდნენ ბუდეხვესურეთში უფრო ზამთარში, როცა წყალი ჩახურული იყო და ხმა ადვილად გადიოდა). ერთი სოფლიდან მეორეში დაუძახებდნენ. მეორედან მესამეში და ასე რამდენიმე სოფელს შეატყობინებდნენ. ყველანი გაიგებდნენ და სადაც ვინ ნათესავი იყო, ამ მიცვალებულის სატირლად წამოვიდოდნენ ყველანი. ზაფხულში კი მტყობიე ყველა სოფელში მივიდოდა, სადაც მიცვალებულის ნათესავი იყო. ჭირისპატრონი თავის ნათესავს შეუთვლიდა: თქვენ რომ წამოხვალთ, „დოღში“ გასარევად ცხენიც წამოიყვანეთო. დოღში გასაქცევად ხევსურები ნათესავების ცხენებს ურევდნენ და ცხენის მიერ მიღებული ჯილდო რჩებოდა ნათესავს, ვისი მაგიერაც იყო ცხენი. ნათესავს თუ სადოღე ცხენი შინ არ ჰყავდა, მაშინ ითხოვდა მეზობლებში ან სხვა სოფლიდანაც შეიძლება მოეყვანა კაი გამქცევი ცხენი.

ბუდეხვესურეთში „ცხენ-დოღვიც“ და „რიგიც“ თავზე იცოდნენ, ე. ი. მაშინვე, როცა მიცვალებულს დაასაფლავებდნენ. ამას ეწოდებოდა: „თავზე რიგი“. არხოტში კი ასე არ იცოდნენ. მიცვალებულის თავზე არაფერი რიგი არ იყო. შემდეგში, როცა მოასწრებდნენ მომზადებას, მაშინ გადაიხდიდნენ მიცვალებულის ხარჯს. ორ დღეს: პირველ დღეს საქნარი, მეორე დღეს სანთელნი ეწოდებოდა. ცხენ-დოღვიც არხოტში საქნარ დღეს იცოდნენ. შეიძ-

ლება ვერ მოესწროთ საქნარები, ოღონდ ცდილობდნენ, რაც შეეძლებოდა ადრე შეესრულებინათ მიცვალებულის ყველა წესი.

ღები, ბიძაშვილები, მამიდები, დეიდები, მამიდაშვილ-დეიდაშვილები გაგებისთანავე მოემზადებოდნენ და წავიდოდნენ სატირლად. რა თქმა უნდა, ქალებს გამოჰყვებოდნენ მამაკაცებიც: ქმრები, შვილები და მაზლები. ახლონათესავი ქალები მიცვალებულის სოფელს რომ მიუახლოვდებოდნენ, დაიწყებდნენ ძახილით ტირილს. სიტყვებს ყველანი თავ-თავისას წარმოსთქვამდნენ და ამ ძახილის დაბოლოებასაც თავ-თავისებურს აძლევდნენ. მაგალითად და რასაც იტყოდა, დააბოლოვებდა სიტყვებით — ძმავო — აღარ მამეგები — ძმავო; ბიძაშვილებიც ამობით აბოლოვებდნენ ძაჯალს, მამიდა აბოლოვებდა: მიწა შენს მამიდესა, მამიდაისაო...

დედიდები: გენაცვალოს დედიდაი, დედიდაისაო...

მამიდაშვილები: ჩემო დედიძიშვილო, ან ბიძაშვილო ჩემო.

დეიდაშვილი: ჩემო შინშო ჩემო (შინში — დეიდაშვილი).

ქალები რომ ძახილით შემოდრიოდნენ სოფელში, მათი თანამგზავრი კაცები გაჩუმებულნი იყვნენ (თუ პირიქითელი იყო და თავზე ვერ მოვიდოდა, გაზაფხულზე ტალავარზე სატირლად ისევ სრული ამ წესით მოვიდოდა). მიცვალებულის სახლს რომ მიუახლოვდებოდნენ, მოსულებს ჭირისპატრონის გვარის კაცები და თვითონ ჭირისპატრონი გამოეგებებოდნენ, ცხენებს ჩამოართმევდნენ და ეტყოდნენ: „მახვეით მშვიდობით“ (მიცვალებულის დროს ქალს და კაცს ყველას მშვიდობას ეუბნებოდნენ). ქალები ძახილით ტირილში გართულნი არაფერს პასუხობდნენ, კაცები კი ეტყოდნენ: „გიშველასთ ღმერთმ“. ქალები პირდაპირ მივიდოდნენ ძახილით და შემოეხვეოდნენ ცხედარს გარშემო, ამათ ძახილს აწყვებოდნენ და აქაური ნათესავებიც ძახილით ტირილს დაიწყებდნენ. არანათესავი ქალები კი არ იძახდნენ, ისე ქვითინებდნენ და ღვრიდნენ ცრემლს. აქაური ნათესავი ქალები ხშირად იმეორებდნენ ერთსა და იმავე შინაარსის სიტყვებს: „ყველგან ვმა გაგიტყდა, შენი კაცობა ყველა მაკეთებებ გაიგა, სახლ-კარსა დ ოჯახს რო თავს ანებებ“ და სხვა. ქალები როცა ტიროდნენ, ამ დროს კაცებს დამხვდური კაცები აუძღვებოდნენ წინგარდაზე; აქაც სოფლის მამაკაცები ფეხზე აღგებოდნენ და მოსულებს მშვიდობას ეტყოდნენ (სოფლის მამაკაცები დღედაღამ ჭირისპატრონთან იყვნენ და საუბრობდნენ). კაცებმაც იცოდნენ მიცვალებულისათვის „დათვლა“ (მამაკაცის მოთქმას მიცვალებულზე დათვლას უწოდებდნენ). ახლო მოკეთეს არც გამოაბრუნებდნენ მიცვალებულისაკენ მიმა-

ვალს. ის რომ ცხედარს მიუახლოვდებოდა, დაიწყებდა ხმამაღლა საუბარს, შეიძლება ცრემლებიც გადმოეყარა, თუ ძალიან გული სტკიოდა. არ იყო დათვლა ყველასათვის სავალდებულო და იგი არც შეეძლო ყველას. უფრო ხნიერი ხალხი უთვლიდა. დათვლა ბუდეხვესურებს ეხერხებოდათ. არხოტში კი ძველმა ხალხმა იცოდა. მე მახსოვს სოფ. ახიელში გარდაიცვალა თათიათ მიხიელი. იმის სატირლად გაზაფხულზე მოვიდნენ ნათესავეები ჯუთიდან (მიცვალელებული დასაფლავებული იყო და „ტალავარნი ისხნენ“). ერთ ხნიერ კაცს გოგიტას ეძახოდნენ. მოსულმა მიხიელს წინგარდიდან დაუთვალა: „მიხიელო, სტუმრებ მაგივიდეს, რად არ კარჩი გამახლოლ, სტუმარ რო მაგივიდის, არც იცოდი, მიხიელო, შინით არ გამასვლა, სიცილით მაგებება იცოდიდი, რახან მავიდიდი. გამაედ, მიხიელო, სირცხვილი, ბევრს ნუ მაქოთებ“. ეს სიტყვები რომ დაუთვალა, მე პატარა ვიყავი და ვფიქრობდი: ის ხო მკვდარია და როგორ გამოვყო. ბოლოს გოგიტამ თქვა: „შენ თუ არ გამახლოლ, იპი, მე შამაოლ შენთან“ და შევარდა ჭერხოში, იქიდან ისმოდა მისი ხმა კიდევ, სადაც მიხიელის ტალავარი ისხა. იქვე ახლო ფეხონი იყო და მინდია ოჩიაურმა, რომელიც ფეხონში იჯდა, თქვა: „ეეხლადამც შენ გამახლოლ ეევრ, რაველაც შენს დათვლაზე მიხიელ გამავიდ“. კაცები მუდამ ასეთი სიტყვებით უთვლიდნენ. დათვლა შეეძლო არანათესავსაც, თუ ის გულშემატკივარი იყო მიცვალელებულზე. მერე ხნიერი მოკეთებები ჭირისპატრონს ჭირს უწყენდნენ. ჭირს არ უწყენდა სიძე, დისწული, ბიძაშვილი და დედიძმა. მიცვალელებულს თუ პაპა ცოცხალი ჰყავდა, ხნიერი ნათესავეები იმასაც ერთ-ორ სამძიმარის სიტყვას ეტყოდნენ და არა მთლიან ჭირის წყენის სიტყვებს: „ღმერთმა აცხონას (სახელი მკვდრისა), არ იყვ საქჩერთი -დ სიკვდილ კასაც კლავს. ეე ნარჩომებ შახვეწ ღმერთს, ღმერთმა ჯვარ დაგიწერას, ვინაც დაგჩ. კაცნ სიკვდილისად ორთ გაჩენილნი. თავის დღე-წერას ვერცად ვინ დავემალებით, სიკვდილს სიმაგრის მეტ არა ეშველებს. სიმაგრე გინდათ, რას გარგებსთ გულის მიცემა საგონისად“. როცა მოკეთე ამ სიტყვებს ეუბნებოდა, ჭირისპატრონი თითო-ორი სიტყვით პასუხობდა: „ეპ, აბა რა უჯოთ, ჩვენზე ბეჩავ ვინ მაკვდების, რაის კაისად ორთ“.

არანათესავი კი მთლიანად ჭირს უწყენდა (ეს აწერილია მემასანახავე სტუმრების მიერ სოფლელი ჭირისპატრონებისათვის ჭირსწყენაში). ბუდეხვესურეთში ჭირს უწყენდნენ პაპას, მამას, ძმას, დას, მამიდას და ბებიას, ყველას საითითაოდ, ბიძასაც კი.

არხოტში კი ჭირს მარტო ერთ კაცს უწყენდნენ, ვინც უფროსი იყო ამ ოჯახში. თუ ოჯახში მამაკაცი არ დარჩა, მაშინ ქალებს ჭირს არავინ უწყენდა. ჭირს უწყენდნენ მოგვარეს და შეიძლებოდა ერთ-ორ სიტყვას ხნიერი კაცები ბეზიასაც ეტყოდნენ. ახალგაზრდა ქალს, დედაც რომ ყოფილიყო, ჭირს არ უწყენდნენ⁴. ჭირისწყენის შემდეგ გამოვიდოდნენ მამაკაცები და დასხდებოდნენ ბანზე სოფლის ხალხთან. სოფლის ხალხი მათ ჩვეულებრივად ამბავს ჰკითხავდა, მერე საუბრობდნენ ხევსურეთში ახლად მომხდარ ან ძველ ამბებზე. ქალები კი, როცა ტირილით დაიღლებოდნენ, მერე ეტყოდნენ მშვიდობას სატირლად მოსულ სხვა სოფლის ქალებს და ამბავსაც ჰკითხავდნენ. ქალები, უფრო დაინტერესებულნი მიცვალებულის ამბებით, გამოიკითხავდნენ, როგორ იყო ავად ეს კაცი, რას ლაპარაკობდა ავადმყოფობის დროს, რა თქვა სიკვდილის დღეს, რა დროს მოკვდა, ვინ იყო იქ, როცა ეს კაცი კვდებოდა და სხვა.

პირველ მისვლაზე მკვდრის მოტირლები: დისწული, დედისმა და სხვა ახლო ნათესავები „იარაღთ არ აისხმენ“ (იარაღნი: ფარი და ხმალი). ხანჯალი და ჯოხი კი ჰქონდათ. იარაღთ ასხმა ამ დროს სირცხვილი იყო: მას როგორც მგლოვიარეს და უიარაღოს, მტერიც რო შეხვედროდა, შუღლს არ გაუხდიდა, თუ ის სატირლად მიდიოდა. სატირლად მიმავალი და მგლოვიარე ცხენსაც არ შეუტრავდა ძუას დოღში წასვლამდე. ძუას შეუტრავდა მარტო დოღში. „იარაღთაც“ მგლოვიარე კაცი თუ წაიღებდა, მაშინაც უკუღმა აისხამდა. ცხენსაც პირში ლაგამს არ ჩაუდებდა, ისიც ავშარით დაჰყავდა. სადაც დაჭრელებული იყო ტანსაცმელზე, ყველგან მუქი ქსოვილის ნაჭერს დააკერებდნენ. ტირილის შემდეგ ქალები ქალებს და კაცები კაცებს დაპატიყებდნენ თავიანთ სახლებში ჰურის საქმელად. ზოგი ვის წაიყვანდა და ზოგი ვის. მიცვალებულის დროს სოფელში ხორცს არ ჰკამდნენ, განსაკუთრებით მიცვალებულის მოგვარეები. ამიტომ წაყვანილ სტუმრებს ხორციან საქმელს არ აჰმევენდნენ; ერბოს, ყველს და სხვა რამე რძის ნაწარმს მიართმევდნენ. თუ არაყი ჰქონდათ, არაყსაც დააღვეინებდნენ.

⁴ მკვდრის სატირლად მოსული დისწული ჭირს არ უწყენდა. მხოლოდ ტიროდა; არც დედისმა უწყენდა ჭირს. ტირილით დათვლა კი იცოდა იმანაც. სიძე არც ჭირს უწყენდა და არც ტიროდა, არც თავისი მოგვარეები უწყენდნენ ჭირს, ისე კი ტიროდნენ ყველანი, ვისაც შეეძლო. დანარჩენი ხალხი ჭირისპატრონს ყველა ჭირს უწყენდა. გზაშიც რომ შეხვედროდა წელგათავებამდე, ე. ი. ვიდრე გარდაცვალებიდან ერთი წელი შესრულდებოდა, უწყენდნენ ჭირს. წელი რომ გაუხდებოდა, მერე ჭირს აღარ უწყენდნენ.

თუ არაყი ჰქონდა სოფელში ვინმეს, მაშინ ან ჭირისპატრონის სახლში მოიტანდნენ ან ჭირისპატრონს წაიყვანდნენ და დასაწყობებდნენ, რო მწუხარება და დარდი გაეფანტათ მისთვის. ამ დღეს სოფელში სასმელი ვისაც ექნებოდა, პირველ რიგში ყველანი ღოცავდნენ ახალმიცვალეულს. მოსული სტუმრები და მასპინძელიც პურს ჭამდნენ და მერე ისევ წავიდოდნენ ჭირისპატრონის ბანზე. იქ მოსულებს ფეხზე ადგომით შეხვდებოდნენ, მაგრამ სკამებზე მიწვევა არ იცოდნენ, სადაც ვის სურდა, იქ დაჯდებოდა (ყურადღება არ ექცეოდა საუფროსო და საუნცროსო სკამს).

სტუმრების მოყვანილ დოღის ცხენებს მასპინძლები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ. მხედრები ცხენებს რომ მოიყვანდნენ, მიაბარებდნენ უფრო თავის მახლობელ და საიმედო ოჯახებში, რომ არავის ეღალატა და ცხენებისათვის სვილი არ ეჭმია (სვილი არის ჭვავი). სვილი თუ დოღის ცხენს აჭამეს, იმოჭმედებს და გაბერავს, ველარ გაიქცევა და შეიძლება მოკვდეს კიდევ გზაში. ამიტომ ასეთ ცხენს ვისაც მიაბარებდნენ, ფრთხილად იყო, რომ გაცულლუტებული მხედრები არ შეპარულიყვნენ და მიბარებული ცხენისათვის სვილი არ ეჭმიათ. მასპინძლისათვის დიდი სირცხვილი იყო სტუმრის ცხენის შეუნახველობა. თუ მოხდებოდა, რომ ვინმე მოახერხებდა ღალატს, მაშინ მასპინძელი გადაემტერებოდა მას და თუ დამნაშავე ერთ საკლავს არ მოუყვანდა და არ ითხოვდა პატიებას, დასჭრიდა. ყოფილა შემთხვევა, რომ ასეთ ამბავს მოჰყოლია „ძამკლავ-ძამკვდრობაც“.

საფლავის თხრაში სტუმრებს არ მოიხმარებდნენ, ადგილობრივ მცხოვრებლებს უნდა გაეთხარათ. კუბოს აწვევაში კი სტუმრებიც მოეხმარებოდნენ. დოღის ცხენები რომ გამზადდებოდა და ცხენთ მიიყვანდნენ ტაბლასთან, სტუმრის მოყვანილ სადოღე ცხენებს გამოიყვანდნენ მასპინძლები, ვისაც ისინი ებარა. აქ ქერი იყო ფარდაგზე გაშლილი, ცხენებს მიუშვებდნენ და აჭმევდნენ. მერე მივიდოდნენ ცხენებთან, შეუკრავდნენ ძუას, გაუკეთებდნენ პირში ლაგამს და მათ თავის პატრონებს გადასცემდნენ (აქ მიცვალებულის კულტზე ნაწილობრივ იწერება, კერძოდ, ის, რაც ეხება სტუმარმასპინძლობას. დანარჩენი ცალკე არის აწერილი). მხედრები რომ თავთავის ცხენებს ჩაიბარებდნენ და მოამზადებდნენ, თვითონაც მოემზადებოდნენ: ცხენებს სარტყლებს წელზე შემოაკრავდნენ, თვითონ კი ველისაკოცებს მოიხვევდნენ. ჭირისპატრონი ეტყოდა: „თქვენი ჭირიმეთ, მაგროვდითა ჩემთან“. როცა ისინი მივიდოდნენ, მასპინძელი ეტყოდა: „თქვენ ესლა მკედრებ ყველა აქ ხართ,

აქაურიცა -დ სტუმარიც. აქამდენ სტუმრებიც იყვენითა, მასპინძელნიც
ლებიც. ეხლა ყველა მკედარი ხართ ერთნაირად. ყველა ჩემ ჭირის
გამო იქცებითა -დ მიზლით თავმკიდებარ გზაზე. ეეხლა თქვენ ყველა
ერთნაირად ხართ ჩემდად, ვინაც თქვენ გაგაჯავრებსთ, ის ჩემ გამ-
ჯავრე-ი ას. ეეხლა თქვენ წახოლთა -დ იდენთ, რაკველაც მკედართ
წესი ას. გზაზეით ნუ ვინ დაღბრუნდებით, თორე გზაზეით დაბ-
რუნვილს დოღვი არ მიეცემის“. იგი ეტყვის რომელ სოფელში
უნდა მივიდნენ, იქ ტაბლას ვინ დაუდგამს, მერე იქიდან სხვა სო-
ფელში და ბოლოს „ძალას საიდან იქმენ ცხენნი“ (რომელ სოფ-
ლებშიც ნათესავი ჰყავდა და ცხენს ურევდნენ, ისინი ყველანი
აშაღებდნენ და დგამდნენ „ცხენთ ტაბლას“. „ცხენნი“ ყველა ტა-
ბლაზე მივიდოდნენ და ბოლო ტაბლიდან გამოიქცეოდნენ, რაც
ვისაც შეეძლო. მანამდე კი აუჩქარებლად მიდიოდნენ). ცხენ-
მკედართ მისვლას ტაბლებზე ყველგან მიეგებებოდა ხალხი და
ასე მიმართავდნენ: „გამარჯვება ცხენ-მკედართ, კელიმც მაგემართე-
ბისთ“ ტაბლასთან ბლომად ხალხი მოიყრიდა თავს ცხენთ რბო-
ლის საყურებლად. სხვა ადგილებზე თუ ცხენები ნელა მიდიოდნენ,
სოფელს რომ მიუახლოვდებოდნენ, ძალიან გააკუნებდნენ, ტაბ-
ლასთან ძალზე ჭენებით მივიდოდნენ და ჩამოხტებოდნენ. ახალ-
გაზრდები ცხენებს ჩამოართმევდნენ და გაატარ-გამოატარებდ-
ნენ, რომ არ გაცივებულეყვნენ.

მხედრებს კი ტაბლის პატრონი მიიწვევდა, დაალევინებდა
არაყს და ჭამასაც შეჰპატიებდა. საჭმელად იცოდნენ კეცეულები
და კუბატ-ქადისკვრები, ერბო, ადულებული რძე ერბოთი,
კეცეულებს ცოცოტას ყველა შეჭამდა. ჭამის დაწყებისას
ასე დაილოცებოდნენ: „ღმერთო, უშველ სამ მასპინძელს, მარ-
ჯეზე ნულარაზე დახარჯავ. კლოვ სალხინო ტაბლა აშაღე-
ბი მაკეთისასაცა -დ შინაც ლხინ მიეც. კარგად უმყოფე მკედრე-
ბიც. მგზავრობაში მაუმართი კელი, მარჯეზე ნულარაზე გაეჯი“.
ჯერ მასპინძელი დალოცავდა სუფრასაც და არაყსაც იმ მიცვალე-
ბულისათვის, ვისიც დოღვი იყო (დალოცვა ისეთივე წესით იცოდ-
ნენ, როგორითაც სხვა რომელიმე ტაბლა ილოცებოდა მიცვალე-
ბულისათვის. იგი აქვე, ზემო თავში, არის აღწერილი). მერე მხე-
დრებს დაალევინებდნენ არაყს ყანწებით. დალევამდინ ისინიც დაი-
ლოცებოდნენ: „მასპინძელო, აგაშენას ღმერთმ, ბარაქა მაგცას,
მშვიდობით გამყოფას. დღეს მაკეთის თავზე ეს ჭირის სუფრა
გიდგასა -დ დღეს ამას იქით მაკეთისასაც ლხინზე მიგიყვანასა -დ
შინაც ლხინს ტაბლა მაგცას. მკედრებო, თქვენაც დაგლოცნასთ,

გადღეგძელნასთ, ველ გიმართასთ გზაშიაც, მგზავრობაშიაც, მამსწრობაშიაც, ეტყოდნენ სხვებიც. ასე არაყს დაღეგძენენ. მერე უცბად ყველა მიიბზენდა თავთავის ცხენებთან, ჩამოართმეგძენენ იმ ახალგაზრდებს, რომლებიც მათ აქა-იქ ატარებდნენ, უცბადვე შესხდებოდნენ და გააჭენებდნენ. „ველ მაგიმართასთ ღმერთმ“ — მიამახებდნენ ყველანი, ვინც აქ იყვნენ მაყურებლად მოსულნი. ცხენებს გააჭენებდნენ მანამღინ, სანამ ამ სოფლის თვალს არ მოეფარებოდნენ, მერე ჩამოხტებოდნენ და ისევ ხელით მიპყავდათ (ცხენის ხელით ტარებას ეწოდებოდა: „შაქვეითება“) იმიტომ, რომ ცხენები არ დაღლილიყვნენ და ძალის ქმნის შემდეგ არ დავარდნილიყვნენ გზაში. ბოლო ტაბლაზედ რომ მივიდოდნენ, საიდანაც ძალი უნდა ექნათ, აქ კი თავის ცხენს ადვილად სხვას არ ანდობდნენ, იმიტომ რომ ზოგჯერ იცოდნენ ღალატით ცხენზე შეჯდომა და გაჭენება. მხედრები აქედან არსად ისვენებდნენ, რაც შეეძლოთ მიაჭენებდნენ ცხენებს და ხან უჭვეითებდნენ. ღალატის შიშით ჭირისპატრონი ცხენთ როცა პირველად გამოოსტუმრებდა, ყველა მხედარს ჩამოართმევედა მათრახებს, ერთ-ერთს თავის მანლობელ მხედარს ჩააბარებდა და ეტყოდა: „ბოლოს ტაბლაზე რომ მიხოლოთ, საითაც ძალას იქთ, ეს მათრახებ მაშინ მიეც. ვინაც თავის მათრახს თავის კელით არ მაიტანს, იმასაც დოღვ არ მიეცემის“. ამიტომ უკანასკნელ ტაბლაზე ვისაც მათრახები ჰქონდა, ჩააბარებდა პატრონებს და მერე მდლოღეებს ნება ჰქონდათ, ვისაც როგორ უნდოდა მოქცეულიყო. უცბად შესხდებოდნენ ცხენებზე და იქმოდა ძალს ყველა. ვისაც ცხენის იმედი არ ჰქონდა, ისინი უკანასკნელ ტაბლაზე კარგად მოიგვიანებდნენ, სვამდნენ, ჭამდნენ და თავისუფლად წამოვიდოდნენ. ცხენები რომ ძალნაქნარები გამოიქცეოდნენ, მხედრები აღმართ-დაღმართზე ძალიან იღლებოდნენ. ცხენიც სულ გაჭენებული ვერ მიდიოდა, რადგან ხევსურეთში დადი აღმართ-დაღმართი გზებია და იღლება. ამიტომ იცოდნენ აღმართებზე მგებრები. მგებრი იყო ახალგაზრდა კაცი, რომელიც მხედარს შესცვლიდა, მხედარი კი გზაში დარჩებოდა. დასვენებული მგებრი ჭერ შეუჭვეითებდა აღმართში და როცა დაიღლებოდა, ცხენზე შეჯდებოდა, მერე ისევ ჩამოხტებოდა და კიდევ შეუჭვეითებდა. ასე გრძელდებოდა მეორე და მესამე მგებრის გამოცვლითაც კი. მგებ-

რებმა ხანდახან ცხენების ღალატით იცოდნენ, როცა პატრონი არ ხედავდა. აღმართში ერთ ცხენს შეაჩერებდნენ და მეორეს გადააქცილებდნენ. ამნაირად ცხენები და მგებრები მიაღწევდნენ დანიშნულ მიჯნამდინ. მისულ ცხენებს აქ ბევრი ხალხი მოეგებებოდა. ახალგაზრდები ოფლიან ცხენებს დიდხანს ატარებდნენ. როცა მოგროვდებოდა ყველა მხედარი, ხალხი მიეგებებოდა და ეტყოდა: „ველიმც მაგემართებისთ“. „გიშველასთ ღმერთმ“ — უბასუხებდნენ მხედრები. მერე მასპინძლას მოგვარეები ან სოფლელები, მასპინძლის დავალებით, მხედრებს წაიყვანდნენ და ერთს თავისუფალ ჭერხოში სადმე ყველას ერთად დასხამდნენ. მიუტანდნენ „მკედართ ტაბლას“. აქ ორი-სამი ზედამდგი დაუდგებოდათ და მიჰქონდათ წათ სუფრაზე რაც კი ამ მიცვალებულისათვის სასმელ-საჭმელი იყო დალოცვილა. თუ თავზე იყო ცხენ-დოლი, არაყის და ხავიწის გარდა არაფერი ექნებოდათ ტაბლაზე. თუ ცხენ-დოლი და საქნარი გვიან იყო (როგორც არჩოტში იცოდნენ), მაშინ მომზადებული ჰქონდათ ტაბლისათვის ყველაფერი: ხავიწი, ხორცი, ლუდი, არაყი და სხვა. მხედრებს განსაკუთრებული ტაბლა ჰქონდათ, სხვას არაყის შეეძლო იქ შესვლა და რაც შეიძლებოდა დიდ პატივსაც სცემდნენ მათ. მხედრები იყვნენ სალთად, პერანგიანები, უქამროდ, უიარალოდ. ჩხუბი ხშირად იცოდნენ. სხვა იარაღი რომ არ გააჩნდათ, ჩხუბობდნენ მათრახებით და ღაჯიებით. არა მარტო აქ, გზაზედაც იშულლებდნენ. როცა ცხენებს მგებრები წაიყვანდნენ და მხედრები გზაზე ერთიმეორეს დაეწეოდნენ, იშულლებდნენ ცხენების ღალატით გამოქცევაზე და სხვა. ღამეშველებდნენ ისევ მხედრები. მასპინძელი შუღლის დროს არაყის მხარს არ დაუჭერდა. სტუმრები და ადგილობრივი მხედრები ყველა ერთნაირად პატივსაცემად ითვლებოდა მასპინძლისათვის. ტაბლის დადგმის, პურის გატეხის და პურის ჭამის დამთავრების დროს ილოცებოდნენ ერთნაირად: „ღმერთო, უშველ მასპინძელს, მარჯეს ნულარას მისცემ, ღმერთმ შეუცვალე, საღმინო სუფრა დაუდგი დღეს ამას იქით. კარგა უმყოფენ ე მკედარნიც, მარჯეზე ნულარაზე ვის გაუტჯი“. ასე დააბოლოვებდნენ მხედრები წესებს და მხედრებს დოლის ჭილდოს ჩააბარებდნენ ის კაცები, რომლებიც დოლის დაყენებაში ღებულობდნენ მონაწილეობას. ამ კაცებს ეძახოდნენ „მედოღვეებს“. ისინი ზებირად იხსომებდნენ, ვის რამდენი და რომელი დოლი ეკუთვნოდა. მერე დოლს მხედრები თავისებურად გაინაწილებდნენ და გამოვიდოდნენ სხვა ხალხში.

როცა აჭენებდნენ ცხენებს, მხედრები „ღვედრიდენ“ ხან თავის სახელს, გვარს, ცხენის სახელს და ხან ლექსებს კაფიაობდნენ

გაქენებულ ცხენებზე მსხდომნი. ცხენების სახელები იცოდნენ: შავრა, ლურჯა, წითლა. ნიშა, ნიკორი, ფეკეთერი, თვალთეთრი, სხვა მრავალი. მხედარი როცა ცხენის ჭენებით კმაყოფილი იყო, ხანდახან ხმამაღლა დაიძახებდა ცხენის სახელს: აბეჩავ, ლურჯაო! ან წითლაო და სხვა. ამას იძახოდა ხმამაღლა, რასაც ეწოდებოდა „ოვედრა“. ხანაც ისეთ ლექსებს იტყოდა ხმამაღლა, რაც შეეფერებოდა ცხენის კარგ სირბილს. მაგალითად:

ცხენისა მამწონს სიმაღლე, დაჭრეხილები ნალები,
დაკვართვილობა მხედრისა, დატყვეცილები თვალეზი.

ასეთივე ლექსებს მგებრებიც იმეორებდნენ უფრო მაშინ, როცა ცხენებზე ისხდნენ, ცუდი გზიდან კარგ გზაზე გადაიდოდნენ და ცხენების უფრო სწრაფი გაქცევით ასიამოვნებდნენ მხედრის გულს:

საღდათ მიუდის, ამბობენ, არჩევენ ცხენოსანსაო,
აქ კი ღგიოი თვალთეთრო, იქ მე მაგიყვან ჭკვასაო,
გახტოლებ ბექ-ბუქიანზე, არ მიგაყოლებ გზასაო.

შამარბის გაგას ცხენი, შამანათებს ნალთაო;
მაღვედრის მაგის პატრონი: დავანახეგრებ ჯართაო;

ვეესურნ გეტურვენ, ჯირჩლაო, ლურჯამ აქნივა სახელი,
ვეესურებს მიეც ლურჯაი, თუ მარჯვეი ას საქნელი.

ასეთ ლექსებს, როგორც ვთქვით, ცხენზე მჯდომი დასაღვედრად იტყოდა. გახალისებული მხედრები სოფელს რომ მიუახლოვდებოდნენ, განსაკუთრებით მაშინ ღვედრიდნენ. ღვედრის გამგონე ხალხი თვითონაც ხალისიანად შესძახებდა: „აბეჩავ, შავრაო, ან წითლაო, ნიშაო! არიქ (სახელი მხედრისა), დახკარ, დახკარ, არ მაგეწივინან“ და სხვა ასეთები.

დოლის და ცხენ-მხედრობის შემდეგ მხედრები ხალხში რომ გამოვიდოდნენ, მთელ დღეს იმაზე ჰქონდათ საუბარი, ვინ როგორ გამოაჭენა ცხენი. წინ ვინ წამოვიდა და ვინ უკან, ვისი ცხენი დავარდა და ვისმა მოუმატა ბოლო დროს სირბილს, ან მგებრები ვის როგორ დაეხმარნენ და სხვა.

მოსულ სტუმრებს მასპინძლის გარდა, როგორც ვთქვით, სოფელში ყველანი ეპატიებოდნენ პურის საქმელად. ყველა წესები რომ მოთავდებოდა, სტუმრები მოემზადებოდნენ წასასვლელად. ისინი იტყოდნენ: „გვარ გეწერას, მასპინძლო, ღმერთმ მარცხი ნულარა მაგცასთ, დღეს ამას იქით მარჯე ნულარა მაგცასთ, ლხინზე შაგიცვალასთ ტაბლაიცა -დ სტუმარ-მაკეთეთ მადენაიც. ღმერთმა დღეს ამას იქით სალხინოდ მაგვიყვანასთ. თქვენ გულ ღმერთმა

ლხინის ნახვითა -დ კაით გაკურნას“. ჭირისპატრონი (იგივე პინძელი) ეტყოდა: „ჯვარისაიმც წყალობა-ი გაქვთა -დ ხთისა. რო გზან გამაიარენითა -დ თავშიწუხეთ, ჩვენ არც მთელნი ვლიროთა -დ არც მკვდარნი, ღმერთმა თქვენ ლხინზე გადაგვაჯდოს თქვენ მახედვა-მაკითხულობა“. წასული, ე. ი. გამართული, სტუმრები ეტყოდნენ „გასამაგრებელ“ სიტყვებს: „გულზე მედით, გატეხა სიკვდილს არ არგებს. მკვდარს აღრა მიეწევის, ნათქვამი ას, რო კას მკვდარსაც კა ზედამჩხო უნდავ. კა ზედამჩხო იმას ხქვიან, რო დუშმანთ გულისად არ გაჯდას, არ გაბეჩავდას, მკვდარსაც კარგად მაუარასა -დ ცოცხალთაც კარგად ინახევდას. კაცნ სიკვდილისად არიან გაჩენილნი, ზოგ მალე მაკვდებისა, ზოგ გვიან“. მასპინძელი კიდევ თავის სიტყვებს ეუბნებოდა: „ეჰ, ჩვენზე ბეჩავ ვინ მაკვდების, ბევრიც რო ვიბეჩავათ, აბა სხვას რა ვის ურგავ, ჩვენ რასად ვარგებთ. რამთვენ ივოცების ჩვენზე კაი ხალხი, ჩვენ ჯელზე წყალსაც არ დაგვასხმევენ. თუ სიკვდილს რა ეშველებოდ, ისეებ აშველებდეს, რომნებსაც ბევრიც შაუძლავა -დ ბევრს კასაც დასცდებიან. აბა ჩვენ რა კა დაგვცდების ან მთელთა ან მკვდართ“.

სტუმრები წასასვლელად ერთბაშად გაემართებოდნენ. ხალხი მათ გასაცილებლად გაჰყვებოდა, თუ სასმელი ჰქონდათ, სასმელსაც გააყოლებდნენ, თუ არ ექნებოდათ, მაინც ყველანი სოფლის ნაპირამდე გაჰყვებოდნენ. აქამდე ცხენებსაც მასპინძლები გამოიყვანდნენ. ქალები და კაცები ყველანი გამოემშვიდობებოდნენ ჭირისპატრონს. წასვლისას კიდევ იტყოდნენ ყველანი: „ჯვარ გეწერასთ, ღმერთმა ნულარაით დაგაწუხნასთ“. „ველ მაგიმართასთ, მშვიდობით წახვიდით“. კარგა შორს გაივლიდნენ, ცხენებზე შესხდებოდნენ და ნელ-ნელა წავიდოდნენ.

სტუმარმასპინძლობა საქნარში

ჩვენ შევეხეთ თავზე რიგსა და ნაწილობრივ ტალავარზე მოსული მატირლების სტუმრობის წესებს. აქვე შევეხებით იმ რიგების სტუმარმასპინძლობას. რომლებიც გარდაცვალების შემდეგ გვიან სრულდება. მაგ., საქნარ დღეს, სანთელ დღეს, სხვა წვრილმან ხარჯებს წელთავებას და სხვ. საქნარდღისათვის ჭირისპატრონი მოამზადებდა ლუდს, არაყს და პურს. მისი სამზადისი მოკეთებმა წინასწარ იცოდნენ და ისინიც ემზადებოდნენ ამ დღისათვის. მო-

კეთე-ნათესავეები რაც შეეძლოთ, გამოხდიდნენ არაყს და დებოდნენ მტყობიეს მოსვლას.

ჭირისპატრონი საქნარ-დილას დაუძახებდა თავის სახლიკაცებს, ზოგიერთ თავის სოფელელსა და დაიწყებდნენ მზადებას სტუმრების მოსვლისათვის. მერე შეუთვლიდნენ ახალგაზრდებს და ვაგზავნიდნენ სხვადასხვა სოფლებში მტყობიებად. მტყობიეს მიიყვანდნენ კოდებთან, სადაც არაყი და ლუდი ინახებოდა და დალევიანებდნენ (ლუდი, ერთი კოდი, წინა საღამოს ჰქონდათ გახსნილი „მეპურეთ ვაშამზე“), მერე ჭირისპატრონი ყველა მტყობიეს დაავალებდა, ვის „აძახებოდა“ ამა თუ იმ სოფელში, დაძახების გარდა სოფელში კიდევ რომელ კაცებთან მისულიყო და განსაკუთრებით ეწია (დაეპატიჟა). აწევდნენ უფრო პატივცემულ კაცებს, ამ ოჯახის ნათესავეებსა და უნათესაო მეგობრებს. უფრო უფროს კაცებს, რომლებიც ადვილად არსად წავიდოდნენ. ხანდახან მიცვალებულის ქუდს ამოიღებდნენ მისი ტალავრიდან და ვაგზავნიდნენ ისეთ კაცთან, ვინაც იცოდნენ, რომ ადვილად არ წამოვიდოდა. ამ ქუდით სთხოვდნენ წამოსულიყო, რადგან ჭირისპატრონს მისი მოსვლა ძალიან უნდოდა და აუცილებლად მიაჩნდა. ქუდს გაუგზავნიდნენ იმიტომ, რომ თავისთავად ქუდით თხოვნა ხევსურეთში ძალიან პატრესაციემი მოვლენა იყო და ქუდით მთხოვნელს თხოვნას უსრულებდნენ. მიცვალებულის ქუდით თხოვნა კი უაღრესად დიდ თხოვნას ნიშნავდა. ამითი ვისაც აწევდნენ, ის აუცილებლივ მოვიდოდა საქნარში. მტყობიე სოფელში პირდაპირ ერთ-ერთი მოკეთის კარზე მივიდოდა, რომლის წვევაც დაავალა ჭირისპატრონმა. მტყობიე სოფელთან ჯერ ცხენიდან ჩამოვიდოდა. მტყობიეს დაძახებისთანავე მასპინძელი გამოეგებებოდა და ეტყოდა: „მასვე მშვიდობით“. „გიშველას ღმერთმ“—უპასუხებდა მოსულიც. მასპინძელი ცხენს გამოართმევდა და დააბამდა, მერე შეიყვანდა სახლში მტყობიეს. რომელიც იტყოდა: „ავაშენასთ ღმერთმ, კლოვამც სალხინო მაწვეარ მაგიოსთ მაკეთისითაც, შინაცამც სალხინოს ამზადებთ“. ოჯახის წევრები ფეხზე ადგებოდნენ და ეტყოდნენ: „მასვე მშვიდობით“; „მშვიდობით დამხვდითა, ყარგად“—ეტყოდა მოსული. მას მასპინძელი სკამზე მიიწვევდა. ყველანი ამბავს ჰკითხავდნენ, ისიც უპასუხებდა ისე, როგორც ზემოთ აღვწერეთ. ამის შემდეგ მასპინძელი დიაცებს ეტყოდა: არაყი მოგვიტანეთო. რომ მოიტანდნენ, დადგამდნენ ჭურჭლებით ყვერფში. დიასახლისი ტაბლასაც მოიტანდა და ზედ ზორცის ყაურმას, კეცეულს და სხვა სანოვავეს დაალაგებდა. დაასხამდნენ სასმელს. მასპინძელი სხვებ-

საც მისცემდა ყანწებს და პირველი თვითონ დაილოცებოდა: „შენ თავ დაგვილოცას ღმერთმა, გაცოცხლას, გაღვებელას, მშვიდობით გამოყოფას, უჯილობა ნუ დაგიკარგავს, კლოვ ლხინის მაწევრად გავლივას“. მერე ჭირისპატრონის სახელს იტყოდა: „ღმერთ ააშენას, ბარაქა მისცას, მარჯე ნულარა მისცას, დღეს ამას იქით სალბინო სტუმარ უდინას. ეს ჭურჭლებიცა -დ ეს დავსებულ ყანწებიც შაუნდნას იმას, ვისაც გულისად ნამზადები. ეს სასმელი, ეს ტაბლიცი იმას შაუნდნას, თუ ვისად ემეტებოდასა -დ ჩვენ ვერ ვგონობდათ, თავის ნებითამც დაიწვეს, იქაურით წეს-სამართლით. შაუნდნას ღმერთმ, მაჯმარას, ქრისტიანობის გამჩენმ“ — იტყოდა ბოლოს და სხვებიც ამ უკანასკნელ სიტყვას გაიმეორებდნენ. მერე მოსულცი დაილოცებოდა: „აგაშენას ღმერთმ (მასპინძლის სახელი), ბარაქა მაგცას, ამას იქით სალხინოდ გამზადას მაკეთისასაც, შინაც ლხინ მაგცათ. მანდილოსნებო, გაგახარნასთ, გაგალანასთ, ტანით მთლად, გულით მხიარულად გამოყოფინასთ. შაუნდნას, ვისაც ილოც, მაჯმარასა, თქვენს სახლს ბარაქ მისცას“. ასე დაილოცებოდნენ და დაღვედნენ ყველანი.

მტყობიეს რომ პურს აჭმევდა, მასპინძელი ბანჯი გავიდოდა და სოფელს ხმამალა დაუბახებდა: „სოფელო, გაიგონეთ, მტყობიეი მასული. საქნარი აქე (სახელი ჭირისპატრონისა). წამასვლას ვინაც შასწონთავ, წამედითავ. ვისაც მაგდისთ, — მაგდისთა, ვისაც არა, ერთმანეცს გააგებიეთ, წყედით, ნულარ დაღვეიანდებით. მასპინძელსაც მილოდინი აქე. მემრ ყამკარს უნდ ქნა. მაკეთის მისვლას ელიან, მანამდინ ვერას იქმნენ. ნულარ დაღვეიანდებით, თქვენს დღეგძელობას“. მერე მალაღბანიდან ჩამოვიდოდა და მტყობიეს გაჰყვებოდა იმ კაცებთან, ვისთანაც ქუდი წააღებინეს და ქუდით თხოვა დაავალეს. მტყობიე ქუდს ამოიღებდა და ეტყოდა მასპინძლის სახელს: „აი ეს ქუდ შენთან წამამაღებივ, ტალავარშიით ამაღებულთ. თუავ გააჩნავავ რაადავ ჩვენიც ან მკვდარიო -დ ან მთელივ, აი ემ ქუდით გთხოვავ (ქუდის პატრონი მიცვალებულის სახელს ეტყოდა), რო არ დაზღვავ, წამაედივ. მე ის მინდავ, რომ სხვათ მაკეთთან შენაც მყვანდავ, თორე წვალების მეტს კი რას კას მაგაველივიებთავ“. ის უპასუხებდა: „მადლობელი ორ, ღმერთმა მარჯე ნულარა მისცას. დრო არცაით მქონდ წამასვლისა, თორე წევიცი რად მინდოდ, მე თაოდ წამოვიდოდი. ეს მეტისმეტი ას ი ქუდის ამაღება ტალავარშიითა -დ აქ გამატანება. ქვე თუ წამაოდ, აბა რაი ვქნა. მე იმაად ვიყავ, რო უნცროსებ წავიდანავ, მე აღარც

შამიძლავ, აღარცარას ვხედავად, ვლგანდები, აღარ ორ სიბრტულს დროს“.

თუ ისეთი ცაცი იყო, რომ მისი წასვლა მაინც საეჭვო იყო, მაშინ ჭირისპატრონის დავალებით, მტყობიე ან დაუტედიდა, ან ამ მიცვალებულს ქუდს დაუტოვებდა, რომ ნაწევ კაცს თვითონ წამოეღო. პირველი მასპინძელი მაწევარს ისევე სახლში მიიყვანდა და კიდევ დააღვინებდა არაყს. მერე ცხენს მოუყვანდა, გამოემშვიდობებოდა. თუ სოფლები ერთსა და იმავე გზაზე იყო, სხვა სოფლებსაც გაივლიდა, დააძახებინებდა მტყობიეს და ცალკე საწევებსაც აწევდა. ცხენს ვის ურევდნენ, ეს აღრევე შეტყობინებული ჰქონდათ და ამ დღისათვის ამზადებდნენ დოღში გასაქცევად: აჭმევდნენ ქერს, აბანავებდნენ და ცოცოტა მანძილზე გააქვენებდნენ, რომ უფრო გამოცოცხლებულიყო. რაკი აღრევე ჰქონდათ დავალებული ცხენები, ახლა აღარ იყო საჭირო თქმა.

მტყობიე წამავიდოდა ჭირისპატრონთან. მოუტანდა ამბავს: ვისთან მივიდა, ვინ აწოვა, ვინ დახვდა შინ და რა უთხრეს, ვინ წამოვა და სხვა. სოფლებში მოკეთე ხალხი მოემზადებოდა: ქალებიც და კაცებიც. თითო ოჯახიდან ორორ-სამსამი წავიდოდა ხურჯინებში არაყიანი ტიკებით. არამოკეთე კი მარტო ქალები წავიდოდნენ. ვისაც შეეძლო და სურვილი ჰქონდა. არაყი მიჰქონდათ მოკეთებს, მათ ეწოდებოდათ „მეარყეები“. ისინი ერთი სოფლიდან ჯგუფად წამოვიდოდნენ და შეიძლება სხვა სოფლიდან წამოსულებსაც შეხვდებოდნენ გზაში. მოდიოდნენ ნელ-ნელა, ვინაც შეხვდებოდათ გზაში, ყველგან ისვენებდნენ და სვამდნენ იმ მიცვალებულის შასანდობარს, ვისაც საქნარში ახლა მიდიოდნენ. როდესაც მივიდოდნენ სოფელში, სადაც საქნარი იყო, ჩამოვიდოდნენ ცხენებიდან, რომლებსაც ხელით გაატარებდნენ და წყნარად მივიდოდნენ მასპინძლის სახლამდინ. მასპინძელი და მისი ოჯახის კაცები — ყველანი გამოეგებებოდნენ, ცხენებს ჩამოართმევდნენ და ეტყოდნენ: „მახვეით მშვიდობით“. „გიშველასთ ღმერთმ“ — უპასუხებდნენ ისინიც. შემდეგ კაცები კაცებს გაჰყვებოდნენ, ქალები კი ქალებს. ქალები დაბლა ბოსელში, ან ბოსლის კარზე დასხდებოდნენ, კაცები კი კაცებთან წინგარდაზე გავიდოდნენ. მისულებს დასვამდნენ და ჩვეულებრივად ჰკითხავდნენ ამბავს. მერე მასპინძლები ცხენებს ხურჯინებს და უნაგირებს მოხდიდნენ, შინ შეიტანდნენ, ცხენებს ახალგაზრდებს გააყვანინებდნენ ბალახზე. დოღის ცხენები უნაგირით არ მოჰყავდათ და არც ბალახზე გაჰყავდათ; და-

აბამდნენ სახლებში, აჭმევდნენ თივას და ქერსა და, როგორც ვთქვით, უფროთხილდებოდნენ რომ სვილი არავის ეჭმია.

თავზე მისული ქალები ძახილით ტირილით შევიდოდნენ სოფელში, ახლა კი ჩუმად მიდიოდნენ. შეიძლება ძახილით მისულიყო ვინმე ისეთი მოკეთე ქალი, რომელიც შემთხვევით დარჩა, ვერც თავზე იყო სატირლად და ვერც იმის შემდეგ. თუ საბატიო შემთხვევა არ ჰქონდა და უმიზეზოდ დარჩა სატირლად ამდენ ხანს მიუსვლელი, მაშინ ძახილი სირცხვილი იყო — რატომ ამდენ ხანს არ მოვიდაო. თუ ერთხელ მისული იყო სატირლად, მაშინ მეორედ აღარ მივიდოდა ძახილით. ტალავარზე კი მუდამ იძანდა და ისე ტროდა. თუ ავადობით, ან სხვა რაიმე საბატიო მიზეზით დარჩა და სიკვდილის დღეს ვერ მივიდა, მაშინ საქნარში ძახილით მივიდოდა, ოღონდ თუ წელი არ იყო გათავებული და ტალავარი ისევ ისხა. ტალავრის ალებს შემდეგ კი ტირილი და ძახილი სულ ისპობოდა ოჯახში. ჭირის წყენაც წელგათავებამდინ იცოდნენ. ასე მოსულ სტუმრებს გამოუტანდნენ და მოახუარავდნენ ტყავებს. მოკეთე ხალხი სხვა სოფლებიდან რომ მიუვიდოდათ, ავიდოდა ერთი კაცი მაღალბანზე და იძახებდა: „სოფელო, მეედით, დღეს საქნარი აქვ (სახელი), მაკეთე მასული ას, მემრ დღეს აღარა შაუძღავ. ვისაც არ მაგდისთ, ერთმანეთს გააგებიეთ“. ამ ძახებაზე სოფლიდან დიდი და პატარა ყველანი მოვიდოდნენ. დიაცები დიაცებთან დასხდებოდნენ, კაცები — კაცებთან. ამ დროს კოდებთან დააწყობდნენ პურებს, ყველს, ხაეწს, დადგამდნენ თულუხით წყალს, მოხსნიდნენ ერთ კოდს, დაასხამდნენ ლუდს საწდში და დადგამდნენ. მეარაყეები თავ-თავის ქინთებს მოიტანდნენ, დაასხამდნენ არაყს თავისავე ყანწში, მისცემდნენ ვისინე უფროს კაცს, ხოლო ქინთს დადებდნენ პირმოხსნილად კოდებთან და ტაბლასთან. დაასხამდნენ სახლის არაყსაც (სახლის არაყი ჭირისპატრონის არაყია) და მისცემდნენ ვისმე. ქინთს ისიც ტაბლაზე დადებდა. თავებით ლუდს ამოიღებდნენ და დადგამდნენ ტაბლაზე. დააკრავდნენ, ტაბლაზე რაც ეწყო, სუყველაფერზე სანთელს. ამ დროს მეარაყეები ყველანი ფეხზე იდგნენ სანთლებს ანთებიდან ტაბლის დალოცვამდენ. იტყოდნენ: ჭირის დღეს ქუდი არ იხდებო და, მართლაც, ამ ტაბლის დალოცვის გარდა, ქუდებს არ იხდიდნენ. ბოლოს ან სულის ხუცესი, ან სხვა ვინმე უფროსი კაცი ამ ტაბლას დალოცავდა. დალოცვა იყო ჩვეულებრივი წესით (სულის ხუცობა აქ არ აიწერება, რადგან ის აწერილია მიცვალებულის კულტში). ტაბლის დალოცვის დროს ტალავარნიც ფარდავით ტაბ-

ლასთან „ისხნენ“. ფარდაგი იყო გაშლილი, ზედ ეწყო რამდენიმე ხელი ტანსაცმელი. პერანგი და ჩოხა ერთიმეორეზე ჩაცმული იყო. საყელოსთან იყო ქუდი. პერანგის ბოლოში პაჭიკები და საწვიები. სულ ბოლოს თათები — ამოკერებულები და საქალამნეც. ქალამნებს, ჯღნებს და შარვალს ტალავარში არ ჩადებდნენ. ამათ გარდა, ყველაფერი იყო ტალავარში, ტალავარზე ზედ ეწყო იარაღები: ხმალი, დამბაჩა და სხვა. ხანჯალი და ქამარი კი ჩოხაზე იყო შემოხვეული როგორც ცოცხალ კაცზე.

ასე დაილოცებოდა შინაური და მებარაყეების მოტანილი სასმელით ტაბლა. ბოლოს დაბლა დადგმულ თასებსაც აიღებდნენ და დაურთებდნენ ხალხს, ყველანი დაილოცებოდნენ და დალევდნენ შესანდობარს. დაილოცებოდნენ ასე: „ღმერთმ აგაშენასო, მასპინძლო, ბარაქა მაგცასო, მარჯე ნულარა მაგცასო, ლხინზე შაგიცვალასო ეს კოდები, ტაბლაიცა-დ მოკეთე-მაკიდულიც, კლოვ ლხინის სუფრა გამზადებევასო, ლხინის მლოცავ-მამკითხავ მაგიბრუნასო. თქვენ დაგლოცნასო ღმერთმ, მამკითხავებო, გადღეგებლნასო, მშვიდობით გამყოფნასო. დღეს ამას იქით ავზედა მარჯეზე ნულარაზე ვინ დაგსაჯ-დაგხარჯნასო, ლხინზე შაგიცვალასო მასპინძლისას მასელიცა -დ შინაც ლხინ მაგცასო. დღეს ჭირის მამკითხაენა ხართა -დ კლოვ ლხინის მამკითხაეად გადინნასო. შაუნდნას, ვისადაც ილოცების კი, მაჯმარას ღმერთმ“. ამ დალოცვის შემდეგ ყველანი სვამდნენ ზოგი ლუდს და ზოგი არაყს. ვინც რას დალევდა, ყველა აქებდა: „ოჰ, რა მარჯე არაყია“. არაყის პატრონი კი თავის არაყს აძაგებდა: „შამანი, რაად შასასმელი. ეს კაცს ქვე არ დათრობს, კიდევაც საფხიზლები“. ვინც, ლუდს სვამდა, ლუდს აქებდა: „ოოო, რავე კა ლუდ მაგცდომიოსო, სვითა ნაყრით სრული“. მასპინძელი კი ამბობდა: „რაველც მე მინდოდ ე კეებს მაკეთებესთან, ისეთ ვერც ლუდ დავამზადე, ვერც არაყი“.

ასე იმართებოდა სმა კოდებთან. ორი მეკოდე იყო მასპინძლისაგან არჩეული და მასპინძლის ლუდ-არაყს ისინი განაგებდნენ. იმათ ნებადაურთველად და დაუსხმელად აქედან თავად მასპინძელი და სხვებიც ვერავინ გაიტანდა. ამ დროს, როცა ტაბლა და ქინთები დაილოცებოდა, ქინთებს აიღებდნენ თავთავის პატრონები, ე. ი. მომტანი მოკეთები. ყანწები მათ ჯიბეში ჰქონდათ თავისთვის, ფეხზე მდგომნი ჯერ მასპინძელს დააღევივნებდნენ და მერე ყველას, ვინც შექვდებოდათ. ყველა ფეხზე იდგა, მიდიოდ-მოდიოდნენ და ეძებდნენ, ვისთვის უნდა დაეღევივნებინათ. მოძებნიდნენ

ოჯახის დიასახლისს, მეკოდეთ, იმ ქალებს, რომლებმაც ხავეწი ადუღეს და სხვა.

ამ დროს ორი დიაცი შემოვიდოდა და ასწევდნენ ტალავართ, გაიტანდნენ სოფლის მოშორებით და გაშლიდნენ მოედან ადგილზე. სხვა ქალებიც თან გაჰყვებოდნენ, შემოუსხდებოდნენ გარშემო და დაიწყებდნენ ტირილს ძახილით. ამდროს მამაკაცები გამოიტანდნენ ცხენთაბლას. ცხენთაბლაზე იყო იმდენი სანერბიელო (ხავეწიანი ქადა), რამდენი ცხენიც იყო დოღში გასაქცევად გამზადებული. მეორე ტაბლაზე ეწყო კუბატ-ქადისკვრები, იდგა ერბო და ერაწით ადუღებული რძე, შიგ ერბოჩაყრილი. მოვიდოდა თუ იყო სულის ხუცესი, თუ არა და ვინმე უფროსი კაცი და დალოცავდა ტაბლას იმ მიცვალებულისათვის, რომლის საქნარიც იყო. ამავე დროს მოვიდოდნენ ცხენ-მხედრებიც და ცხენებს მიუშვებდნენ იქვე ფარდაგზე გაშლილ ქერზე. დანარჩენი წესები სრულდებოდა ისე, როგორც თავზე რიგის დროს არის დოღის ამბავი აწერილი.

თუ სტუმრები ისეთ დროს მოვიდოდნენ, რომ ხარჯი უკვე დაწყებულია, ხალხი უკვე სვამდა და ჭამდა, მათ იმავე წესით ხვდებოდნენ. უნტროსები უფროსებისაგან წინასწარ გაფრთხილებულები იყვნენ, რომ მოკეთე მოდენას დაიწყებს და თვალი გეჭიროსთ, ისე არავინ მოვიდეს, რომ ვერ გაიგოთ, მიეგებეთ, ცხენები და იარაღი ჩამოართვითო (ხევესური სტუმარი იარაღს მანამ არ აიყრის, სანამ ვინმე არ ჩამოართმევს. შეიძლება დისწულმა კი აიყაროს და დაჰკიდოს თვითონ). სტუმარს თავაზიანად შეხვდებიან, ფეხთ დაახდვიენებენ და გამოუცვლიან, თუ ამის საჭიროება არის.

თუ ხარჯებში ხალხს იარაღი აყრის, სტუმარსაც სთხოვენ, რომ მოიხსნას ხანჯალიც და სათითონიც (ლაჯია). თვითონ მასპინძელი არ სთხოვს, ვინმე სხვა უფროსი კაცი ეტყვის: „თქვენნი ჰირიმეთ, სტუმრებო, ნუ იწყენთ, ჰირსამც მაგპარავთ. იარაღდაჟსნილებ-ი აქ სტუმარ სოფლელები. თქვენაც შამაიღსენიაო ხანჯრებიო“. სტუმარიც ასევე თავაზიანად უპასუხებდა: „უჭიროდამც იქნებით! რას გავაკეთებ იარაღით, აქ განა იარაღის საქნევად მავედით, როსაც რა საქნარი გვაქვ, მაშინ რა ველს ეხყრით შენთა მტერთ, იარაღს. აქ რა იარაღის დროი ას“. რა თქმა უნდა, სტუმრებიდანაც უფროსი უპასუხებდა. იგი აიყრიდა იარაღს და მას მიბადვადნენ ახალგაზრდებიც. სტუმრების იარაღს არ აურევდნენ სოფლელების იარაღში, ცალკე შეინახავდა ოჯახის რომელიმე წევრი ისე, რომ არავის სცოდნოდა, სად იყო. ცალკე შეინახავდნენ

სტუმრების ნაბდებს, ცხენების მორთულობას, ხურჯინებს საგძლეებს. ხარჯების დროს მასპინძელი ცდილობს რაც შეიძლება მეტი ყურადღება მიაქციოს სტუმრებს. ავალებს ზედამდეგებს. განსაკუთრებული პატივი აცენ მათ. როდესაც ხარჯი გათავდება, ადგილობრივები დაუწყებენ ერთიმეორეს ცილობას სტუმრების წაყვანაზე. ზოგჯერ ჩხუბამდისაც მიდის საქმე — მე რა შენზე ნაკლები ვარ, სტუმრის მოვლა და შენახვა განა მე კი არ შემიძლიანო. სტუმარი იმას წაჰყვებოდა, ვინც პირველად უთხრა და სხვებს დაასწრო. პურადი კაცი ხუთ-ექვს სტუმარსაც წაიყვანდა. ვინც შეძლებული და ამასთან პურადი იყო, იგი ამ სტუმარიანობისათვის სახლში ამზადებდა არაყს, ან მზად ჰქონდა „გამოსაწურავად“ (გამოსახდელად). მიიყვანდა სტუმრებს სახლში. თუ დიდი შვილები ჰყავდა, ან ძმა და ძათ არავინ ეყოლებოდათ მოპატიუებული, გაუწყობდა: — სირცხვილი არ არის, რომ ხალხში იყავით და უსტუმროდ მოხვედითო? „ეს ჩემ ნაწევ სტუმრებ ჩემია, თქვენ თავისა უნდა მაგყვანდასთ მასაყვანიც და წასაყვანიც. ქვე სირცხვილ არ ასა, დილა ერთ კაც მაინც არ ადგას თქვენს ლოგინშიით. ერთ სტუმარ მაინც არ უნდა გავიდასა კაცის ბანზე“. ქალებსაც თუ არავინ ეყოლებოდათ ნაწევი, იმათაც დაავალებდა სტუმარი „ქალ-დედროვანის“ მოყვანას. როდესაც რომელიმე სტუმარი ამ სოფლის მცხოვრებელთან იქნებოდა დაპატიუებული, ის იმ დროს ახალ მასპინძელს ეკუთვნოდა. თუ რამე შემთხვევა მოხდებოდა მის გარშემო, ეს მეორე მასპინძელი აგებდა პასუხს ამ ღამის განმავლობაში. მოუვლიდა, თათებს ჩააცმევდა, ტყავებს მოახურავდა, სტუმრის ცხენებს მოიყვანდა და დააბამდა თავისი სახლის გვერდზე. ფარ-ხმალი კი პირველ მასპინძელთან რჩებოდა. სტუმარს ხანჯალსა და ღაჯიას დაუბრუნებდა ის პირი, რომელმაც იარაღი შემოხსნა. სარტყელ-ხანჯლის გარეშე ხევსური ბანიდან არ გადახდებოდა.

იმ ღამეს სტუმრებს ჭირისუფალთან არ დასტოვებდნენ. შეიძლება შემთხვევით დარჩენილიყო ვინმე, ან ახალი სტუმარი მოსულიყო. საერთოდ ცდილობდნენ ჭირისპატრონთან არავინ დაეტოვებინათ. ამიტომ გვიან ხელმეორედ მოვიდოდნენ და თუ ვინმე იქ დახვდებოდათ, იმასაც სხვაგან წაიყვანდნენ. ასევე ექცეოდნენ სტუმარ-ქალებსაც.

მეორე დილას სტუმრებს პირს დააბანინებდნენ, გაუმასპინძლებოდნენ, მერე კი სტუმარი თვითონ დაპატიუებდა ამ მასპინძელს ჭირისპატრონთან, ვისთანაც თვითონ იყო მოსული. ოჯახი-

დან უფრო იმას წაიყვანდა, რომელიც ოჯახის თავი იყო. მისულენი კირისუფლები მიესალმებოდნენ: „მაგვიზვეით მშვიდობით, ვაჟებო“. ვინც ამ დროს იქ იყო, ყველანი ფეხზე ადგებოდნენ და ამ სიტყვებს ერთხმად იტყოდნენ. მომსვლელები უპასუხებდნენ: „ავიშენდით, მასპინძლო, მშვიდობით დაგვხვდით, გამარჯვებით. დასხვით, ჩამასხვით, რას ეწვალებით“. დამხვდურები გზას მისციმდნენ და სკამის სათავეს სთავაზობდნენ. ბევრი თხოვნის შემდეგ რიგრიგობით დასხდებოდნენ თავთავიანთ შესაფერ ადგილებზე. სტუმრები მასპინძლებს სთხოვდნენ თავის მიტანილ არაყს: „არიქა, მგონე კიდევ რაიმე დარჩ ჩვენს ქინთში, მაგვიტანეთა, თითო შავსვათ. გუშინაც მე მგონი შენ ჩვენის არაყისა არა გინახავის. მთვრალე ვიყვენით ძლიან. მაგრად გვასმიეს ზედამდეგებო“. მასპინძელიც უპასუხებდა: „აბაბაი, ქვე რა გასმიესთ. არაის გარჩიგურჩ იყვ. თავს კი ვადეგი — ხალხს მიხედეთავ, მაგრამ არას იგებდეს არც ზედამდეგები - დ არც შინაურები“. სტუმრებს მიუტანდნენ თავთავიანთ ქინთებს, მისციმდნენ ყანწებს და ისინიც ფეხზე ადგებოდნენ. შინაური და მოპატივებული მასპინძლები ამ დროს ისხდნენ, რომელიააც სტუმრები ასმევდნენ რიგრიგობით. ვისაც არაყი საერთო ჰქონდა, ისინი ერთი დაასხამდა, ხოლო მეორე ყანწებს ჩამოურიგებდა მოყოლებით. ვინაიდან არაყი წინა დღეს უკვე დალოცვილი იყო მიცვალებულისათვის, მეორე დღეს ყანწებს დალოცავდნენ მისთვის, ვისაც მოიგონებდნენ ახალსა და ძველ მიცვალებულს, ადღეგრძელებდნენ ერთიმეორეს.

თუ მასპინძელს ბევრი არაყი ჰქონდა, ისიც მოიტანდა სტუმრებთან, თუ არა, ლუდს მოიტანდა. დიასახლისები დაამზადებდნენ სტუმრებისთვის ან ხორცის ტაბლას, ან კეცეულებს, ხავიწს გააცხელებდნენ, დადგამდნენ ჯანებით ტაბლაზე. სტუმრები და მათთვის მოყოლილი ღამის მასპინძლები პურის ჭამას დაიწყებდნენ, ლაპარაკობდნენ ძველსა და ახლად მომხდარ ამბებზე, ჰყვებოდნენ ანდრეზებს, რჯულის სწორად გატარება-არგატარებაზე, სიკვდილსიციოცხლეზე, რომელი დედ-მამა უფრო მაგარი იყო შვილის სიკვდილის დროს, რომელ მმას უფრო ეტყობოდა ძმის სიკვდილი და ა. შ. ვის ჰყავდა კარგი ცხენი, ვის ჰქონდა ხევსურეთში კარგი იარაღი, ვინ უფრო კარგად იქნევდა იარაღს და კარგად უფარებდა, ვინ იყო ხევსურეთში ხევსურული რჯულის მცოდნე ან პურადი.

ქალები ამ დროს გაჩუმებულები იყვნენ. სირცხვილად მიაჩნდათ ჭირისუფალთან და უფროსი კაცების თანდასწრებით საუბარი.

თუ მიცვალებული ახალგაზრდა იყო, ხალხი შეწუხებულნი
ხით მიდ-მოდიოდა. ხმაურსა და სიცილს ერიდებოდნენ.

მეორე დღეს მკვდრის მოტირლებს მიცვალებულის ახლობ-
ლები გადაიბატიებდნენ. ორ-ორნი, ხან მეტნიც შეეერთებენ
ფქვილს, საგულედ ხორცს, ყველს და სხვა. გამოაცხოებენ ქადის-
კვებებს, არაყი წინასწარ საერთოდ ექნებათ გამოხდილი ან ამ
დღეს გამოხდიან და სტუმრებს მიიბატიებენ — ასე მოატარებ-
ენ მთელ სოფელს. მიცვალებულის ბიძაშვილები და სახლისკაცები
თვალყურს ადევნებენ სტუმრებს, თუ ვინ როგორ ექცევა მათ.
მიყვანილ სტუმრებს, როგორც წესია, უფროსუმცროსობით დასვა-
მენ. სათავეში ოჯახის უფროსს გადააჯდენენ. შეიძლება, თუ სტუ-
მარი ოჯახის უფროსზე დიდი იყო და კარგი კაციც, ისიც დაესვათ
სათავეში. ქალებს ქალები მოუვლიან. სმის დროს, გარდა ძალიან
მოხუცებულისა, რომელიც დიდი თხოვნით დაჯდება, მასპინძლის
ყველა ქალი ფეხზე უნდა იდგეს. გამონაკლისი არიან ძალიან ახალ-
გაზრდა ქალები, სტუმრებიც და სოფლელებიც, რომლებსაც აღ-
გომა შეიძლება მეტიჩრობადაც ჩაეთვალოს. სმის დროს ძალზე
პატივსაცემი სტუმრის დროს შეიძლება ადგნენ. ქალები საერთოდ
არ ადგებიან ფეხზე, თუ უშუალოდ მის მამა-ბიძებს, მის ძმებს
არ აღდგრაძელებენ. ოჯახის წევრი ქალები კი, როგორც მასპინძ-
ლები, ფეხზე უნდა იდგნენ. ფეხზე ადგომა სავალდებულოა ტაბ-
ლის დალოცვის დროს.

ყვერფში, ან იქ სადაც ცეცხლი უნთიათ, დადგმულია სამფე-
ხა ტაბლა, ან ხონჩაზე აწყვია კეცეულები. კეცეულებს აცხობენ
ლუმელში ან ზედგანზე. წყალში ამოავლებენ — „გაღბანენ“, ერ-
ბოთი გაპოხავენ და ერთმანეთზე დააწყობენ რამდენიმე ადგილას
ტაბლაზე. ერბოს გააღნობენ, საერბოე „წიწნებში“ (პატარა ჯა-
მებში) ჩაასხამენ და ტაბლაზევე დადგამენ. სამფეხა ტაბლას დად-
გამენ ყვერფის პირზე, ისე რომ ერთი ფეხი ყვერფში ედგას, ორი
კი სამამაცო სკამის წინ, სადაც საპატიო უფროსები სხედან. მიი-
ტანენ არაყს თიხის „ქუტრჭლებით“ (დოქებით), ლუდს კი საწდით.
ლუდის სასმელად იციან სპილენძის თასები ან კონჩხა და ჯამ-
წიწნები, არაყისათვის კი ყანწები.

მასპინძელი დაასხამს არაყს შვიდ-რვა ყანწში. ერთი ასხამს, ორ-
ნი არიგებენ. პირველად ყანწს აძლევენ უფროსს, რომელიც სათა-
ვეში ზის. შემდეგ თანმიმდევრობით ყველას მისცემენ. როდესაც
ყველა უფროსებს დაურიგებენ, მერე ყანწს დიასახლისს აძლევენ;
დიასახლისი თავის მხრივ ყანწს გადასცემს გვერდზე მჯდომ უფ-

როს სტუმარ ქალს და მერე თვითონ დაიჭერს. ქალ-რძლებზე ყველა არ დაიჭერს ყანწს, უფრო სტუმრებს მისცემენ როგორც ხნიერებს, ისე ახალგაზრდებს. ტაბლის გვერდით დადგამენ თუნგით წყალს და სთხოვენ უფროსს, შენდობა უთხრას ტაბლას და სასმელს. სტუმართაგანი შეხდობას არავინ იტყვის, მასპინძლის გვარეულმა ან სოფელმა უნდა დალოცოს როგორც სასმელი, ისე ტაბლა. თუ სულის ზუცესია იქ, ის გინდა სტუმარი იყოს, მაინც უარს ვერ იტყვის და „სახელს დასდებს“ სუფრას. როდესაც შენდობას იწყებს, ყველანი ფეხზე დგებიან: „ღმერთო, დალოცვილო, შენ გეხვეწების სულიცა, კაციც. ღმერთო მადლიანო, შენ უშველი ამ სასმელისა -დ ტაბლის პატრონებს, ნურას მარჯესალ მისცემ, ნუც სოფელშია -დ ძმა-სახლისკაცობაშია -დ შინ. დღეს ამას იქით სალხინო ტაბლა შაუცვალე -დ ამზადები. კარგად უმყოფი ეს სტუმარ-სოფელლებიც“. როდესაც დალოცავს, ყველანი ეტყვიან: „შაუნდნას, ალლად უქცივას ღმერთმ. მასპინძლებს ბარაქა მისცას სულმაცა -დ ღმერთმაც“. თას-ყანწებს დახრიან, თავს გადაუქცივენ (იარალს სამ-სამ წვეთს დააქცივენ) და დაილოცებიან: „მასპინძლებო, პურ-სასმლის პატრონებო, თქვენ გადღეგძელნასთ, მშვიდობით გამყოფნასთ, ღმერთმა ნუ გაგაცუნდასთ ნუც მოლისადა, ნუც მკვდრისად, ნუც მტერ-მაკეთისად. გაგიმარჯვასთ თქვენაც სტუმარ-სოფელლებო, გაგახარასთ თქვენაც, მანდილოსნებო. ქალ-ზლებო, გიცოცხლასთ მზის საფიცარი“.

პირველად დალოცვას უფროსს სთხოვენ. შემდეგ სხვებიც დალევენ. რომ გამოსცლიან, უფროსები ყანწებს მასპინძელს დაუბრუნებენ და ეტყვიან: „ჭირ შავსვი თქვენი. ეესრამც ალლად სულს თქვენის მკვდრისას ევმარის. ბარაქა მაგცასთ, აგაშენასთ ღმერთმ“. მასპინძლები უპასუხებენ: „გაამასთ, დასხეით, ჩამასხეით“ როცა მამაკაცები დასხდებიან, ქალებს ეტყვიან: „არიქათა, თქვენს გახარებას, მაილოცეთ!“ ასევე მიმართავენ სტუმარ ქალებს მასპინძელი ქალებიც. ქალი ასე დაილოცებოდა: „მასპინძლებო, ღმერთმ დაგლოცნასთ, გადღეგძელნასთ. დღეს ამას იქით სალხინო ტაბლა დაგამზადებივასთ. ცარგად გიმყოფასთ ეს სტუმარ-სოფელლებიც. ზალ-დედამთილ, დედა-ქალებო, თქვენაც გაგახარნასთ, გიცოცხლნასთ სამამისახლოიც, შვილ-ბოლოიც. გაგახარნასთ თქვენაც ქალ-დიაცებო, გიცოცხლასთ მზის საფიცარი. შაუნდნას სულ ნავსენებს კი, ალლადამც ევმარის იმების სულს, ვისადაც ნალოცი ას, გაქჩერებული ას ეს პური -დ სასმელი“. დალოცვის შემდეგ სვამენ უფროსი ქალები და ყანწებს უბრუნებენ სიტ-

ყვებით — „თქვენსამც ჭირს შავსომ, ალალ უყვას ღმერთმ, ეჩვენებას
 კი, ვისადაც ნალოცი ას“. შემდეგ რძლებს მიანწვდიან ყანწებს. ნი
 თავის მხრივ ამ ყანწებს უგზავნიან თავიანთი ქმრების უფროს
 ნათესავებს. ასევე იქცევიან მოსისხლესთანაც; ქალები ჯერ იმას
 მისცემენ თავის ყანწს, ვისი სისხლიც მის მამასახლს ან ქმრეუ-
 ლებს მართებს. როცა თითო თასი, ან ყანწი ბოლომდე გავა მამა-
 კაცებსა და ქალებშიც. მერე მასპინძელთაგანი ეტყვის სტუმრებს:
 „თქვენი ჭირიმეთ, პურიცა აიტანეთ, თითო-ოროლა ლუკმა მახ-
 კლიჩეთ“, და დანით დაჭრის კეცეულებს ჯვარედინად. ტაბლებს
 სიგრძეზე დადგამენ და დაჭრილ კეცეულებს დაუწყობენ ყველას.
 ერბოსაც დადგამენ. მასპინძელი პირველად უფროსს სთხოვს: „არიქა,
 შენი ჭირიმე, დალოცი, გატეხი პური“. უფროსები მოსტებდნენ
 თავთავიანთ ნაწვრეთს ლუკმას, ჩააწებდნენ ერბოში და იტყოდ-
 ნენ: „ღმერთო მაღლიანო! შენ შეეწი ამ მასპინძლებს, ამყოფენ
 კარგად, ნუ წაუქცევ სამშვიდობო ტაბლას. კარგად უმყოფენ ეს
 ვაყებიც. გაახარი დიასახლისიც, კარგად ამყოფი მანდილოსნებიც“.
 პურის ჭამის დროს მასპინძლების გარდა, ფეხზე დგებიან მასპინ-
 ძლის ძმა-ბიძაშვილები და ქალ-ზლებიც. სტუმრად მოსული ქალ-
 ზლები კი, როგორც უკვე ვთქვით, ფეხზე არ ადგებიან. დიასახ-
 ლისს სთხოვენ დაჯდომას, მაგრამ არ დაჯდება. სასმელს დაღვენ
 ჭამის დროსაც. მასპინძლებს სტუმრები შეაქცევენ ყანწს. ამ დროს
 სტუმარი, როცა მასპინძელი სვამს, ფეხზე ადგება, ან მუხლით
 დაჯდება, ქუდს მოიხდის და თავისავე მუხლზე დაიდებს. ქუდებს
 მოიხდის სხვა სტუმრებიც. მასპინძელი იმას აღლეგრძელებს, რო-
 მელმაც ყანწი მისცა; მის ძმასა და შვილს: „გაცოცხლას, გადღეგ-
 ძელას, შეგეწივას მაღლა ღმერთი -დ ჩვენებ სალოცავები, დუშ-
 მან დაგელივას, მტერ ნუ მაგრიოს, კაი ვაჭობას ნუ მაგშალას, სა-
 ცა გაიწევ, გაგიმარჯვას. მტრისას შენ ამჯობინას, დიდნ დღენ მა-
 გცნას ღმერთმ! ვაყებო, თქვენ გაგიმარჯვასთ სუყველას, ველ მაგი-
 მართასთ ღმერთმ, ბევრა კა მაიყვანას თქვენთან ჩვენთან მასვლი-
 სად. ქალ-დედროვანო, თქვენ გაგახარნასთ, ვიცოცხლასთ ძმიანს
 ძმაი, შვილიანს შვილი. შაუნდნას ეეს თას იმას, ვისადაც ნალო-
 ცი ას, იაღშიამც ას სწორთან. ჭირს შავსომ ყველასისას“. როდესაც
 დასკლის, მიმცემს ეტყვის, თუ ის მუხლზე ზის: „ადე, მუკლი
 გამაიყარი“. თუ ქუდი აქვს მოხდილი, დაახურვინებს და დასვამს.
 სხვებსაც ეტყვის: „დასხეთ, ვაყებო, რას ეწვალებით“. ყანწის
 მიმცემი როცა ქუდს დაიხურავს, ეტყვის: „გაამას ნასვამი. გემსა-
 ხურები ქუდით“. მასპინძელი კი შეუქცევს: „ღმერთს, შენს სა-

ლოცავს. მტერიმც გემსახურების შორიელი“. როცა დასხდებოდა, ყანწს „ჩამაიყრის“ და ამ სიტყვებით ზედამდეგს მისცემს: „აი, ესრ დაგეხარასთ მტერი, დაცალი!“ „გაამას, — ეტყვიან მას, — მტერიმც დაგჩების კელცალიე“.

როდესაც ჭირისუფალს ესმის მისი მიცვალებულისათვის დალოცვა, პასუხობს: „ოქვენ მადლად მაგცასთ, იმის მაკლებულნ დღენი თქვენ მაგიმატნასთ, თქვენ ნუვინ დაგაკლასთ ღმერთმ. მადლობელნი ორთ, თქვენებს სახლებს ბარაქა მისცას სულმაცა - დჯვარმაც“.

როცა უფროსი ხალხი ჭამას გაათავებს, მასპინძლები კიდევ შესთავაზებენ პურს, ნაწვრეთებს ხელში დაურიგებენ. ეს პატიეიც გათაედება. აბა, ტაბლას აუმატეთო — ეტყვიან. სტუმართაგანი ვინმე ტაბლას ან შეანბრევს, ან ასწევს და მასპინძელს გადასემს.

ერთი ტაბლა ახალგაზრდებს უნდა დაუდგან, რომლებიც ფეხზე იდგნენ. მეორე ტაბლა ქალებს უნდა მიუტანონ. ქალებს ქალები მიუტანენ ტაბლას, ოღონდ მამაკაცებისაგან იგი აუცილებლად კაცმა უნდა გადადგას.

როდესაც მასპინძლები, ახალგაზრდები და ქალები პურის ჭამას იწყებენ, მაშინ უფროსები ქუდებს მოიხიდიან. სტუმარი ახალგაზრდა ფეხზე დადგება მათ მოსამსახურებლად. ვაყები ისევე იწყებენ პურის ჭამას, როგორც უფროსები, იგივე სიტყვებს იტყვიან, ხოლო ქალები ამბობენ: „ღმერთო, შენ უშველი მასპინძლებს, ამყოფენ კარგად, კარგად უმყოფი ეს მაწეულებიც. გაახარი ეს ხალ-დედამთილები, დედა-ქალები“.

ფეხზე მდგომებს ევალეზათ მასპინძლებისათვის სმევა და პატივისცემა. როდესაც ქალები პურის ჭამას მორჩებიან, ფეხზე ადგებიან, უფროსებს ქუდებს დაახურვინებენ. უფროსები ეტყვიან: „პურ ღმერთმა გაამასთ, ნურას უკაცრავად, გემსახურებით ქუდიით“. „თავის სალოცავს. მადლობლები ორთ, რას ქუდს იცდით ჩვენის გულისად“ — უპასუხებენ ქალები. ტაბლის ადების დროს რომელიმე სტუმართაგანი ხელს მიადგამს ტაბლას და იტყვის: „ღმერთო, უშველი ამ ჯალაფთ, კარგად ამყოფი სასმლის პატრონებიც“. მასპინძელი, ან ვინც ტაბლას აიღებს, ისიც ამბობს: „ღმერთო, დალოცვილო, შეაწი ამ სახლში მცხოვრებელთ, უცოცხლ სტუმრებიც, ბარაქა მიეც პურ-სასმლის პატრონებს. ამას იქით სალხინო ტაბლა დაამზადები შინაცა - დ სოფელშიაც. ნულარას ჩამაადებე“. როდესაც სუფრას „აარიდებენ“, სასმელს კიდევ დალევენ. მერე

სტუმრები ადგებთან და იტყვიან — ეხლა დრო არის წასვლა. მასპინძელი მასპინძლისძალად გამოვლენ ბანზე. აქაც მასპინძლები სასმელს გამოაყოლებენ. სტუმრები ჯვარს სწერენ: „ჯვარ გეწერასთ მამა-შვილებს, პურ-სასმლის პატრონებს. ღმერთმა მაგიმატასთ, რაიც ჩვენ მაგაკელით. ბარაქა მაგეცასთ. დღეს ამას იქით სალხინო ტაბლით შაგიცეკალასთ. მადლობლები ორთ თქვენის პატივისცემისა, აი ე ქუდიოთ“. ქალები ასე ემშვიდობებიან: „ჯვარ გეწერასთ, ღმერთმა ბარაქა მაგეცასთ, მადლობელი ორ თქვენის ამბავ-ინაბრისაი. ჩვენ იმადაც არ ვლირორთ, რაც თქვენ სიტყვა იციოთ“. მასპინძელი თავის მხრივ ემშვიდობება სტუმრებს: „აბა ნურას უკაცრავად, თქვენი ჰირომეთ. არა იყვ თქვენ საკადრისაი. რა მასავალი ას თქვენი ჩვენთან. თქვენ როგორც შაგივლებით, ისე ვერავინ მაგივლისთ.“ იმ ღამეს სტუმრები სოფელში ყველამ უნდა დაპატიჟოს. მეორე დღესვე, სტუმრებს როცა თავს მოუყრიდნენ, მასპინძლის ახლობელი უფროსი კაცი სტუმრებს სთხოვდა, რომ თმა-წვერი ვისაც აქვს სამგლოვიაროდ მოშვებული, მოიშორეთო. მოსულები ბევრის თხოვნით და დიდი ამბის შემდეგ დათანხმდებოდნენ. სტუმრების თხოვნას უნდა დასთანხმებოდა ოჯახის უფროსი და პირი გაეპარსა. პირის გაპარსვას დაავალდებდნენ რამდენიმე ამ საქმეში მარჯვე ახალგაზრდას. მოიტანდნენ საწლით ლუდს და დალოცავდნენ. დალაქები შეუდგებოდნენ პირის პარსვას. პირველ რიგში გაიპრსებოდნენ მიცვალებულის მამა, ბიძა, ძმა, შინში და ა. შ. უფროს-უმცროსობის მიხედვით. ბოლოს პირების პარსვა რომ გათავდებოდა, ერთ საწდე ლუდს აქვე მოიტანდნენ და ყველას დააღვინებდნენ. ამით დამთავრდებოდა პირის პარსვის წესი.

მასპინძელი ამავე დილას მტყობიეს გაგზავნიდა სხვა სოფლებში და მოკეთებები, ვინც შინ იყვნენ წასული, ისევ მოვიდოდნენ. მოსულებს ჩვეულებრივად წესით მიეგებებოდნენ მასპინძელიცა და მისი სახლისკაცებიც: ჩამოართმევდნენ ცხენებს, გააბამდნენ ბაღსში, ფეხით მოსულებს ჯოხებს ჩამოართმევდნენ და შეინახავდნენ. ფარ-ხმალს საქანარში მიმავალი იშვიათად ვინმე წაიღებდა; თუ ასეთი სტუმარი მოვიდოდა, ფარ-ხმალსა ჩამოართმევდნენ და შეპკიდებდნენ საძამაცოს.

მერე სოფელშიაც გაგზავნიდნენ მტყობიეს და სოფელი მოვიდოდა, დიდი და პატარა. მასპინძელი აირჩევდა ორ პატივცემულს კაცს და დაავალდებდა იარაღის ჩამოართმევას ხალხისათვის (ეს „საქანარ დღესაც“ ასე ხდება). ესინი ყველა აქ მყოფ კაცთან მივიდოდნენ და ხანჯალს გამოართმევდნენ (ხევსურეთში უხანჯ-

ლო არავინ არის). პირველ თქმაზე ზოგიერთები ხანჯალს არავე დაანებებდნენ: „მე ხო არვისთან ვიშულლებ, მაგრამ ხანჯარს შევიცნო, თავის იარაღი თაოდ მინდ“ — ამბობდნენ ისინი. იარაღის ჩამომართმევლები ეტყოდნენ: „ჩვენ ვიცით, რომ შენ არვისთან იშულლებ, მაგრამ სიმთვრალეში სხო ვინ იშულლებსა, შენ ავწვდის ხანჯარს, დახკრავს ვისად ხათაბალა გავდების“. ზოგი თვითონ შეისხნიდა და მისცემდა. ხანჯლებს ერთად მოუყრიდნენ თავს, სტუმრებისას ცალკე შეინახავდნენ, მასპინძლებისა და სოფლელებისას ცალკე. სოფლელების ხანჯლებს საქნარის შემდეგ წაიღებდნენ პატრონები, ხოლო სტუმრები საშინაოდ გამართულნი მოიკითხავდნენ. მერე მოვიდოდნენ ზედამდეგები და ბანზე ერთად დასვამდნენ ყველას, სოფელსაც და სტუმარსაც. საქნარ დღეს სტუმრები თუ ცალკე იყვნენ ჭერხოში, „სანთელ-დღეს“ ყველა ერთად იყო. სანთელ-დღისათვის დილით დაკლავდნენ ერთ თხას აუცილებლად, შეიძლება ცხვარიც დაეკლათ, ან და ძველი ხორცი ექნებოდათ, მოხარშავდნენ ერთიმეორეში და ამ დღისათვის კოდებთან ილოცებოდა ხორცის ტაბლა. ტალავარს შიგნით შლიდნენ, საქნარ დღეს კი, როგორც ვთქვით, გარეთ, რომელსაც გარშემო ცხენით შემოუვლიდნენ. დანარჩენი საქნარის წესები ჩვეულებრივი იყო. ტაბლაზე, როგორც ვთქვით, ამ დღეს კაცები ყველა ერთად დასხდებოდა. ქალები კი საქნარ-დღესაც და ამ დღესაც ერთად ისხდნენ, სტუმრებიც და შინაურებიც. ამ დღესაც ილოცებოდა საწდებები სხვადასხვა ნათესავ-მრცვალებულისათვის. ბოლოს ტაბლას რომ აუმტებდნენ, ყველა ფეხზე ადგებოდა და იტყოდა: „ზედამდეგებო ველ-ფეკ შაგარჩინასთ, კლოვ ლხინის ზედამდეგნი გქნასთ, მასპინძელსაც ღმერთმ მარკე ნულარა მისცას, მშვიდობით ამყოფას, დღეს ამას იქით სამშვიდობოდ მაგვიყვანნას“.

მერე სტუმრები მოითხოვდნენ ცხენების მოყვანას. მასპინძელი სთხოვდა, კიდევ დარჩითო, მაგრამ თითო-ოროლა თუ დარჩებოდა, ისიც დიდის თხოვნით, დანარჩენებს ცხენებს მოუყვანდნენ და შეუკმაზავდნენ. სტუმრები გამოემშვიდობებოდნენ: „ჯვარ გეწერას, მასპინძლო, ღმერთმ ბარაქა მაგცას, მარკე ნულარა მაგცას, კლოვ სალხინოდ მაგვიყვანნას თქვენს სახლში“. მასპინძელი უპასუხებდა: „ჯვარისაიმც წყალობაი გაქვთ, ღმერთმა თქვენ თავნუ გამაგვართვას, თქვენ ლხინზე გადაგვაკდიოს თქვენ მახედულობა. ჩვენთან რა ან მასავალია, ან წასავლაი; ჩვენ ყველას მასხლეტილნი ორთ, თქვენ კი მათსხლეტნი ხართ ჩვენს ჭირ-ლხინს“. ასეთი საუბრით სოფელს გამოსცილდებოდნენ, ცხენებსაც მასპინ-

ძლები გამოიყვანდნენ. სტუმრებს ცოცოტა არაყიც ექნებოდათ. ქონთის ძირებში. მასპინძელი საწლით ლუღსაც გამოიტანდა და დასაძინებლად ქუჩებულ სტუმრებთან დადგამდა. ამ დროს სოფლის ხალხიც გამოჰყვებოდა „გამართულ“ სტუმრებს, ვისაც „ნესაძლებლობა ჰქონდა თითო ბოთლ არაყს გამოაყოლებდნენ. პირველად ლუღს ამოიღებდნენ და საწდეს დალოცავდნენ სტუმრების მიცვალებულები-სათვის. თითო სულუქცევარს ყველას დააღვეინებდნენ სტუმრებსაც და მასპინძელსაც. მერე სტუმრები თავისი ტიკებიდან დაასხამდნენ და თავის გამყოლ ხალხს დააღვეინებდნენ. გამომყოლი ხალხიც თავის ბოთლებიდან სტუმრებს ასმევდნენ არაყს. თან მასპინძელი ერთ საწდეს ლუღს კიდევ მოუტანდა სტუმრებს პატივად (პატივის მიტანა საქნარ და სანთელ-ღღესაც შეიძლებოდა და ახლაც) და ეტყოდა: „სტუმრებო, თქვენი ჭირიმეთ, ცოტახანად მიყურეთ (ხალხი გაჩუმდებოდა და უსმენდა) მე მადლობელი ორ, რო ჩემის ჭირ-ლხინისა, ჩემის ბეჩაობის გულისად აზღვითა გზა გამაიარეთა, აქ მახვეით ისით ხოყანა, რო ჩემის გულისად ფეკზე ადგომაცი არ გეკადრებისთ. მე მადლობელი ორ კიდევ იმით, რომ ჩემ ბეჩაობა გაიგით, რო მე არც სტუმრის შახახვის თავი მაქვა, არც თავის თავისაი. ერთუც არ ვინ გააჯარეთ; ჭკვიანად გადამაყრიეთ ეს ჩემი ბეჩაობის ნამზადები. სტუმრებო, თქვენი ჭირიმეთ, ეს საწდეს თქვენ პატივ იყოს, თქვენის შნოსაი -დ ნამუსისა“.

სტუმრების წინ დადებულ ლუღის ქვაბთან სტუმრები, ვინც ფეხზე არ იდგა, ადგებოდნენ და ეტყოდნენ: „მადლობელი ორთ, პატივი, კაი კაცობა ნუ მაგიშალასთ ღმერთმ. შენ რო ინაბარს შჩადი, ჩვენი არც მასვლით ღირს იმადა -დ არც წასვლა“. ამ საწდეს ცარიელი თასებიც გვერდით ჰქონდა დადგმული, სტუმრები თასებს აავსებდნენ და მისცემდნენ უფროს კაცებს. მერე ერთ-ერთ ამ სოფლის უფროს კაცს სთხოვდნენ საწდის დალოცვას; ეს კაცი არც სტუმარი უნდა ყოფილიყო და არც მასპინძელი. სასურველი იყო მასპინძლის სოფლელი ყოფილიყო. ის ადგებოდა, ლუღიან თასს მისცემდნენ ხელში და იტყოდა: „ღმერთო, დიდება შენდა, ღმერთო მადლი შენა, ღმერთო უშველ ამ მასპინძელსა -დ დღეს-ამას იქით მარჯეს ნულარას მისცემ, ღზინზე შაუცვალი ეს სტუმარიცა, მაკოე-მაკიდულიც. ღზინის ტაბლა დაუდგი. ღმერთო, უშველი ამ მამკითხავებსაც (მამკითხავე — არაყის მომტანი სტუმარი), მარჯეზე ნულარაზე ვის გაუჩჯი, კლოვ ღზინის მამკითხავად მაიყვანენ მაკეთისასაც, შინაც ღზინ მიეც. ღმერთო, ნუ იქამ ამ სტუმრების საქმეს ისრ, რომ კაც არ აფასებდას, საპატიო არ მიუდიოდას,

კაცთ-ხედულს კაცს არ იყვნან, საპატიო ალაგში პატივს არ ედებოდნას. ნუც ამ მასპინძლის საქმეს იქ ისრ, რო გასაგო არ გააგვას, საპატიოს პატივს არ დაზღვას. ხთისა, კვირაიის სადიდებელი ას, ხთისა, კვირაის დიდებითა, ჩემის სიტყვის მასსენებით, ხთის წესითა, მღვდლის წესით, იერუმსალეთის ნათლით, ქრისტის გარიგებით, ზედამრჩობის დღეგძელობით, ეეს თასებიცა -დ ეეს საწდებიც როგორც ჩვენს ჯელთ ას, ისრამც სულს (მასპინძლის მიცვალებულს ვისმე ახსენებდა. საერთოდ წესი ასეთი იყო; პატივს ვინც მიიტანდა, ისე იმის მიცვალებულისათვის ლოცავდნენ და იმისთვის, ვისაც მიუტანეს). იმისასამც მეგჯმარების, ემ სტუმრების კარგა ყოფითად ზედამრჩობის დღეგძელობით“. „შაუნდნას ღმერთმ, მააჯმარას“ —იტყოდნენ ყველანი. სტუმრები კიდევ გადაიხდიდნენ მადლობას პატივის მოტანისათვის, მერე დაილოცებოდნენ ყველანი და დალევდნენ იმის შასანდობარს, ვისადაც საწდუ დაილოცა.

სტუმრებისათვის საერთო პატივად იცოდნენ საწდუ, ერთ კაცს კი კოშს მისცემდნენ პატივად; რაიმე სიკეთის, ან კარგი მოქმედებისათვის. ქისტის მამკლავსაც მისცემდნენ კოშს — მტერი რომ მოკალი, კარგი საქმე ჩადინეო. სოფლის ან ხევსურეთის სასარგებლოდ თუ რაიმეს იტყოდა, ან იმოქმედებდა, ისეთ კაცსაც კოშს მისცემდნენ და ეტყოდნენ: „შენ კაი საქმე გააკეთე და კოშის ღირსი ხარო“ (კოში: სპილენძის დიდი თასი, რომელსაც სახელური ჰქონდა. კოლიდან ლულის ამოსაღებად ხმარობდნენ). კოშის მიცემა დიდ პატივისცემას ნიშნავდა. იმასაც ისე დალოცავდნენ, როგორც საწდუ დალოცეს. როგორ ვთქვიოთ, საწდუ პატივად ეძლევა ბევრს ერთად და კოში ერთ პიროვნებას.

ასეთი სმა და პატივისცემა გავრძელებოდა გამგზავრებულ სტუმრებთან. მეტისმეტად რომ შეაწუხებდნენ,—დალიეო, ზოგი კიდევ გაექცეოდით კარგა შორს მანძილზე ირბენდა და როცა იმედს დაიკვრდა — აქ აღარავინ გამოიყვებო, მერე დაჯდებოდა. სხვები კი როგორც იქნებოდა, დალწევდნენ ამ სმას თავს, ყველას გამოემშვიდობებოდნენ: „მასპინძელსაც ჯვარ გეწერასთა -დ სოფელსაც. ღმერთმა ნუღარაით ვინ დაგაწუხნასთ, კლოვ ლხინზე მაგვიყვანასთ თქვენს სოფელშია, სახლებში. მადლობელნი ორთ თქვენის ამბავ-ანაბრისანი, თაოზისანი. თქვენ ყველამ რაც ინაბარი ხქენით, ჩვენ იმაად არ ეღროროთ“. ასეთი სიტყვებით განშორდებოდნენ სტუმრები გამოყოლილ ხალხს. აქაური ახალგაზრდები უფროს კაცებს ცხენის უზანგებს დაუტყვრდნენ, ცხენზე შესვამდნენ და გაისტუმრებდნენ. მასპინძლები საგზაოდ დაცლილ ქინთებს

ლულით აუესებდნენ და გაატანდნენ. მგზავრები გზადაგზა იხილენ ნებდნენ, სასმელს სვამდნენ და ასე მივიდოდნენ შინამდგომარეობაში

მიგაღისკვირათა სტუმარმასპინძლობა

„წელწად ღამეს“ ხევსურეთში ყველა ოჯახში აცხობდნენ „ბედისკვერებს“ იმდენს, რამდენიც ჰყავდათ ოჯახის წევრი, ან ისეთი ნათესავები, ვისთანაც ევალეობოდათ ბედისკვერის მიტანა. იმ ღამეს დიასახლისი უმძრახად იყო, ვიდრე ბედისკვერების გამოცხობას არ მორჩებოდა. რაც უნდა ვინმეს ბევრი ელაპარაკა, ის ხმას მაინც არ ამოიღებდა, რადგან რელიგიურა თვალსაზრისით აკრძალული იყო ხმის ამოღება, იგი ცუდ რამეს მოასწავებდა.

ბედისკვერა პატარა ხშიაღი იყო, ზედაპირზე დაჭრელებული და ერბოთი გაპოხილი. დიასახლისი სიჭრელის მიხედვით დაიხსომებდა, ვისთვის რომელი ბედისკვერა გამოაცხო. ყურადღებას აქცევდა, ვისი ბედისკვერა ამოიზნიქა გულში, რაც ბედნიერებას ნიშნავდა. ვისი ბედისკვერაც შუაგულში დაბლა დარჩებოდა, უბედურების ნიშანი იყო. შინაური ოჯახის წევრების გარდა ბედისკვერას გამოუცხობდნენ ამ ოჯახიდან გათხოვილ დას, მამიდას, დანიშნულ, მაგრამ ჯერ კიდევ შინ მოუყვან რძალს, ამ ოჯახის ახალგაზრდების ან ბავშვების ნათლიებს, დისწულებს და ხანდახან მამიდაშვილებსაც.

ბედისკვერას შინაურებს „წელწადშივე“ დაუბრუნებდნენ და ერბოსთან ერთად შეაქმევდნენ, თავისი ბედისკვერა აუცილებლივ სვითონ პატრონს უნდა ეჭამა. სხვის ბედისკვერის შეჭმა არ შეიძლებოდა, რადგან სხვისთვის ბედის წართმევას ნიშნავდა. ახლო-მახლო სოფელში, სადაც ზევეების საშიშროება არ იყო, წელწადის შემდეგ მალე წაიღებდნენ ბედისკვერას, ხოლო თუ პირიქით იყო ბედისკვერა მისატანი, მაშინ გაზაფხულამდინ რჩებოდა. დიასახლისი რაც შეიძლებოდა ფრთხილად ინახავდა ბედისკვერას, რომ თავეს ან კატას არ ეჭამა, და სხვა. როცა მოგაზაფხულდებოდა, მერე მიჰქონდათ ბედისკვერაც და არაყიც.

ზღლის ბედისკვერა

ხევსურებმა ქალის თხოვა აკვანშივე იცოდნენ, ან ცოტა მოზრდილს ითხოვდნენ და ვიდრე ქმართან წასასვლელი გახდებოდა, ყოველწლიურად მიჰქონდათ მასთან ბედისკვერა. ნათხოვი ზღის

მოყვანა გრძელდებოდა ოც წლამდინ, ხან მეტიც, გამონაკლის შემთხვევაში კი ცოტა ნაკლები.

თუ ზალი ახლო იყო და ბედისკვერას წელწადის შემდეგ მალე არ მიუტანდნენ, მაშინ ქალის მშობლებს ეწყინებოდათ, რატომ ადრე არ მოიტანეს, თუ ჩვენი მოკეთებობა უნდათო და „მოკეთებობას დაუღვედნენ“ ანუ „ლიშან-სამთხოვროს“ გადმოუყრიდნენ (ლიშან-სამთხოვრო: პირველად ქალს რომ დანიშნავდნენ, ერთ აბაზვერცხლის ფულს მისცემდნენ. ამას ეწოდებოდა „ლიშანი“. ამის შემდეგ ქალი ითვლებოდა გათხოვილად და მის სათხოვრად ველა-ვაინი მივიდოდა. ქალი თუ დიდი იყო და ლიშნის მიცემის შემდეგ სხვა ვინმე გაიტაცებდა, ამას მოჰყვებოდა გვარის გადაკიდება გვარისათვის და ერთიმეორის ხოცვა. „სამთხოვრო“ კი ეწოდებოდა სამ არშინ ფართალს, როგორც არ უნდა ყოფილიყო. ლიშანს ქალის მშობლებს მისცემდა ვინმე შუაკაცი, რასაც ეწოდებოდა „დალიშენა“. დალიშენის შემდეგ ვაჟის ოჯახი საჩქაროდ მოემზადებოდა, გამოხდიდა არაყს, შუაკაცსაც გაიყოლებდა და სამთხოვროსაც მიუტანდნენ ზლის მშობლებს). ამიტომ ბედისკვერა ზალთან რაც შეიძლება ადრე უნდა წაეღოთ, მაგრამ პირიქითში გაზაფხულამდე რჩებოდა უგზოობის გამო. გაზაფხულზე კი ცხენის გზა გადავიდოდა თუ არა, მაშინვე დაამზადებდნენ რაც შეიძლებოდა ბევრს და კარგ არაყს, აავსებდნენ ქინთებს და ჩააწყობდნენ ხურჯინში. დასახლისი გამოაცხობდა ერთ დიდ ხავიწიან ქადას, მძახლებს რამდენი ბავშვიც ჰყავდათ, იმდენ ხავიწიან კუბატ-ქადისკვერს, ზედაპირზე დაჭრელებდა საჭვრეთათი და ერბოთი გაპოხდა. ბედისკვერის წასაღებად მოემზადებოდნენ სასიძოს ძმა და ბიძაშვილი ვაჟი, ქალიც. შეიძლება მამამთილიც წასულიყო, მაგრამ ბედისკვერა ახალგაზრდებს უფრო მიჰქონდათ, რადგან სამხიარულო ამბავი იყო და ზალთან წასვლა უხაროდათ. წამსვლელი ქალები ზლისათვის მისატანად თავის ხელით მოქარგავდნენ რამეს, ან ხელსახვილას (მკლავზე დასახვევი მოქარგული და მძივიანი რამ), ან ტყავის „აპაურთ“ (გულზე შესაკრავი მარყუყები), „სათმეებს“ (თმაში დასაყოლები მძივიანი პატარა მრგვალი რამ ბაწრით) და სხვა ასეთ რამეებს. ვაჟები ან უყიდიდნენ რამეს ან თავის ხელით გაუკეთებდნენ და წაუღებდნენ. მაგალითად, ჩუსტებს, თავშალს, უყიდდნენ. „ტაგრუს“ გაუკეთებდნენ და დაჭრელებდნენ, „სააბრაშუნე გალს“, ან „სახრელს“, ან სხვა რამეს მიართმევდნენ. ზალიც დაახვედრებდა თავის ხელით გაკეთებულ რამეებს და მოსულებს მისცემდა; მაგ., ნაჭრელაით დაკერილ სათამაჟოეს, საფუ-

ვრებს, ტყავის აბაურებს, საწვიეებს და სხვა. ერთი სიტყვიდან
ლთან წასაღები რაც იყო, ყველაფერს ჩააწყობდნენ ხურჯინში.
რადგან ხევსურეთში ცხვარი და მატყლი ნაკლებად იყო, მოთ-
ხოვნილება კი დიდი, ამიტომ დედამთილი ერთ-ორ ჩარეკ მატყ-
ლსაც გაუგზავნიდა ზალს.

ყველაფერს რომ ჩაუწყობდნენ და მოემზადებოდნენ, გაგ-
ზავნიდნენ ბავშვს ან ვინმე ქალი წავიდოდა და დაუძახებდა თავის
ბიძას, ბიძაშვილს და ასეთ ვინმე მახლობელს. თუ წამოსვლას არ
დააპირებდა, მაინც არ მოეშვებოდნენ, არაყი ნახე, მძახლებთან რა
მიგვაქვსო. რომ მოვიდოდა, ყველანი ფეხზე ადგომით შეხვდებოდ-
ნენ, ის ეტყოდა: „რადარ წახოლო, რადარ, რასად ღვეიანობო,
მთას გინდათ გადავლა, რაღა ჩემობა გინდოდათ აქ“. ისინი უპა-
სუხებდნენ: „არაყს ხო არ გავაპარებთ, ან არ უნდა იცოდა, მძა-
ხლოთას რა მიგვაქვ? იქნება სრუ შამანია, არ ღირს წასაღებად. არ
უნდა გვითხარა— შინ დასხეითავ, ესეთ არაყივ შასარცხვენლად
მთათ იქი-აქით არ წაიღებისავ, ან სხო დარიგება არა გვინდა,
იქ რომ მივლით? ჯეესურ არ ასავალ-გასავალია, დაგვიანებაზე
რო დაიწყან რაი, მემრ რა უნდა უთხრათ, ან რაჯელ მავიქცნათ?“
უფროსი კაცი რაც საჭირო იყო, იმ დარიგებას მისცემდა: „გზაზე
მთხილად იარეთ, გზაში არავინ გააჯავრათ, არაყ რომ მიაქვ კაცს,
გზაში შაყრილს მტერსაც არ უნდა გააცილას, სირცხვილიანის არა-
ყის მიტანას ცოტაის მიტანა-ი ყჯობ მაკეთისას. მაკეთე ქვე არა
საკვირელთ გამავ გინდიანაბრა ბევრის არაყის მიტანაზედა, გზა-
ში რომ არაყს გააცილებს, ის სირცხვილად დარჩების. მაკეთესთან
მისულ კაციც გონთ უნდა იყოს; ჯეესურმ ბევრ აჭია-ბაჭია
იცისა, ყურად არ უნდა აიღას. ტკბილს ენას ყველა შაუძლავ, მა-
კეთესთან ტკბილ ენა არც სირცხვილი ასა დ არც იქნების უიმისოდ
მაკეთეობა. ქალის პატრონს ვაყის პატრონი ზლის შინ მაყ-
ვანამდე სრუ უნდა ეფერებოდასა, რახა ქალ გამავართვათ, მემრ
აღარ გვექნების იმათად საფერო. მემრ იქნება ჩვენ გვეფერებო-
დენ კიდევაც. (ამ შემთხვევაში მაგალითისთვის ნაგულისხმევი ვა-
ყის პატრონად არხოტიონი, ქალის პატრონად ბუდის ხევსური).
ჯეესურნ ხო იცით, მძიმენი, დიდს გამქედანნი. განა არხოტიონთ
ღკონ. რომ ჩვენ ხან ერთს ვიტყვითა, ვიქთ, ხან მეორეს. ისენ დინ-
ჯნია, დინჯად უნდა მაიქცნათ, არც სიცილ-მასახლობა-ი ორგ იქ,
იმათ ისიც მარჯვედ სწყინს. რომ ეშმაკის ცხენზე შასხდან რაობა-
შიად მაკეთეობა დაგვილიონ, ეემთვენ ხარჯი-ტანჯი სრუ ტყუი-
ლად ჩაგვივლის. ცოტახან მაიჭივრეთ კიდევ. ჯეესურ ენით სატ-

ყუები. პეესურ უნდა შააქასა, ქონქართ გავ, შენის დლისად მაკეტიასა
დების. აქით დაბარებულ იქ არა გამაგადგებისთ, თუ მალედ არ
მისვლაზედ-ად დაგვიანებაზე რაი თქვეს: ხო ხედვენ ე ზამთარს,
შთა-გზა ჯერ არც კი გადასულა ქვე მიზდით, ზურგითა სასაგძლით
ნათრევან არაყან ქვი არაი მაკეთისას მიტანილ, თუ ცხენით არ
შივიდ კაცი, ხურჯინ არ მიიტან“.

ასეთი დარიგების შემდეგ უფროსს ან თუ რამდენიმე უფ-
როსია აქ. ყველა ქინთებიდან დაუსხამდნენ და ისე გაასინჯებდნენ
არაყს. ბოლოს ეტყოდნენ: „არაყ გვესურს ეკადრების, ამაზე კა
არაყ არც იმეებმ იციან; გვესურის არაყ სრუ არა შასამელი“.
ბოლოს მგზავრობას დაულოცავდნენ და დალევდნენ: „ძმისწუ-
ლებო, ავაშენნასთ, ბარაქა მაგცასთ, მუდამ სალხინო სასმელ ნუ
მაგიშალასთ, ზლის ბედისკვერა გაზიდვივასთ, მშვიდობით, გახა-
რებით. მგზავრობა დაგილოცასთ, მშვიდობით გამგზავრნასთ, გუ-
ლის ნაგონარ გიცხადასთ. კაზე მაგიციანასთ ზლისად მიყოლაი,
მაყვანილი ამ სახლში აათავას, ზალც ბედიან-დავლათიან გამაყ-
ვანას. შაუნდნას იმ სულებს კი, რომნებიც გზაშია, მგზავრობაში
ჯელს გიმართევდასთ“. ამის შემდეგ მოწვეულ თავისებს რამდენიც
შეეძლოთ დაალევიებდნენ, დალოცვაზე კი უპასუხებდნენ: მად-
ლობელი, ღმერთმა გიშველას და სხვ.

ბოლოს შეკმაზავდნენ ცხენებს და გაემგზავრებოდნენ. სასმლი-
საგან შეგუნებიანებული ახალგაზრდები სულ კაფიაობით და „ღვე-
დრით“ მიაჯიბრებდნენ ცხენებს. ერთიმეორეს ხმამაღლა „ღვედრი-
დნენ“ ასეთ ლექსებს:

1

„სამამაცოს შკოდავის ჩემს ცხენის აღვიროო,
რაზან გაზაუხულ შვიდას, შაკაზმება აღვილიო,
პატრონი ხყავ შავწვერაი, ხუტუნაის გაზდილიო.“

2

შაშინ კაია კა ცხენი, რა მთანი ღვეანდან ლილასა,
პირს ედვას შამიე ლაგამი, ორთქლი აღნობდას რკინასა.

3

მაშინ კაია კაი ყმა, დილას ადრიან დგებოდეს,
იცემდას გრილსა რკინასა, ომს ვიქამ, ემზადებოდეს,
ლურჯაი ხრავდას ლაგამსა, ცხენი ტოტებზე დგებოდეს,
ზედ იჯდას სვილა შვედარი, ცხენ შალმა-უკულმ ხტებოდეს,
ომისკე დატიებული რო დილის ნიავს ხყვებოდეს,
ომში გულადად იბძოლას, სიკვდილს არ ერიდებოდეს.

არას დაგიდევს თავეი აღვირის ამადებასა,
ტევსურ რო გზაში შახედების, ძლივ ასწრობს გამარჯვებასა.

ველჩი მჭორდების ლურჯაი, მთებ ვადაშრების ჩვენო,
ნალნი რიყეზე წიოდან, არ იყოს დასაჭერიო,
აკლიან ნისლისფერასა გასაფრინდომლად თბენიო.

ასეთი ლექსების „ღვედრით“ და ხუმრობა-სიცილით გადავი-
დოდნენ პირიქითს, კარგა დაბლა ჩავიდოდნენ, ბალახიანში ცხე-
ნებს გაუშვებდნენ და თვითონ ქინთებს შემოუსხდებოდნენ. ას-
ჩამდნენ იმ არაყს, რომელიც უფრო კარგი იყო, აღდგურძელებდ-
ნენ ერთიმეორეს, ლოცავდნენ თავის მგზავრობის გზას, ზალსაც
აღდგურძელებდნენ და ბოლოს დაღვედნენ მის შესანდობარს, ვი-
საც ამ გზაზე ჩაუვლია. სახალხო საქმისათვის დაღუპულა და ვე-
ლარ ამოუვლიაო. ეს შესანდობარი ძალიან საპატიოდ მიაჩნდათ
და ქალებსაც კი დააცლევინებდნენ ყანწს. მერე კიდევ დალო-
ცავდნენ იმისთვის, ვინც ამ მთაზე ან ზევისაგან დაღუპულა ან
ისე მომკვდარა. ამ შესანდობარსაც უეჭველად გამოცლიდნენ. ბო-
ლოს მოიყვანდნენ ცხენებს, უნაგირებს გაუსწორებდნენ, აჭვი-
დებდნენ ხურჭინებს და საღამო ხანზე მივიდოდნენ თავის მძახ-
ლების სოფელში. სოფელთან ცხენებიდან ჩამოვიდოდნენ, აღვი-
რით წაიყვანდნენ და დინჯად მივიდოდნენ მასპინძლის სახლთან.
გზაში თუ მის მახლობლებს ვინმეს ედგა სახლი, ან შეხვებო-
დათ მძახლის ძმა-ბიძაშვილი, ჯერ აქ დააღვეინებდნენ არაყს, ხო-
ლო მერე მძახლებთან გაიყოლებდნენ. სახლთან რომ მივიდოდნენ,
მძახლის მახლობელი თუ ახლდათ, ან თვითონ რომელიმე მივი-
დოდა წინგარდაზე სამყოფოს საკომთან და დაიძახებდა მძახლის
სახელს: „შინ არ ხართა? კარშია გამაედით“ — „შინ ორთ, შინ“ —
ჩქიდანაც უპასუხებდნენ და ოჯახის წევრები ყველანი გარეთ გა-
მოვიდოდნენ. მამაკაცები ჯერ კაცებს ეტყოდნენ. „გამარჯვება
ოყებო“ (ან ვაებო). „გაგიმარჯოს ღმერთმ“ — უპასუხებდნენ სტუმ-
რები. მერე მასპინძელი კაცები მოსულ ქალებს ეტყოდნენ. „ძახ-
ვეით თქვენთაც მშვიდობით“. „გიშველასთ ღმერთმ“ — უპასუ-
ხებდნენ ქალებიც. მასპინძელი ქალები კი მოსულებს ყველას ერ-
თად ეტყოდნენ: „ძახვეით მშვიდობით“. მოსული დიაცები უპასუ-
ხებდნენ: „გიშველასთ ღმერთმ“ დიაცებს კი კაცები ასე უპასუ-
ხებდნენ: „გაგახარნასთ ღმერთმ“. ამბავს ყველას ერთად ჰკითხავ-

დნენ: „ხო კარგად, ხო არა გიჭირსო, საქონ ანა დაზიანდ
მეამების თქვენ მშვიდობა, როგორც ჩემის ბეჩავის თავისა. შე
ზობლებსა -დ თქვენებს ხო არაეის უჭირს, ხო ყველა მშვიდობით
ას. ხო ახალ ამბავ აღარაი თქვენეკ“. ისინი პასუხობდნენ: „კარ-
გად ორთ, რა იცითხების ჩვენ ამბავი: ყველა მთლად ორთ, არც-
რა მეზობლებს უჭირს, არცრა სხო ახალ ამბავი ას“.

ამბვის კითხვა რომ დამთავრდებოდა, ცხენებს ხურჯინებს მო-
ხსნიდნენ და უნაგირებს მოსართევებს მოუფონებდნენ. სულ კი
არ მოხდიდნენ, რათა ოფლიანი ცხენები არ გაცრეებულიყვნენ. ყვე-
ლანი დასხდებოდნენ წინგარდაზე და დაიწყებდნენ საუბარს იქა-
ურს და აქაურს ახალ ამბებზე (რაზედ უფრო ექნებოდათ საუ-
ბარი, ეს აწერილია შემასანახავეთა სტუმრობაში). ამასობაში ცხე-
ნებსაც ოფლი შეაშრებოდა, მასპინძლები უნაგირებს მოხსნიდნენ
და ბავშვებს გააყვანინებდნენ ბალახში დასაბმელად. ხევსურები
ზამთრობით ბოსელში ცხოვრობდნენ, ე. ი. სახლის დაბლა სარ-
თულში, ხოლო გაზაფხულზე ჭერხოში იცოდნენ ამოსვლა. აქ რჩე-
ბოდნენ, ვიდრე შემოდგომის სიცივეები დაიწყებოდა. თუ ჰქონ-
დათ რაიგანი ჭერხო, თუ არა ბოსელში იყვნენ ზაფხულშიც.

მასპინძლები სტუმრებს ფეხზე „ჯღნებს“ გახდიდნენ, „ნატ-
ყლას“ ამოიღებდნენ, გაბერტყავდნენ და გასაშრობად დაჰკიდებ-
დნენ; ფეხზე თათებს ჩააცვამდნენ, ტყავებს მოახურავდნენ და
შეიპატოებდნენ სახლში. თუ დაღამებული იყო, ქალები წინ შევი-
დოდნენ და სანთებს მოუნათებდნენ. მერე მასპინძელი შეუძღვებო-
და წინ. თუ მასპინძელი ბოსელში ცხოვრობდა, ქალებს ბოსლის
კარებიდან შეიყვანდნენ, ვაყებს კი კაცი მასპინძლები ჭერხოში
შეუძღვებოდნენ და საკომიდან ჩავიდოდნენ ბოსელში. თუ ჭერ-
ხოში ცხოვრობდნენ, ჯერ კაცები შევიდოდნენ, შემდეგ ქალებიც
შეჰყვებოდნენ.

ჭერხოშიც და ბოსელშიც ერთ მხარეზე სამამაცო იყო და მე-
ორეზე სადიაცო. სამამაცოს იდგა ხისაგან გაკეთებული გრძელი
სკამი, ან ქვებით იყო ამოშენებული გრძლად სკამის სიმაღლე და
მიწით იყო გასწორებული. შესული სტუმრები იტყოდნენ: „ღმერ-
თიმც აგაშენებსო, სოუამც ლხინის სტუმარ ნუ მაგეშლებისო“.
„დაგ მშვენასთ ღმერთმ, მაგვიხვეით მშვიდობით, მშვიდობით თქვენ
მასელა“ — ეტყოდნენ მასპინძლები. კაცები სამამაცოს უფროსო-
ბის მიხედვით დასხდებოდნენ, დიაცები კი სადიაცოს უსკამოდ
სხდებოდნენ. დასთებდნენ დიდ ცეცხლს. მასპინძელი თავის მო-
სულ მძახლებს შეიძლება რამეზე დაემდურებოდა, დაგვიანებით

მოსვლაზე, ან ცუდი ნათქვამი რამე ექნებოდათ გაგონილს, მაშინ რად იცოდნენ ტყუილად თქმაც ისეთმა პირებმა, ვისაც მათი მოკეთობის დაშლა სურდა, ან ქალი თავისთვის ან თავისიანებისათვის უნდოდა მოსაყვანად. ამ ქალის საქმროს ან მაზლს ნათქვამს რამეს გააგონებდნენ, რაზედაც ისინი გაცხარდებოდნენ. ხან ლიშან-სამთხოვროს გამოიტანდნენ და ვინმე მათ ნათესავს მიუტანდნენ, ან მოსულებს სახლში აღარ შეუშვებდნენ. თუ დიდად საწყენი არ იყო და ლიშან-სამთხოვროს არ დაუბრუნებდნენ, მაშინ ვიღრე სმას დაიწყებდნენ, მასპინძელი მაინც ეტყოდა: მე თქვენგან ესა და ეს შეწყინა, მაგრამ ყურად არ ვიღე და არც დავიჯერე, თუ თქვენ ამას იტყობითო. შეიძლებოდა სარძლოს ვინმე სხვა ეუბნებოდა ჩუმად: მაგ ქმართ გაეყარე და ამას და ამას გაჰყევით. ქალს თუ ეს ჭკუაში დაუჯდებოდა და პირველ ქმარზე გულს აიცრუებდა, მაშინ ქმრეულების მოსვლას უმანდილო შეხვედებოდა, რაც მათთვის დიდი შეურაცხყოფა იყო. ამ ნიადაგზე ქალს გაიტაცებდნენ კიდეც ხოლმე, მერე გამოიძიებდნენ და გაიგებდნენ ქალს ვინ „სცვლიდა“. „ზალი ვანამ გამაგვიცვალ, კარგად აღარ იქცევის, გავიგებთა კია, მაგრამ გულის მცვლელმ უბით სუდარიც უნდა ზიდას“. ასე იტყოდნენ და მას უჭრელად არ გაუშვებდნენ. ასეთ საქციელს ქალს ოჯახის წევრები არ მოუწონებდნენ (მამა, ძმა, დედა და ბიძაშვილები). ქმრეულების მოსვლაზე თუ ის მანდილს არ დაიხურავდა, ძალიან გაუჯავრდებოდნენ: ეს რა უსვინდისობა არის, ქალო, რად გვარცხვენო. ქალი ასე იმიტომ იქცეოდა, რომ მის საქმარეს გაეგო და ეთქვა: მე იმას აღარ მოვიყვან, ჩემგან თავდანებებულია და ვისაც უნდა გაჰყვესო. ვიღრე ამას ქმარი სახალხოდ არ იტყოდა, მას ვერავინ გაუბედავდა ვერც დანიშვნას და ვერც მოტაცებას. ეს რომ მომხდარიყო, გვარი გვარის წინააღმდეგ წავიდოდა და ერთამეორეს ამოხოცავდნენ. ლიშან-სამთხოვროს გამოტანა ნაშნავდა მთლიან მოშორებას ქალის მხრიდან საქმროსას.

თუ სასიძოს მოგვარე სარძლოს რომელიმე მოგვარეს გააჯავრებდა, ან გალანძღავდა, ამაზედაც „გაჰყრიდნენ“ ქალს. ასეთ ამბებზე მძახალი მოსულებს დაემდურებოდა. მოსული სტუმრები ძალიან ნაწყენი დარჩებოდნენ და თავს გაიმართლებდნენ: „ეს ყველა მტრის ენაი ასა, ზვენ ამას ყველას გავიგებთა, ამაზე რო ცუდი რა-ი ვქნათ, მემრ ზვენ ბრალს ნულარ ვინ დაგვდებს“

ქალი თუ ცუდად იქცეოდა ქმრეულებთან, ან მანდილს არ

იხურავდა, ესენი ამას იწყებდნენ ძალიან. ქალს მოიტაცებდნენ, მიიყვანდნენ სახლში და ქმარი იქიდან დაანებებდა თავს, გაეყრებოდა სამუდამოდ და გაგზავნიდა სახლში.

ასეთ ამბებზე ესაუბრებოდა მძახალი მოსულებს, რა თქმა უნდა, იმ შემთხვევაში, თუ ასეთი რამე მომხდარიყო მათში. თუ არა და, სხვა ახალ ამბებზე საუბრობდნენ და იცინოდნენ. ზალი თავის სოფელში ყოველთვის უმანდილოდ დადიოდა, ქმრეულებს კი უმანდილოდ ვერ ეჩვენებოდა, მათ მოსვლაზე მაშინვე სახლში შევარდებოდა, მანდილს დაიხურავდა და ისე მივიდოდა მათთან. კარგა ზანს საუბრობდნენ, ხუმრობდნენ, იცინოდნენ. მერე ერთ-ერთი სტუმარი მოითხოვდა ხურჯინს და თავის ამხანაგ ქალს ხუმრობით ეტყოდა: „აბა, დაო, ჩვენ რო საუბარ არ მაგვეყინდას, ემ ზალხს ისი მაინც გავაგებივით, რაად მავედით, მაიტანენი, არაყანი რა შეავსნათ. თუად რა მაგვეყ“. სტუმარი ქალი მოითხოვდა ხურჯინს, რაშიც არაყი და სხვადასხვა საჩუქრები იყო ჩაწყობილი. ამოალაგებდა, ქადას და კუბატ-ქადისკვრებს დიასახლისს მისცემდა, ზლისათვის მოტანილ საჩუქრებსაც დიასახლისს გადასცემდა და რომელი საჩუქარი ვისგან იყო, ამასაც ეტყოდა. ზალი თუმცა ცოტა მორცხვობდა, მაგრამ ქმრეულებისაგან მოტანილ საჩუქრებს მაინც სიამოვნებით და ღიმილით გასინჯავდა. სტუმარი ქინთს მოხსნიდა პირს, მოითხოვდა ყანწებს. როგორც შემასანახავე სტუმრების დროს ვთქვით, მასპინძელი თავის ოჯახის რომელიმე წევრს დაევალებდა: წადი, ესა და ეს ხალხი აწიე და მოიყვანეო. სტუმრები წევას უშლიდნენ და ეუბნებოდნენ: „შორ გზაი ას, ხალხ გვეყარა, აღარა მავიყოლეთ, ჯერ ქვე არ გამავიდ კა არაყი, მემრ გზაზე დაგვეხარჯ. არაი ღირს აქ საძახებლად. ჩვენამც რა გვეკმავას, სხვებსთან რაადად შევირცხვინათ, მყვანილს ქვეც უნდა რა შასმივა -დ ჩვენ კი იმთვენ არა გვიღვას“. მასპინძელი ხალხის წევას მაინც არ დაიშლიდა, რადგან იცოდა, რომ ზლის ბედისკვერაზე აუცილებლივ ბევრ სსამელს მიიტანდნენ, თუმცა ტყუილად უარობდნენ: „ცოტა მთას ცოტა ნამი მოსდის“ — ძალიან ცოტა და ცუდი არაყი მოვიტანეთო. სტუმრები მაწევარს არ გაუშვებდნენ, ვიდრე არაყს არ დაალევინებდნენ. სტუმრები ყველანი ფეხზე ადგებოდნენ, ქულებს მოიხდიდნენ და პირველად დასხმულ ყანწს ამ სახლის უფროსს მისცემდნენ. „აჰალე, მძახალო, გამამართვი. განა შასამელ რაად ას, შამანი, მაგრამ შამანიც აიმ ლულაზე გამავლილი, რა ლულაზედაც კა არაყ გამადის. მძახალო, წელწდიდგე მალევე გვინდოდ წამასვლა, მაგრამ ცუდის ამინდების გამო ჩვენებმ

უფროსებმ არ გამაგვიშენეს, ეხლადავ სიარულისა არა ასაგვიშენეს თხრეს. მთაზე რო ზვავ მაგივიდასთავ, ჩვენაც დავიღუპებითა და მაკეთესაც გულ დაულონდებისავ. ჩვენ მძახალნივ ჭიშინა-ჭილაგინ კაცნიავ, ზამთარის მთაზე არ წასვლაზე კი არ დაგემდურებიანთაოდ, რო წახვიდათავ ცუდს ამინდზედავ, კი იქნება გაგიჯავრდნათ კიდევავ. გაზაფხულ მავავ, მთა-გზა გადავავ, შახკმაზეთავ ცხენებო -დ მიიმედ მიდითავ კას მაკეთესთანაო -დ მიიმედ წამევიდითავ. რა საკვირელთ გამაიყონთავ მძახალთავ ზამთრის მისვლითაოდ, ზურგიით მითრილი სასაგძლითავ. რას გააკეთებთავ ზამთრის, რაიც გულს არ დაულონებთავ მაკეთესავ. უფროსებმ კი ეს გვიჩიეს, მძახალო, მაგრამ ჩვენ უკაცობაიც ას. თუ გაგვენიჟ, უფროსებსაც წამაუვიდოდით, მაგრამ ჩვენი უკაცობით ვერ მავეთად, ვერ მაგხენეთ. ჩემო მძახალო! ჩვენ უკაცობას ნუ შაადფერებითა -დ ნუ დაგვემდურებით. ჩვენ ან მასვლაი -დ ან წასვლა რაი ასა კი, მაგრამ მაკეთემ მაკეთეს დროზე უნდა მიხენას“.

სტუმარი ამ სიტყვებს რომ ეტყოდა, მძახალი უბასუხებდა: „ჩემო მძახალო! მართალი, მაკეთე მაკეთეს მეელის კი მასვლას, მაგრამ ზამთრისა, ცუდს მთა-გზაზე არ მასვლაზე კი უჭიშოი -დ უკაცობო კაც დავემდურების. მე არ მინდ, რო ზამთრის მამიხვიდათ. იქნება ან მასვლაში, ან წასული დაზიანდათ ვინ მთაზედ. მემრ ხო ერთ ცოდობრალ დატრიალდებისა -დ ცოდოთ საყრელა გავცდებით, ცოდო ხქონდასავ იმათავ, რო ქალ არ გაეზარდავ—იტყვიან ჩვენდ, ეს ხალხ არ დაიკოცებოდავ. ღმერთმა დასწყევლას მთა, თავმკიდებარი ას. ვითა დაიკოც ჩემობას ამ არხოტის მთაზედა, ზაფხულის თოვლის გაშრობიდგე ძლივ დაიგელ ისეთ-ისეთ ხოყანა, რო ვარებივით. დილას რო წმიდა დარზე წავიდას, ერთ ცოტა ღურბლის გაჩენაი -დ ბალავაჩოს წვერს დაეხვევის (ბალავაჩო: არხოტის გადასავალი, საზამთრო სასიარულო მწვერვალი). დახქროლებს, ასტეხს ქარბუქეს, ასო დაუჩინდების, რო აღმ დავა თუ ჩაღმ, კაც იმას ველარ გაიგებს, გადასცდების საზამთრო ფხაგორებსა, საზვაო ჩდილებში გავ კაც. მეტ არც უნდა, ძველ ნაქარზე ახალ ჯადანაქრულ თოვლ გატყდებისა, წაილებს კაცს. განა ბევრ ჭირ უნდ კაცის დაღუბვას. აი იმით გეუბნები, მძახალ გენაცვლას, რო ნუ წამახვიდით ზამთრის, მათს გაზაფხული, უკვდავს გზაზე ცხენებით წამახლოთ, მშვიდობიანად მამიხოლთა, წახოლთ იქავ მშვიდობით. მაგიკვდას მძახალ, თუ მაგაზე დავემდურას. მასვლას კი მაველით მაგრამ წინათ იცოდინან: შალოდინი ეჯობავ მასვლასავ. შალოდინ რო აქვავ კაცსავ, ის სრუ უხარბიანავ — აწ მავაო -დ ან

აწავ. მემრ თქვენ დაზდით, სწვლობთა-დ ვინ ოას დაგიმადლებენ, ჩემ ქალი, მაგის ქმარ, რო ცოცხლებს იყვნენა-დ ერთადაც შაიყარნან, ეს თქვენ ამაგი, სიარულ სრუ დასცილდების, აღარ მაგიგონებნთ. ან ვინ იცის, იქნება ჭკვაში არცკი მაზდის ერთუკი, ქვე გაიყარნან. ან მაშინ ვინ დაათასებს თქვენს ამაგსა -დ ამბავ-ანაბარს“.

„მძახლო! — ეტყოდა სტუმარი — მძახლო გენაცვლას, მე მადლობელი ორ შენის საუბრისა. ჯიშინის კაცის ჭირიმ, სიტყვიაც ჯიშინ იცის. სახალიზოი ჯიშინს კაცსთან მისვლაცი. იმით იტყოდეს წინანი: ჯიშინსთან მტერობა-ი უჯობავ, უჯიშოს კაცსთან მაკეთეობასავ. უჯიშო კაც ეხლა არც კი შამავეიშობდ შინა-დ შენ ამას არ იკადრებ“. აიღებდა უფროსი მოსაუბრე სტუმარი თავის ქუდს, მძახლის წინ გადაავდებდა და ეტყოდა: „აი ეე ჩემი ქუდით მადლობელი ორთ შენის სიტყვებისა. ჩვენ ღირსნ არ ორთ არც მასვლისაი, არც წასვლისა“. მასპინძელი სტუმრის ქუდს აიღებდა, გაბერტყავდა და ხელში მისცემდა. ის ისევ ადგილზე დადებდა და ეტყოდა: „ბა, ჩემო მძახლო, შენი ჭირიმ! მაილოცი, მაილოცი. საუბარ გაგიბი, სმა ქვე დამცილდ. რათა ხანი ერთ ყანწ გიქერავ ველჩი“. სახლის უფროსი დაილოცებოდა: „მძახლებო, ღმერთმა აგაშენნასთ, ღმერთმა ბარაქა მაგცასთ, მშვიდობით გამყოფნასთ, თქვენ მძახლოვა-მაკეთეობა ღმერთმ ნუ მამიშალას. ჩემი ჭკვით კი არცარა ველ შაგეშლებისთა, მემრ ქვე არ ვინ იცის, რა როგორ მახჯდების, მატანილი გაქვისთ ზლის მასაკითხი -დ შინაც ზლიანობაზედა -დ ლხინზე გადინნასთ, მაკეთისასაცა-დ შინაც ლხინ მაგცათ. ველ გიმართასთ გზაჩიცა-დ მგზავრობაჩიც. თვალ-გულ ნუვისა მაგრივასთ. გულის ნაგონარ გიცხადასთ, წალმართ წალმ წაგგვარასთ, რაისა გულისად დაზდით, კაზე მაგიცდინასთ, მტრის გულისად ნუ დაგვადნასთ. მანდილოსნებო, თქვენაც გადღეგქელნასთ ღმერთმ, გაცოცხლნასთ, მზის საფიცრებ გიცოცხლასთ, ტანი მთლად, გულით მზიარულად გამყოფნასთ. შაუნდნას, ეინაც მგზავრობაში ველს გიმართავდასთ, დაგყვებოდასთ. იმ სულწმინდათ კი მააგმარას, თქვენ მშვიდობით გამყოფნასთ“.

დალოცვის დროს სტუმრები პასუხობდნენ — „ღმერთმა გიშველას, მადლობელნი ორთ, ღმერთმა თქვენ თავ ნუ გამაგვართვას“. ბოლოს მიცვალებულებისათვის დალოცვაზე უპასუხებდნენ: „მადლა მაგცას ღმერთმ, შენ ენა დიდხან აუზნას, შენ ნუ ვინ დაგაკლას“. სახლის უფროსი რომ დაილოცებოდა, ცოტას დალევდა და იტყოდა: „-ო-ო-ო, ი არაყ ეესეთა უნდ, ცეცხლივითაც ას. ეესეთა არაყ რას გამაგივიდათ?!“ ჩვეულებრივ აიღებდა ცეცხლიდან პა-

ტარა შეშის ნატეხს, ჩაუშვებდა არაყიან ყანწში და ანთებულ ცეცხლში შეიტანდა. ზაღთან მიტანილი არაყი აუცილებლად გულდაგულოდ დამზადებული იყო და ცხარეს ცეცხლიც ძალიან მოეკიდებოდა. რომ აპრიიდებოდა, მასპინძელი ხუმრობით იტყოდა: „ო-ო ძალიან არაყ არ ხარა, დალოცვილო, სამძახლო ყოფილ. მწურავსამც ედები“—კიდევ გაიხუმრებდა მასპინძელი („მწურავსამც ედები“: ვინც ეს არაყი გამოხადა, ამ არაყისთვის მოკიდებული ცეცხლი იმასამც ეკიდებო). მერე პირზე ბევრჯერ მოიყუდებდა, ცოცოტას დალეგდა და იტყოდა: „ხ-ხ-ხ, რა მარვე არაყი, არცა პირში შესაყენები, ლაშნიც გარმამდაგნი“.

არაყას მომტანები კი ეუბნებოდნენ: „რაად შესასმელი, რაად, შამანი. არიქა, თუ როგორ შაუხოლა, შასწონ“. ბოლოს ერთ-ერთი სტუმარი ყანწს ბოლოში მოჰკიდებდა ხელს, ოჯახის წევრს ერთ ხელს თავზე მოხვევდა და ძალით დააღვეინებდა. ყანწის ძირში არაყი თუ კიდევ დარჩებოდა, მასპინძელი იმასაც ცეცხლზე დაასხამდა, ცეცხლი აპრიიდებოდა, დამღევი კიდევ გაიკვირვებდა არაყის სიკარგეს. ასე დააღვეინებდნენ ოჯახის ყველა წევრებს. ისინიც აქებდნენ სტუმრებს. მერე ეტყოდნენ: „სახლნ ვისამ დაეწვენსაოდ. ველნ არ დაეთბნესავ, აბა თქვენაცად შასვით“. დაასხმევიინებდნენ ყანწში და სტუმრებს „შაქცევიინენ“ (შაქცევა ეწოდებოდა ვინც არიგებდა სასმელს, იმას რომ დააღვეინებდნენ). ისინიც დაილოცებოდნენ და დალევიინენ შემდეგი სიტყვებით: „მძახალნო, ღმერთმა აგაშენნასთ, ბარაქა მაგვასთ, მშვიდობით გამყოფნასთ, თქვენ მძახლოვა ნუ გამაგვართოლ, მუღამ ღზინის სასმელ გვაზიდვიოს თქვენს სახლში. ამხანიგებო, თქვენაც დაგლოცნასთ, გულის ნაგონარ გიცხადასთ. მანდილოსნებო, გაგახარნასთ, გაგალანასთ, გიცოცხლნასთ მზის საფიცრები. შაუნდნას იმ სჟულწმიდათ კი, ვინაც ჩვენს მასვლასა თქვენს დახვედრას მახყვებოდას, მალბრუნევიდას“.

დალევიინენ, მაგრამ მაინც იტყოდნენ: „რაად შესასმელი, შამანი. ეს არაყი განა ქვე დათრობს კაცს, მთვრალიც რო იყოს, კიდევიც მათხზილებს“. ასე ყველას დააღვეინებდნენ ოროლ-სამსამ ყანწს. ხალსაც მოსული ქმრეულები თითო ყანწს ყველა მიუტანდა. ის ქმრეულების მიტანილ ყანწიდან ცოტას მოსვამდა. მერე აავსებინებდა და ისევ იმას დააღვეინებდა, ვინც ეს ყანწი მიუტანა. ამას საეროოდ „დიდათ წესს“ უწოდებდნენ. თუ ქმრეულები ძალიან ახალგაზრდები არ იყვნენ და შუა კაცობას იქნებოდნენ მიღწეულნი, მამინ ზალი ყანწს ხელს არ მოკიდებდა, ვიდრე

ზღის მაგიერ მიტანილი ყანწებით პირველად ისინი არ დალევდნენ ამ ხნის კაცებს ზალი ხმას არ გასცემდა, ისინი თუ რამეს ელაპარაკებოდნენ, თავდახრილი იდგა და ხმას არ იღებდა. ქმრეული კი სთხოვდა: მე ეგეთი ხნერი არ ვარ, რომ შენ უმძრახობას მკიდებო. მიუტანდა ყანწს და სთხოვდა: ეს ყანწი დამილოცე და ამძრახდიო. ზალი კვლავ მორცხვობდა და ხმას არ იღებდა, სხვა ვინმეს ეტყოდა: „ყანწი დამილოცეო“. ქმრეული სხვას ყანწის დალოცვის ნებას ადვილად არ მისცემდა — თვითონ დაილოცოს და შემრიგდეს, რა დაუშავე, რომ ხმას არა მცემსო. ბევრის საუბრის შემდეგ შეიძლებოდა ზალი დათანხმებულიყო და ედღეგრძელებინა ქმრეული, ოღონდ სახელს არ ეტყოდა. (ხევსურეთში რძალი ქმრის გვარეულის და სოფლელი უფროსი კაცების, თავისი დედმთილ-მამემთილისა და ქმრის, აგრეთვე ქმრის გვარში ხანშიშასული ქალების სახელს არ იტყოდა). დაილოცებოდა ძალიან დაბალი ხმით და ხათრიანად: „აბა ღმერთმა დაგლოცას, ღმერთმა გადღეგძელას, მშვიდობით გამყოფას, ისრ გამყოფას, რაჯელაც შენ გული სთხოვდას, გარეშამოიანად, კაის მენდობიანად გადღეგძელას“. ქმრეულიც პასუხობდა: „ღმერთმა გაგახარას, შენ გული გაახარას ღმერთმ“ და სხვა. ბოლოს ზალი ცოტას დალევდა, აავსებდა ისევ ყანწს და მისცემდა დასალევად ქმრეულს. ისიც დაილოცებოდა: „ზალო, ღმერთმა გადღეგძელას., გამოთელას, გადღეგძელას დედა-მამაიც, დამძებიც. ისრ გადღეგძელას, როგორც შენის დედ-მამაისა, შენი კაის მენდობის გულს უნდ. ჩემს ზალს დღეგძელობაი-დ ვაყებო, თქვენთან გამარჯვება. გაგახარნასთ, მანდილოსნებო, გაგალაღნასთ, ტანით მთლათ. გულით მზიარულად გამყოფნასთ, ავს ნურას შავასწვრნასთ კაის მეტს“. თუ ზალი ქმრეულს არ დაელაპარაკებოდა, ქმრეულის მიცემულ ყანწს სხვა ქალი ვინმე დაულოცავდა: ზალი ფეხზე იდგა, ყანწი ხელში ეჭირა და სხვა რომელიმე ქალს ეტყოდა: „ეს ყანწი აიმ ქმრეულმ მამიტან, მე იმას არ ვძრახავ უფროსობითად, დამილოცი ეს ყანწი“. ის ქალი ფეხზე ადგებოდა და ეტყოდა ყანწის მომტანს: „ზალ გლოცავს (სახელი), ღმერთმა დაგლოცასაც — ამბობს. გადღეგძელასაც, მშვიდობით გამოყოფასაც, ჰირს ვსომავ შენსაც“. აქ იგი გაჩუმდებოდა და ზალი თვითონ დალოცავდა სხვებს: „თქვენაც დაგლოცნასთ, გადღეგძელნასთ, მშვიდობით გამოყოფნასთ, ნუვის თვალ-გულ მაგრივასთ“. მერე ვინმეს მოეფარებოდა და დალევდა ცოტას. ოღონდ ყანწის მიმცემი ქმრეულის უწინ არ დალევდა, პირველად დაალევიებოდა მას და „დედათ წესი“ უკვე ექნებოდა შესრულებული. ამიტომ იყო, რომ

უფრო ახალგაზრდები მიდიოდნენ ზღის ბედისკვერაზე. ^{არქივული ფოტო}
ისინი უყვარდა, პატივსაც სცემდა და თავისუფლად იქცეოდა მათთან.

დასაპატიებლად ზალი არ წავიდოდა, გაგზავნიდნენ სხვა რომელიმე ოჯახის წევრს. მაწევარი, როგორც ვიცით, ყველა ოჯახში მივიდოდა და აწევდა ხალხს. ზოგი ადვილად გამოპყვებოდა, ზოგი გაძალიანდებოდა, მაგრამ ვინც არ წამოვიდოდა, მეორედ გაგზავნიდნენ მაწევარს და მოაყვანიებდნენ აუცილებლივ. ძმას, ბიძაშვილს, მოგვარეს და კარგ მეზობელს, აუცილებლივ მოიყვანდნენ. მაწევარმა ეს იცოდა და მეორედ სასიარულოდ რომ არ გამხდარიყო, პირველ წვევაზედვე მათ არ დატოვებდა წაუყვანელს, ჭაზდარში მოსულნი იტყოდნენ — „აშენდით სტუმარიც, მასპინძელიც, აშენდით! სალხინომც ნუ მოგეშლებისთ ნუც სტუმარსა, ნუც მასპინძელს“. ყველანი ფეხზე ადგებოდნენ და ეტყოდნენ: „დაშვენდით, მაგვიხვეით მშვიდობით, მშვიდობით თქვენ მოსვლა“. მოსულებს მიიწვევდნენ, თუ უფროსი კაცები იყვნენ, საუფროსო სკამზე დასვამდნენ, თუ უფროსები არ იქნებოდნენ, სკამზე ახალგაზრდებთან დასხდებოდნენ. ცოტახანს შეისვენებდნენ და დაასხამდნენ არაყს, ახალმოსულებს შესთავაზებდნენ და ეტყოდნენ: „აბა, აქ გაწვალნესთ, შასმა გინდათ, თორე ჩვენ მატანილ არაყ განა შასამელი, შამანი; ჩვენ კი შავსვით, თითუა ყანწაი -დ თქვენაც შასმა გინდათ, რა მეტ ღონე-ი გაქვთ“. მოსული კაცები ეტყოდნენ: „ეგ კი ვიცით, რაიც შამნის ზიდვა იცითა, რას გვაჩქარებთ, შასამიეთ სხვებს. მემრ კიდე დავესწრობით ჩვენაც“. არაყის მომტანი სტუმარი არ მოეშვებოდა ახალმოსულს, ვიდრე იმდენს არ დაალევიებდა, რამდენიც თვითონ დალიეს იმის მოსვლამდინ — უნდა გამოგვისწორდეთ და მერე ერთნაირად დავლიოთო. ახალმოსული ქუდს შენოსვლისთანავე მოიხდიდა, რადგან იქ ყანწებით ხელში ისხდა ხალხი (ერთ კაცს თუ არაყიანი ან ლუდიანი ყანწი ან თასი ეჭირა, მეორეები მის პატივსაცემად ყველანი ქუდს მოიხდიდნენ, ან ახალგაზრდები ცალ მუხლზე დასხდებოდნენ). ბოლოს ყანწს გამოართვამდა და ეტყოდა: „მტერ მაიყვა ნებას, შენ ველი ვმალ ერეოდას“. „მტერიმც ნუ მაგერევის, ჯვარ დავიწერას ღმერთმ“ და ყანწს ხელში მისცემდნენ. ის ცოტახანს შეჩერდებოდა, მაგრამ სტუმარი არ მოეშვებოდა — „დალიეო“. ბოლოს ისიც დაილოცებოდა შემდეგნაირად: „ღმერთმა ავაშენნასთ, ბარაქა მაგცასთ სტუმარსაც, მასპინძელსაც, ერთსხვის ხედულობა ნუ მაგიწალასთ, ლხინზე გადინნასთ ერთსხვის სახლებში, წალმართი წალმ

წაგვარასთ, რაისაც გულისად დაზღვით, კაზე მაგივრინასთ, თვალ-
 გულ ნუვისა მაგრიასთ, ყველა დაგლოცნასთ, გადღეგძელნასთ, ნაქვენი
 ვამ გააქმასთ. მანდილოსნებო, თქვენის გახარებისა. შაუნდნას იმ
 სულს კი, რომენიც თქვენს მაკეთობაშია, მიყოლ-მაყოლაში კელს
 გიმართავდასთ“. „ღმერთმა გიშველასთ“,—უპასუხებდნენ სტუმარ-
 მასპინძლები. მერე სტუმარი ყანწს დაუჭერდა და ძალით დააღე-
 ვინებდა, კიდევ აუვსებდა და აცლევიანებდა იმდენ ყანწს, რამდენ-
 ნიც მის მოსვლაშდინ დალიეს. მოწვეული კაცი თან არაყს აქებ-
 და, თან სვამდა, თან კი სტუმარ-მასპინძლებს ეხუმრებოდა: „კაი
 არაყ მაგიტანავთ, კაი. არა გინდათ, ახალ მძახლოვანივ მელას უნატ-
 რავავ—იტყვიან; ეხლა თქვენ ახალ მძახლანი ხართ, ახალ მძახ-
 ლოვა თუ კა არ იყოს, ხო იცით მელა ეშმაკი ასა-დ ის არ დაინატ-
 რიდ, ეს არაყიც ესე ცხარე იმით მაგიტანავთ, რო სამძახლო არა-
 ყივ კა უნდა იყოსავ, იციან. დედა ვაცხონ თქვენი, ყველა წეს კარ-
 ვა შავისრულებავთ, ეს არაყიც მართლა სამძახლო მოგიტანავთ“.
 ასეთი საუბრით სმაში ახალმოსულებსაც გაითანაბრებდნენ. თუ
 ისინი გაძლიანდებოდნენ და არ სვამდნენ, მაშინ სტუმრები თა-
 ვისებურ ხერხებს ხმარობდნენ, ხან მოიგონებდნენ ვისმე პატივ-
 ცემულ კაცს და ეტყოდნენ: ის გვიდღეგრძელო, მერე ასეთსავე პა-
 ტივსაცემ მიცვალეულს მოიგონებდნენ, შენდობას ეტყოდნენ და
 იმის შესანდობარსაც დააცლევიანებდნენ. ასე იმართებოდა სმა.
 თამადა არ იცოდნენ, ვისაც რა უნდა, იმას იტყოდა—სადღეგრ-
 ძელოსა თუ შესანდობარს. მხოლოდ დალოცავდნენ ყანწის მიმ-
 ცემს და მერე ყველას. მღერის გუნებაზედაც მოვიდოდნენ და
 ოროლ-სამსამნი იმღერებდნენ ფშაურ კილოზე. სიმღერა ყველა-
 ნაირი შეიძლებოდა: სატრფიალო, საგმირო, სალდათობაზე, ომზე
 და სხვა. მაგ:

ტანიეში ჩამავსხეთ, ფანდურ გავღმართეთ ტოშია;
 ერთს მამას ბაბო გვიქვიან, მეორეს მამას ოქია.
 ტანიეს სახლნი დაგვექცენეს, გამოგვივარდა ბოძია,
 მქარ მისცა ხუტუნნივილია, საკვირელია ზოგია.
 რა კაი ნამუს იციან, დასტურ-ქელოსნებმ ჯორშია [ჯვარშია],
 ვითაჯერ მივედ დარბასში, სრუ ქორიაც ქოთია,
 რადარ დაზღვები, ქორიავ, ხო არ გინდ მაგარ ტოშია?

ხან არხოტივების და ბუღეხევესტურების ლექსებს მღეროდ-
 ნენ და იცინოდნენ, მაგ., ერთ ხევსურს, სახელად წიქას. ბერდენკა
 მიუცია თათართ ჩაჩაურისათვის— ჩემი ბერდენკით ჯიხვები და-
 ხოცე, ხორცი შენ მოიხმარე და ტყავები შუაზე გაეიყოთო. ჩა-
 ჩაურს ამ თოფით ვერაფერი მოუკლავს და თავის მოგვარეს, ოქი-

ათ გიგის, გაულექსებია ჩაჩაურიც და თოფის პატრონიც. ამ ხშირად მღეროდნენ ფშაურად, ან ფანდურზე ლექსობდნენ:

რა უხეიროს ამბობენ მაგ თათარის ბიჭასა—
ბერდენჯა მაუტანავის, ვითამ საკვირელს იქამსა.
კვესურებს ეუბნეოდა: „ნადირთ სრუ დავლღევ მთისათა!“
საქონ ელვის შ მშოლსა, ვეღარცად ბალახს ზიდავსა.
შენ დახტოც ბარის ფსიგებსა, ჯიკვსა ვერ მახკლავ მთისასა,
ტყუილად რაად დაათრევ ბერდენჯას კვესურისასა.
ტყავებზე წილი გავყარათ—დაუბარებდა წიქასა!
რა მაგებაში ჩასულა, კვესურს უყურეთ ციცასა.
სალექსოდ გამაგვგზავნით ბეჭედას ლელაისასა [ქალის სახელია].
აქით მე გამაგვგზავნით, კვორიკათ კბილაისასა [მახინჯი კაცი იყო].

ასე ატარებდნენ დროს, სვამდნენ მარტო არაყს, ჭამა კი სას-
მლის გათავებამდინ არ იცოდნენ.

კარგა ხანს სმის შემდეგ სტუმარს ქინთს გამოართმევდნენ—
პირზე ბაწარს მოახვევდნენ და დაჰკიდებდნენ. სტუმარი ქინთს
ადვილად არ დაანებებდა—კიდევ დავლიოთო. ქინთს რომ ჩამო-
ართმევდნენ, ვისაც არაყიანი ყანწი ჰქონდა ხელში, იმასაც დაა-
ლვევინებდნენ. ის დაცლიდა, ადგებოდა ფეხზე, ხელში ცარიელ ყანწს
დაიჭერდა და იტყოდა: „აი, ბარაქა მაგცასთ ღმერთმ სტუმარსა-
ცა, მასპინძელსაც. სახლებ აგიშენასთ, სალხინო სასმელ ნუ მა-
გიშალასთ. აი, შავსვ თქვენის გამარჯვებისა! დაიხურეთ ქუდები!“.
ხალხი ამ დროს ფეხზე იდგა და ხელში ქუდები ეჭირა. ზოგი ახალ-
გაზრდები ცალ მუხლზე ისხდნენ და ამათაც ეტყოდა ის, ვინც
ყანწი ბოლოს დაცალა: „ამძანდით, გამაიცვალეთ“, ისინი ეტყოდ-
ნენ: „ჩამაიყო ყანწი, ქუდიც დაიხური“. ბევრი საუბრის შემდეგ
ყანწს ჩამოართმევდნენ და ეტყოდნენ: „ღმერთმ გაამას, ალალი
ქნას“. „ღმერთმ გადღეგძელნასთ“—უპასუხებდა იგი. მერე
ეტყოდნენ—ქუდი დაიხურეთ, თქვენ დაიხურეთ ქუდები და მუჭ-
ლები გამოიცივალეთო. მაგრამ ქუდსაც იმასვე დაახურვინებდნენ.
ქუდს რომ დაიხურავდა. იტყოდა: „გემსახურებით ქუდითაც. მტერ
მიიყვანეთ ნებას, შამსმელებს გაამასთ ღმერთმ, ალალი ქნას“.
„ღმერთმა გაცოცხლას“—ეტყოდნენ ყველანი. დაიხურავდნენ ქუ-
დებს და გაიმეორებდნენ იმავე სიტყვებს: „ბარაქა მაგცასთ სტუ-
მარსაც, მასპინძელსაც, ღმერთმ სახლებ აგიშენასთ, ერთსხვის
ხედულობა ნუ მაგიშალასთ, შამსმელებს გაამასთ ღმერთმ, ალა-
ლი ქნას“. სულ ბოლოს მასპინძელი დაიხურავდა ქუდს და სტუმ-
რებს ეტყოდა: „სტუმრებო, ბარაქა მაგცასთ ღმერთმ, სახლ აგიშ-
ნასთ, სალხინო სასმელ ნუ მაგიშალასთ შინაცა, მაკეთისასაც.

“შამსმელებსაც ღმერთმა გაამასთ, თუ რა ვინ იამეთ“. ქულების ღმერთმა ხურვამდე კაცი და ქალი ყველა ფეხზე ადგებოდა. ქულებს რომ დაიხურავდნენ. მოწვეული მეზობლები წასვლას დააპირებდნენ და სტუმრებს თავ-თავის ოჯახში ეპატიებოდნენ. მაგრამ მასპინძელი ეტყოდა: „კმელ პურ-სატანი მაინც შავკამათ, დასხეითა, დავის-ვენათ, განა უსმელად ქვე არ ვარგ დასხდომა. დასხეითა, დასხე-ით“. მოწვეულები სტუმრებს მაინც განიყებით ეპატიებოდნენ, მაგრამ მასპინძელი არავის არ გაუშვებდა, მანამ პურს არ აჭმევ-და. სტუმრებიც და მოწვეული ხალხიც დასხდებოდნენ, მასპინ-ძელი ჩამოიღებდა კედელზე ბაწრით დაკიდებულ ტაბლას, და-უდგამდა უფროსებს წინ და ეტყოდა: „ღმერთო, გვიღლეგძელე მძახლები, გვიღინენ მუდამ მშვიდობით. ყარგა გვიმყოფ ეს მე-ზობლები, სახლისკაცებიც“. ხალხი ტაბლის დადგმაზე იტყოდა: „ღმერთო, უწველ მასპინძელს, მიეც ბარაქა, ნუ წაუქცევ სამშვი-დობოს ტაბლასა, ყარგა უმყოფე სტუმარ-სოფლელებიც“. მას-პინძელი ახალგაზრდები ფეხზე ადგებოდნენ, ყველას დასვამდნენ და დაუდგამდნენ ტაბლას როგორც სტუმრებს, ისევე თავის სოფ-ლელებს. ყერ უფროსებს გაუტებდნენ ხელში პურს და მერე უნცროსებსაც. დაილოცებოდნენ. კაცების ჭამის შემდეგ დიაკებ-საც აჭმევდნენ პურს და ბოლოს მასპინძლებს ქულებს დაახურვი-ნებდნენ (სტუმრების ჭამის დროს მასპინძელი მათ პატივსაცემად ქუდს იხდიდა, იმის მიუხედავად, რომ ისინი სთხოვდნენ — დაი-ხურე, ჩვენის გულისად ქუდს ნუ იხდიო). მასპინძლები ქულებს რომ დაიხურავდნენ, იტყოდნენ: „ღმერთმა გაამასთ, პურა თუ რა ვინ იამეთ, ალალი ქნას“. „ღმერთმა გაცოცხლნასთ, თავ მტრისა მავცასთ“ — უპასუხებდნენ სტუმარ-სოფლელები.

ბოლოს ყველანი ადგებოდნენ და დაუწყებდნენ პატიეს სტუმ-რებს. თუ სტუმრებში უფროსი კაცები ერია, იმათ წაიყვანდნენ. ახალგაზრდები კი იტყოდნენ: „არა უნდ, აქ იყვან, ახალგაზრ-დები არიან, აქ უფრო გაირთვენ“. უფროსი ხალხი, კაცი და ქალი, ყველანი წაიღ-წამოვიდოდნენ. დარჩებოდნენ სტუმარი ახალგაზრდა ქალ-ვაყები და მათი ზალი. სოფლელ ახალგაზრდა ქალ-ვაყებ-საც დააბრუნებდნენ. ეს ახალგაზრდები, ვიდრე თენება არ მოა-ტანდა, არ იძინებდნენ, ხუმრობდნენ, ლექსობდნენ. ბუღის ხევსუ-რები არხოტივნებს აჯავრებდნენ სახუმარო ლექსებით, არხოტივ-ნები კი მათ ულექსებდნენ მათთვის დასაციწარ ლექსებს. მაგ, არხოტივნები ხევსურებს ასე ულექსებდნენ:

სათავის სახლის პატრონო, გუბნავ რამოდენო;
ჩვენ ბევრა ბორა მაგვიკლავ, შენ არ მაგვიკლავ მწყერიო,
ბეჩავ, თოფისა რა იცი, საით-რა გასატენიო.
ტყვია-წამალთა ვერა იც, წინ რომენ ჩასაყრელიო,
თქვენ რო გივოცნათ ცხვარანი, აიმას ხქვიან მგელიო,
გიღიანთ საჯოვისასა, ვერ შაუქართ წვერიო.
განა თოდაც არ იცით, ამაგ ლექსის მთქმელიო,
კადელა ეგრე გაშინებთ, როგორც ყმაწვილებს მცრელიო.

ახალუხლები ასე ლექსობაში და ხუმრობა-სიცილში გაატარებდნენ დროს, სასნელოს კი იშვიათ შემთხვევაში დალევდნენ. უფროსების ხათრი ჰქონდათ; სასმელი რომ ახალუხალში დაეხარჯათ და მეორე დღეს უფროსებს გაეგოთ, სირცხვილი იყო.

ზალი გაშლიდა ლოგინებს და „უელჩებდა“. მოსულ ვაჟებთან ადგილობრივ ქალებს დააწვევდა, სტუმარ ქალებს კი ადგილობრივ ვაჟებთან. თუ ქალები არ იყვნენ, ერთ-ერთ ქმრეულთან თვითონ დაწვებოდა, თუ ისეთი ქმრეული ჰყავდა, რომ კარგი იყო და თვითონაც უყვარდა, მაშინ იმასთან სხვა ქალს არ დააწვევდა, მაინც თვითონ დაწვებოდა. შეიძლება ქმრეული კარგი ვერ იყო და ზალს არ მოსწონდა, მაგრამ ხათრის გულსთვის მაინც დაწვებოდა მასთან. ზალი ქმრეულთან თუ არ დაწვებოდა, ეს ქმრეულისათვის ძალიან საწყინო იყო. არაფერს ეტყოდნენ, მაგრამ გულში ძალიან ეწყინებოდათ. ქმრეულების აქ ყოფნის დროს ზალი სხვა ვაჟთან არ დაწვებოდა. თუ ეს მოხდებოდა, ქმრეულები ძალიან გაწყურებოდნენ. შინ რომ დაბრუნდებოდნენ, იმის საქმროს ეტყოდნენ ამ ამბავს და შეიძლება თავის დანებებამდინ მისულიყო საქმე. თუ ზალს ქმრეული არ მოსწონდა და მასთან დაწვოლა არ ეწადა, იმდენს იეშნაკებდა, რომ თავის სოფლიდან ვისმე ქალს მოიყანდა და დააწვევდა მასთან. თუ ამასაც ვერ მოახერხებდა და იმასთან დასაწვოლად არავინ წამოვადოდა, თავს მაინც მოიავადმყოფებოდა და ცალკე დაწვებოდა.

ზალი საქმროს არც იცნობდა და არ თხოვდებოდა თავისი სურვილით. როცა მას გათხოვების საკითხს უსვამდნენ, მისი ტოლი ქალები ეუბნებოდნენ: „არა გინდა, ჩემო ქალაო, გათხოვდი. ქმარ რაი, ქმარი სრუაც რო არ იყოს. რავე კარგეებ ახალგაზღვები ხყავ. რავე კებ ქმრეულეებ დაგიწყებენ მადენას. მარტო ერთხან კაცთაში გასვლა რაად ღირს იმებისაი-დ ხალხში ნადგომებისად იმეებისად გახენება“. ძალიან ხშირი შემთხვევა იყო, რომ ქალს საქმრო არ მოსწონდა, მაგრამ ქმრეულების ხალისით იყო მისი დანიშნული. იყო ისეთი შემთხვევაც, რომ საქმრო ძალიან

კარგი იყო, მაგრამ მის გვარში სხვა ახალგაზრდები არ იყვნენ კარგი. მაშინ ქალი კი ვაუკაცუხედაც იშვიათად გათხოვდებოდა. იმ დროს უკნადა: რად მინდა მარტო ქმრის სიკეთე, თუ კი ქმრეულები არ მეყოლებიან და ისინი არ მომივლენო. ქმარი ყველამ იცის, რომ ქმარია, ავია თუ კარგი. მე მინდა კარგი ქმრეულები მყავდნენ და ღირდნენ ხალხში გასასვლელად. მერე იქ როცა წავალ, სუ მუდამ ქმარი ხომ არ დამყვება თან, ან მამისახლში წამოსულს, ან სხვა მოკეთისთან. მაშინ ხომ ისინი უნდა გამომყვენ და თუ კარგები არ იქნებიან, რად მინდაო.

ხევსური დიაცის ნათქვამს ხშირად გაიგონებდით: მე ამა და ამ ქმრეულის ხალისით გავთხოვდი და გავჩერდი ჩემის ქმრის ოჯახში, თორემ მე მაგას არ გავყვებოდიო. ხანდახან ქალი ქმარს ეწუნებდა, არ მოსწონდა, მაგრამ ერთ-ერთი ქმრეულისა ეხათრე-პოდა და ამბობდა: არ მინდა ეგ ქმარი, მაგრამ მაგ ქმრეულის ჩათრს რა ვუყოო.

ქმრეულებიც და ამ სოფლის ახალგაზრდებიც, რომლებიც ზღის სახლში დარჩებოდნენ, გვიანობამდინ არ დაიშლებოდნენ, ქალები კი შემოსინათლდებოდა თუ არა, წავიდოდნენ. ხნიერი კაცები სადაც გაპატიჯეს, იქაც გაუმასპინძლდებოდნენ ჩვეულებრივი წესით. მისულს ახალი მასპინძლის ოჯახის წევრები მშვიდობა-ამბვის კითხვით გულთბილად შეხვდებოდნენ, ვახშამს დაამზადებდნენ უფრო ხორციისაგან, რადგან არაყის შემდეგ ის უფრო ესიამოვნებოდა სტუმარს. დანარჩენი: ჰურის დალოცვა, დაწოლის დროს სიკაცები და წესები ისეთივე იყო, როგორც მასანახავის დროს. სტუმარ-მასპინძელი რომ ჭერხოში მივიდოდნენ ლოგინებთან, მასპინძელი სტუმარს ასწავლიდა: ვინიცობაა გახვიდე, ასე გაიარე, აქ საკომში არსად ჩავარდეთ (ბოსელს ჰქონდა ორი საკომი, ერთი საპროხისა და ერთი სამყოფოსო. სამყოფოს საკომში კიბით იყო ჩასასვლელი დაბლა, საპროხის საკომში კი ჭერხოდან ძროხების საკმელს ჩაყრიდნენ პირდაპირ ბავაში), თუნგით წყალს მიუტანდა და ლოგინის გვერდით დაუდგამდა. თუ ყალიონს წევდა, მიუტანდა წეკოს. თამბაქოს წეკოს დადგმა ბაკნით იცოდნენ სმის დროსაც. ბაკანს დადგამდნენ ისეთ ადგილას, სადაც ყველა ხედავდა. ვისაც დასჭირდებოდა, მოჭრიდა და ჩაყრიდა თავის ყალიონში. დილას ადგებოდნენ. ჩვეულებრივ მასპინძელს თუ არაყი ჰქონდა, დააღვინებდა უფრო ადგომამდე, ლოგინშივე, მერე სტუმარიც და მასპინძელიც წავიდოდნენ მძახლებთან. აქ ახალგაზრდა სტუმრები ამდგარი დახვდებოდნენ. მათ თუ

ადგომა დაასწრეს მძახალთა ოჯახის უფროსებს, ლოგინშივე უტანდნენ სასმელს. ეს ნიშნავდა მეტ პატივისცემას. მასპინძელი და სტუმრები ყველანი დასხდებოდნენ სკამებზე, ჩამოაგდებდნენ საუბარს: „გუშინ წუხრ ბევრ არაყი ვსვით, მთვრალე ვიყვენით, მე ბევრ არ მაჯსონს გუშინწუხრანდელი, უგონთ ვიყავ, შინ მისვლაი, ლოგინში დაწოლა არ მაჯსონს, დღეზდილას ასეთათივ მთვრალ ავდე, გატანჯულ კი არ ორ, კა არაყ კაცს არ ტანჯავს, შამანი ჯდის აოდ კაცს, ჯანგად ედების გულზე“. ასეთ სიტყვებს იტყოდნენ ის მასპინძლები, რომლებმაც სტუმრები გადაიპატრუეს. სტუმრები კი უარობდნენ: „არ იყვენით მთვრალეები, საუბრის გუნებასაც არ იყვენით. აბაბაი, რა იყვ დასათობი, ეგეთ არაყ რო კაცს ათობდას. ე-კაცნ სრუ წყალს სმენა, სრუ მთვრალნ იქნებოდეს“.

სტუმრები თავის ქინთს ისევ იღებდნენ და იმეორებდნენ სმას იმავე წესით. დიასახლისი შეუდგებოდა სადილის მზადებას. დაამზადებდა ან ხინკლებს, ან კეცეულებს. ტაბლას და არაყს ერთად დალოცავდნენ სტუმრების და მასპინძლების მკვდრებისათვის. ტაბლის მოტანის, მისი დალოცვის და ამატების წესი სრულდებოდა ისე, როგორც აღწერილია მემასანახავეთა სტუმარ-მასპინძლობაში. მასპინძელი იმდენ ბოთლ არაყს დაასხამდა, რამდენი მკვდარიც იყო ამ წელს სოფელში. მერე გაჰყვებოდნენ კაცებს კაცები, ქალებს ქალები და მივიდოდნენ ჭირისპატრონებთან. ჭირისპატრონთან მისვლა, ჭირის წყენა, ტალავრის გაშლა და ტირილი ხდებოდა ისეთივე წესით, როგორც ნათქვამია მემასანახავეთა წესში.

ტალავრის გამლაში უფრო ხშირად ასეთი სიტყვებით იძახდნენ შინაურები: აღექი, სტუმრები მაგივიდნენ, აქამდე კაი მიგებება იცოდი და ახლა რა მოგივიდაო. ბოლოს ტირილიც მოთავდებოდა და სტუმრებს შეიპატრუებდნენ სახლში. აქ ისეთივე წესით სრულდებოდა ტაბლისა და სხვა წესები, როგორც ზემოთ აღწერეთ. ბოლოს მძახლები ისევ მძახლებთან დაბრუნდებოდნენ და ჭირისპატრონებსაც თან გაიყოლებდნენ. თუ იქ არაყი ეგულებოდათ, ეტყოდნენ: „აბა უკაცრავად ორთ, ჩვენ ძალიან გვინდოდ. თქვენ წაყენა, მაგრამ ჯერ ქვე არა გვედგ, მემრ ხალხ შაგვეყარა -დ რაიც იყვ, ისიც გადავხარჯეთ, აბა იქ ტყუილად რაადალ გავწავლათ?“ „მადლობელი ორ, ღმერთმა ლხინის სასმელ ნუ მაგიშალასთ“ — ეტყოდა ჭირისპატრონი. მას გამოეწმვიდობებოდნენ შემდეგი სიტყვებით: „ჯვარ გეწერასთ, ღმერთმ მარჯე ნულარა მაგცასთ, თქვენ გულ კაით გაკურნას“. ისიც ეტყოდა: „ჯვარისაამც

წყალობაი გაქვთ, ღმერთმ მარკეზე ნულარაზე გაგსაჯნასთ, მაგიმართასთ ღმერთმ“. წამოვიდოდნენ სტუმარ-მასპინძლები და მივიდოდნენ მძახლებთან. სშირი იყო შექმხვევა — მასპინძელი არაყს გამოუხდიდა სტუმრებს და მთელი დღე-ღამეების განმავლობაში აჭეიფებდა მათ. ქეიფი გამოიხატებოდა იმაში, რომ მათთან მოიყვანდნენ სოფლის კაცებსაც. სტუმრად ახალგაზრდები თუ იყვნენ, ახალგაზრდა ქალ-ვაჟები გაუმართავდნენ ღზინს. იყო მღერა ფშაური, ფანდურზე ლექსობა და თამაშობა. აქ ქალები ნაკლებად თამაშობდნენ, უმრავლესობამ თამაშობა არც იცოდა. ლექსში კი კარგად იცოდნენ რითმის მოწყობაც და ამა თუ იმ ამბვის გალექსვაც. მთელ დიდ ამბავს ერთ პატარა ლექსში მოათავსებდნენ. ამბვის შინაარსს მოკლე სიტყვებით გამოხატავდნენ.

ქმრეულების ქეიფის დროს ზალი სულ ფეხზე იდგა. თუ ძალიან არ სთხოვდნენ დაჭეიო, არ დაჯდებოდა. მეორე დღეს ასე მისვლა-მოსვლაში დააღამებდნენ. ვინც ღამე სმაზე იყო, სტუმრებს ყველანი სახლში დაპატიებდნენ, რითაც შეეძლოთ პატივის სცემდნენ. ახალგაზრდებს კი პატივისცემად ახალუხალი მიაჩნდათ, ამიტომ ისინი მათ პატივისცემად ბევრ ოჯახებში მართავდნენ თავისებურ ღზინს.

მეორე საღამოს სტუმრები მძახლებთან დარჩებოდნენ; მათი სხვაგან წასვლა მასპინჯელს ძალიან საწყინოდ დარჩებოდა: ჩვენსა მოვიდნენ, იმდენად გული არ უთბებათ, ერთი ღამე აქ გაათიონო. ამას მასპინძელი მძახლებს პირშიაც ეტყოდა: ასე რატომ იქცევით, თუ ჩვენთან ვერ ისვენებთ, მაშინ უქეთესია სულ არ მოხვიდეთ. ვანა ჩვენს ლოგინს ეკალი ასხია, ერთ ღამეს აქ ვერ დაისვენოთო. რომ კარგად ვერ გაგიმასპინძლდეთ და შეწუხდეთ, დიდი საქმე არ არის ერთ ღამეს როგორმე გაძელით. ერთ ღამეს „კურდღლის ტყავი გაიქლებს“, რომ ადამიანმა ვერ გაძლოსო.

მეორე ღამესაც ღზინს მართავდნენ, მოჰყავდათ ახალუხლები და მთელ ღამეს ლექსობა-თამაშობაში ატარებდნენ. ბევრს სერიოზულ ლექსსაც ლექსობდნენ მაგრამ ერთიმეორის გამოსაჯავრები ლექსები უფრო იცოდნენ. ისეთი ახალგაზრდები ულექსებდნენ ერთიმეორეს, რომლებსაც იმედი ჰქონდათ, არ გაჯავრდებოდნენ. მაგალითად, ეს ლექსი პირიქითელისაგან არის ნათქვამი პირაქათელების დასაციწრად:

ხო იცით, მთასიქითელი ჩონგურათ ჩააეერებას;
სუყველას მართლს იამბობს, ტყუილს არ მიაკნენებას,
რა უყოთ, ღარიბ კაც თუ ორ, კვესურსა ამაშენებას,

სამ-ოთხ წარს მამცემს ჴევსური, განა ერთს დამაჭერებსა,
 ზაფხულ სამ ჴარი დაემალე, მალლა რო ვეძახთ მერესა,
 გავრევე ჴარეგოშია, ძლიე იბრუნებდეს წელებსა,
 სამ-ოთხს კიდევაც გავდლაღავ, მითხოთ დავიცვლი ცხენებსა.
 ჴორცი ჴევსურის ჴარისა კაცს ტანჩი გაასქელებსა,
 თითო თვეს თითო ჴარსა ეჭამ, აბა რა დამაბერებსა,
 ჴორცი-წვეს ნოორიც უქდების, ჴონდარა შანელებსა,
 ხოლოთ არა ეჭამ ლოლოსა, არ მივაკარებ ჴელებსა.⁶
 საკვარულ სუფთა კაცი ორ შავღვეიორ წმიდა ბერებსა,
 ჴევსურა მტრობას დამიწყებს, ვიცი, რა გააჩერებსა,
 როსაც შამხვდების გზაჩია, უფერს ღღეს დამაყენებსა,
 მე კი დამბაჩას გავიძრობ, ჴევსურ წმალს გაავგლებსა,
 თოფსა რო ღნახავს ჴევსური, გააცივ-გააციხლებსა.

პირიქითელ ჴევსურებს პირაქათლებიც სამაგიეროს პასუხობ-
 დნენ:

ცეტნი ხართ, არხოტიენებო, თქვენ არა-ი გაქვთ ჴკვისაო,
 თავში არ გიძევთ ტენისა, მუცელში ნაწლევისაო.

ასეთი ლექსობა ახალუხლებს ართობდა. თენება რომ მოა-
 ტანდა. ყველანი იძინებდნენ ცხევე, როგორც წინა ღამეს.

მესამე ღღე რომ ვათენდებოდა, სტუმრები ცხენებს მოიციო-
 ხავდნენ. მასპინძელი ბევრს სთხოვდა, არ წასულიყვნენ, მაგრამ
 სტუმრები მაინც არ დაიშლიდნენ — მოძველებული სტუმარი არ
 ვარგაო — იტყოდნენ. მასპინძლები ხანდახან უნაგირებსაც დაუმა-
 ლავდნენ, მაგრამ როცა ატყობდნენ, აღარ იშლიდნენ, მაშინ შეუქმა-
 ზავდნენ ცხენებს, სტუმრებს კიდევ შეიპატიებდნენ სახლში, არა-
 ყი ჴქონდათ თუ არა, მაინც გააჩენდნენ, დიასახლისი საუკეთესო
 სადილს დამზადებდა. ბოლოს სტუმრები ადგებოდნენ, მოიხდი-
 ნენ ჴუდს და იტყოდნენ: „მთახლნო, ღმერთმა ჴვარ დაგწერასთ,
 თქვენ თავი, თქვენ მაკეთობა ღმერთმა ნუ მაგვიშალას. სრუ მუდამ
 სალხინო სასმელ გვაზიდვიოს თქვენს სახლში“.

ამ საუბრით სტუმრები გამოვიდოდნენ და მასპინძლებიც თან
 გამოპყვებოდნენ. დიასახლისი ხურჯინში ჩაუდებდა საგაძლს და
 ცარიელ ქინთებს. ზალს: თუ ჴმრეულებისათვის რამე ჴქონდა სა-
 ჩუქრად დამზადებული, სტუმარ ქალებს ეტყოდა: ესა და ეს, მაგ,
 სათამაჴოე, აპაურნი, საწვიეები ამა და ამ ჴმრეულს მიეციოთ, მე
 მაგისტვის გავაკეთეო. თვითონ ზალი მორცხვობდა და ნაკეთებს

⁶ ღლოლო ბალახია რომლის ჴამაზდაც პირიქითელი ჴევსურები ბუდებევსუ-
 რებს დასცინოდნენ. ამ ლექსშიაც იმიტომ არის ნახსენები.

ხელზე ვერ მისცემდა. სურჯინებს გამოიტანდნენ და გადაჰკიდებდნენ ცხენებზე. მასპინძლები სტუმრების ცხენებს წამოიყვანდნენ და გააცილებდნენ სოფლის ნაპირამდე. გზადაგზა მათ სოფლის ხალხიც ემატებოდა. სოფლის ნაპირზე კარგა ხანს მოიგვიანებდნენ, ზოგს სოფელს მოჰქონდა არაყი და მასპინძელს ხომ აუცილებლივ ექნებოდა. სტუმრებს აძალებდნენ სასმელს, რათა ფეხბურთები არა გაეშვათ. მასპინძლები თავკმელადაც უმღერებდნენ გამართულ სტუმრებს, ისინიც პასუხობდნენ ასეთივე მღერით. ბოლოს კაცები კაცებს და ქალები ქალებს აკოცებდნენ. ქმრეულები ზალსაც აკოცებდნენ და იმის ოჯახის წევრებსაც. ცხენებზე უფროსები აქვე შეჯდებოდნენ მასპინძლის თხოვნით და უზანგის დაჰქერით, ახალგაზრდები კი, როგორც ვიცით, ფეხით კარგა გზას გაივლიდნენ და მერე შესხდებოდნენ. თავიანთ სოფელში რომ დაბრუნდებოდნენ, ყველა მეზობლები ეკითხებოდნენ მძახალთა დახვედრის ამბავს. მოსვლისათვის შენახულ არაყს დალევდნენ და ამით მთავრდებოდა ზღის ბედისკვერას ამბავი.

თავის სოფელში ვისაც მიუტანდნენ ბედისკვერას, ერთი ბოთლი არაყიც საკმარისი იყო. ხავიწიანი ქადა აქ არ იცოდნენ, მიუტანდნენ მარტო ბედისკვერას, ზედ ერბოთი და პატარა ყველით. მივიდოდა მარტო ერთი კაცი: ან ნათლული, ან ნაოლიდედა და სხვა. მოსულს აქაც კარგად მოეგებებოდნენ. ჩვეულებრივ სტუმრის წესით მიიღებდნენ. თუ ისევ წელწადი იყო, ახალწელსაც მოულოცავდნენ. მოტანილს არაყზე შეიძლება ერთი მეზობლისათვის დაეძახათ. შეიძლება თვითონ დაელიათ სტუმარს და მასპინძელს. მის მოსვლაზე დიასახლისი სადილს დაამზადებდა, ტაბლას მოუტანდნენ. ტაბლის დალოცვა და სხვა წესები აქაც ისე სრულდებოდა, როგორც დიდ სტუმრობაში.

პურის ქამის შემდეგ მებედისკვერაე გამოემშვიდობებოდა და წამოვადოდა. მასპინძელი და მისი ოჯახის წევრები გამოაცილებდნენ თავისი სახლის ცოტა მოშორებით და იქ ეტყოდნენ: „გელ მაგიმართას ღმერთმ, თქვენს ლხინზე გადაგვაჯდიოს შენ მახელულობა“. „ჯვარ გეწერასთ, თქვენ თავ ნუ გამამართოს, მუდამ სალხინო სასმელ მამატაინოს თქვენს სახლშიად, მშვიდობიანისი — დ ბედნიერის წლის ბედისკვერა“ — უპასუხებდა ისიც. ასე გამოისტუმრებდნენ სოფელში პატარა ბედისკვერას მიმტანს. მეორე სოფელში თუ მიუტანდნენ ბედისკვერას ვინმე მოკეთეს, გინდა ნათლია ყოფილიყო, მამიდა, ცოლისძმა, და ა. შ. „მძიმედ მისვლა“ იყო საჭირო (მძიმედ მისვლა, ე. ი. ბევრი არაყის მიტანა). მეორე

სოფელში ცოტა არაყს ვერ წაიღებდნენ, რადგან იქ სტუმრის მის-
ვლაზე მეზობელს და სახლისკაცებსაც აწევდნენ.

დისწულის მისვლა დედამამათან

დისწულს ძალიან უხაროდა დედამამათას წასვლა და ყოველ ღონეს ხმარობდა, რაც შეიძლება დედამამის ბედისკვერა თვითონ წაეღო. დისწულის მისვლაც არა მარტო ღვიძლ დედამამს უხაროდა, არამედ ყველანი ელოდებოდნენ დედამამათ გვარში. თუ იცოდნენ დისწული რა დროს მიუვიდოდათ, ამ დღისათვის ყველა ამზადებდა არაყს. ამ გვარის ქალები ვინც კი დედიდად ერგებოდა, ინაზავდნენ თითო ბოთლს დისწულის მოსვლისათვის. იცოდნენ რამის მოქარგვაც დისწულის საჩუქრად. დისწულის მოლოდინზე დედიდები ლექსებსაც გამოთქვამდნენ და მოსულს ულექსებდნენ, დაემღურებოდნენ: დაიგვანე და შენმა ნიღარმა დაგვლიათ. ე. ი. ძალიან მოგვენატრეო. ლექსები იცოდნენ დისწულის საქები და მისი მოლოდინის გამომხატველი, მაგ.,

ენაცვლას დედიდაბი, გვიას დედულთფერასა,
აღარ მაგოხვედ, დისწულო, სერი დაგვიღღა ყველასა.
კიდევ მაგვივა გვიან, მაგვითამაშებს ცხენასა,
ა მაგის მალექსებელნი, ქალნ ვლგვიორთ ღურღუქვლასა.

დისწულები ერთიმეორეს არ ანებებდნენ დედამამათ ბედისკვერას წაღებას და ხანდახან ორი-სამი წავიდოდა. დიასახლისი გამოაცხობდა ზავიწიან ქადას, ბავშვებისათვის კუბატ-ქადისკვრებს და ჩაუწყობდა ხურჯინში. დისწულები არაყიანი ქინთების გარდა, ხშირ შემთხვევაში ცალკე წაიღებდნენ ბოთლით, ან პატარა ქინთით საუკეთესო არაყს, შეკმაზავდნენ ცხენებს და წავიდოდნენ. დედამამათა სოფელში დისწული ცხენიდან არ ჩამოვიდოდა, სოფელს ცხენდაცხენ გაივლიდა და დედამამათ კარზე ჩამოხტებოდა. ხშირ შემთხვევაში გაჭენებული ცხენით შეგარდებოდა და მიაგდებდა ცხენს დედამამათ კარზე. თუ ვერ დაინახეს, მომავალი ხმამალლა და თამამად დაიძახებდა: „დედამამანო, შინ არ ხართა, რო კარში არავინ შჩინდებით?“ დისწულის ხმაზე ყველანი გარეთ გამოვიდოდნენ და დიდი და პატარა გადაკოცნიდა მას. ვაჟები გამარჯვებას და ქალები მშვიდობას ეტყოდნენ. ისიც ჩვეულებრივად უპასუხებდა. ამ დროს თუ აქ დედამამ იყო, დისწული თავის ცხენს უნაგირს და ხურჯინს თვითონ მოხდიდა, თუ დედამამ არ

იყო, სხვა ახალგაზრდებს თამამად ეტყოდა: ცხენს უნაგირი მოხა-
დეთო. დისწულს თუ რომდენიმე დედიძმა ჰყავდა, მაშინ პირველი
ლად უფროს დედიძმასთან მივიდოდა და სხვებიც იქ მივიდოდნენ.
უნაგირს და ხურჯინს რომ მოხსნიდნენ ახალგაზრდები, დისწულის
ცხენს საუკეთესო ბალახზე გაიყვანდნენ. ცხენი რომ აშვებულყო
და ყანებშიაც გასულიყო, რაკი დისწულისა იყო, არავინ გაუჟავ-
რდებოდა.

ცხენს რომ ბალახზე გააბამდნენ, დასხდებოდნენ ბანზე. მას-
თან მოიყრიდა თავს მისი დედის მოგვარე ახალგაზრდობა. ეუბნე-
ბოდნენ: „რად არ ძაღვ მახვედ, შენ ის თუ გგონავ სხვან დედულს
ჩვენს გარდა კიდევ გყონ. ჩვენ კი დისწულს ბევრი გეკოვა, შენ
დედულს ერთი გყონ. არ იცი შენ ჩვენის ფურის ვბო-ი ხარა, დე-
დულს სხვათაზე წინ უნდა მაიგონნა, მაიკოთხნ?“. შენ კი ალბათ დო-
ბილ-ძმობილებსთან სიარულით ველარ მაიციალი აქ მასავლად. შენ
შარუმათ: ქასაის ქორწილით, მაკეთებ კი არ დასწირა, დობილ-
ძმობილთ გამაუღვ, იმისა არ იყოს:

შარუმათამა ქასამა არაყითა ქნა ქორწილი,
დაწირა მაკეთები, აწივა დობილ-ძმობილი,
შენ დაწევ, ბადაიშვილო, გადასწყდა შენა ლოდნი,
შენ დაუცადე, დიაცო გაწივენ მამის დედულნი.“

ასეთებს ესაუბრებოდნენ, ეხუმრებოდნენ და იციოდნენ. ისიც
პასუხობდა: „ვიც, რომ დისწულს ბევრი გყავთ, მაგრამ ჩემის-
თანა დისწულს ერთიც არ გყავთ. მე რომ მაგიოლოთ, განა სხვების
ფერ დისწულს მაოლ. თქვენს ნუ იციოთ ე-დისწულსისად ჯავრობა.
განა მი-არ მინდოდ ძაღვ მასვლაი, ვერ მავედ“. ასე საუბრობდ-
ნენ და იციოდნენ. ბოლოს ეტყოდნენ: „აბა, დისწულო, ეხლად
ისილ გავგავები, რაად მახვედი, რა მაიტან, რომ მახვედი“. „ვინაც
გავიტყდასთ, ის მაგიკვდასთ, ვინაც ისრ არ დავათვრნასთ, რომ
ერთმანეს ვერ ხედევდათ, ის რაილ დედიშვილი. იარეთა, შავი-
დათ ჩემ დედიძმათას“. ადგებოდნენ და ყველანი სახლში შევი-
დოდნენ. დისწული მოითხოვდა ქინთს და ყანწებს. დიასახლისი თვი-
თონ ამოალაგებდა ხურჯინიდან ქადას და კუბატ-ქადისკვრებს, თა-
ვისთვის სადიასახლისო ადგილზე დააწყობდა და არაყიან ქინთს
მისიკვდა პატრონს. ის იღებდა ქინთს, ჯერ დედიძმას დაალევი-
ნებდა და მერე ყველას. არაყს ჩვეულებრივად უჭებდნენ. დედი-
ძმის ხათრით, არც მოიჩანდნენ ცუდ არაყს. ყანწებს ილოცებოდნენ
ჩვეულებრივად, ადღებდნენ დისწულს და ეუბნებოდნენ:
შენ ნახევარი გვერდი ჩვენი გაქვს, ჩვენი სისხლი და ხორცი ხარ

და ამიტომ გვიყვარხარ. თუ კარგი იქნები, კარგია და თუ ცუდი რამე ჩაიდინე, ჩვენ სახლთან აღარ გაიარო. ჯერ კაცებს დასწავინებდნენ, მერე ქალებსაც. ვინც აქ არ იყო, ყველას დაუძახებდნენ. დისწული დედამათას სმის დროს სულ ფეხზე იდგა, ნამეტნავად მაშინ, თუ დედიძმა შინ იყო.

დედიძებს უხაროდათ, თუ მათი დისწული რამეში მათ დამსგავსებოდა. მით უფრო მაშინ, თუ ის კარგი ვაჟკაცი იყო. ასეთზე ხშირად იტყოდნენ:

„უმა დედუღეთით გამაგა, ქალი ლამაზი გვართა“.

დისწული გარდა დედიძისა, ყველას ძალით ასმევდა არაყს. დედიძმას კი ვერ გაუბედავდა, რომ ყანწი დაეჭირა და ისე დაეღვეინებინა მისთვის. სხვებს კი დაუკითხავად და უსაუბროდ ალევინებდა. ცოტა რომ დაითვრებოდნენ, ფშაურ კილოზე დაიწყებდნენ მღერას;

„დისწული დედიძათასა სკამს უძალავად დაჯდება,
ეგ თუ დედიძმას ეწყინას, ე სახლიც ოკრად დარჩება.“

დისწულის მოსვლაზე სმის დროსვე იწყებდნენ მხიარულებას, მღეროდნენ, თამაშობდნენ და ლექსობდნენ. ლექსობდნენ ახალგაზრდა ვაჟები ისეთ ლექსს, რომ დისწულსაც და სხვა ახალგაზრდებსაც მოუწოდებდნენ წესიერებისაკენ.

დაიკარ, ჩემო ფანდურო, გათლილო ნიგვზის ხისაო,
გამკეთის სურათიანო, ანგელოზი ხარ ხთისაო,
გადიარინეს ქვესურნი, როგორც ნადირნი ტყისაო,
ქალები თავის გვარისა ზოგს ცოლად მიუღისაო.
ვაჟავ, ცოლის იმედსა, იმედ გერჩიყვას ძმისაო!
მტრისგან მაკლულსა, ვაშკაცო, ცოლ ხო ვერ გიძებნისაო.
ვერც მაშინ მაგეშველებს, კმალი რა გჭირდას სხვისაო,
წინავე ამაგის მაქმედსა ავს ახკიდებდეს ჭირსაო,
გაუდიოდეს ბანზედა, მაგარს შახრევედეს პირსაო,
მაშინ მამჭრიდეს კალთასა, რახან ჯარ ისხდის სმისაო,
თასს ჩამახყრიდეს ველთითა, ჭირად უქცევდეს ლხინსაო,
არ მათუშვიან ჯარზედა ჩამმლეღი აღათისაო.
არცარა ქალებს შამშვენის ლამით ბოთლას ზიდევო,
ამძიმებს ქალსა კერაი, მამისაი და ძმისაო.
ლექსო, ნუმც დაიკარგები, ნათქვამო ქვესურისაო!
ა მაგის მალექსიებელი სანდაიროჩი ზისაო,
კალთაში უქეს ჯირიმი, მასელა უხარის მზისაო.
მზის ამასელის ხანთ მამივა ფარაი ჯიქვებისაო“.

მერე ქალებიც ლექსობდნენ. ისინი დისწულს სატრფიალო ლექსებს ულექსებდნენ, ან სიკედილის თაობაზე, შიგ რომ ყოფილიყო ტრფიალიც და გლოვაც. ასე გაატარებდნენ მთელ ღამეს, ბოლოს ჩვეულებრივად ქუდებს დაიხურავდნენ და ათავებდნენ სმას.

დისწულს ყველანი ეპატიებოდნენ, თუ დედიძმა ეტყოდა: „წაედ, არავი, ახალუხლებსთან გაირთავ“. ეს იმ შემთხვევაში თუ ამ ოჯახში ახალგაზრდა ქალ-ვაჟები არ იყვნენ. წაიყვანდნენ დედიძმათ რომელიმე ოჯახში, სადაც ახალუხლები მოიყრიდნენ თავს და დროს გაატარებდნენ; ოღონდ დისწული არსად წავიდოდა, მანამ დედიძმა არ დაწვებოდა. დაწოლილს დისწული დახურავდა გუდანურს და ერთს არაყსაც კიდევ დააღვენიებდა „საძილიბრეს“.

როცა ახალგაზრდები დაიშლებოდნენ, დისწულს დააწვენდნენ და ერთ-ერთი, ან ორიც, დეიდა (მისი დედის მოგვარე ახალგაზრდა ქალები) დაწვებოდა მის გვერდზე. სრულიად თავისუფლად, თუნდა ხალხი ბევრიც ყოფილიყო აქ და ჭერ არ ყოფილიყვნენ დაწოლილი, ან წასულ-წამოსული. შეიძლება დისწულს თავის შენახულ არაყიან ბოთლსაც მოუტანდნენ ლოგინში, რაც უფრო მეტ პატივცემას ნიშნავდა.

მეორე დღეს დისწული დედიძმასთან მივიდოდა და მისი მახლობლებიც აქვე მოიყრიდნენ თავს. რაც დარჩა, იმ არაყს დაუწყებდნენ სმას. სადილის წესები ისევე სრულდებოდა, როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი. სადილის შემდეგ ჭირისპატრონებთანაც წაიყვანდნენ სტუმარს და თავ-თავიანთ ოჯახებშიც ხომ ყველა ეპატიებოდა. მეორე დღეს და ღამესაც გართობასა და მხიარულებაში გაატარებინებდნენ. მესამეს დილას კი წავიდოდა შინ. წამოსვლის დროს დისწულს ყველა აკოცებდა, დიდი და პატარა, ქალი და კაცი.

დანარჩენთა ბედისკვერაც ასეთივე წესით სრულდება, ოღონდ სიძე რომ ცოლუფლთან მივიდოდა და ცოლისძმებს მიუტანდა ბედისკვერას, ისე თამამად ვერ იქცეოდა, როგორც სხვა სტუმარი. ძალიან ეხატებოდა სიდედრისა და სიმამრისა. არც სახელს ამბობდა იმათას და არც ხმას სცემდა, ვიდრე ახალგაზრდა იყო და შვილები არ ჰყავდა. სიმამრზე წინ არაყს არ დაღვედა, ახალგაზრდობის დროს თავის ხელით ვერც არაყიან ყანწს მისცემდა, პესამე პირის ხელით გაუვზავნიდა; ვერც დაილოცებოდა, მათ მოცემული ყანწის სმის დროს სულ ფეხზე იდგა დაუჯდომლად. ცოლუფლების სახლში ღამეს იშვიათად გაათევდა და აუცილებლივ იქ წავიდოდა, სადაც დაპატიებდნენ. სიძე ამ სოფელში ყველგან

წყნარად და დინჯად იქცეოდა, არც ცეკვავდა, არც მღეროდა ბევრსაა
არც ბევრს ლაპარაკობდა (ეს ახალგაზრდობის დროს). ცოლის-
ძმებთან და ცოლისძებთან კი შეიძლება ეხუმრა და ეცინა კიდევ.
სიდელ-სიმამართან კი არც ხუმრობდა და არც იცინოდა. და-
ძინების დროს არ დაწევებოდა, მანამ ოჯახის უფროსს არ დააწვენ-
და და არ დაახურავდა, თუ ეს კაცი მისი ცოლის ბიძა იქნებოდა.
სიმამართან კი ხათრით ვერ მივიდოდა ვერც დასაწვენად. როცა
თვითონ დაწვებოდა, შეიძლება მასთან დაწოლილიყო მისი ცო-
ლის მოგვარე ქალი. შორეული მოგვარეც რომ ყოფილიყო, „ცო-
ლისდა“ ეწოდებოდა.

სიძე სიმამრის მიერ პურის ჭამისა და არაყის დაღვევის დრო-
საც ფეხზე იდგა. ადგებოდა ფეხზე ცოლის ბიძის პურის ჭამის
დროსაც.

მეორე დღეს მოვიდოდა ცოლეულთა სახლში და ისევ ხათრი-
ანად იყო. მესამე დღეს აღარ დადგებოდა იქ. ცხენს თვითონ მო-
იყვანდა და შეკმაზავდა, ბოლოს გამოისტუმრებდნენ ჩვეულებრი-
ვად, მხოლოდ სიდელი და სიმამრი არ გააცილებდნენ შორს. სი-
მამრი თავის სახლთან ეტყოდა: „კელ მაგიმართას ღმერთმ“. სიძე
ხმას არ გასცემდა და წავიდოდა. სიძეს საბოლოოდ გამოისტუმრებ-
დნენ და მას არავინ აკოცებდა, შეიძლება ეკოცნა მარტო ცოლის-
დასა და ბიძაშვილს.

ქალის მთხოვართან სტუმარმასპინძლობის წესი

ქალს დანიშნავდნენ შუაყაცით. შუაყაცს გაგზავნიდა ვაჟის პა-
ტრონი და თუ ის მოაგვარებდა საქმეს, ქალს მისცემდა ერთ აბაჯ
ვერცხლის ფულს და მას იქეთ ის დანიშნულ ზღად ჩაითვლებო-
და. მისი დანიშვნის უფლება უკვე აღარავის ჰქონდა. შუაყაცი რომ
მივიდოდა ქალის პატრონებთან, ისინი ჩვეულებრივ მოეგებებოდ-
ნენ და მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდნენ. დაიწყებდნენ სხვადასხვა
ამბებზე საუბარს და ბოლოს შუაყაცი თავის მისვლის მიზეზს ეტ-
ყოდა: „მე ამა და ამ კაცმ წამამალა თქვენთან მაკეთებობის გასაკე-
თებლად. ჯიშინან კაცნიავ-თქო; მიავ ეგენივ მაკეთედ მინდანავ. ქა-
ლისაი -დ ვაჟისა ღმერთმა იცისავ ბოლოსავ რას იქმენაოდ, ჩემს სი-
ცოცხლეს მინდავ. რო მაკეთედ მყვანდანაო -დ მიეხყებოდავ“. ამის-
თანებს ბევრ რამეს ეტყოდა. ბოლოს რომ გაჩუმდებოდა, ქალს მამა
ან სხვა მახლობელი დაიწყებდა საუბარს: „ჩვენ ვისიც მაკეთენი
ორთ, იმისგანაც მასაკვეთნი ორთ. რამ მათგონ მათგან ჩვენ მაკეთეო-

ბა. აქითა მადგეების ერთად შაყრამდე რაად უნდა იხარჯას, იტანჯას; მალე ქალის გაყვანისა ჩვენ არ გოქვა, ისენ ჩქარა მითხოვნა, თუ შენა ჰქონდა. და ქვე ვიყენათ, მაშინ იქვე ავერევის მაკეთობა. კაცნ კი ეგენ კის ჯილაგისანი, ჩვენ მაგათ თავს ვერაით დავამეტებთ, მაგრამ შენაც უწვალე ბიხარ ტყუილად, ვერ გავაკეთებთ საქმეს, შენაც ნუ დაგვემღურები, ისენ კი არა საკვირველთ გამაფლენ“. ასეთს ბევრ რამეს იტყოდნენ. ხანდახან შუაკაცს სამჯერ-ოთხჯერაც მიუგზავნიდნენ. ქალის პატრონი ბოლოს თავისი მახლობელი ძმა-ბიძა-შვილების კითხვითა და თანხმობით დაიჭერდა „ლიშანს“. შეიძლება ქალის მამას არ დაეჭორა ლიშანი და ძმა-ბიძა-შვილს ვინმეს დაეჭირა. ბევრის საუბრის შემდეგ ეტყოდნენ: „მაგვეც ლიშანი. არაი ას კი კა. ქალ მანამ ოცნა-ოცდა ხუთის წლისა არ იქნების, მანამდე დაღრმენაი სახლის ხარჯვა“. შუაკაცი ამოიღებდა ერთ აბაზ ვერცხლის ფულს და მისცემდა. მოიხდიდა ქუდს და მადლობას გადაუხდიდა: „მადლობელი ორ, რო კაცად ჩამაგდით, არ გამაწბილეთ“. „დაიხუჭ ქუდი. ჩვენსა იმათ გულისად შენ ქუდის ვდა არ გეკადრების“, — ეტყოდა ქალის პატრონი, ისიც ქუდს დაიხურავდა. მერე სტუმარს კარგად გაუმასპინძლებოდნენ და გაისტუმრებდნენ. წასვლისას კიდევ ქუდს მოიხდიდა, დაემადრიელებოდა საქმის გაკეთებისათვის და ვაემგზავრებოდა. „მშვიდობით წახვიდ, ველ მაგიმართას“, — ეტყოდნენ მასპინძლები. სოფლის პირში რომ გავიდოდნენ, კიდევ გამოემშვიდობებოდა და წავიდოდა. ვაეის მშობლები შუაკაცს პატივს სცემდნენ, რითაც კი შეეძლოთ. მას საშუაეკო ერგებოდა ერთი ცხვარი, რომელსაც მაშინ მისცემდნენ, როცა ზალს შინ მიიყვანდნენ. თუ ჩაემლებოდა საქმე, მაშინ საშუაეკოც ეკარგებოდა.

ქალის სათხოვრად მისვლა სტუმრებისა

ქალის დანიშვნის შემდეგ ვაეის პატრონი დამზადებდა რაც შეიძლებოდა ბევრსა და კარგ არაყს. დიასახლისი გამოაცხობდა ხაფიწიან ქადას, რამდენიმე კუბატ-ქადასკვერს, იშოვიდა სადმე სამ ადლ ფართალს, რომელსაც ეწოდებოდა „სამთხოვრო“. დიასახლისი აგრეთვე გამოაცხობდა ხუთ ხაფიწიან პატარა ქადას. ამათ ეწოდებოდა „მასანთონი“. მასანთობთან ერთად ხუთ ფეხ სანთელსაც ჩაუწყობდა ხურჯინში და როცა მივიდოდნენ მძახლებთან, იქ ხუცესი ამ მასანთოთ ვაემატის გვარისად „მოანთებდა“.

არაყს რომ დაამზადებდნენ, დაუძახებდნენ თავის ძმა-ბიძა-

შვილებს, შუაჯაცს და დაალევინებდნენ. ისინაც ყანწის ვაში უსურვებდნენ „წალმართის წალმ წასვლას“ ე. ი. დასუსტად დასუსტად დასუსტად დასუსტად.

ქალის სათხოვრად ერთ-ერთი უფროსი კაცი უნდა წასულიყო: ან მამამთილი, ან მისი ძმა, მას ერთი ან ორი ახალგაზრდაც გაჰყვებოდა: ქმრის ძმა, ქმრის და, ან მათი ბიძაშვილები. ამ მოწვევულებს არაყს რომ დაალევინებდნენ, შეკმაზავდნენ ცხენებს, აქაური უფროსები დაარჩებდნენ, როგორ უნდა ევლოთ გზაში და როგორ მოქცეულიყვნენ მძახალთან. ბოლოს შესხდებოდნენ ცხენებზე და წავიდოდნენ. გზადაგზა, როგორც ვიცით, შემხვედრებს ყველას არაყს დაალევინებდნენ და ბოლოს ბინდობისას მიადრეკდნენ სოფლად. აქაც პირველად მასპინძელთან არ მივიდოდნენ, მივიდოდნენ მძახლის რომელიმე ძმა-ბიძაშვილთან. ჯერ იქ დაალევინებდნენ ოჯახის ყველა წევრს და ბოლოს ამ ოჯახის უფროსს გაიყოლებდნენ მძახლებთან. მძახალთ სახლთან რომ მივიდოდნენ, გამყოლი კაცი ცხენებს ჩამოართვამდა და სახლის გვერდით დააბამდა, მერე მივიდოდა და ქალის პატრონს (ხევსურები ქალის პატრონს უწოდებდნენ ქალის ოჯახის წევრებს მთლიანად) საკომიდან დაუძახებდა: „შინ ხართ? კარშია გამედიოთ, სტუმრებ მაკიდეს“. სარძლოს გარდა ყველანი გარეთ გამოვიდოდნენ, ზალი კი მანდილს დაიხურავდა და ისენი რომ სახლში შევიდოდნენ, სხვაგან დაიმალებოდა, რომ მოსულ უფროს კაცს არ ენახა.

ოჯახის წევრები სტუმრებს ჩვეულებრივი წესებით შეხვდებოდნენ. ქალებს მშვიდობას ეტყოდნენ, ვაყებს გამარჯვებას და ამბავს ჰკითხავდნენ. ამ საუბარშივე ცხენებს ხურჯინებსა და უნაგირებს მოხდიდნენ და ბალახზე გააბამდნენ, სტუმრებსაც შეიპატოებდნენ შინ და ჩვეულებრივად დასხდებოდნენ სკამზე. ერთ-ერთი სტუმარი ქალი ამოალაგებდა ხურჯინს; თუ სტუმრებს ქალი არ ახლდათ, მაშინ მასპინძელ ქალს სთხოვდნენ ხურჯინის ამოლაგებას. ქალი არაყიან ქინთს თავის ამხანაგებს მისცემდა, ქალებს და „სამთხოვროს“ კი დიასახლისს. სამთხოვროსთან ერთად კიდევ იყო ორ-ორი ადლი ფართალი⁷, თუ ამ გვარში ან სოფელში

⁷ რამდენიმეცვალებულიც იყო, იმდენჯერ ორი ადლი ფართალი უნდა მიეტანათ! მეორე დღეს მიცვალებულის ტალავართაზე მიიტანდნენ პატივად. ეს იმას ნიშნავდა, რომ როცა „ტალავარნი ისხნენ“ ამ სოფელში, ქალის გათხოვება უხერხული იყო. თუ ფართალს მიიტანდნენ და მიცვალებულის ტალავარში ჩადებდნენ, პატივის დება ქირისპატრონს გაეხარებოდა და ქალის გათხოვებას აღარ იწყენდა. ტალავარნი იცოდნენ სკვდილის შემდეგ შლას გათავებამდე და პატრიც მანამდენ მიჰქონდათ.

ახალი მიცვალებული იყო, მის ოჯახში მისატანად. დიასახლისი ამას ყველაფერს გადააწყობდა სადიასახლისო მხარეზე, სტუმრები კი არაყს დაასხამდნენ (ზემოთ გამოგვრჩა: ბუდეხევსურეთში იცოდნენ: ქალის სათხოვრად რომ მივიდოდნენ, შინ შესული უფროსი კაცი კიბიდან ყვერფ-კერამდე მუხლით გაივლიდა და ღმერთს ეხვეწებოდა: „ღმერთო, მიბახლოვა კარგად მოგვიხდინე და კარგი პოლო მიეცი ჩვენს მოკეთობასო“). სანამ არ დააღვეინებდნენ, არც მაწვევარს გაუშვებდნენ. ის რომ ხალხის საწევად წავიდოდა, დაიწყებდნენ სმას. პირველ ყანწს მისცემდნენ ქალის მამას, ან პაპას. მერე ასე მოაყოლებდნენ უფროსების მიხედვით. ქალის პატრონი სადღეგრძელოში იტყოდა: „ღმერთმა ავაშენნასთ, სტუმროებო, ბარაქა მაგცასთ, გულის ნაგონარ აგიცხადასთ, თვალ-გულ ნუვისა მაგრივასთ, დღეს ჩემთან მახვეით ქალის სათხოვრად, მუდამ ქალის მთხოვარნი, ზღის მყოლნი გქნასთ. სამაკეთოდ მაგვიგონენითა, მახვეით. ჩვენ ვისაც მაკეთენი ორთ, იმისანიც მასახლეტნი ორთ. უნდა გითხრათ, რო: მე არ მინდოდ ეს საქმე გაკეთებულაყვ, იმით რო თქვენ იხარჯებით, იტანჯებითა -დ ბოლოს ქალ-ვაჟნი ვინ იცის რას იქმენა, რას იტყვიან. ის არ მინდოდ, რო თქვენ ამაგ არ დაფხდას, მიაც რაობაში შამცხვენდას, ქალ-ვაჟნი ერთად არ იქნან, ყველამ ტყუილად ჩაიარას. ეხებლა კი, რაკი მახვდეს მაკეთეობის გაკეთება, თუ მე ცოცხალი ორ, მე ვიცი, ჩემს თავში წამსვლელს ცოცხალს არ გაუშობ, რომენიც სახლის ჯალაფობა ჩემს სიტყვას დალლაკავსა, ჩემს არას გაიგონებს. თუ ცოცხალ არ ვიქნები, კიდევ ვინ დარჩების, რო დიაც-ყმაწვილს თავ დაუჭირასა, საქმე იმათ ჭკვაზე არ გაავლიოს. გადღეგრძელნასთ, გაცოცხლნასთ, მანდილოსნებო, გაგახარნასთ ღმერთმ, ტანით მთლად, გულით მზიარულად გამყოფნასთ. შაუნდნას იმ სულწმიდათ კი, რომენიც ველს გიმართაუდნასთ გზაშია, მგზავრობაშია წალმ გყვებოდნასთ“.

ამ სადღეგრძელოს შემდეგ ქალის პატრონს უფროსი სტუმარი ყანწის ბოლოს დაუქვრდა და დააღვეინებდა. უმცროსი სტუმრები ფეხზე იდგნენ და არიგებდნენ არაყს. დიასახლისისაც დააღვეინებდნენ, მაგრამ ქალის გათხოვების შესახებ ის სულ არაფერს იტყოდა, უპრალოდ დაილოცებოდა და ისე დაღვედა. სტუმრებიდან პირველად უფროსი დაღვედა და ფეხზე მდგომი ქუდმოხდი-

ერთი წლის შემდეგ კი ახალ მიცვალებულად აღარ ითვლებოდა, ტალავართაც აღებდნენ და აღარც პატივი იყო საჭირო.

ლი იტყოდა: „მადლობა ღმერთს, რო მე ამ სახლში შამასვილი ვიხსენებ ვაგვედი, ამ ხალხთ მკვეთეობისა. დიდხანი, რო ამაზე ჩვენ ვფიქრობდითა -დ ვერცკი ვბედავდით კაცის მალაღვას. ჩვენ რა სამაკეთოდ ვღირორთავ, — ვთქვიდით, კაც რო მიუღალათავ, გავაწიბილებენავ, ჩვენავ ისენ რას ქალს მავცემენაო-დ იმათ მკვეთეობის ღირსთ გავგეჰდიანავ. ეხლა კი არც კი მეჭერების, რო თქვენ მართლა მკვეთედ გავგიჰადენითა -დ სკამზე დავგსხენით. მარტო ის რაად მიღირს, რო თქვენს სახლშით გამასულს, თქვენ ტყავ-მახურვილს მნახვენ კაცნი. მძახალნო, ღმერთმა თქვენ თავ ნუ გამამართოს. ეხლა კი თუ გინდა მავკვდ, გულით აღარა გამყვების, ამ საქმეს ვფიქრობდიო. ვერ გავაკეთევ — აღარ ვიტყვი ეს ერთხან ზო მეღირს თქვენ ჭერთ ძირში თავის შამაფარება. მაგრამ იმასაც კი გიტყვით, რო ეხლა ადვილიც აღარ იქნების ჩემდ ამ სახლისა მკვეთის დათმობაი -დ, თუ ვინ ამ საქმეში უკუღმართით ენით ჩაერივ, სუღარიც კი მაუნდებოს უბეში, ცოცხალ ვერ ივლის დიდხანს. გაცოცხლნასთ, მძახალნო, ყველანივ, გადღეგძელნასთ, კარგა გამყოფნასთ, თქვენ მკვეთეობა ღმერთმა ნუ გამამართვას, მტრის თვალგულ ნუ მაჯრივასთ. ღმერთმა ნუ დაგლიენასთ თავისის პატრონა-და, მკვეთის იმელად. თქვენ გადღეგძელნასთ, ამხანიგებო, მუღამ სალხინოდ მავიყვანნასთ მკვეთის სახლში. მანდილოსნებო, თქვენაც გავახარნასთ, ავს ნურას ვინ შავასწვრნასთ კაის მეტს. შაუნდნას იმ სულწმიდათ კი, ვინაც ჩვენ აქ მასვლას მახყვებოდას“. ასეთი საუბრის და ლოცვის შემდეგ დაღეგდა უფროსი სტუმარიც. ამ დროს ზალი საძროხეს მხარეს იყო დამალული, მოსულ უფროს კაცს არ ეჩვენებოდა. ახალგაზრდები მოითხოვდნენ სანთებს და სათითაოდ წაუღებდნენ ყანწს ზალს მოსაკითხად. სტუმარი ქალები კი უფრო მეტად ზალთან იყვნენ. ქმრეული რომ ზალთან მივიდოდა, ეტყოდა: „მახვე მშვიდობით“, — „გიშველას ღმერთმ“, — ეტყოდა ქმრეული და აკოცებდა. ზალი ამბავს ისე არა ჰკითხავდა, როგორც სხვები იტყოდნენ — „როგორ ხართო“. — ის მარტო ერთ პიროვნებას ეუბნებოდა — შენ როგორა ხარ, ხომ კარგადო? მრავლობითად რომ ეკითხა, საქმროც იგულისხმებოდა და მორცხვობდა. ქმრეული ზალს ეტყოდა: „ზალო, შენ ზო კარგად ხარ, ზო არა გაწყენ-გავავრებსა, აქამდენ კი რა ჩემ საქმე იყვა-დ ეხლა კი, ზალო, შენს გამწავრეს ერთ მტკაველ მიწას არ გავავლევ“. თან ეხუმრებოდა ამბის კითხვაში. ბოლოს ეტყოდა: „აჰაღე, ზალო, არაყიან ყანწი გამამართვი“. ზალი უპასუხებდა: „აბა ღმერთმა ჯვარ დაგიწერას, ჯერ შენ მასვი, მემრ მიაც დავესწრობი. მე შენს წინ

არ დავიჭერ ყანწს ველიჩი; არც სასმელს შავსომ“. ქმრეული დაღვრილი
ძალებდა, მაგრამ ბოლოს თვითონ აღღვრებულადა ზალს: „ზალი,
გაღვრებულას ღმერთმ. ტანით მთლად, გულით მხიარულა გამყოფას,
ისრ გაღვრებულას, რაველაც შენის ცაის მენდობის გულს უნდ.
ძალ ხთისა გეწოდას, უფალ იესო ქრისტე. გიღვრებულას ღელა-ძა-
შიაც, და-ძმებიც ნუვის თვალ-გულ მაგრირვას როგორც ხარ,
უკეთესად გამყოფას“. ყანწს რომ გამოსცილიდა, გადმოაბრუნებდა
და ეტყოდა: „აი შავსე შენის გახარებისა, ზალი“ ამ დროს აქ თუ
ვინმე სხვა ქალი იყო, გაგზავნიდა — ერთი ყანწი არაყი მომიტა-
ნეო, თუ არა, თვითონ გადავიდოდა სამყოფოზე და გადმოიბრუნდა
ზლისთვის ერთ ყანწ არაყს. ზალი გამოართმევდა და ეტყოდა: „რას
ლონდებ ჩემი გულისად, რას?“. „ჯვარ დაგიწერას ღმერთმ“ —
ეტყოდა ქმრეული ყანწს რომ მისცემდა, „ღმერთმა გიშველას“, —
უპასუხებდა ზალი და დაულოცავდა ყანწს: „ოჲ, გაღვრებულას
ღმერთმ, გაცოცხლას, მშვიდობით გამყოფას, ნუვის თვალ-გულ
მაგრირვას. ჳირს ვსომ შენს“. ყანწს მოიყუდებდა და ცოტას და-
ღვრებდა, მერე ქმრეულსვე ეტყოდა: „მე ბევრს არაყს ვერ ვსომ,
აჰაღე, შენავა მიშველე“. ქმრეული აძალადებდა — შესვიო, მაგ-
რამ ზალი მაინც თავისას გაიტანდა და ქმრეულს უფრო მეტს და-
ღვრებდა ამ ყანწიდანაც, ბოლოს თვითონვე გამოცილიდა და
ეტყოდა: „ჳირ შავსე შენი, ოჲ, დაგელიოს მტერი, ღუშმანი“.
„ღმერთმა გაამას“, — უპასუხებდა ქმრეული და ცარიელ ყანწს
ჩამოართმევდა. თუ არაყის დამხარჯავები კიდევ იყვნენ, რომ ზალს
გამასპინძლებოდნენ, მაშინ ეს ქმრეული ზალთან დაჯდებოდა
და ისაუბრებდა. ზუმრობდა, იცინოდა, ზალს გვერდზე დაისვამ-
და, კისერზე ხელს გადახვევდა და ისე ესაუბრებოდა. საუბრობდ-
ნენ უფრო სწორფრობის და ქალვაყობის ირგვლივ. ზალთან ერთ-
ერთი ქმრეული, ან ქმრისდა მუღმივად იჯდა და ესაუბრებოდა.
ქმრის ღვიძლ დას, ბიძიშვილს და მოგვარე ქალს, ყველას ეწო-
დებოდა ქმრისდა. ქმრის ძმას ეწოდებოდა ქმრისძმა, დანარჩენ
მოგვარეებს ქმრეულები.

მაწვევარი ზალს რომ მოიყვანდა, სტუმრები და მოწვეული
ზალხი ამბავ-მშვიდობის კითხვით შეხვდებოდნენ ერთმანეთს. შემ-
დეგ სმაც იმართებოდა ჩვეულებრივი წესით. ყანწის დალოცვის
დროს ულოცავდნენ მახლებს ორივე მხარეს, უსურვებდნენ ამ
მძახლობის კარგად დაწყებას და კარგადვე დაგვირგვინებას.

ქალის სათხოვრად მოსული სტუმრები ხათრიანად ექცეოდ-
ნენ ყველას, გასაჯავრებელი საქმეც რომ შეხვედროდა ვისმესგან,

ისინი მაინც მოითმენდნენ და მძახალოთ ხათრით არავისთან იშუო-
ლებდნენ. ხალხი რომ კარგად შექეიფიანდებოდა, დაიწყებდნენ
ფშაურ სიმღერას. მღეროდნენ ორ-ორნი და იღგა ერთი ქრიამუ-
ლი. ზოგი ლექსებს მღეროდა, ზოგი კი ახლად ალექსებდა ერთმა-
ნეთს. ხშირად იგონებდნენ ხევსურების და ფშავლების მიერ ერ-
თამეორეზე ნათქვამ მოსწრებული სიტყვებით ვალექსებას და მღე-
როდნენ ამ ლექსებს. მაგალითად, ლუღელი ბაბილო ნია (ხევსუ-
რი) გაულექსებია ფშაველს, როცა ისინი დუქანში ქეიფობდნენ-
ნისაც ფშავლისათვის ლექსითვე უპასუხნია:

დაგიამდება, ქევსურო, ნიავ, ვერ ახოლ ღუღსაო,
— მე ბნელაშიაც გავიელი, მთვარეს არ უგდებ ყურსაო,
მავალ და გადავხვევი საყელო მოქარგულსაო.
— ფშავში არ წამახოლაე, ღუღელთ ბაბილის ნიო?
არ გინდა წმიდის ხინკალი დუმაზედ მაგზვიო?
— რას მაიგონებს ფშაველი, კინადა დამათხიო,
ფშაველ ხარ უნამუსოი, შარვალთ მიწაზე სთრიაო.
მე მიყვარს ცხარე არაყი, მაქნიოს ფუა-ხიო“.

სასიმღერო ლექსების რეპერტუარი დაახლოებით ასეთი იყო:

ჩემს ღუშმანს გადმუჩინდას თაე გამოშობილ ქევსური,
რალას არ დაეშინდებოდო, მამდედ კმალ-ამაღებული,
სრუ რბოლით გამამაველივა, კმოსტო, როშკაი, მემრ ღული,
მიშველე, ლაშარის ჯვარო, შენი ყმაი ორ ერთგულბ!

სამი იორლა გავზარდე: შეთე, მინო, ლუხუმი,
მეოთხე ახლად მეზღების, ნაყაჩარო, ქურდული.
ეგეთ ტარება ვასწავლე, ზედ არ მეტყობის ჩუჩუნი,
მუქლი აქვ დაულაღავი, არ იცის ოფლის გუგუმი.
ხანდიხან გადილაკებჩს, რო ჩემ დედიძმა ყუღული.

იყო მღერა, სმა, სიცალი და ხუმრობა; თან მძახლებს ეხუმ-
რებოდნენ: „აბა მძახლებო, შაგვასმიეთ არაყი, ხო იცით ახალ მძახ-
ლოვა მელას უნატრავ“. ასე გაატარებდნენ დროს და ბოლოს სმა-
საც მოათავებდნენ, „ყანწებს ჩამოჰყრიდნენ“, ქუდებს დაიხურავ-
დნენ. დისახლისი პურს მოუტანდა ჩვეულებრივი წესით და ტაბ-
ლის ყველა წესები ისე შესრულდებოდა, როგორც აღწერილი იყო
ზედისკვერობის წესში. ხნიერ სტუმრებს გაიპატიებდნენ სოფელ-
ში, ახალგაზრდები აქვე დარჩებოდნენ. ახალუხლები საძროხიდან
ზალსაც გადმოიყვანდნენ „სამყოფოზე“, რადგან უფროსი აღარა-
ვინ დარჩებოდა, ვისაც ზალი ემალებოდა, და გამართავდნენ ლხინს.

ლხინში მთავარი იყო ლექსობა. ლექსობდნენ სახუმაროსაც და სერიოზულ ლექსებსაც:

გულში ლექსის თქმა მშაღიან, დავხყეები წინაწინასა,
უწინ ქართულებს თოფებსა ძვალს აკრედიან მღღინავსა,
ქმალს არჩევიან ფოლადსა, ფრანგების დანაპირავსა,
მტერს უხვდებოდეს ვაეები, ღვანდეს ფოლადის რკინასა,
უწინდელ მენადირენი ხყეებოდეს მთა-წვერთ პირასა,
დაჯდებოდ, ამაშქუნევედა, თოფსაც ტალს დაუპირავდა!
საკეირელნ სიმაგრენი დგან, კაცმ რით არ გაივიროსა,
აიქ ზიდავდეს წინანი თავის ბარგსა და ბინასა;
არ იქდენდიან მაშინა სოფელელნი თავისთინასა.
თავის გვარისის წამყვანი ვაე ღმერთმა შარცხენასა.
სხვის გვარისა რო მაველას, ნეტა რაი ეჯობს იმასა.
ქალიც არ უნდა ზიდავდას არაყინასა მინასა,
ვაესთან არ უნდა წავიდას, არ აღვიძებდას მძინარსა.
ზოგს პირად მათყუებენ—აქ შენისთანა ე-ნ ასა.
ქალ უნდა დროზე წაეიდას, მიღბარდას თავის შინასა.

ერთი რომ ასეთ ლექსს ილექსებდა, მეორე მეორენაირი ლექსით შესცვლიდა. ასე გავივლიდა ღამე, თენებზე ყველანი დაწვებოდნენ: ზალი ერთ-ერთ ქმრეულთან, სხვები სხვებთან, ვისაც ვისთან სურდა ელჩის საშუალებით. რომ გათენდებოდა, როგორც ბედისკვერაზედ მოსულ სტუმრებზე ითქვა, იმავე წესით წავიდოდნენ სტუმრები და მასპინძელი ჭირისპატრონებთან. დანარჩენი წესებიც ისეთივე იყო, როგორც წინა სტუმრობებთან დაკავშირებით აღვწერეთ. სტუმრები მესამე დღეს გამოემშვიდობებოდნენ და წავიდოდნენ შინ. წასვლის წინ ჯავმატის ჯვარისათვის ხუცესს მასანთოთ მონათებინებდნენ. წასვლის დროს ქუდის ხდით და დიდი ამბით გამოემშვიდობებოდა უფროსი სტუმარი მძახლებს. გამართვის დროს ის სახლშივე მოიხდიდა ქუდს და იტყოდა: „ღმერთო დალოცვილო, ქალისა, ვაჟის გამჩენო, მძახლოის გამჩენო, ნულარ გავვაწბილღბ, ღმერთო დალოცვილო, ნუ გამამართომ ამ კაის მაკეთის თავს. თუ ეს მიწერავ, წინ-წინ ჩემ დღე გაათავი, მანამ მე ამ სახლში მაკეთეობა დამელევის. ჯვარ გეწერასთ, მძახალნი, ღმერთმ თქვენ თავ ნუ გამამართოს, თქვენ მძახლოვა ნუ მამიშალას, სალხინოდ მავლიოს თქვენს სოფელშია-დ თქვენს სახლში“. ამ საუბრით გარეთ გამოვიდოდა. ახალგაზრდებიც ჯვარს დასწერდნენ და გამოვიდოდნენ (ჯვარის დაწერა ამ შემთხვევაში ეწოდება, როცა სტუმარს მიისტუმრებდნენ და ის იტყოდა: „ჯვარ გეწერასთ, მშვიდობით იყვენით“ და სხვა). ამ დროს ცხენები გამზადებული იდგ-

ნენ. მასპინძლები ხელით გამოატარებდნენ მათ სოფლის ბოლომდე. სოფელზე გავლილებს სხვებიც გაჰყვებოდნენ გასაცილებლად და სოფლის პირში გაიმართებოდა სმა. აქ კიდევ მოიხდიდა ქუდს უფროსი სტუმარი და სახალხოდ იტყოდა: „ხალხნო, მე მადლობელი ორ, რო ჩვენის გულისად აქ სწვალდებით, ისეთ ხოყანა, რომნებსაც ფევე ადგომიც არ გეკადრებისთ. მადლობელი ორ ეემ მძახლთაიც, რომ მე ვიმაკეთეს, სკამზე დამისვესა, თავის კაი მაკეთებში წილ ჩამიდვეს. მე ღირს არ ორ თქვენის მაკეთობისა. თქვენს გამარჯვებას, მაკეთებო-დ სოფლელებო, ყველას გეხვეწებით ემ ჩემი ქუდით, თუ რა ვის გაწყინეთ, მაპატივეთ; მეორეს იმას გთხოვთ რო, ქალ-ვაყის თხოვა-გათხოვების საქმეში ბევრნ ენანი, ამბავთ მიტან-მატანან იციან ესეთს ნურასეინ გაღბედავს ჩემსა დ ჩემ მძახლთ შუაში, თორემ არ მაგვივ კა საქმე. ყველამ კაი თქოსა ქნას, თორე ცუდს გავიგებთა-დ კას არ ვიფიქრებთ. აიწილგე დიდმაც იცოდასა, ცოტამაც, დიაცმაც, კაცმაც, რო ეგ ზალი ჩვენობაზედ ასა-დ ჩვენ სახელ-სირცხვილზე. მართალი. მაგას შინით კეებ პატრონები ხყავა, არც ჩემ შეილ-ძმისწულებ გაუწვევენ მაგას ნაკლებ პატრონობას. ქვამა-დ ხემაც უნდა იცოდას, რო ეგ ქალი დღესიდგე ჩვენობაზედ ას, თუმც კა ღირსნ არ ორთ თქვენის მაკეთობისანი“. ამ საუბრით ქუდს ხალხის წინ გადაადგებდა და დაუმატებდა: „აი ამ ჩემი ქუდით გთხოვთ, რო ჩემის საუბრისა ყურებაი-დ გაგება იყს“. ქუდს ვინმე იქ მყოფი აიღებდა, ვაბერტყდა და პატრონს გადასცემდა. აქ უფროსი კაცებიც იქნებოდნენ და ისინი ეტყოდნენ: „ღმერთმა კაზე მაგიჯდრნასთ მაკეთებო. ღირსიც ხარა მეტიც საპაკეთოდ. საშურელი, სანატრელი თქვენ გვარი. ნეტავინ მშვიდობა იყოს, თორე აქ თქვენის საქმის არ მახარულ არვინ ვიცით. აბა ჩვენ რა ვის გვეკითხების კიად, თქვენ რო ამ სოფელში სამაკეთოდ სიარულს დაიწყებთ, ეს კი ყველას გვიხარიაანა დ ყველანა შენკე ვიქნებით, იცოდ, რო შენს მოავეს აქ გასვენება არ ექნების“.

ბოლოს უფროსი კაცი მძახლებს გადაკოცნიდა. ქალები ქალებს კოცნიდნენ, ვაყები ვაყებს და წამოვიდოდნენ. ზალი თავის სახლიდან შორს არ გამოაცილებდა, რადგან უფროს ქმრეულს ემალებოდა. მას თავის სახლშივე გამოემშვიდობებოდნენ ახალგაზრდა ქმრეულები და ქმრისდები.

დაკითხვა ნიშნავს შემდეგს: ქალი ნათხოვი რომ ჰყავდათ, ყოველ წლიურად მის ოჯახში ბედისკვერა მიჰქონდათ და ჭირ-ლხინის დღესაც მიდიოდნენ. ახლა დრო დადგებოდა ქორწილისა და ზღის შინ მოყვანისა. ვაჟის ოჯახს უნდა გამოეხადა ბევრი არაყი, ვინმე პატივცემული კაცი ან თავის სოფლელი გაეყოლებინა ძმას, მამას ან ბიძაშვილს და ქალის პატრონისათვის გამოეცხადებინა თავისი სურვილი. სთხოვდნენ, დრო დაენიშნათ ქორწილისა. არაყს გამოხდიდნენ, დიასახლისი გამოაცხობდა ხაფიწიან ქადას და კუბატ-ქადისკვრებს. ცხენებს შეკაზმავდნენ და ორი კაცი წავიდოდა მძახლებთან. მძახალი სოფელში ერთ-ერთ მათ ბიძაშვილთან, ან სხვა ნათესავთან მივიდოდა, იმასაც გაიყოლებდა და ჩვეულებრივი მისვლა-დახვედრის წესებით მივიდოდნენ. ქალის გათხოვების დროს ბუდის ხეესურებმა დიდი ამბავი და აჭია-ბაჭია იცოდნენ. ქალს თითქმის ოცდაათ წლამდინ არ ათხოვებდნენ და მოკეთეს უგრძელბდნენ ქორწილის ვადას. ბუდის ხეესური, თუ ის ქალის გათხოვების გუნებაზე არ იქნებოდა, ბევრი წლებიც არ იქნებოდა გასული ქალის დანიშვნის და თხოვის შემდეგ, მოსულ მძახლებს არაყს არ დაახარჯვინებდა, ხანდახან შინაც არ შეუშვებდა. ეტყოდა: „ჩვენ ევხლად ქალის გაყვანის დრო არ გოქვ“. მოიგონებდარამე მიზეზს: ან სახლში დიაცი „გამძლო“ არა გყავსო, ჯერ ზალი უნდა მოვიყვანოთ და ქალს მემრე გავათხოვებთო, ან ვინმე ნათესავი მოგვიკვდაო, ანდა ქალის ჯერ ქმართას წასვლის დროს არ არის, თავის ჩასაცმელ-დასახური უნდა მოიმზადოსო და სხვ. „ამაზე სახლიც ტყუილად გიხარჯავთა-დ ტყუილა წვალებულხართ. მე წინავ ვიცოდ, რო ჩვენ მაკითენ ვერ ვიქნებოდით. თქვენ მეჩქარენ-ი ხართა, ჩვენ მალე ქალის გაყვანისა არ გოქვ. რასაც გზაზე მასულხართ, აიმავე გზაზე წაედით, ქალების მეტ რაი. ბევრი-ი მეჩქარეი, ვინაც ეეჯრ ჩქარა წამავ, თქვენაც ის მალგვარეთ, ხოლოთ ჩვენს ქალს კი თავ დაანებეთ, წაილით თან ე თავისაიცი“. თავისის წაღება ნიშნავდა ქალის გაყრას. თავისა ეწოდებოდა ცნობილ „ლიშანს“ და „სამთხოვროს“. როცა ქალის პატრონი ამით გამოიტანდა და ვაჟის პატრონს ჩააბარებდა, მაშინ ქალ-ვაჟი გაყრილად ჩაითვლებოდა. ხანდახან მძახლნი მისულებს ხურჯინში ჩუმად ჩაუწყობდნენ „თავისას“. ქმრეულნი მიხვდებოდნენ—ქალი გაგყარესო. ხეესურულად რომ ვთქვათ: „მაკეთეობა დაგვილიესავ“. ამას მოჰყვებო-

და ან ისევ შუაგაყით გარიგება, ან ქალის გატაცება და ან თავის დანებება.

„ჯერ თხოვა არავის გაუგავად, ავხლადვ დასაკითხავად მახვეით. ამაგით ნათქვამი: მთიულსავ შინ ნუ შაუშობავ, თორე მძახლობას მაგიხედნებსავ. ლორის ტკიპსავ ფეჭთ ნუ დაისომავ, თორე თავს გადაავილისავ. რა დრონ მიუღიან ან თქვენს ვაყსად ან ჩვენს ქალს. თქვენ თუ მალე ცოლ-მასაყვანი ვყავთა ძმავ, ღმერთმა კელ მაგიმართასთ. ოღონდ ჩვენ დაგვშორდით“. ქალის პატრონი ასეთებს რომ დაიწყებდა, მოსულეები ტკბილი სიტყვებით დაუწყებდნენ საუბარს. მათთვის მიყოლილი კაციც ასევე ტკბილად ელაპარაკებოდა. ხვეწნამდინაც მიდიოდა საქმე. ხან დაამშვიდებდნენ მძახალს და ტკბილი სიტყვით მოერეოდნენ, ხან კი რასაც ის პირველად იტყოდა, ბოლომდინ ამას გაიძახოდა და თავისას გაიყვანდა.

ის კაცი, რომელიც მიიყოლეს, ცდილობდა წამომყვანთა სასარგებლოდ დამთავრებულყო საქმე. ხანდახან არაყს დალევდა მასპინძელი, მაგრამ ქორწილის ვადას მაინც სამოთხ წლამდინ გაუგრძელებდა. ზოგი მძახალი დასაკითხავად მისულებს მშვიდობიანად შეხვდებოდა, არაყსაც დალევდა, თავისებსაც „აწევდა“, მაგრამ ვადას მაინც აგრძელებდა, რასაც მოსულთა თხოვნით აახლოვებდა.

სტუმრების მოსვლისას ზოგი თავს ისე დაიჭერდა, ვითომც არ იცოდა, რა მიზნით მოვიდნენ. შეიპატიებდა სახლში. ერთ-ერთი მოსული მოითხოვდა ხურჯინს, „ხურჯინნი ჩასასხმელებს“ დიასახლისი ჩაიბარებდა, ქინთს კი სტუმარი დაიჭერდა ილიაში. მასპინძელი ეტყოდა: „დაიცადე, ჯერ ნუ წამაასხამთ, გამაგებიეთა, რასად მიიტანეთ ეს არაყი. არავინ გაგვჩენივ, არავინ მაგვკვდომივ, სხვა ამბავ არა მაგვკვდომივ, ეეს არაყ კი მოგიტანავთ“. მოსული უპასუხებდა: „არა უნდა. მძახლო; არაყი შავსოთ, არად მოვიტანეთ: კარგა ხანი აღარ ვყოფილვარო აქა, ეიხლა ძლივ მავედით, თუ მიზეზ რა-იქნ ჩვენის მოსვლისა, ეს ბოლოს ითქმის“. ამ საუბრით დაასხამდნენ არაყს და პირველ ყანწს მოსცემდნენ ქალის პატრონი უფროს კაცს. მერე ასე უფროსობით ჩამოარიგებდნენ. მასპინძელი მოინდომებდა ხალხის დაძახებას, მაგრამ ის კაცი, რომელიც სტუმრებმა მოიყოლეს, ქალის პატრონს ეტყოდა: „ჯერ თავისებს უძახეთ, ცოტა სასაუბროი ასა, სხვებს არა უნდ, ან დილას უძახათა, ან საუბარს რო გავათავებთ, მემრ“. მასპინძელიც დათანხმდებოდა, მაწევარს არაყს დააღევიენებდნენ და გაგზავნიდნენ თავისს.

ვისი ძმა-ბიძაშვილების დასაძახებლად. მაწევარი რომ წავიდოდნენ აქ იწყებოდა ჩვეულებრივი სმა. ბოლოს ნაწევებიც მოვიდოდნენ. მოსულები „ამუნებას“ იტყოდნენ, ხალხი ფეხზე ადგომით შეხედებოდა მათ და მიიწვევდნენ სკამზე. მოსულებიც უფროსობის მიხედვით დასხდებოდნენ, სტუმრებს მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდნენ. შემდეგ ისევ განაგრძობდნენ სმას. ბოლოს თან მოყოლილი კაცი დაიწყებდა საუბარს; „იყურეთა, თქვენს გამარჯვებას. ეე მძახალნი ჩვენს მთელ-მკვდარზე მაუსხლეტნი, სრუ დადიან თავის ნუგეშითა-დ წესიც ას, თუ მაკეთეს მაკეთე უნდ. ცხადი ას, მაკეთის მასვლისა ჩვენაც მუდამ მალოდინი გვაჭვის, მაგრამ სრუ დღისა კვირაისთაოდ ვერ ვინ ივლისა -დ ვერცინ სასმელს სწურავს. სიარულს დროიც უნდ, საქმის დათმობაიცა-დ ერთ დღე მაინც არ მაუცდებისა, მაგრამ ქოლდ უმიზეზოდაც კი კაც-კაცსთან არ წავ, თუ სათქმელი საქნელ არა-ი აქვ. ეეს სასმელიც უმიზეზოდ არ იქნების მატანილი. ეეს მძახალ იმით დავ აქ, რო ქალის წაყვანა უნდ, თორე ამას წყალში გადასაყრელი არა-ი აქვ. ეეს კაცნ ეეხლა დასაკითხავად მასულნი, ქორწილ გვინდავ რო გვაქნევათავ, გზან ავაქსნივნათავ, კაცნ ჩამავიშორნათავ, კაცთ ენანივ. როსისადაც დროს დაგვილიშნავათავ, იმ დროსად დავემზადებიათავ, — ამბობს ეე მძახალი. კარგა ხანი ას, ეს კაც მაგყვების მაუსხლეტლადა, ცოდოიც ას, ამან რო სრუ აქ იარას. ეეხლა დროი, დაუღიშნეთ დროი-დ აქნიეთ ვორწილი“.

კაცი ამ საუბარს რომ გაათავებდა, მერე მასპინძელი გააძნელებდა ამ საკითხის მოგვარებას, მოიგონებდა რამე მიზეზს და იტყოდა — ჯერ ვორწილის დრო არ არისო. თვითონ ვაჟის პატრონიც იტყოდა: „ეხლა ჩემი ცალ იყურეთა. რაად საყურები ასა კი ე ჩემ საუბარი. მე თქვენი წყენით კი არა მინდ, თუნდა ოც წელსაც მამინდას აქ მაყოლა, ხოლოთ მე თქვენთან იმის სათხოვრად მავედ, რო აგებალავ დროს დამილიშნევდესაო, მანამ ცოცხალი ორავ, ვორწილს ვიქმოდევ, ჩემს სიცოცხლეს მინდოდ რო შავსწრობიყავ. მემრ თუ გინდა მავკვდ. მემრ იმით მინდოდ, რო მანამ არ წაიყონს, ქალ-ვაჟის საქმეში ენან არ ჩამავესნებიან, კაცთ ენის ჩამავსნა-ჩამოშორება მინდოდ. მესამე, გზათ ავსნა⁷ მინდოდ, რო ჳირლხინის დროს მასაყოლ-ანგარიშში იქნებოდ ზალი; მაყვანიდგესად

⁷ გზათ ავსნა: ეიდრე ზალს არ მოიყენენ ან ქორწილით, ან ვატაკებით, მანამდინ იგი თავისი საქმროს სოფელს არ გაივლის. ქმრის სახლში მოყვანის შემდეგ, რამდენი ხანიც უნდა იყოს მამის სახლში, ქმრის გვარის ჳირზე და ჳხინზე ყოველთვის მივა და სირცხვილი აღარ არის.

გზათ ავსნიდგეს, თუნდა ცხრა-ათს წელს აქავ იყოს, ხოლოთ ერთ-
ხან ვნახ ჩვენს სახლში მასული-დ მემრ ჭირ-ლხინზე სიარულში
შავესწვრ. თუ თქვენ ამის ნებას მამცემთა დ დროს დამილიშნავთ,
თუ არა, წელანაც ვთქვი, მე თქვენი წყენით არცრა არ მინდ“. სა-
უბარში ჩაერეოდნენ სახლისკაცებიც, დედასაც ჰკითხავდნენ, მაგ-
რამ ის მინც იტყოდა: „აბა ჩემ რა საქმეი-ას, ჭირიც კაცებისაია,
ლხინიც, ჩემ არცარა სახელია, არცარა სირცხვილი, კაცებს რა-
რც უნდ იმას იქმენ“.

ბოლოს, როგორც იქნებოდა, დაიყოლიებდნენ ქალის პატრონ-
საც და ქორწილის დროს დანიშნავდნენ: შემოდგომაზე ან გაზაფ-
ხულზე, რამდენიმე თვის შემდეგ. დათანხმებაზე სტუმარი ქუდ-
ნოხდით დამადლიერებოდა: „მადლობელი ორ, მძახლებო, რო
ყველა კას სიტყვას ხარჯავთ. ეგხლა რაკი კორწილცს ნება მამე-
ცით, მე ჩემს თავს ბედნიერად ვსთვლი, აწიდგე თუნდა მაკვკდ“.
შემდეგ უნცროსებს ეტყოდა: „აბა თუ რა გვიდგას. ეე კეებს მძახ-
ლებსა შასაზეთ, არიქათა!“ გახარებული ახალგაზრდებიც დაუწ-
ყებდნენ გამასპინძლებას ხალხს.

ამ დროს ზალი, როგორც ვიცით, საძროხეში იყო და არ მო-
დიოდა თავის უფროს ქმრეულთან, მამამთილი იქნებოდა, ქმრის ბი-
და, თუ სხვა ვინმე. ზალი მონაწილეობას არ ლებულობდა საკუთა-
რი ქორწილის საკითხის გადაწყვეტაში. ის არც აქცევდა ყურად-
ღებას ამ ამბავს. მეორე ან იმავე დღეს ვინმე ქალი ეტყოდა მას
ქორწილის დროს დანიშვნაზე. თუ ის საქმარეს სწუნობდა, მაშინ
შეიძლება ბუზლუნი დაეწყო — მე ჯერ გათხოვების დრო არა მაქ-
ვსო. თუ არ სწუნობდა, მაშინ კი იყო ჩუმად, ვითომც არცკი გაუ-
გონია.

მაგრამ ქალს რაც უნდა ეთქვა, ყურადღებას არავინ მიაქცე-
და. არც მოუსმენდნენ მის საუბარს. რა ქალის საქმეაო — იტყოდ-
ნენ — მშობლები და ძმა-სახლისკაცები ჰყავს, მაგისი სახელიც იმა-
თია და სირცხვილიც, როგორც და როცა უნდათ, მაშინ გაათხო-
ვებნო.

ქმრეული ჩვეულებრივი წესით მოიკითხავდა ზალს და მიუ-
ტანდა არაყიან ყაწწს. დანარჩენი წესები მიმდინარეობდა ჩვე-
ულებრივად. ბოლოს სტუმრებს გაიპატიებდნენ ხნიერი ვინც იყო,
ახალგაზრდები კი მართავდნენ მხიარულებას — ლექსობდნენ, თა-
მამაობდნენ. ბოლო ხანებში რუსეთის ხელმწიფეზე გამოთქმულ
ლექსებსაც ლექსობდნენ ახალუხალში. მაგ.:

1

მინდიათ ახალი ორ, კვესურ ვერა მჯობ ერთია,
ქალსა ვსთხოვ კემწიფიანთა, ბაბილთ ნია მყავ ელჩია.
შენ თუ ქალს მამცემ, ბატონო, მეც კარგად გამავდგებია,
დაგვიერ კაცის მკვლელებსა, ქურდებს ზედ გაღვევლებია.
თუკლად არა გაქვე ნაქადი, სახლში ფურ არცად გზვებია,
საძროხეს გადაგაქდენდი, გათხვეფულ გარმახვლებია.
შენ თუ ხარ იმპერატორი, ბაბო მეც მყვანდა ბერდია,
წაგიყონ საიქიოსა, ჩამაგსომ იმათ გვერდია.

2

უთხარით კემწიფიანთა, სიტყვა ისმინეთ ჩემია,
გაწირეთ საქართველოი, სხვა ნეფე გვინდა ჩვენია,
წინაფაც ცალკე ვყოფილორთ, ვერას გვაკლებდა მტერია,
სანეფო ერთუცს გილუპავს, შენ ამობ—არაფერი,
ხალხი ბუზივით ირევის, მიწერ-მაწერა ბევრია,
აჩნდეს ბუნტოჩიკები, მარჩომა შენიც ძნელია,
განა ვერ გაგვკრეტს ტყეიაი, განა ხარ რკინის გრდემია,
ვითა სხვა გაუჭვრეტავის, ნიკალავ, შენი ფერია.

მეორე დღეს სტუმარ-მასპინძლები მოიყრიდნენ თავს, აწევდნენ იმ მეზობლებსაც, რომლებიც მათი მოგვარეები არ იყვნენ, ჭირისპატრონებთანაც წავიდოდნენ და ა. შ. დანარჩენი სტუმარ-მასპინძლობა მიდიოდა ჩვეულებრივი წესით. მეორე დღესაც აქვე დარჩებოდნენ და მესამე დილას, როგორც ვიცით, გაემგზავრებოდნენ შინსაკენ. გამართვის დროს უფროსი სტუმარი ქუდმოხდითვე დაემადლიერებოდა მსახალთ, პატივი რომ სცეს და საქორწილო დრო დაუნიშნეს.

წასვლის წინ ქალის პატრონი კიდევ გაუმეორებდა მძახლებს საქორწილოდ დანიშნულ დროზე და ხალხს გააგონებდა თავის სიტყვებს. რადგანაც თუ ვაჟის პატრონი ადრე მოემზადებოდა საქორწილოდ და დანიშნულ დროს არ მოუცდიდა, მაშინ ხალხს დაიმოწმებდა: მე დრო დაგინიშნეთ და რატომ იმ დროისათვის არ მოემზადეთო. ქორწილი რომ ჩაეშალა, გასამართლებელი საბუთი ექნებოდა.

ასე დამთავრდებოდა ზღის დაკითხვის წესი.

სტუმარმასპინძლობა ქორწილში

დაკითხვისას ქორწილი რა დროისათვისაც დაუნიშნეს, ვაჟის პატრონი იმ დროისათვის ანზადებდა ლუდს, არაყს და ატყობინებდა ყველგან თავის მოკეთებებს—ამა და ამ დღეს ქორწილი გვექ-

ნება და გვეწვიეთო. ქორწილის ორი დღით წინ ქალის პატრონის ოჯახში გავზავნიდა „მამყვანთ“ (მამყვანი ეწოდებოდა ზღაპრული საყვანად წასულ ორ კაცს). მამყვანი ერთ-ერთი იქნებოდა ვაჟის ძმა-ბიძაშვილი, ან მოგვარე, ერთი კი შეიძლება თავისი სოფლელი აერჩიათ და გავგზავნათ. მამყვანთ ხურჯინში ჩაუწყობდნენ მასანთოთ (ხუთი ხავერდის პატარა ქადა და ხუთი ღერი სანთელი), ქალის პატრონის ოჯახში თუ პატარა ბავშვები იყვნენ, იზათვის კუბატ-ქადისკვრებს, საგძლად პურ-სატანს და არაყით და ლუდის სავსე ქინთებს, გაატანდნენ ორ საკლავს (ცხვარს) და გაისტუმრებდნენ. ზღის მამყვანნიც უშუალოდ ქალის პატრონის ოჯახში არ მივიდოდნენ; ჯერ ამ ოჯახის ძმა-ბიძაშვილთან მივიდოდნენ. აქ დალევდნენ სასმელს და მერე წავიდოდნენ ქალის პატრონის ოჯახში. მისულებს გამოყვებებოდნენ, ცხენებს და საკლავებს ჩამოართმევდნენ და მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდნენ. ბოლოს შეიპატოებდნენ სახლში, დაუძახებდნენ ხუცესს, რომელიც „მოანთებდა“ მისულების მოტანილ მასანთოთ, მასანთოებს დააწყობდნენ ტაბლაზე, ანთებდნენ ხუთსავე სანთელს. ყველანი ფეხზე ადგებოდნენ, მოიხდიდნენ ქუდებს და ხუცესი „მოახსენებდა“: „ღმერთმა ადიდას შენ ძალი, შენ სახელ-სამართალი, დიდო ჯავმატის ჯვარო, გიორგივ ნალორშენიერო, რჯულიან-ურჯულოთ სალოცაო, ქაჯეთის გამბეგრაო. შენა სამთავროდ, გასამარჯოდ მოიგმარი ეს სეფე სანთელი, გარიგებული, შენ შენ მეხვეწურთად, ქალისა — ვაჟის პატრონის სამწყალობნოდ, სახოიშნოდ ხთისკარზე შაიტანი, ნურას შაანანებ, დალოცვილო, ქალი — ვაჟი აბედიანენი, ადავლათიანენი შენის სახელის სადიდებლადა, საცსენებლად“. ამ „მოხსენებას“ მოჰყვებოდა ზუცობა და ზუცობაშიც ახვეწებდნენ ქალისა და ვაჟის პატრონებს. ამ დროს ვინც აქ იყო, ისინიც ქალის და ვაჟის პატრონებს დაამწყალობებდნენ: „გწყალობდასთ ჯავმატის ჯვარი ქალისა, ვაჟის პატრონს, თავის ბედი, დავლათ დაგამარასთ, ნუვის თვალ-გული მაგრივასთ. ქალი-ვაჟ აბედიანას, ადავლათიანას. თქვენ მაგცასთ წყალობა ყურით მაყურებელს, ქუდიანსაცად მანდლიანსაც“.

დამწყალობების შემდეგ ყველანი დასხდებოდნენ და მართავდნენ სმას ჩვეულებრივი წესით. მოპატოებდნენ მეზობლებს და სახლისკაცებსაც. ქალ-ვაჟს ერთად არ ადღეგრძელებდნენ ქორწილამდინ. აქ თამადა არ იცოდნენ და თავ-თავიანთ ჭკვაზე იტყოდნენ ცალკე ქალის სადღეგრძელოს და ცალკე ვაჟისას. დანარჩენი წესი ისეთივე იყო, როგორც აღვწერეთ „მემასანახვე“ სტუმ-

რების მოსვლაში. სმის გათავებისა და პურის ჭამის შემდეგ გადა-
იპატიებდნენ მოსულ სტუმრებს. ზალი თუ ამ დროს შინ იყო, მაშინ შე-
ახალგაზრდები არსად არ წავიდოდნენ, თუ შინ არ იყო, მაშინ შე-
იძლება წასულიყვნენ მოპატიებებთან. თლონდ წასვლამდენ მაინც
ზალთან იქნებოდნენ თუნდა სამრელოსაც ყოფილიყო. ზალთან
ქმრეული მუდამ მიდიოდა სამრელოს ახლო, სადაც მესამრელო
ღიაკები არ გადმოდიოდნენ, მიჰქონდათ არაყიანი ყანწი, ან ლუდი-
ანი თასი მოსაკითხად. მასთან ვინმე იქნებოდა შინაური ქალი და
ამ მოსაკითხს ზალს ჩაუსხამდა მაღლიდან ერთ-ერთ სამრელოს ნა-
ქონ ჭურჭელში. ის იქიდან დაილოცებოდა და დაღევდა. ახალგაზ-
რდა თუ „მაწმიდარი“ იყო, მაშინ სამრელოს კარშიაც არ მივიდო-
და და სამრელოე ქალს ხმისაც არ გაცემდა, მაგრამ უმრავლესობა
მაწმიდარი არ იყო, სამრელოსთან ახლოც მიდიოდა და ზალს და
სხვა მესამრელოე ქალებსაც ელაპარაკებოდა. ეს მაშინ, როცა ის
ზალთან იყო მოსული მოსაკითხით, სხვა დროს კი სამრელოს კარ-
ში არავინ მივიდოდა.

სტუმრებს სოფლელები რომ გადაიპატიებდნენ, ვიცით, რა
წესითაც გაუმასპინძლებოდნენ. მეორე დღეს მოიყრიდნენ ისევ
ქალის პატრონის სახლში თავს, მზე რომ მოვიდოდა, დაუძახებდ-
ნენ ხუცესს და დაკლავდნენ მოყვანილ ორივე საკლავს, ერთს ჯაჯ-
მატის ჯვარისათვის (ქალის გათხოვება-თხოვაში ჯაჯმატის ჯვარს
ხშირად ახსენებდნენ, რადგან ის ითვლებოდა ბედის მიმცემად და
ცხოვრებაში ხელის შემწყობად). „ხუცობა“, „მაჯსენება“ და „კურ-
თხევა“ იყო ჩვეულებრივი, აქ ახვეწებდნენ ქალ-ვავს და მათ
პატრონს. საკლავების დაკვლის შემდეგ დაამწყალობნებდნენ ყვე-
ლანი. საკლავებს გაატყავებდნენ ახალგაზრდები და ტყავ-ხორცს
გადასცემდნენ დიასახლასს. დიასახლისი ხორცს იმდენი რაოდენო-
ბით მოხარშავდა, რამდენიც სტუმრებსა და მასპინძლებს ეყოფო-
და, დანარჩენს შეინახავდა.

მეორე დღეს, როცა აქ სმა იყო, ზალი ერთ ქალს გაიყოლებ-
და, სოფელს მოუვლიდა და ყველას აწევდა: „მყოლად“ გამამყვი-
თო (მყოლი: მყარი), თუ მყოლებად არ გამამყვებით, არც შე წა-
ვალო.

როცა სმას და ჭამას მოათავებდნენ, მასპინძელი სტუმრებს
გაჰყვებოდა ჭირისპატრონებთან, ახალი მიცვალებულის ტალავარ-
ზე ყველგან მიიტანდნენ „პატივს“ — თუ ჰქონდათ, სამ ადლ უბ-
რალო ფართალს, თუ არა სამ აბაზ თეთრ ფულს. ქმართან ქალი
არ წავიდოდა, ახალი მკვდრებისათვის პატივი რომ არ დაედო. ყვე-

ლაფერი რომ მოთავდებოდა, მოვიდოდნენ ისევ მასპინძლის სან-
ლში და თან ჭირისპატრონებსაც მოიყოლებდნენ. დაიწყებდა
კიდევ სმას, დაღევდნენ შასანდობარს ახალი მიცვალებულებისათ-
ვის. რაც ვის შეეძლო, აძალებდნენ სტუმრები სასმელს. მეორე-
დღესაც ამ ამბით დააღამებდნენ. ქალი კი ვისაც შეხვდებოდა, ყვე-
ლას უმეორებდა: ყოველ მიზეზგარეშე უნდა გამომყვე, თუ არა,
არ წავალო.

ხევსურებს საერთოდ ასეთი ჩვეულება ჰქონდათ: ქალი ყო-
ველთვის უარობდა გათხოვებას, ვაეიც ცოლის მოყვანაზე უარს
ამბობდა და თავის აზრს ხშირად გამოსთქვამდა ლექსში: ცოლის
მოყვანა არ მინდა, თავისუფლად სიარული, ცხენი და იარაღი მიყ-
ვარსო და სხვა. მაგალითად,

ჩემო ბებერო ფანდურო, ჯერ კი არ დაგაჩუმებია,
აეხლად მადის უქმები, ლექსებში გაგაჯურება
ხან კი ქალივით გატირებ, ხან იქვე დაგადუმებ.
ცერად მაზრებს დედა, არ ვიცი, რას შემდურება,
ხან იმას მეუბნებოდა, დაეგდი, ნუ სტარტურება.
რადარ მაიყონ დიაცა, საქონთ რო ველარ ვხუტურება;
მე ხო არ მინდა დიაცი, თავ-თავადია გუნება!
ხუთ რო მამგვართ ჯალანო, წავლალავ, დავიწუნება!
მე მაშინ მინდა დიაცი, როსაც წვერს გავიბრუნება,
გაოლ-გამაოლ ხალხშია, გასულ ქვეც გავიხუმრება,
მე მიყორს ცხენი ნიკორი, ყმასავით მემსახურება,
იმასავით კი არა მძულს, ცოლ რო ჰმარს ვეაწუნეა.

მეორე წუხრასაც ასეთივე სტუმარმასპინძლობა იყო. სტუმ-
რებს პატივობდნენ სოფლელები და რითაც ვის შეეძლო, პატივს-
სცემდნენ.

მესამე დღე რომ გათენდებოდა, მყოლები მოემზადებოდნენ,
შეკაზმავდნენ ცხენებს და სალამო ხანზე გაემგზავრებოდნენ. ზალ-
საც მოამზადებდნენ, ჩააცმევინებდნენ ახალ ტალავარს და მთელი
სოფლის ქალები, ზოგიერთი კაცებიც, კარგა შორ მანძილზე გამო-
აცილებდნენ.

თან წასაღები არაფერი იცოდნენ, მარტო ერთ ხაეიწიან ქა-
დას გამოაცხობდნენ, მას „საგზაოს“ უწოდებდნენ. ამ საგზაოს წა-
იღებდნენ და ქალის სოფლის ახალუხლები და დიაცები (მყოლთ
გარდა) სადამღინაც გაჰყვებოდნენ, იქ დაჭრიდნენ იმდენ ნაწილად,
რამდენიც აქ ქალი და ბავშვი იყო და ყველას ხელზე დაურიგებ-
დნენ. მყოლებს საგზაო ქალის ნაწილი არ ეძლეოდათ. ის ეძლეოდა
იმათ, ვინც ზალი გააცილა და უკანვე ბრუნდებოდა. ზალს ასე

გააცილებდნენ, ყველანი უსურვებდნენ კარგ მგზავრობას და ბედნიერებას, მშვიდობის მგზავრობას უსურვებდნენ ზღის წამყვან-თაც.

მყოლები, ზალი და მისი „მამყვანნი“ ჯერ ყველანი ერთად წამოვიდოდნენ, მერე გზიდან ერთ-ერთი მომყვანთაგანი დაწინაურდებოდა და „წინამძღვრად“ წამოვიდოდა. წინამძღვარი ეწოდებოდა კაცს, რომელიც წინ მოვიდოდა და მოიტანდა ამბავს: ზალი მოგვყავს და მყოლნიც მოჰყვებიანო. წინამძღვარს მასპინძელი კარგად გაუმასპინძლდებოდა, აძლადებდა: დალიე, დაღალული ხარ, სასმელი მოგიხდებაო. ისიც მოუყვებოდა თავის მგზავრობის ამბებს, როგორ დაუხვდნენ მძახლნი და როგორ გამოისტუმრეს, ან ცუდი ვინ რა სთქვა და ან მათ სასარგებლოდ კარგი სიტყვა ვინ დახარჯა. ამის შემდეგ მომავალი საღამოსათვის ყველანი ემზადებოდნენ; ალაგებდნენ მყოლთ დასასხდომ ადგილს, სოფლელთ დასასხდომ ადგილს და სხვ. აგრეთვე მოიტანდნენ ჯვარიდან სპილენძის თასებს, გარეცხავდნენ და დაამზადებდნენ ლუდისათვის. ამ სამზადისში მასპინძელს ეხმარებოდნენ თავის გვარის ხალხნი, რომლებიც ამ დილადანვე აქ იყვნენ. ამ დღეს მოკეთებებიც იწყებდნენ მოღენას, მოსულებს ყველანი მიეგებებოდნენ, გამარჯვებას ეტყოდნენ ვაეებს, ქალებს კი მშვიდობას. ამბავს ყველას ერთნაირად ჰკითხავდნენ, ცხენებს ჩამოართმევდნენ, ხურჯინებს მოხსნიდნენ და ბავშვებს გააყვანინებდნენ ბალახზე. მოსულებს ამბის კითხვის შემდეგ გამოჰკითხავდნენ, თუ რამე ახალი ამბავი იცოდნენ და მერე დაალევიებდნენ. მყოლთ მოსვლამდინ ლუდს ცოტას ხარჯავდნენ, არაყს კი სტუმრებიც თავისი მოტანილი ჭინთებიდან ასმევდნენ ხალხს და არც მასპინძელი ზოგავდა. სტუმრებში თუ ერივნენ ახალგაზრდები, ნამეტნავად ამ გვარის დისწულები, იმათაც სამზადისში მონაწილეობას მიაღებინებდნენ და ისე საქმავდნენ, ისე ავალებდნენ ყველაფრის გაკეთებას, როგორც თავის მოგვარეებს.

სოფელში აარჩევდნენ ორ კარგ დიასახლისს და ხავიწის გასაკეთებლად მოიყვანდნენ (ოჯახს თუ შეეძლო, ხავიწს აღუღებდა, თუ სუსტად ცხოვრობდა და შესაძლებლობა არ ჰქონდა, იმ შემთხვევაში ფაფას მოხარშავდნენ). ერთი სიტყვით, რაც კი სტუმრების შესახვედრად საჭირო იყო, ყველაფერს ამზადებდნენ.

აქ რომ ასეთი სამზადისი იყო, მყოლები ამ დროს ცხენების თამაშობით მოდიოდნენ. ცხენები თუ ყველას არ ჰყავდა, უცხენოებს შეისვამდნენ ცხენის გავაზე. ამათთან ერთად მოდიოდა ერთ-ერთი ზღის მომყვანიც. სასმელი მათ არაფერი ჰქონდათ, თუ ამ

სოფლიდან ვაჟის მოკეთე ვინმე მოდიოდა, ის წამოიღებდა არაყს და დააღვინებდა გზაზე მყოლებს. საღამო ჟამზე სოფელს მიუახლოვდებოდნენ, ერთი კაცი კიდევ დაწინაურდებოდა და შეატყობინებდა მექორწილეთ „მასვლას“. ორი ან სამი კაცი წამოვიდოდა სოფლიდან, თან გამოჰყვებოდნენ სოფლის ქალები, წამოიღებდნენ გარმონს — „ბუზიკანტს“. კაცები წამოიღებდნენ საწდით ლუდს, ჭურჭლით ან ქინთით არაყს და, როგორც ვთქვით, კარგა შორ მანძილზე შეხვდებოდნენ მექორწილეთ. შემხვედრი ვაჟები ვაჟ მყოლებს ეტყოდნენ: „გამარჯვება, ვაჟებო“, ხოლო ქალებს: „მახვეით თქვენაც მშვიდობით!“. კაცები უპასუხებდნენ: „გაგიმარჯოსთ ღმერთმ“, ქალები კი — „გიშველასთ ღმერთმ“. ქალები ზალთან მივიდოდნენ და აკოცებდნენ. ჩვეულება იყო, რომ მყოლები, ვიდრე არ დაღამდებოდა, ოჯახში არ მივიდოდნენ. მყოლად მოსულმა ქალებმა, შემხვედრი ქალების მოტყუილება იცოდნენ. ზალი თუ შორი სოფლიდან იყო, მას ყველანი არ იცნობდნენ, თანაც სიბნელეც იყო. ერთ-ერთ მყოლ ქალას დააყენებდნენ თავდახრილად, ვითომ ის იყო ზალი და მორცხვობდა. მოსულებს მიუთითებდნენ — ეგ არის თქვენი ზალიო; შემხვედრი ქალებისათვის სავალდებულო იყო, ყველას ზლისათვის ეკოცა, ისინი კი სულ სხვა ქალს ჰკოცნიდნენ. ქალები ცოტახანს მოითმენდნენ და მერე გამოუჩენდნენ ნამდვილ ზალს. გაწითლებული, შერცხვენილი ქალები ახლა ნამდვილ ზალს მისცივივდებოდნენ. იყო სიცილი და მხიარულება.

ბოლოს ყველანი ამბავს ჰკითხავდნენ ერთიმეორეს და დაიწყებოდა სმა. კაცები სვამდნენ, ქალები კი მართავდნენ ლექსობას და თუ მთვარიანი ღამე იქნებოდა, თამაშობასაც. ლუდს და არაყს მყოლებს ყველას დააღვინებდნენ — ქალსაც დ კაცსაც. ბოლოს ზალსაც მოუტანდნენ და დააღვინებდნენ. მოსულები ალოცებოდნენ: „მასპინძელ აამენას ღმერთმ, ბარაქა მისცას, ლხინი, ქორწილნუ მაუშალას, დღეს ვაჟის ქორწილი აქვად მუდამ ვაჟის საქორწილო ამზადებივას. მყოლებო, თქვენაც დაგლოცნასთ, გადღეგდელნასთ, დღეს ქალის მყოლნი ხართა, კლოვ ვაჟის მყოლნი გქნასთ, (ხევსურები ქალს რომ დიდად არ აფასებდნენ, მისი არც გაჩენა უხაროდათ, არც გათხოვბას სცემდნენ დიდ პატივს, ამიტომ ამბობდნენ: „კლოვ ვაჟის მყოლნი გქნასთ ღმერთმაო“). სმას რომ შოათავებდნენ, ყველანი წაშოვიდოდნენ ვაჟის სახლისაკენ. კაცები ხუმრობა-სიცილით მოდიოდნენ, ქალები კი ლექსობით. ჯერ ერთი იღექებდა, ორნი-სამნი ბანს ეტყოდნენ და მერე სხვები.

1

მობრუნებულს გავალექსებ, ორს კვირაეს ნადგომია,
პატრონი ხყავ შავწვერაი, ბევრას ქალსთან ნაწოლია,
რას რა ბძანებას მაგვიტანს, ჩვენ უჩიტელ სამსონია?
ქალი ხყავის ბლალოჩინსა, სახელ ხქვიან ალონია;
ახლა ბლალოჩინ ქალს მამცემს, გავკვდებ თემის ბატონია.
სიბერემ დამიახლოვა, დამიხვავდა საგონია,
ახლა სიშავე მაწუხებს, ეგიც ჩემი საგონია.
დასაღუპავნ ჯალაფნი მყონ, არ მამართვეს საპონია.

2

ჯალაფთ წყემსობად წამლალეს, მთაში ვაძოებ ცხვარსაო,
გავხედავ სანადიროთა, გაკრიახულთა მთათაო,
გარმაქდა მენადირეო, მასრან უცემენ თვალსაო,
ფეკზე ფოლადის წრიაპი მაგრა გაბანდულს ჯღანსაო.
ვაფერებ ჩემსა ერთგულსა ხოლიგათ თათარასაო.
უკვდების თოფ-იარაღი შამტყელებულთა მკართაო,
ეგ ჩემეულად უთხარით ხოლიგათ თათარასაო,
არა-გი ნუ გეშინიან, არ გარმავქნდები მთასაო,
შინით არ წაგალაღვიებ გამახელაის ქალსაო.
კიდევ ვინ მისცემს ურბეთსა ჩემსა მამსა, მმასაო.

3

ქალაო, შენი საქმარე ჩემსამც საქმარეს შახყარა,
კელთ მისცა იარაღები, ლურჯა საფერჯედ მალგვარა,
კარგად თუ ვერ დახვდებოდა, ცოცხალიმც აღარ მამგვარა.

ასეთი ლექსობით და სიცილით მიდიოდნენ ქალები, ვაჟებიც ხანდახან ფშაურ კილოზე შემღერნებდნენ საცინელ, სახუმარო, ქურდობის, ნადირობის და სხვა ლექსებს. მაგ.:

შე ჩემო თაო ბეჩაო, გული არ დაგიდგებო,
თუშის ლურჯაზე გადაეჭე, რაკი არ მაგივდებო,
არ მამიპარავ ლურჯაი, ქორია არ გატყდებო,
მეზობლებ დაჯავრებულან, თინას აღარა ხვდებო.
თუშო, თავდაბლა იაბზე, ვინ მაგცა ძალის ნებო,
მამინ კი ველარ მახტელავ, თუ კიდევ გადაეჯვადო,
თაქლაისაქე გაუსომ, თავი არ მამიკვდებო.

ვაჟები სოფელშია შესვლამდე ცხენებზე ისხდნენ და ასეთი მღერით მიდიოდნენ, ქალები კი ფეხით მიდიოდნენ. სოფელში რომ ჩავიდოდნენ, ყველანი ჩამოვიდოდნენ ცხენებიდან, ზოგი ამაყი ახალგაზრდა კი ცხენდაცხენ მივარდებოდა ვაჟის სახლამდენ. აქ ხნიერი ქალები მოეგებებოდნენ ზალს, ერთ-ერთი მათგანი გაუძ-

ღებოდა წინ, პატარა ჯამით ეჭირა ფქვილი, კარებში შემოსულს მარჯვენა ხელის თითებით სამჯერ თავზე დააყრიდა და იტყობოდა: „ღმერთო, დალოცვილო, რჯულ-საქრისტიანოს გამჩენო, ცაი, ქვეყანაიც შენგან ას გაჩენილი - დ კაცნიც. კაცთაზე ცოლქმრობაიც შენგან ას დაწესებული; შენ უშველი ემ ჩვენს ახალს ზალს, ამ სახლში შამასულს უდრო-უწესოდა - დ გაწბილებულს ნულარ გამაიყონ, ქალიც კარგად ამყოფე, ვაჟიც. ააღელენ, აამთავრენ, ბედინან-დავლათიანნი ქნენი, ერთუცს შააბერენი. ღმერთო დალოცვილო, ამ სახლს ნუ გაუტუდებ ღბინსა-დ მხიარულებას“. ამ საუბრით შემოიყვანდა ზალს სამყოფო სახლამდინ, მერე მოაბრუნებდა და სადაც ქალები იყვნენ (ზალთან შემხვედრი და მყოლები), მათთანვე მოიყვანდა ან ეზოში, ან საძროხეში, ან სხვა რომელიმე კუთხეში, რომელიც სპეციალურად ამათვის იქნებოდა დალაგებულ-დამზადებული. აქ ქალები წართავდნენ კიდევ ლექსობა-თამაშობას.

ამ დროს კაც მყოლებს ვაჟის პატრონის მთელი გვარის ხალხი და მისი ახლობელ-მოკეთეები მოეგებებოდნენ, ცხენებს ჩამოართვამდნენ და გამარჯვებას ეტყოდნენ. ახალგაზრდები ცხენებს უნაგირებს მოხსნიდნენ. სტუმრების უნაგირების, ნაბდების და სხვა ბარგის შესანახად ცალკე სახლი იქნებოდა მომზადებული და ყველაფერს იქ შეზიდავდნენ. მერე სტუმრების ცხენებს მოუვლიდნენ.

ქალის მყოლნი ყველანი წინგარდაზე ავიდოდნენ (წინგარდა: დაბალი სართლის ბანი) და იტყოდნენ: „სალხინოიმც ნუ მაგეშლებსთ“. ბანზე მათ დახვდებოდა მასპინძელი ხალხი ლუდით და არაყით. ასხამდნენ და ასმევდნენ სტუმრებს. ერთ ხნიერ დიაცს ეჭირა ხელში ლუდიანი ბაკანი. ლუდში ყინული ერბო იყო ჩაყრილი და ამ ბაკნიდან სტუმრებს ალევინებდა. ხალხი ამ დროს ფეხზე იდგა და „საყენოს“ სვამდა (საყენოს უწოდებდნენ ამ ერბოიან ლუდს). როცა ვისმეს ალევინებდა, ქალი თითებით მიუყრიდა ერბოს პირთან. ზოგი ერბოს და ლუდს ერთად სვამდა, ზოგიერთები კი ერიდებოდნენ. ლუდი როცა დანაკლულდებოდა, ხელმეორედ აესებდნენ ბაკანს. ერბო კი ბლომად იყო თავიდანვე ჩაყრილი, რადგან სირცხვილად მიაჩნდათ საყენოში ერბოს შემოკლება. აქ ერბო იმდენი უნდა ყოფილიყო, რომ საყენოს სმის შემდეგ ბაკანში კიდევ ბევრი დარჩენილიყო (ფშავლები საერთო თასიდან ჭვარში სვამდნენ ლუდს. ვინც დალევდა, ამ თასში ვერცხლის ფულს ჩაყრიდა. ბოლოს ეს ფული რჩებოდა ამ სალოცავის სასარგებლოდ. ამას ფშავლები უწოდებდნენ „საყენოს“, ხევსურები კი საქნარში და ქორწილში ასმევდნენ საყენო ლუდს. ფშავლები ერბოს არ

ჩაყრიდნენ და არც ატარებდნენ თასს, თასი ერთ ადგილზე იდგმოდნენ (თითოობით მივიდოდნენ, დაილოცებოდნენ, წამოშუქებოდნენ და ისე დალევდნენ). ეს დიაცი საყენოდან ლუდს სტუმრებს ძალით ასმევდა. საქნარში მიცვალებულებისათვის ლოცავდნენ და ისე აძალებდნენ საყენოს ლუდს, ქორწილში კი სადღეგრძელოებს იგონებდა ეს დიაცი. მოიგონებდა — აბა ამა და ამ კაცის სადღეგრძელო კიდევ დალიეო და ასე თითოს რამდენიმეჯერ დააღვივებდა.

ბოლოს ბანზე სმა მოთავდებოდა და შეიპატიებდნენ სტუმრებს მათთვის განკუთვნილ ადგილზე. შესვლისას ყველა იტყოდა: „ღმერთიმც აგაშენებთ, მასპინძლო, სალხინომც ნუ მაგეშლებისტ“. „გიშველასთ ღმერთმ, მაგვიხვეით მშვიდობით, მშვიდობით თქვენ მასვლა“ — იქნებოდა პასუხი და სტუმრებს მიიწვევდნენ სკამებზე (სკამები იყო შემალგებულზე უბრალოდ დაწყობილი ხეები). სტუმრები მასპინძელ უფროს კაცებს სთავაზობდნენ საუფროსოში დაჯდომას, ისინი კიდევ სტუმრებს, მაგრამ წესის მიხედვით ერთ-ერთი უფროსი მასპინძელი კაცი უნდა დამჯდარიყო სულ სათავეში საუფროსო სკამზე, მერე სტუმრები დასხდებოდნენ. მასპინძლის მხრიდან თუ ვინმე უფროსი კაცი იყვნენ კიდევ, სტუმრების შუადაშუა მოთავსდებოდნენ. აქ სტუმრებთან იყვნენ უფრო შინაურები, თორემ ისე სოფლის ხალხი ცალკე იყო. მყოფთ ცალკე ჰქონდათ ადგილი. საერთოდ ქორწილში ხალხი სამად იყო გაყოფილი: ცალკე ადგილი ჰქონდა მყოფთ, ცალკე ამ სოფლის ხალხს — დიდსა და პატარას, ქალები კი სტუმარც. სოფლელიც და ამ გვარისაც ყველანი ზალთან იყვნენ. ზოგიერთი ადგილობრივი ახალგაზრდაც ამათთან მხიარულებაში ღებულობდა მონაწილეობას. მხიარულობდნენ, ლექსობდნენ და თამაშობდნენ. ზალი ამ დროს სულ ფეხზე იდგა. ლექსობდნენ უფრო მხიარულ ლექსებს; მაგ.:

— 1 —

ამ ზაფხულ ჭუთას ვიარე, ცხენა ჩავდევნე მილოსა,
 იქ ჩავედ, გადავეხვეე ხუტათ მინდიათ ძილოსა,
 აბეჩავ, დედის გაზდილო, ჭუთელთ ქალებში ლხინობსა,
 კარგას ქალასთან წოლილხარ, სუყველა იმას კვირობსა,
 კიდევ სად წაოლ ძაუგსა, ცხენას ჩავზღვზავ მილოსა,
 კიდევ სად გადავეხვევი ხუტათ ქალასა ძილოსა,
 მე აქაურ ხო არა ვარ, ვდგვიორ ეშმაის გრილოსა.

— 2 —

მტრინია გასპარაი, თითზე უსხენ ლაჯინი,
 არხოტ რა საცხოვრისია, ეშმაკან-ქაჯინი,

ვერ იცხოვრებ, გიგიტაო, კოპლა-ი ხარ, ლაჭიანი,
ავებ ჯვარი მაგივრდას, შაიტანე საჩივარი.
თუ არ მაგდის, გიგიტაო, ქირ მამკამე სატკივარი.

ქალ-ზალი და ახალუხალი როცა ასე მზიარულობდა, მამინ
მყოლთანაც და სოფლის ჯარზედაც ვაჟის პატრონების მოგვარე-
ბი ფეხზე იდგნენ და ხალხს ლუდს და არაყს ასმევდნენ. ახალუხა-
ლშიც მიჰქონდათ სასმელი. მოსულ მოკეთებებს ყველას ჰქონდა
თავ-თავის ქინთში არაყი, ფეხზე იდგნენ და ალევინებდნენ ხალხს.

ამ დროს ნეფე სადმე მეზობლის სახლში იყო და ორი-სამი
სხვა ახალგაზრდა ახლდა. შეიძლება იქ ქალებიც ყოფილიყვნენ
და მმასთან ერთად ლექსობით და სიცილ-ხუმრობით ერთობოდნენ.
ნეფე და მისი ამხანაგები აქ მანამდინ ისხდნენ, სანამ ნეფიონნი არ
მოვიდოდნენ და მათ ჭორწილში არ წაიყვანდნენ გარკვეული წესით.
ზალთან მოდიოდნენ ადგილობრივი ახალგაზრდები და მოჰქონდათ
თასები ლუდით ზალის მოსაკითხად. ზალი, როგორც ვიცით, პირ-
ველად მათვე დააღვინებდა, მერე თვითონ დაილოცავდა, ცოტას
დაღვედა და სხვას დააღვინებდა თავის თასიდან. მის მყოლ ახალ-
გაზრდებსაც მიჰქონდათ მოსაკითხი თასები ზალთან. ეკითხებოდ-
ნენ — როგორ მოგეწონა ეს ადგილი, ეს ხალხი; ხომ არ შეწუხდი,
ხომ არ მოიწყინეო? ზალი მათთან გულახდილობას იჩენდა და ეუბ-
ნებოდა: მე აქ ეხლავე ვწუხნები და მთელ თავის სიცოცხლეში აქ
რა გამაძლებინებსო. ისინი დასცინოდნენ: ქალის სათქმელი ეგ არის,
მაგრამ ბოლოს ისე მიეჩვევი აქ ცხოვრებას, რომ იქ წამოსვლა
მგზავრადაც კი დაგეზარებაო.

ასეთი სმით კარგა ხანი გავიდოდა და ბოლოს ერთ-ერთი მყოლ-
თაგანი იტყოდა: „აბა, ნეფის მოყვანის დროი ას, ეხლად წავიდა-
თა, სიძე მაიყვანათ, ჩვენ რო აქ ვიყვნათა, ვსვათა -დ ვჭამათ. ის
კაციც ცოდოი ას, სხვაკან რო იჯდას“. სხვებიც დათანხმდებოდნენ
ნეფის მოყვანაზე, აირჩევდნენ ერთს მყოლთაგანს და ერთს ამ
სოფელს ნეფიონად და გაგზავნიდნენ ნეფის მოსაყვანად. ისინი
წაიღებდნენ ლუდს და არაყს და მივიდოდნენ იმ სახლში, სადაც სიძე
იყო. მისულებს ჩვეულებრივად მოეგებებოდნენ, მყოლს გამარ-
ჯვებას ეტყოდნენ და ამბავსაც ჰკითხავდნენ. მერე ყველანი დასხ-
დებოდნენ და დაღვედნენ ლუდ-არაყს. ამ დროს სადაც მყოლნი
ისხდებოდნენ, აქ დაკლიდნენ საუფროსო სკამს, დადგამდნენ ფე-
ხიან ტაბლას და ადგილობრივი ქალები შოიტანდნენ ყველანი თი-
თო ბოთლ საუკეთესო არაყს და თითო კვერს, მძივებით და ღილე-
ბით მორთულს. კვერი იყო პატარა, თხელი და მრგვალი პური. ყვე-

ლა ქალი ცდილობდა სხვაზე უკეთესად მოერთო ის და სხვაზე უკეთესი არაყი მოეტანა. თან თითო ფეკ სანთელსაც მოაყოლებდნენ. ამ პურებს დააწყობდნენ ტაბლაზე, არაყიან ბოთლებსაც დადგამდნენ და ზედ სანთლებს დააკრავდნენ. ამას ეწოდებოდა „ნეფიონთ ტაბლა“. ჯველაფერი რომ მოთავდებოდა, მოვიდოდნენ ნეფიონნიც და მოიკვანდნენ ნეფეს. ნეფისათვის ქალის მყოლებმა შარი და ცემა იკოდნენ. იშვიათად გადარჩებოდა, რომ მისთვის შულლად არ გაეხადათ, რადგან ხევსურეთში კაცი მამაცობით და შულლით ფასდებოდა და სიძის გამოცდა უნდოდათ. ზოგი ახალგაზრდა ქალს იქვე ეტყოდა, როცა ის თავის მყოლში ებატყებოდა: შენ ქორწილში ნუ წამიყვან, თორე შენს საქმარეს მაგრა ვცემ და შენ გეწყინებაო. ასეთი ამბავი ქალის სწორფრებმა უფრო იკოდნენ. ქალი ეტყოდა: „ოღონდ შენ წამაედი, იმთვენ დახკარი, რამთვენიც აღარ ჩაზღის“. ხანდახან ქალი თავის სწორფერს ჩუმიად დაავალებდა: „შენ ჩემს ქორწილში ჩემს საქმარეს შამახკარი, გამაცადი, რაის გულის კაცი. ის თუ მამაც ვერ ას, მე იმას არ წაუოლ ისიც საღიაცი - დ მიაც დიაცი, ერთად ვერ ვიცხოვრებთ. ვაშკაც ისეთ უნდა იყოს, რო პირისასაც ცეცხლს ლაღევდასა - დ თვალთაც ცეცხლს ასრევიებდას. თუ არა, ბეჩავა რა ქალის წასაღვლად ღირს, რო სწორთ ვერ უხვდებოდას“. ამიტომ სიძეს მუდამ ხიფათი ელოდა, ან „ღარილით“ (მიხარვით) ვინმე შემოპკრავდა, ან პირდაპირ აუტეხდა შარს და გაუხდიდა შულლად. ამიტომ ნეფიონნი ერთი წინ დაუდგებოდა, მეორე უკან გაჰყვებოდა და ისე შემოიყვანდნენ ნეფის ტაბლასთან. ჩხუბში მაშინვე ნეფეს მიეშველებოდნენ ქალის მყოლი ნეფიონიც და ადგილობრივნიც. ნეფისათვის შარი ვისმე რომ აეტეხა, ისინი მუდამ ნეფეს ექომაგებოდნენ და ხელჩართულ შულლშიაც მასთან ერთად ჩხუბობდნენ, თუნდაც ქალის მყოლი ნეფიონის ძმა ყოფილიყო სიძესთან მამულლარი. ნეფეს თუ შემოსვლაში არავინ შემოპკრა სილა და ლაჯია, როცა დასდებოდნენ, მაშინ მაინც აუტეხდნენ შარს. დაიწყებდნენ საწყენი სიტყვებით საუბარს. თუ სიძე არ აჰყვებოდა, მაშინ მყოლი ახალგაზრდები სასენო ლექსების ფშაურ კილოზე მღერას დაიწყებდნენ. ლექსები იქნებოდა სიძის გვარისათვის საწყენად გამოთქმული, რომლებსაც სხვა დროს არავინ ილექსებდა, თუ შულლში გამოსაწყვევად არა. მაგალითად:

უთხარით ვრავნელებსა, გზა ხკვეთან ქალასო.
 ჩიოდეს ოზიოსთანა—ნაწილი გვინდა ტყისაო.
 წინწინ აღუას ეჩივლა, მაგ ორტეინაის შვილსაო,

რა გგულავთ, დედას გიტირებთ, გამავლა გინდათ გზისაო.
 ჭორებს მაგივრით შეშასა, პატრონს გაგიგებთ ძირსაო,
 კლდის ძირში შატოლებულნო შუქ გენატრებისთ მზისაო.
 ქოქნი დაზღვენით ბერდასა, მაგ მინდაის შეილსაო.
 შიშველზე არცად მივიდას, სქლად დააკეცეთ ძირსაო,
 ბეთან დაზიდეთ საფქავი, ძალი ავსენეთ ხთისაო.

ასეთ სასენო ლექსებს შეიძლება მოუთმენდნენ მანამდინ, სანამ ნეფიონთ ტაბლას იხუცებდა ხუცესი, ბოლოს კი აუცილებლივ შუღლი მოხდებოდა. ნეფიონნი რომ ტაბლასთან მოვიდოდნენ, მომავლებს ყველა გზას უთმობდა, წინ მიმავალი ნეფიონი ყველას მკვირცხლად უყვიროდა: „გზა!“ და ხალხიც გზას უთმობდა. ხალხი შემოსვლაზე ეტყოდა: „მაგვიხვეით მშვიდობით, ნეფიონნო, მშვიდობით თქვენ მასვლა“. „მშვიდობით დაგვხვდითა, კარგად“ — უპასუხებდნენ ისინიც და დასხდებოდნენ მათთვის დაცლილ სკამზე ნეფიონთ ტაბლასთან. ზალს იქ არ მოიყვანდნენ, ის ისევ ქალებთან იყო. ნეფის ტაბლის ნახვით დაინტერესებული და მომავალი შუღლით შეშფოთებული ქალ-ღიაცები ახლო მივიდოდნენ და იქიდან იყურებოდნენ. ამ დროს ხუცესი დადგებოდა ნეფიონთ ტაბლასთან და იხუცებდა. ჯერ მოახსენებდა, ზედ ხუცობას მოაბამდა და მერე კურთხევას (კურთხევა მარტო ბუდე ხევსურეთში იცოდნენ). ხუცობა ჩვეულებრივი იყო: ღმერთს ახვეწებდნენ ქალს და ვაჟს, აბიღიანენ, ადავლათიანენიო და სხვა. ხუცობის დამთავრების შემდეგ ყველა აქ მყოფი ხალხი დაამწყალობნებდა ქალ-ვაჟს და მათ პატრონებს: „გწყალობდასთ ვევესურეთულნ ანგელოზნი ქალისა, ვაჟის პატრონს, მშვიდობით გამყოფნასთ, სიხარულა გაგივადასთ, მუდამ ღვინი, ქორწილი ნუ მაგიშალასთ. მყოლებო, თქვენ გწყალობდასთ, დღეს თუ ქალის მყოლნი ხართ, ხვალ ვაჟის მყოლნი გქნნასთ ღმერთმ. ნეფ-დედუფალნი აბედიანნას, ადავლათიანნას. ყურით მაყურებელს ყველას გწყალობდასთ, ღვინშია, კორწილში გავლიენასთ მუდამ“.

დამწყალობნების შემდეგ ხუცესი თავის ადგილზე დაჯდებოდა. ერთ-ერთი ნეფიონი არაყიან ბოთლებს მოხსნიდა და ყველას გემოს გაუსინჯავდა, რომელი არაყიც უფრო ცხარე იყო, ცალკე გადადგამდა, უფრო მდარე არაყს ცალკე. წესის მიხედვით, ერთი არჩეული ბოთლი უნდა მიეცა ცოლისძმისათვის. სხვა ახალგაზრდებს ზოგს მისცემდნენ დაჭრელებულ კვერს და ზოგს კიდევ არაყიან ბოთლს. მყოლები ყველანი ახლო იდგნენ ნეფის ტაბლასთან და ყვიროდნენ: მეც მომეცით არაყიანი ბოთლი, თორემ ამ ტაბლას სულ დაგილწოთ. ზოგი ძალით მოდიოდა და თვითონ იტაცებ-

და არაყს. კარგი არაყი რომელიც იყო, ნეფიონი დაიძახებდა — ვისი ბოთლიაო, ქალები იცნობდნენ და ეტყოდნენ, ვისიც იყო. ამ ბოთლს ცოლისძმას მისცემდნენ, რომელიც მისი მომტანის სადღეგრძელოს თვითონაც დაღვედა და სხვებსაც დააღვეინებდა.

ასე იმართებოდა ბრძოლა. ნეფიონი იცავდნენ თავის ტაბლას. ქალის მყოფნი კი იტაცებდნენ ბოთლებსა და ჭრელ კვერებს. ამ ბრძოლაში ხშირად წლებოდა შუღლი, ზოგი მყოფი განგებ დაიყინებდა ტაბლიდან ტაცებას შუღლის გამოსაწვევად.

ნეფიონნი ხუცობის დროსაც ქუდმოხდილნი ისხდნენ, სხვა ხალხი კი ფეხზე იდგა, ხოლო ნეფე მუდამ მზად იყო ჩხუბისათვის. თუ იჩხუბებდნენ, ხანჯალს ადვილად არ ხმარობდნენ. ჩხუბობდნენ ღაჯიებით და ასისხლიანებდნენ ერთიმეორეს. ხანჯლების შეხსნა ჭორწილის დასაწყისშივე იცოდნენ და ერთგან შენახვა. თუნდაც წელზე ვისმეს ჰქონოდა, ხანჯალს მაინც არ იხმარებდნენ სიძე-ცოლეულები ამ ჩხუბში.

ნეფიონნი ცოტახანს დასხდებოდნენ აქ, ქალის მყოფნი ნაზევრად ხუმრობის კილოთი ისევ დაიყინებდნენ: ნეფიონთ წასვლის დრო არის, თქვენ აქ საქმე აღარ გაქვთ და წადითო. ნეფიონთაც აქ ბევრი მზე არ სთბებოდა და წავიდოდნენ სამივენი ერთად. ყველაზე მეტად სახიფათო სიძისათვის გამოსვლის დროს იყო. როგორც იქნებოდა, გავიდოდნენ და წავიდოდნენ ისევ ძველ ადგილზე, მეზობლის სახლში. ნეფიონნი თან წაიღებდნენ ლუდ-არაყს, ქალები და ახალგაზრდა ვაჟები, ვინც მოინდომებდა, მათთან წავიდოდნენ. ჭორწილში კი ხალხი ისევ დარიგდებოდა: ქალ-ზღები თავის ადგილზე წავიდოდნენ, სოფლის ხალხიც თავის ადგილზე, მხოლოდ მყოფნი დარჩებოდნენ აქ. მათ აქვე დაუდგამდნენ ტაბლას, პურს და ხავიწს ჩვეულებრივი წესებით.

ნეფიონთ დროს თუ შუღლი მოხდებოდა, ხანდახან ისე რთულდებოდა, რომ მთელი ღამის განმავლობაში შუღლი იყო. ხანდახან საქმე იქამდინ მივიდოდა, რომ მყოფები მოითხოვდნენ: ჩვენი ქალი გამოიყვანეთ, უნდა წავიდეთ და ისევ თან წავიყვანოთ. ვაჟის პატრონები მყოფებს ეხმარებოდნენ შუღლში. როცა საქმე გამწვავდებოდა და მყოფები ქალის წაყვანას მოითხოვდნენ, ვაჟის საგვარეულო ეხვეწებოდა მყოფთ: ეხლა წასვლაზე საუბარს თავი დაანებეთ, უამკარს ნუ გვიშლით, ნაფიონით რაც გაწყინესთ, ჩვენ სამაგიეროს გადავუხდითო. დამთვრალი მყოფები ხანდახან იქამდინ დაიყინებდნენ, რომ მასპინძელი საკლავს მოიყვანდა და ამ საკლავით შეეხვეწებოდა — ნუ წახვალთო. საკლავის მოყვანისა შერ-

ცხვებოდით და დაწყნარდებოდნენ, საკლავსაც ისევ გააშვებინებდნენ. მეორე დღით კი მაშულლარებს შუაქაცები ადრე შეაღწევენ და დენენ. მაშულლარებისათვისაც სირცხვილი იყო მეორე დღეს შუღლის გამეორება, ამიტომ წინა ღამის ნაწყენობას ყველა თმობდა და ადვილად რიგდებოდნენ. ნეფიონთ ტაბლაზე შუღლი თითქმის სავალდებულოდ მიაჩნდათ, მაგრამ ხანდახან ამ პატარა შუღლს დიდი უბედურება მოჰყვებოდა. მაგალითად, როშკაში მცხოვრებმა კობლეთ შიშიამ შვილისათვის წაიყვანა სოფელ დათვისში მცხოვრებ მგელიკა არაბულის და. მგელიკა შუღლის მოყვარული იყო და ნეფიონთ ტაბლაზე თავის დის საქმროს „შუღლად გაუტადა“. შუღლი გართულდა და ხანჯლებამდინ მივიდა საქმე. თან სანთები გაქრა და სიბნელეში აღარ იცოდნენ, ვინ ვის სცემდა. მგელიკას შიშველი ხანჯალი ეჭირა და სიბნელეში არავის არ არიდებდა. სანთები რომ ანთეს, დაჭრილების გარდა ერთი მოკლულიც აღმოჩინდა — მგელიკას ხანჯალი მისი დის სამამთილო შიშის ღვიძლში მოხვედროდა, ზურგში გასვლოდა და ხმაამოუღებლად იქვე დაეღლია სული. მოსისხლეოზაში ცოლ-ქმრობა აღარ შეიძლებოდა, ახალწალი თავის მყელთან ერთად ღამით გაიპარა. ჩაიშალა ქორწილი და შვილის საქორწილო სასმელ-საკმელი მამის სასამარხედ იქცა. ჩავარდა მოსისხლეობა და მგელიკა დიდხანს იმალებოდა. ბოლოს მოკლულის ძმისწულმა ეჭვი აიღო, რომ მგელიკა ღულის ქალაზე ამა და ამ დღეს გაივლიდა. ჩაუსაფრდა გზაში და ტყვიით მოკლა. ამის შემდეგაც მათ შორის დიდი მტრობა იყო. ბოლოს „სისხლის სისხლში გაბრით“ მოახდინეს შერიგება. ქალი სხვა ქმარზე გათხოვდა, ორი კაცი კი უბრალოდ დაიღუპა სულ უბრალო ჩხუბის გულისათვის. ამის გარდა, სხვა უბედურებაც ხშირად ხდებოდა — დაჭრა, დასახიჩრება და ხანგრძლივი მტრობა. ხანდახან მშვიდობიანადაც ჩატარდებოდა ქორწილი, მაგრამ მასპინძელი და სხვა ხალხიც ამითი არ იყო კმაყოფილი — ქორწილში იმდენი სმა არ იყო, რომ შუღლი მომხდარიყო. შუღლი როცა მოხდებოდა, „კაი ქორწილი იყო და ხმაც კარგი გამოილოო“ — იტყოდნენ.

მეორე დღესაც ხდებოდა შუღლი. მასპინძელი სტუმრებს იცავდა, მაგრამ ხშირად სტუმრები თვითონ იყვნენ დამნაშავე. მასპინძელი მაინც მათ ეხმარებოდა, მაგრამ თავგამოდებით არა. თუ სტუმარი დამნაშავე არ იქნებოდა და ისე ვინმე რამეს აწყენინებდა, მაშინ კი თითქმის საკვდილსაც არ მოერიდებოდა სტუმრის დასაცავად. ნეფიონთ ტაბლის გარდა უფრო შუღლობდნენ თამაშო-

ბაში და ლექსობაში. თუ ვინმემ სხვებზე კარგად ითამაშა, შეიძლება მოშარებოდნენ მას. უფრო კი სასენო ლექსის ლექსობაზე იყო შუღლი. შეიძლება მყოლებს, ან ადგილობრივებს ელექსა ისეთი ლექსი, რომ მეორე მხარის ან ქალი ყოფილიყო ცუდად გალექსებული, ან ახალგაზრდა ვაჟი ვინმე. ამას არ მოითმენდნენ და მოპყვებოდა შუღლი. ლექსი თუნდა ქალს ელექსა, მეორე მხარის ახალგაზრდები იმ ახალგაზრდებს მოეშარებოდნენ, ვისიც იყო ეს ქალი; თვითონ ქალს კი არაფერს ეტყოდნენ. ლექსობდნენ ხშირ შემთხვევაში ასეთ ლექსებს შუღლის გამოსაწვევად:

—1—

ლექსია ახალ-ნათქვამი, შამაიარნა გზანო,
შამაიარნა კორშანი, გადაიარნა მთანო,
ძველ ათერივით გაითქვა თათარეთ აშექალიო,
ბერდელა წამაუტყევე, შუქია დუღელთ ქალიო,
საძროხეს ვადაეთარა, გამეჯარა კარიო,
თაოდ ზედ აფრინდებოდა, როგორც შიშაქი ცხვარიო.
უთხარით ტარსიკენიშვილსა, მზეზე ნუ დახოლ მკვდარიო,
ვერცად ჩაიდევ საგძალი, ვერცა ჩაიცივი ჭლანო,
სადარაისა იქნების, ვერას იქმოდეს სხვანო,
ჩაედგა აშექალასა კალ-რბოიან ჯამიო,
სადაც რო მაგშიედებოდა, ამიიტანე, ჭამიო.

—2—

უთხარით ვაგათ მზექალსა, ქალიონის ნათქვამი,
ვინაც ვერ გიცნობს, მზექალო, რაჟე ღვონისარ კა ქალი,
მღღლის სახლის კარზე გეტარა იორღა ცხენი საღარი,
ცხენის მჭედრობით ვერა გჯობ, ღონდარგა ჭისტის ჩაფარი,
სამშობილოში მაგართვა, სამ მანათიან არღანი,
შენც შაგენახა ბოთლია, არაყიანი, ცამცამი.
კიდევ რა გაუკეთიდი, იცნი ლამაზა ქარღვანი.

—3—

რუსის მათუშკას უთხარით, მე რო გიბარე, რა ხქენი?
მაშინ კა ვიყავ, ქალო, შენ რო არაყით მათვერი,
გზის ძირში მინა დაღმალე, ზედ დაგეფარა მანდელი,
ქანჭახიანში გეძივა ჩემის ლურჯაის ნაფრენი.
შენ ფერებ მათუშკები ქალაქში დაღის რამთვენი.

უფრო ქალებმა იცოდნენ ასეთი ლექსების ლექსობა, სხვაც უბასუხებდა და გამოვიდოდა შუღლი. ქორწილი ხანდახან ჩხუბით იწყებოდა და ჩხუბითვე მთავრდებოდა. ქალის მაყრებს ამაყობას ვაჟის გვარეულები თუ მოუთმენდნენ, სოფლელები აღარ მოუთმენდნენ.

ქორწილის ღამეს თუ ძალიან დიდი შუღლი არ იყო, მაშინ ქორწილის წესების შესრულების შემდეგ, როცა დაითვრებოდნენ და დაიღლებოდნენ, ადგილობრივები გაიპატიებდნენ სტუმრებს თავ-თავიანთ სახლში, გაუმასპინძლებოდნენ და იქვე აძინებდნენ. უფრო ხშირად კი ღამე თუთრად გათენდებოდა სმაში, ან შუღლში; ახალუხალი კი მაინც ზალთან იყო და იქ ატარებდნენ დროს მხი-არულებაში.

მეორე დღეს, თუ ღამით შუღლი იყო, დილით ადრე ადგებოდნენ უფროსი კაცები და შუაგაცებად წავიდოდნენ. როგორც შერიგების წესი იყო, ისე შეარიგებდნენ ნაშუღლარებს. პატივდასადებს პატივს დასდებდნენ. თასმისაცემს თასს მისცემდნენ და სხვა. ბოლოს ყველა ხალხი თავს მოიყრიდა ქორწილში. საუბარი იყო წინა ღამის ამბებზე, სიმთვრალეზე, შუღლზე, ზოგიერთების ამყობაზე და სხვა. ბოლოს დაწყნარდებოდნენ და დაწყებდნენ სმას.

ამ სოფლის მცხოვრებთ ქორწილისათვის ყველას ჰქონდა არა-ყი გამზადებული. ზოგს მარტოს ჰქონდა გამოზდილი და მარტო ერთი ოჯახი დაპატიებდა მყოფთ, ზოგს კი ორ-სამ კომლს ჰქონდა ერთად და ისინი ერთად გაუმასპინძლებოდნენ სტუმრებს. მეორე დღეს დილიდანვე დაიწყებოდა სოფელში წევა: ერთი ოჯახიდან მეორეში აწევდნენ, მეორიდან მესამეში და ასე შემდეგ. ვინც და-პატიებდა, ის სულ შემოუვლიდა სოფელს და სადაც ვინ გასულ-გამოსული იყო, ყველას წამოიყვანდა, შინ მოუყვანელს არ დას-ტოვებდა არც ქალს და არც კაცს მყოფთაგანს, მასპინძელსაც აქ მოიყვანდა და თითო-ორიოლა თავის სოფელსაც გამოუჩვენებდა. ვინც დაპატიებდა, მარტო იქნებოდა თუ რამდენიმე, ყველანი ცდი-ლობდნენ კარგად გამასპინძლებას სტუმრებისათვის. თუ რამდენიმე კომლი იყო შეამხანაგებული, მათი დიასახლისები აწყვიტ შეაერ-თებდნენ ფქვილს, ყველს, ხორცს, გააკეთებდნენ გულს და ყვე-ლანი ერთიმეორის დახმარებით გამოაცხობდნენ ქადისკვრებს. შე-აერთებდნენ ერბოს, გაადნობდნენ ქვაბში და ტაბლებზე კეცუ-ლებთან ერთად ჯამებით დაუდგამდნენ.

მყოფთ რომ აწევდნენ, სახლში შესვლისას ყველა მათგანი იტ-ყოდა: „აშენდით, მასპინძელო, სალხინოიმც ნუ მაგეშლებით“. „დაშვენდით, მაგვიხვეით მშვიდობით, მშვიდობით თქვენ მასე-ლა, სტუმრებო“, — ეტყოდა მასპინძელი და მიიწვევდა უფროსო-ბის მიხედვით სკამზე. სკამზე დასხდომის დროს დიდი ბრძოლა იმართებოდა: არა შენ წამოდი სათავეში საუფროსო სკამზე და

არა შენაო. როგორც იქნებოდა შეთანხმდებოდნენ და უფროსობის მიხედვით დასხდებოდნენ. მასპინძელი ჩამოიღებდა კედელზე ბეჭედი რით შეკიდებულ სამფეხა ტაბლას, მიიტანდა, დადგამდა საუფროსო სკამზე მსხდარი სტუმრების წინ და იტყოდა: „ღმერთო, კარგად გვიყოფი ეე კეებ სტუმრები, ნუ მაგვიშლი ამეების მშვიდობით სტუმრობას“. სტუმრები კი იტყოდნენ: „ღმერთო დალოცვილო, უშველი მასპინძლებს, სახლ აუშენი, მიეც ბარაქაი, სალხინოს სუფრას ნუ მაუშლი“. ამის შემდეგ დიაცები დამზადებულ კეცეულებს მისცემდნენ და მასპინძელი კაცები ყველას ამ ტაბლაზე დააწყობდნენ. მოიტანდნენ არაყით სავსე ჭურჭლებსაც და დადგამდნენ ტაბლის გვერდზე. მასპინძელი არაყს გასინჯავდა ყველა ჭურჭლებში, ბოლოს ერთ-ერთ ჭურჭელს აიღებდა ხელში, დაასხამდა ყანწებში და დაურიგებდა სათავიდან მოყოლებით სტუმრებს და უფროს მასპინძლებსაც მათთან ერთად. არაყის დასხმავზე და ყანწების ხელში დაქერავზე ყველანი ქუდებს მოიხდიდნენ, ქუდს ზოგი თავის მუხლზე ჩამოიცვამდა, ზოგი კი დადებდა ისეთ ადგილზე, რომ არ დაკარგვოდა. მასპინძელი ერთ ყანწს თვითონ დაიჭერდა ხელში, მყოლები ამ დროს ყველანი ისხდნენ, მასპინძლები და მისი მოგვარეები კი ყველანი იდგნენ ფეხზე, გარდა უფროსებისა. ფეხზე ადგებოდა ის უფროსი მასპინძელი, რომელსაც ეტყოდნენ: „ადგი, ე ტაბლასა -დ სასმელს შანდობ უთხარ“. ის ადგებოდა ყანწით ხელში და იტყოდა: „ღმერთო, დიდება შენდა, ღმერთო, მადლი შენდა, ღმერთო, შენგან გაჩენილი-ი ცაი-დ ქვეყანა. შენგან გაჩენილი-ი ქალის თხოვაი -დ გათხოებაი. ღმერთო, კარგა გვიყოფი ეე კეებ სტუმრები. დალოცვილო ღმერთო, დღეს ქალის მყოლებო არიანა -დ ხვალ ზლის მყოლებ-ი ქნენი. ეს სასმელი, ხთისა კვირაის სადიდებელი ას, ეს ხთისა კვირაის დადებითა, ჩემი სიტყვის მავსენებით, ხთის წესით, ღღლის წესით (ხევესურეთში ზოგნი იტყოდნენ: ღღლის წესით და ზოგი მღღლის წესით. ზოგი—იერუმსალეთის ნათლით, ზოგი კი ამბობდა: ალამ-სალამის ნათლით) ალამ-სალამის ნათლით, ქრისტეს გარიგებით, მანდაურის წესითა, სამართლით, სააქაოს ნათქვამ თუ საიქიოს მიდიოდას, წესი სამართალ იცვას, სულს შანდობა მიუდიოდას, ამ ჩვენს სოფელსა -დ ჩვენების სტუმრების სოფელს რანიც წლეულ წელს დააკლდეს, იმათ შაუნდნას ეს ტაბლაიც, სასმელიც, დავსებულ ყანწებიც. ცოტაიმც დიდად ეჩვენებს, რიოშიმც წმიდად, ფერუქცეველად, წაუქცეველად, ეემ სითბოთა სინათლით, შაუნდნას ღმერ-

თმა; ეს სტუმრებ კარგად გვიმყოფას“. ამ სიტყვებს რომ დაამთავრებდა, ყველანი იტყოდნენ: „შაუნდნას ღმერთმ, მათე მარას პინძლებს ბარაქა მაგცასთ, სალხინო ნუ მაგიშალასთ“. ამ დროს წამოიძახებდა ვინმე: „შანდობა ხუცესს“. ამას ვინც პირველი დაიძახებდა, ყანწი, რომელიც ტაბლის დამლოცავს ეჭირა, შანდობის დამძახებელს ეკუთვნოდა. ის დაილოცავდა და დაღევდა, მეორეს აავსებდა და ტაბლის დამლოცავს მისცემდა. ის მეორედ დაილოცებოდა: „სტუმრებო, თქვენ თავ დაგვილოცას ღმერთმ, თქვენ მშვიდობით სტუმროვა ნუ მაგვიშალას ლხინსა, ქორწილში. დღეს ქალის მყოლნი ხართა, ხვალ ზღის მყოლნი გქნნასთ. შაუნდნას აღნა ავმარას ეს ტაბლი, სასმელ კი, ვისადაც შანდობა უთხარით. მანდილოსნებო, გაგახარნასთ, აეს ნუ რას შავასწვრნასთ კაის მეტს“. ასე დააბოლოებდა და დაღევდა მასპინძელი. მერე სტუმრებიც დაილოცებოდნენ: „მასპინძლებო, ღმერთმ ავაშენნასთ, ბარაქა მაგცასთ, სალხინო-სამშვიდობო სასმელ ნუ მაგიშალასთ. მყოლებო, თქვენაც დაგლოცნასთ, გადღეგქელნასთ, კლოვ ზღის მყოლნი გქნნასთ. მანდილოსნებო, გაგახარნასთ, მზის საფიცრებ გიცოცხლასთ. თქვენ ბარაქა მაგცასთა, იმათ ქვე შაუნდნას, ვისადაც დალოცეთ“. ასე ყველანი მოაყოლებდნენ და დაღევდნენ. სმას რომ მორჩებოდნენ, ხალხი ისევ დალაგდებოდა. დაუწყობდნენ წინ ფიცრებს და დალოცვილი ტაბლიდან გადაუღებდნენ კეცეულებს. ერთ-ერთი მასპინძელი კეცეულებს დასჭირდა „ნაწვრეთებად“. მერე აიღებდნენ და თითო ნაწვრეთს ხელში მისცემდნენ ყველას და ეტყოდნენ: „ახვლიჩეთა პურ, ახვლიჩეთ“. სტუმრები ჯერ პურს არ შეჭამდნენ, ფეხზე მდგომ მასპინძლებს ეტყოდნენ: „დასხეთა თქვენაც, დასხეთ, ჩვენის გულისად რა ფეგზე დგომა გინდათ“. მასპინძლები დაჯდომაზე უარს იტყოდნენ: „ერთ ფეგზე მდგომი ჯალაფთაც უნდაო“, თქვენზე უკეთესი ჩვენ ვინ მოგვივა, რომ თქვენ ფეხზე არ დაგიდგეთო. ბევრი ბრძოლის შემდეგ სტუმრები თავის გვერდზე დაისვამდნენ რამდენიმე უფროს მასპინძელს, უმცროსები კი მაინც არ დასხდებოდნენ, ფეხზე იდგნენ სტუმრების პატივსაცემად. მასპინძელი, ვინც დაჯდებოდა, სტუმრებს ეტყოდა: „გეთაყვანებით, ვაყებო“. „ღმერთს, შენს სალოცავს!“, — ეტყოდნენ სტუმრები. სტუმრები უფროს მასპინძლებს იმასაც სთხოვდნენ — ქულები დაიხურეთო, მაგრამ ისინი აღარ გაუგონებდნენ: ქუდს ღმერთს ვუხდითო, ეტყოდნენ, სტუმრები ხართ, თქვენთან პურის ჭამაში ღმერთს ვახსენებთ და ქუდს როგორ დავიხურავთო. მერე სტუმრები, ნაწვრეთს წევრს მოსტეხდნენ, დაი-

ქერდნენ მარჯვენა ხელში და იტყოდნენ: „ღმერთო, უშველი მასპინძლებს, სახლ აუშენი, ბარაქა მიეც, კარგა უმყოფ ე მასუბრალები“. უდღეგძელი მყოლებიც, გაახარი, გაალალი დიასახლისებიც, ნუ დაუღევ სახლისა კელის ბარაქას“. ამის შემდეგ დაიწყებდნენ ჭამას. ფეხზე მდგომი მასპინძლები ასმევდნენ არაყს. ზოგი სტუმარი მასპინძელს შეაქცევდა არაყს, მოტანილ ყანწს უკან დაუბრუნებდა და ეტყოდა: „სახლნ ვ-სამ დაეწვენესაოდ — ზელნ ვერ დაეთბნესავ, აპალე, კაცო, შენაცალ შასვი, ჩვენ მთვრლები ორთა -დ, შენ ფხიზელი, შასვი, შასვი ჩვენს გუნებასად მადი“. მასპინძელი დათანხმდებოდა: ვინც ყანწი შეაქცია, იმას აღღებრძლებდა და დაღევდა, მერე თვითონ აუფსებდა ყანწს და დაღვევინებდა სტუმარს, იმართებოდა ძალდატანებით სმა, ხეცურები სმის დროს ძალიან ცოტას ჭამდნენ, ტაბლა იღვა კი, მაგრამ დიდ ყურადღებას არავენ აქცევდა. უმრავლესობა ფეხზე იღვა. აქვე იმართებოდა ფშაურ კილოზე მღერა. მღეროდნენ ყველანაირ სიმღერებს: საგმირო, სატრფიალო, სახტუმარო და სხვ. მაგალითად, ასეთს:

აქითა კვირიწმიდამდინ, კაცო, რამოდენ შორია;
საკანთიელო კაცია ჩემ მეზობელი ქორია,
ტრედის საჯოცლად წავედით, საფერკედ გვეყანდა ჯორია,
ვეიშარეს კვირიწმიდლებმა, უარე თორღვას ცოლია.
ჩვენც კვირიწმიდელთ ციხესა კარგა დაურთით ზომია,
მეორეს დილას შავხენე, წვერში ამაზდის ბოლია.
მითხრეს საჩივრად მღიან ბეწინაის შვილნ ორნია.
მე ვგენ არ მიჩივლებენ, მაკეთებ ორთ მგონია,
არცარა შორიელნი ორთ, მაგათ დისწულ მყავ ცოლია.

ასეთ სიმღერებს მღეროდა ორი, ან სამი კაცი; ამ დროს მეორე ჯგუფი სხვა სიმღერას მღეროდა, მესამე და მეოთხე — სხვას. ისე რომ, ველარ გაარჩევდით, ვინ რას მღეროდა, ერთიმეორეს ეუტრს არ უგდებდნენ. ამ მღერა-ყრიამულისაგან აღარაფერი ისმოდა, ხმამალა ყვირილი იყო საჭირო, თორემ ამ ალიაქითში ერთიმეორეს ვერაფერს აგონებდნენ. ბოლოს ტაბლასაც აუმატებდნენ, ყველანი ფეხზე აღგებოდნენ და ზედამდეგებს ეტყოდნენ: „ველ-ფეკი მტერზე მაგაჯმარასთ 'შორიელზე, ზედამდეგებო“. მერე ზედამდეგებსაც ჩვეულებრივი წესით დასვამდნენ და მოუტანდნენ ტაბლას. ამათი პურისჭამაც გათავდებოდა. უკანასკნელი ჭურჭელი რომ გამოიცლებოდა, მასპინძელი წამოაპირქვავებდა და იტყოდა: „აი, დაგეხარასთ მტერი! ცოტას მთასავ ცოტა ნამ მაზღი-

სავ, იციან“. ხალხი უპასუხებდა: „სახლ აგიშენასთ ღმერთმ, რაქა მაგცასთ, ცოტა ნამ აღარ იყვ, ბევრ იყვა-დ ძალიანაც ვერენით: ვანა არ ეტყობის ამ ჩვენს ალიაქოთს“. ბოლოს, ვისაც ყანწები შერჩებოდა ხელთ, გამოცლიდნენ და იტყოდნენ: „მასპინძლებო, ბარაქა მაგცასთ ღმერთმ, სახლებ აგიშენასთ, შავსეი თქვენის გამარჯვებისა. დაიხურეთ ქულები“. სხვები ეტყოდნენ: „ყანწი ჩამაიყარი, მემრ დავიხურავთ ქულებს“. ბოლოს ყანწს ჩამოართმევდნენ და ეტყოდნენ: „ღმერთმა გაამას, ალალი ქნას“. „ღმერთმა თქვენ კა მაამას“ — ეტყოდა ისიც და ქულებსაც დაიხურავდნენ. მერე მასპინძელი სთხოვდა, ცოტახანს დამსხდარიყვნენ და ემხიარულათ. ერთ-ერთ ახალგაზრდას ფანდურს მიცემდნენ და სთხოვდნენ — ესა და ეს ლექსი გვილექსეო, რადგან აქ ხნიერი ხალხი იყო, ამიტომ მეღექსე იღექსებდა ისეთს ლექსს, რომ ძველი ხალხის ქება ყოფილიყო შიგ.

სადაც მყოლები იყვნენ დაპატიებულნი. უეჭველად ახალზალსაც აქ მოიყვანდნენ; მას თან მყოლი ქალებიც ახლდნენ და ადვილობრივი ქალებიც თავს არ ანებებდნენ. ზალი იქ ვერ გამოჩნდებოდა, სადაც უფროსი კაცები იყვნენ. იგი მათ მუდამ ემალებოდა, კაცები თუ სამყოფოზე იყვნენ, ის საძროხეზე იქნებოდა; ამიტომ იყო, რომ უფროსი კაცები სმის გათავების შემდეგ დიდხანს აღარ დასხდებოდნენ. ისინი რომ წავიდოდნენ, ზალს მერე „გადმოაჯდენდნენ“. ახალუხალი რჩებოდა და იმართებოდა ლხინი. ზალის დაჯდომა შეიძლებოდა თავისუფლად, ოღონდ ფეხზე ადგებოდა მაშინ, თუ ვინმე გარეთ გავიდოდა, ან შემოვიდოდა, ან თუ თამაშობას დაიწყებდნენ, თამაშობის დროსაც ზალი სულ ფეხზე იდგა.

ერთ სახლში რომ მოთავდებოდა სმა და ლხინი, მერე მეორე დაიწყებდა სტუმრების წევას.

ამ სოფელში სტუმრობის დროსაც ხშირად ხდებოდა შუღლი, რადგან მთვრალი ხალხი იყო. მასპინძელი სტუმარს დაიცავდა, თუ მას აქაური ვინმე გააჯავრებდა; თუ სტუმრები ერთიმეორეს გააჯავრებდნენ, მაშინ მასპინძელი არც ერთს მიექომაგებოდა და არც მეორეს.

თუ ვინმე ერთ-ერთ კაცთან მივიდა სოფელში სტუმრად და ამავე სოფელში სხვა ოჯახში ქორწილი იყო, ქორწილის პატრონი სტუმარს დაპატიებდა. ამ სტუმრის მასპინძელი ეტყოდა: „იქ რო წამაივინდას, ვაი თუ გააჯავრას ვინა-დ ხათაბალაში რაში გაეხვიოს; ან ამას რა ვინ დახკრას, ხო მიაც სიკვდილ მინდ მაშინა-დ არც იმის

გამჯავრეს გაუშობ უჭრელს“. მაწევარი ეტყოდა: „არავინ ას ამის გამჯავრე იქ. თუ ეს არას დალევსა, ტყუილად ვინ გააჯავრებდა მე რასალ გავაკეთებ მაშინ. ეს კაცი რაკელც შენ სტუმარი ას, ისრაფ ჩემ სტუმარ იქნების, ჩემს სახლში რო ვინ გააჯავრას“. ასეთი საუბრის შემდეგ სტუმარს მაინც წაიყვანდა და იქ თუ შულღს ვინმე აუტეხდა, პირველი მასპინძელიც და მეორეც მას მიემზრობდნენ.

ერთხელ არხოტში ასეთი სტუმარი შემოაკვდათ, რამაც მკვლელს და მასპინძელს შორის დიდი მტრობა გამოიწვია. შუაჯაცები რომ დროზე არ მიშველებოდნენ, მასპინძელი მოკლავდა თავის სტუმარის მკვლელს. ეს ამბავი შემდეგნაირად მოხდა: ერთი ქისტი, სახელად ანძორა, მოუვიდა სტუმრად სოფელ ამლაში მცხოვრებ მარაიზძე წიკლაურს, ეს ქისტი მარაიზძესი კარგი მეგობარი იყო და მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ ერთიმეორესთან. მარაიზძე არხოტში თვალსაჩინო კაცი იყო და ქისტიც სახელგანთქმული ვაჟკაცი. როცა ანძორა მოუვიდა მარაიზძეს, ამ დროს სოფელ ახიელში მინდია ოჩიაურს ჰქონია ქორწილი და მარაიზძესთან მოსული ქისტი დაპატიყეს. მოპატიყეს მარაიზძემ უთხრა: „მე უკაცურ კაცი ორ/ (უკაცური: გვარში რომ ბევრი ხალხი არ ჰყავს), არაად წამავ იქ. ჩემ სტუმარ რო იქ წამავიდასა, გააჯავრას ვინ, ერთ კაცი ორ, ან სიკვდილ მინდა ან მკვლა ჩემის სტუმრის გამჯავრისა, აბა ვინ მყავ მე, ან მე ვინ დამიდგების გვერდია ან ჩემს სტუმარს“. მაწევარმა უთხრა: „ანძორა შენ სტუმარ-ი -ასა, ჩვენთან რო წამავ ჩვენიც სტუმარ იქნების, ამის გაჯავრება ჩვენ სირცხვილ უფრო იქნების, მანამ შენი, იმით რო ჩვენს სახლში იქნების“. მაწევარმა მარაიზძეც აწივა, მაგრამ მას დრო არ ჰქონდა და ვერ წავიდა, ანძორა კი წაიყვანა. უტეხო სტუმარს ყველანი კარგად შეხედნენ და პატივისცემით ეპყრობოდნენ. ხალხი როცა დაითრო (ქისტი არაყს არ სვამდა როგორც მაჰმადიანი და თავისი რჯულის წინააღმდეგ ცოტა ლუღს მაინც სვამდა), ქისტს საჭიდაოდ გადაეკიდა ერთი თავმომწონე ვაჟკაცი, ოჩიაურების გვარიდან, სახელად უა. ჭიდაობა არც ქისტების საქმეა და არც ხევსურებისა, მაგრამ ქისტი რომ ძალიან ლამაზი და წარმოსადეგი ვაჟკაცი იყო და უსაც თავი მოსწონდა, გადაეკიდა — უნდა მეჭიდო და გვიგო რა ღონის კაცი ხარო. ქისტი არ ეჭიდებოდა, მაგრამ უა მაინც არ მოეშვა და დაუწყო ცმაცვა. ქისტი გამწარდა, უას ხელი მოაგლო, შემოიქნია, შემოჰკრა იქ აგებულ ქურთს (ქურთი: წივა, ხევსურებმა კოშკების მსგავსად იცოდნენ მისი აგება), გადაინგრა ქურ-

თის კომპიკ და უაც დაბლა გადავარდა. ამ დროს აქ ბევრი სახლში იყო, ქალებიც კი იყვნენ და უას ძალიან შერცხვა. რომ წამოდგა, შიშველი ხანჯალი წამოიყოლა და ანძორას ლეიძლში ჩასცა. ამ დროს აქ იყო ანძორას მეგობრის, მარაიზძის, და მზია. ის რომ ხევესურულ ქალურ ხათრიანობის წესებს არ გაეჩერებინა, ან იარალი შერჩომოდა რამე, აქვე მოკლავდა მისი ძმის სტუმრის მკვლელს. უამაც თავისი დანაშაული იგრძნო, დაინახა მარაიზძის და მზია და მოშორდა იქიდან.

უა ახლო მოგვარე იყო იმისი, ვის სახლშიც ანძორა მოკვდა, მაგრამ მასპინძელმა მინდიაშაც თოფს მოავლო ხელი უას მოსაკლავად. ანძორა კიდევ ცოცხალი იყო, მარაიზძის და მზია მტირალი ნახა, მწარედ ჩაიცინა და უთხრა: ჩემო დაო, მე ტირილი არ მინდა, ახია ჩემთვის, მივენდე და უიარალო მოვეკვლევი, მარაიზძეს უთხარი: „უიარალო მომკლესო“. ამ დროს ქისტს თურმე ხანჯალი არ ჰქონოდა წელზე. მარაიზძემ რომ გაიგო, მაშინვე აისხა თოფ-იარალი და უას დაეძებდა მოსაკლავად. ბოლოს უა ქისტებს შეურიგდა და თავისი მოგვარეების დახმარებით სამოცი ძროხა მისცა „თავ-სისხლში“, მარაიზძეს კი „სასტუმრო“ ხუთი ძროხა მისცა.

ასეთი მრავალი მაგალითი იყო სტუმრის დაცვისა; ხშირი იყო სტუმრის გულისათვის ხანჯლით კაცის დაჭრა და სხვა.

მყოლებს თითქმის სოფლის ყველა ოჯახში დაპატიებდნენ და პატივს სცემდნენ. იქამდე მივიდოდა საქმე, რომ ძალდატანებით საშმლის სმას ველარ უძლებდნენ და ზოგს ვის ოჯახში ეძინა და ზოგს ვისაში. მაგრამ ვინც ერთი ოჯახიდან მეორეში გაიპატიებდა, ის ყველას მონახავდა, გააღვიძებდა და მოიყვანდა შინ. ერთი მასპინძლიდან მეორისაკენ რომ მიდიოდნენ, გზადაგზა სულ მღეროდნენ — მოიგონებდნენ სახუმაროდ ნათქვამ ლექსებს, როცა სიცილის გუნებაზე იყვნენ. მაგალითად:

მე და გიგუს ცხვრობაი გოქვ, პირშემდ დაურიალეთა,
ქოთანს-ბეჭეთ ამავედით, მავაყოლებთ ტყიანებსა,
ჩამაჩინდა კულ-ბაწარი, ცხვარი დამთხვა, გრიალებსა.
გიგუმ დაიწყა ტირილი, ქალებს შალგავ თმიანებსა.
დობანჩუას ჯელ მავიკარ, —ყმაწვილ მავაჰკვიანებსა!
ვაცუნებ ეუზნების, შინ წავიდათ, იარეთა,
თორე მავა კულბაწარი, კიდე დავგატრიალებსა.
ჩვენ პატრონებ ვერ დახველვენ ჩვენებს თავებს რქიანებსა.

მყოლები რომ სოფელში დაჰყავდათ, ნეფეც მათთან ერთად დადიოდა, მას მყოლებთან ახლა უკვე კარგი განწყობილება ჰქონდა და აღარ ეშარებოდნენ, თუ თავიდან შულლს არ შეიყოლებდნენ. მეორე და მესამე დღეს მყოლნი ნეფეს ისე პატივს სცემდნენ, რომ სადაც თვითონ იქნებოდნენ დაპატიყებული, სიძესაც მაშინვე იქ მოიკითხავდნენ და მოაყვანინებდნენ. ხანდახან კი იცოდნენ სახუმაროდ შემღერება სიძისათვის; მაგალითად:

ჩემს სიძეს ბავას უთხარით, შეთე არ დაშინასა,
გზაში არცად შაეყარას, არცად ტკიცას, ატირასა.
თან იყოლნას იარაღნი, ფარა არცად გაწირასა.
ძოლან ღამით ჩამაეგლა, დაეშავა მაშინაცა.
ამაგის მღლექსებელი, შიბუს მიოლ ხვალ-დილასა,
ჩიჭვ თუ ვერ დავაყირავე, აღარ მაოლ სამს კვირასა.

ხანდახან სიძე სამაგიერო ლექსს ან შემღერებდა ცოლეულებს, ან ფანდურზე ილექსებდა; მაგალითად:

შაყრილან ერავენელები, რა ჩაგარს პირზე დადგესა,
კარში გასავალ აღარ მაქვ, ვგრ ცუდად გამაძაგესა.
მე თუ კაი კაც არ ვიყავ, გაბურთ ქალ რაად მამცესა,
ჯერ ქალი მამცეს ღამაში, თოფიც ზედ გამისართესა.
შენ კი დიაცის გულისად ახიელ იჯედ სამ თვესა,
შენ დიაცს ემალებოდი, სხვან აკეთებდეს საქმესა.
შენ რო შვილი გყავ გაგაო, მაგას კაცის ფერ არ ზძესა,
ძუნძულთ ბეკიას ვაფერებ, კაცმ რომ უყურას სახესა.
გმირს შალგავ წინი ჟმისასა, თეთრაულთ ციხის ამგესა,
მე ხისას გაგიკეთებდით აგეთას კაცის ნაშენსა.
ქალ ჩემდ რო თქვენ არ მაგეცათ, სხვებიც წინავ მზას მყენდესა,
მყარაულობდეს გზაშია, ბოთლაებს მამიტანდესა,
წვესურის ხათიაები არც თქვენებს ქალებს ღვანდესა.

ქალები და ზალი როცა ახალუხალთან იყვნენ და უფროსებიდან იქ არავინ იყო, ასეთს ლექსებს ილექსებდნენ:

ვაპირობ გაკახებებსა, დაწუნებსა ქმრისასა,
ფშავლის ქალობას ვაპირობ, გვერდზე გადაწუნას თმისასა,
წაულ გუდამაყრელსა, პატრონს ბევრაის ცხერისასა.
შამაგილაღვთ სიძესა, შამთეთრებელსა მთისასა.

ხანდახან თავისი მყოლები ახალზალსაც ულექსებდნენ სახუმარო ლექსებს; მაგალითად:

აბეჩანა ბერდელაო, საარხვატოდ გაღბიბინდი,
რა კარგუა ქალა იყავ, აეხლად კი გახქითირდი,

ბევრ სიძველეს რად გვინდოდა, რადარ ახლებს შახპირდიდი, ამაგასთან ჯვარს დაგწერენ, ერთხან მაშინ შახფრინდიდი.

ასეთი ამბებით გავივლიდა მეორე დღე და ღამეც, სმით და მხიარულობით. მეორე ღამეს სტუმრები ისევ გაფანტულად იქნებოდნენ — ზოგს სად ეძინა და ზოგს სად. ვინც სიმთვრალეს გადარჩებოდა და ფეხზე იყო, თავს მოიყრიდნენ ნეფის ოჯახში, აქ სოფლის ახალუხალიც შობილია და იმართებოდა ღვინო; ახალუხალს ისეთი ადგილი ექნებოდა არჩეული, სადაც ზღისათვის სახათრო ხნიერი კაცები არ შემოვიდოდნენ და იგი მათთან თავისუფლად იქნებოდა. თუ უფროსი ვინმე იყო, ისინი ცალკე იხდნენ და სვამდნენ, ბევრი ღვინის და მხიარულობის შემდეგ ზოგები წავიდ-წამოვიდოდნენ, ზოგი ქალ-ვაყები კი ერთად დაიძინებდნენ. ზალიც ერთ-ერთ ქმრეულთან დაიძინებდა. ნეფესთან კი ვინმე მყოლთაგანი, ცოლისდად კუთვნილი ქალი, დაწვებოდა. მესამე დღეს მყოლები წასვლას დააპირებდნენ. წინა დღეს მასპინძელი ერთს ან ორ საკლავს დაკლავდა და ამ ხორცის ტაბლას ერთხელ როდისმე აქამდენ დაუდგამდნენ. ახლაც ამავე ხორცისაგან მოხარშული ყაურმით გაუმასპინძლებდოდნენ. მასპინძელი ბევრს სთხოვდა, მაგრამ მყოლები გაემზადებოდნენ წასასვლელად, ცხენებს მოაყვანიებდნენ და გაემგზავრებოდნენ. წასვლისას ჩვეულებრივად „ჯვარს დასწერდნენ“ და გადავიდოდნენ ბანიდან. მასპინძელი გამოაყოლებდა ლუდს, არაყს. აქაც ხშირი იყო შუღლი. შეიძლება მყოლს ვინმემ რამე აწყენინა და მასპინძლის ხათრით მოითმინა, ან მყოლმა ვისმე აწყენინა. უფრო მყოლებმა იცოდნენ წყენის შენახვა და წასვლის დროს მას შემოკრავდნენ სილას. ვინც აწყენინებდა. მოხდებოდა ჩხუბი, მასპინძლებიც ჩაერეოდნენ და რამდენიმე კაცი დასისხლიანდებოდა. ხანდახან კი ძალიან მშვიდობიანად გაემგზავრებოდნენ და პატვიცცმაც ბევრი გაჰყვებოდათ სოფლელებისაგან მყოლთ. ქალის ძმა ან ბიძაშვილი ვაჟის პატრონს ეტყოდა: ჩვენ ამა და ამ დღისათვის მოვემზადებით, ეგ ქალი წამოაყვანეთ და მყოლებიც გამოაყოლეთო. თუ ვინმე ძალიან გულთ უნდოდა, რომ მათ ქორწილში მისულიყო, თვითონ აწვედა ახლავე. ეტყოდა: ამა და ამ დღეს ჩემს დას წამოიყვანენ და შენ აუცილებლივ წამოდიო, დანარჩენი მყოლების გამოყოლება თვით ქალის საქმეაო. ვადას დაუდებდნენ დაახლოებით ერთ კვირამდინ, რომ ქალის მამისახლს ლუდის და არაყის მომზადება მოესწროთ. ბოლოს მყოლები გამოემშვიდობებოდნენ და წავიდოდნენ. მასპინ-

ძელი კიდევ შორამდინ მიჰყვებოდა და ასმევდა ლულ-არაყს. მყოფი მყოფთ ქინთებიოც გაატანდა საგზაოდ, აგრეთვე ქალის შშობ-ლებს გაუგზავნიდა ლულს.

ზალი ქმრის ოჯახში ერთ კვირამდინ დარჩებოდა, ეხმარებოდა შინაურ საქმიანობაში და გამვლელ-გამომვლელს პატივსაცემად ფეხზე აუდგებოდა. დედამთილს პირველად არა, მაგრამ ორ-სამ დღეში ხმასაც გასცემდა და არც ემალებოდა. მამამთილს და თავის ქმარს კი ემალებოდა; სადაც ისინი იქნებოდნენ, მათ თვალწინ არ გამოჩნდებოდა, ემალებოდა აგრეთვე თავის ქმრის ბიძას თუ ის ხნიერი იყო და ქმრის მოგვარე უფროს კაცებსაც.

ერთი კვირის შემდეგ დანიშნული დღისათვის ქალი მოიმზადებდა მყოფებს; ერთი ქალი ვინმე გაჰყვებოდა, შემოუვლიდნენ სოფელს და ყველა ახალგაზრდა ქალ-ვაჟს და ზოგს ხნიერსაც დაპატიებდა მყოფად. ხნიერ ხალხს ზალი თვითონ არ ელაპარაკებოდა, იმის მაგიერ ელაპარაკებოდა გამყოლი ქალი. წვეის დროს ზალი ეტყოდა გამყოლ ქალს ნელი ხმით და ის გადასცემდა უფროს კაცს ზღის სიტყვებს. ზღისათვის გაყოლა მყოფად ყველას შეეძლო. ქმრის ოჯახი დაამზადებდა ბლომად არაყს, ჩაასხამდნენ ქინთებში, მყოფებიც მოემზადებოდნენ და დანიშნულ დღეს გაემგზავრებოდნენ ქალის მამისახლისაკენ ქორწილში. ზალიც, რა თქმა უნდა, მათთან ერთად მიდიოდა ქმრის ოჯახიდან.

ზღის მყოფნი ხალისიანად იყვნენ, მაგრამ ისეთ სითამამეს მაინც ვერ იჩენდნენ, რადგან ქალის პატრონი უფრო მაღლა იჭერდა თავს — ქალი მოგვეციო. ქალის მყოფნი ამყოფდნენ და ხატრს არავის არ უწევდნენ — ჩვენ ქალი მოგვეციო და მისი მყოფნი ვართო. ზღის მყოფნი გზადაგზა სახუმარო ლექსებს მღეროდნენ. მაგ., ხევსურეთში ორი ქალი იყო არაქალური ქცევისა, ქაჯია და ქერქა. ქაჯია იპარავდა ცხენებს, ხოლო ქერქა ხევსურებს მოუწოდებდა: მოიყარეთ თავი, მე წინ გაგიძღვებით და ქისტეთი დავლაშქროთო. ხევსურები მათზე ხშირად იციროდნენ და ლექსებსაც ეუბნებოდნენ. ამ ლექსებს ასეთ მხიარულ დროს მღეროდნენ, ან ლექსობდნენ. მაგალითად:

იქახე გაეყაურო, როსაც აგიღებ ჳელჩია,
ცუღებ გავიგი ამბებში, რა ძნელი გასაგებია.
მითხრეს ქაჯია, ქერქაი ორნიე ერთუცის მკრებია,
ბუნტოჩიოხა დაიწყეს, მიძრეს და მაძრეს ზღვებია.
გულჩი იფიქრებს ქერქაი: მითხოს ჳარს გაუძღვებია!
ქაჯია ზაფხულს მაელის—ვისრა ცხენს გადაეყვდებია.
ჩემო ძმობილო ქაჯიავე, კაცთ ენას რაად ხეებებია?

აღვიძო, არხოტ წამედ, საჩუქრით აივსებია!
ერთ ღამე მთაზე ათენე, დილისად გამსცხებია!
მარტოს სიარულ რად გინდა, მეც გვერდი დაგიდგებია.
ვერაინ იტყვის აუგსა, კარგ ვიყავ სიახლესია,
არცარა ბერი ახლა ორ, კიდევაც გამავდგებია.
ძოლანდელს კვირას გადავდეგ ოცდამეშვიდეს წელსია.
გავღმართავ ცის მაშინასა, ჰაერზედ გამავხტებია.
მაშინ მტერ რასად დამაკლებს, მე რახან ვიყვა ზეთია.

ეს ქალები ბუდე-ხევსურეთიდან იყვნენ. ლექსი გამოუთქვამს არხოტიონს, უფრო მათ იცოდნენ ასეთი სახუმარო ლექსების თქმა.

ზღის მყოფნი როცა მიუახლოვდებოდნენ ზღის მამის სოფელს, წინამძღვარს არ გაგზავნიდნენ, პირდაპირ შეხვდებოდნენ სოფლის მოშორებით ჩვეულებრივად ლუღ-არაყით. ზალს აქაც თავის სოფლის ქალები მოეგებებოდნენ, ეკითხებოდნენ: როგორ იყავ, ხომ არ შეწუხდი, როგორი ხალხი იყო და სხვა. ისიც უყვებოდა იქაურ ამბებს და ხალხზე თავის შთაბეჭდილებებს. ხშირად იტყოდნენ: „ხალხ კი არ იყვ ცუდი, კან კაცნ იყვენს, ნამუსიანნი, მაგრამ მე სხვაკან მაინც ვერცად გავისვენებ თავის სოფლის იქით. დაილოცას თავის სოფელი, ღმერთს ევსეთა არა გაუჩენავ, რო თავის სოფელი-დ თავის სახლი-ას ქალისადა-დ თავის მამისახლი, კაცნი“. (მამისახლი — მამის მოგვარე ხალხი, ძმა, ბიძაშვილები). როგორც ვაყის ქორწილის წესები აღწვერეთ, ყველაფერი ისე სრულდებოდა, ოღონდ, როგორც ზემოთ ვთქვით, ზღის მყოფნი ისე თამამად არ იქცეოდნენ, როგორც ქალის მყოფნი. ისინი ადვილად არ იშულლებდნენ, მასპინძლის ხატრით ბევრს მოითმენდნენ.

ქალი რომ მამისახლში მოვიდოდა, აქ უფრო მეტ პატივს სცემდა თავის მყოფ ქმრეულებს და ქმრისდა-ქალებს. სულ ფეხზე იდგა, ლუღს და არაყს ასმევდა, სხვა წვრილმანი მომსახურებისათვის მზად იყო — ფეხსაცმელის გახდა, თათების მიცემა და ჩაცმა, პირის დაბანისას წყლის დასხმა და სხვა. ახალგაზრდებს ქალებთანაც უელჩებდა. მღერა-თამაშობა და ლექსობა აქაც იცოდნენ. ქმრეულები ზალს აქაც ლუღს ან არაყს მიუტანდნენ მოსაკითხად ჩვეულებრივი წესით. დანარჩენი წესები სრულდებოდა ისე, როგორც იყო ვაყის ქორწილში. ბოლოს გამართულ სტუმრებს მთელი სოფელი გააცილებდა ლუღის და არაყის სმით და სტუმრის გამართვის ყველა წესით.

„სასიძოდ მისვლა“ იცოდნენ ქორწილის შემდეგ. ქორწილის შემდეგაც შეიძლება სასიძოდ არ წასულიყო სიძე, ვიდრე ცოლს სამულამოდ არ მოეყვანდა. მაინც კი სიძე ვალდებული იყო, ამ ხანებში გამოეწურა კარგი არაყი, ერთი ვინმე თავის ძმა-ბიძაშვილებიდან გაეყოლებინა და წასულიყო ცოლეულთას. ხევსურმა ახალგაზრდებმა ამისთანა სტუმრობაში მორცხვობა იცოდნენ და ეზარებოდათ წასვლა, მაგრამ წესს ვინ გადაუხვევდა და ერთხელაც იქნებოდა სიძეს უნდა შეესრულებინა თავისი მოვალეობა. სიძე ამზადებდა რაც შეიძლება კარგ არაყს, რომ არ შერცხვენილიყო. ამ საქმეში ეხმარებოდნენ თავისი ოჯახის წევრებიც. ბოლოს ერთ-ერთი ძმა-ბიძაშვილის ან მოგვარის თანხლებით მივიდოდა ცოლეულთას. თავისი გვარიდან შეიძლება გაჰყოლოდა რომელიმე ახალგაზრდა ვაჟი, ანდა შეიძლება ქალიც. წავიდოდნენ და მივიდოდნენ ცოლეულთა ერთ-ერთ მახლობელ ოჯახში. იმ ოჯახის წევრებს ბანიდან დაუძახებდნენ ჩვეულებრივად. მასპინძელი თავის ოჯახის წევრებით გამოეგებებოდა და მოსულებს ჩვეულებრივი მშვიდობა-ამბავის კითხვით შეხვდებოდნენ. სიძესაც და იმის მომყოლ ამხანაგსაც მასპინძლები შინ შეიპატიებდნენ.

სახლში შესული სტუმრის მოქცევის წესები ვიცით. სტუმრები თავის მოტანილი არაყიდან დაალევივნებდნენ მასპინძელს და იმისი ოჯახის ყველა წევრს. ბოლოს ამ მასპინძელს გაიყოლებდნენ ცოლეულთას. იქ რომ მივიდოდნენ, თანმხლები კაცი დაუძახებდა ბანიდან თავის ნათესავს: „შინ ხართ? სტუმრებ მავიდეს, კარშია გემედიო“. მასპინძლები ე. ი. ცოლეულნი, დინჯად გამოეგებებოდნენ სიძეს და იმის მომყოლ კაცებს. გამარჯვებას ეტყოდნენ. სიძე სიღედრს და სიმამრს ხმას არ სცემდა (ზოგს სიძეს შვალებიც ეყოლებოდა და სიღედრ-სიმამრს პირში კიდევ არ ელაპარაკებოდა. ეს იყო საერთო ჩვეულება, ზოგი მეტი მორცხვი იყო, ზოგი კი ადვილად და ადრევე, ე. ი. ერთის ან ორი წლის შემდეგ, დაიწყებდა სიღედრ-სიმამართან პირისპირ ლაპარაკს), დანარჩენებს კი იგივე პასუხობდა მშვიდობა-ამბის კითხვაში. სიღედრი და საშამრი მოსულებს ერთნაირად ეტყოდნენ მშვიდობას, მხოლოდ ამბავს სიძეს აღარ ჰკითხავდნენ. ამბავს ჰკითხავდნენ მარტო სიძისათვის შოყოლილს სტუმარს და მასვე ეტყოდნენ თავის სიძეზედაც: „ესენ ხო კარგად არიან, ხო არა უჭირს“ და ისიც უპასუხებდა: — კარგად არიან, არა უჭირს და სხვა. მერე ცხენებს.

გაბამდნენ ბალახზე და შევიდოდნენ ყველანი შინ. სიძეს სიდედრ-სიმამრის გარდა ამ ოჯახში სხვა ვინმე ჰყავდა, მაშინ სხვებთან ერთად ისიც იტყოდა: „ავაშენასთ ღმერთმ“. თუ მარტო სიდედრ-სიმამრი იყო, მაშინ სიძე ხმაამოუღებლივ შედიოდა ცოლესთან ოჯახში. აქ დასხდებოდნენ და საუბრობდნენ ცოტახანს, მერე არაყს მოიტანდნენ და დაიწყებდნენ სმას. სასიძოდ მოსულს სიძეს სიმამრისთვის ყანწის მიცემა ხელზე არ შეეძლო, რცხვენოდა, რადგან ჩვეულება ასეთი იყო. სხვებს თუ სიძე იწვდიდა სავსე ყანწებს, სიმამრს და სიდედრს ყანწს არ მისცემდა; აავსებდა ყანწს და ან თავის ამხანაგის ხელით გადასცემდა მათ, ან სხვა ვინმეს ხელით. ისინი დაილოცებოდნენ ჩვეულებრივი წესით. სიძესთან დალაპარაკებას ძალიან არ ერიდებოდნენ, მაგრამ, რადგან სიძე არ ელაპარაკებოდა, ისინიც ერიდებოდნენ მასთან ლაპარაკს. სიმამრი ყანწით ასე დაილოცებოდა: „არაყის პატრონებო, ღმერთმ ავაშენნასთ, ბარაქა მაგცასთ, მშვიდობით გამყოფნასთ, ერთუცის თავნუ გამაგართვასთ, სამშვიდობოს, საქმეზე გადინნასთ მაკეთისასაც. შინაც ლხინ მაგცასთ. თქვენაც დაგლოცნასთ, გაღვებულნასთ ყველანი, მშვიდობით გამყოფნასთ მასულ-მაწულები. ნასვამ გაამასთ, თქვენის გამარჯვებისა“. ის რომ ასე ილოცებოდა, პასუხობდა მარტო სიძესთან ერთად მოსული სტუმარი და სხვები. სიძე ფეხზე იდგა და ხმას არ იღებდა. სმა გრძელდებოდა ჩვეულებრივად (ტაბლის მოტანა, ქუდის დახურვა, ტაბლასთან ფეხზე მდგომი და სხვა). სიძე დაჯდებოდა ყველაზე გვიან, ქუდსაც ყველაზე ზოლოს დაიხურავდა და ყველაფერში ხათრიანად და ზრდილობიანად იქცეოდა. აქ რომ ყველაფერი მოთავდებოდა, სტუმრებს სოფელში გაიპატიებდნენ. სიძისათვის მოყოლილი კაცი თუ ახალგაზრდა იყო, შეიძლება წასულიყო სოფელში, სადაც სიძე წავიდოდა, რადგან იცოდა, რომ სიძესთან ახალგაზრდები თავს მოიყრიდნენ და ლხინს გამართავდნენ, თუ ხნიერი კაცი იყო, მასპინძელთან დარჩებოდა. სიდედრ-სიმამრთან ლხინს იმიტომ არ მართავდნენ, რომ სიძეს მათი ხათრი ჰქონდა და ამ ოჯახში მისთვის მღერა, ლექსობა და ცეკვა არ შეიძლებოდა. იმიტომ წაიყვანდნენ მას მისი ცოლის მოგვარეები და იქ ილხინებდნენ. სიძე ლექსობაში და მღერაში აქ მონაწილეობას ღებულობდა, მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში ცეკვავდა. სიძეს ხანდახან სთხოვდნენ და რამე ლექსებს ალექსებდნენ მას, ხან კი ფშაური მღერის კილოზე გადაეკიდებოდნენ სამღერლად. თან სახუმარო ლექსებს უმღერებდნენ. მაგ:

სიძეო, თითის სიძეო, წყლის დაღუღულსამც გიძეო,
თუ ვინდა ქალი ვგია, თუ არა ბორტვი ღვლიჯეო.

ასეთ ლექსებზე სიძეც ხუმრობითვე უპასუხებდა. სასიძოდ მოსულს შუღლს აღარავინ გაუხდიდა, ყველა პატივს სცემდა, როგორც სტუმარს. ხუმრობით საუბარი და სახუმარო სიტყვებით დაცინვა კი ბევრი იცოდნენ მისთვის. როცა მხიარულებაც მოსწყინდებოდათ და დაიღლებოდნენ, იძინებდნენ. სიძეს დააძინებდნენ ცალკე და ერთი ან ორი ცოლის მოგვარე ან სოფლელი ქალი ვინმე დაიძინებდა მასთან. დასაძინებლად არ დაწვებოდა, ვიდრე ამ ოჯახის წევრი უფროსი კაცი არ დაიძინებდა. სხვა ახალგაზრდა სტუმარი და ნამეტნავად სიძე უფროს მასპინძელ კაცს აუცილებლივ ლოგინში დაწოლის დროს მოეხმარებოდა, გუდანურს დახურავდა და სხვა. ახალგაზრდა მასპინძელი კი სტუმრის დაძინებამდე არ დაწვებოდა.

მეორე დილას სიძე და მასპინძლები ადგებოდნენ. ჯერ აქ ისაუბრებდნენ და მერე წავიდოდნენ ისევ სიძის მოტანილი არაყის დასალევად. მისულებს ცოლეულთ ოჯახის წევრები ჩვეულებრივად ფეხზე აღგომით შეხვდებოდნენ და მშვილობას ეტყოდნენ. სიძე სხვებს უპასუხებდა, სიდედრ-სიმამრს კი ხმას არ გასცემდა. მერე სიძეს მისცემდნენ თავის ქინთს და ისევე სმა იმართებოდა. დანარჩენი სტუმარ-მასპინძლობის წესი იყო ჩვეულებრივი. მხოლოდ სიძეს ბევრ ოჯახში პატივობდნენ და ვინც არ იცნობდა, ყველა ცდილობდა იმის გაცნობას. ვინც სახლში რაიმე მიზეზის გამო ვერ დაპატივებდა, ამ ოჯახის წევრები გასაცნობად იქ მიდიოდნენ, სადაც სიძე იყო. მისულები არც ფარავდნენ მისკლის მიზეზს. ეტყოდნენ, რომ სიძის გასაცნობად მოვედითო. სიძის გასაცნობად უფრო ქალები მიდიოდნენ. მეტ პატივს ახალ სიძეს თავის ცოლის ახლობელი მოგვარე ახალგაზრდა ქალები სცემდნენ. არაყიან ბოთლებს მოუტანდნენ სუფრაზე, აჩუქებდნენ თავის ხელით მოქარგულ რამეებს და მანამდინ არ წავიდოდა, სულ იმასთან იყვნენ და ხუმრობა-სიცილში ატარებდნენ მასთან დროს. ახალგაზრდა ვაჟები კი წყენით არაფერს აწყენინებდნენ, მაგრამ სულ რომ მასთან ყოფილიყვნენ, როგორც ქალებზე ვთქვით, არ იყო წესი. სიძეს თუ ცხენი ჰყავდა, ახალგაზრდა ვაჟები სთხოვდნენ და „საცდელში“ აჭენებდნენ მის ცხენს. (საცდელი არის განსაზღვრული მანძილი ცხენის საჭენებად. მათ იციან კარგი ცხენი ან საშუალო რამდენ მანძილზე აირბენს აღმართიან გზას); თოფი თუ ჰქონდა, თოფსაც სთხოვდნენ და ნიშანში ისროდნენ. უნდოდათ გაეგოთ, სიძეს რო-

ვორი თოფი ჰქონდა ან როგორი ცხენი ჰყავდა. თუ ორივე იყო, ნიშნავდა ვაყვაცის თავმოყვარეობას და ოჯახში კარგმოსურნეობას. ამიტომ სიძე ცუდი იარაღებით და ცხენით არ წავიდოდა. იარაღის თხოვა კი სირცხვილად მიაჩნდათ, ცხენს კი შეიძლება სხვისას წამოიყვანდა, თუ ჰყავდა ვინმეს მის ნათესავეებში და მეზობლებში კარგი ცხენი. სიძე თუ ცოლეულებთან ცუდი ცხენით მივიდოდა, ამაზე ბევრს დასცინებდნენ.

მეორე დღეს სიძე სოფელში ოჯახიდან ოჯახში მიჰყავდათ და ასე გავიდოდა ეს დღეც. მესამე დილას კი ცხენს თვითონ მოიყვანდა, შეკაზმავდა და გამოემგზავრებოდა. გამომართულ სიძეს ჩვეულებრივი, სტუმრის გაცილების წესით გამოაცილებდნენ სოფლის ნაპირამდინ და გაისტუმრებდნენ. სიძეს სიღედრ-სიმამრი არ გააცილებდნენ, მხოლოდ სიძისათვის მოყოლილი კაცის პატივისცემის გულსათვის სახლს ცოტათი გასცდებოდნენ და იქიდან ეტყობდნენ მშვიდობას.

ზღის სტუმრობა ქმრეულთ სოფელში

ზალს რომ ითხოვდნენ, ის თავისი ქმრის სოფელში დღისით არ მიდიოდა. როგორც ის დედამთილ-მამამთილის, ქმრის, ქმრის ნათესავეების და სოფელი უფროსი კაცების სახელს არ იტყოდა, ისევე არ იტყოდა თავისი ქმრის სოფლის სახელსაც. თუ საქმროს სოფელში ნათესავი ვინმე ჰყავდა, მაშინ შეიძლება ღამით მისულიყო მასთან და ღამითვე წამოსულიყო, რომ ამ სოფლის მცხოვრებს აქ არავის დაენახა. ის მხოლოდ მაშინ დაიწყებდა თავისუფლად ქცევას, როცა საქმროს იწუნებდა და არაფრად აგდებდა მისისვლით დღისით მაინც არ მივიდოდა, დილით კი გათენების შემდეგ წასვლას არ ერიდებოდა. თუ ქმრის მწუნობარი არ იყო, მაშინ კი გათენების შემდეგ გარეთ არ გამოვიდოდა. ხევსურის ქალს რომ ითხოვდა ვინმე, ის მაშინვე მანდელის ხევას დაიწყებდა და საქმროს ნათესავეებს უმანდლოდ არ ეჩვენებოდა, თუ შემთხვევით უმანდლო ვისმე წააწყდებოდა, გაიქცეოდა, თუ სადმე მანდელი ჰქონდა, დაიხურავდა და ისე ეჩვენებოდა. თუ მანდელი აქ თვითონ არ ჰქონდა და სხვასაც ვერავის გამოართმევდა, მაშინ სულ დანიშნებოდა და აღარ ეჩვენებოდა მოსულს. ასეთის წესის ვამო გზაზე უმანდლო არ გაივლიდა, რომ გზაში არავინ შეხვედროდა ქმრეულთაგანი და სირცხვილი არ ექამა. ნამეტნავად

საქმროს სოფელში უმანდლოს რა მიიყვანდა. როგორც ვთქვი, ის მაშინ დაიწყებდა უმანდლოდ სიარულს, როცა ქმარს სწუნობდა. დილითაც დაგვიანებით წავიდოდა და შეიძლება მანდელსაც არ დაიხურავდა. ცდილობდა, დაენახა ვისმე ქმრის სოფლიდან გათენების შემდეგ წასული და ისიც უმანდლო, ეს მის საქმროს უნდა გაეგო, სწყენოდა და თავი დაენებებინა მისთვის. ხევსურის ქალებმა ეს ამბავი იმ შემთხვევაში უფრო იცოდნენ, თუ მას „სცვლიდა“ ვინმე, ე. ი. გულს უცრუებდა საქმროზე: შენ მაგას ნუ წაპყვები, ეგ კარგი ვაშკაცი არ არის, აი ამა და ამ ახალგაზრდას გაპყვეო. ხევსური ქალები რადგან თავის საქმროს ემალებოდნენ და არ იცნობდნენ, ხშირ შემთხვევაში იჯერებდნენ სხვის რჩევას, თავისი საქმრო ცუდი ეგონათ და, რომელსაც უქებდნენ — ის კარგი. ხან ასეთი შემთხვევაც იყო, რომ ქალი რომელიმე ვაჟთან თავისებური წესით წოლას დაიწყებდა, რომელიც მისი ნათესავი არ იყო და საქმროდ არ ეკუთვნოდა წესის მიხედვით. თუ მათ ერთიმეორე შეუყვარდებოდათ, ვაჟი ეტყოდა: შენ იმ საქმროს გაეყარე და ცოლად გამომყვეო. ხევსურეთში ქალი მეორეს ისე ვერ გაპყვებოდა, თუ პირველი საქმრო სახალხოდ არ იტყოდა: მე იმ ქალს თავს ვანებებ და ვისაც უნდა იმას გაპყვესო. თუ საქმრო გაუგებდა, რომ მას იმიტომ სწუნობს, რაკი სხვა მოსწონს და მას უნდა გაპყვესო, თავს არ ანებებდა და, როგორც ვიცი, ქალიც ვერავის გაპყვებოდა. იმიტომ ქალის „გამოცვლა“ ძალიან ჩუმიად ხდებოდა, რომ არავის გაეგო. თუ გაიგებდნენ ქალს ვინ „სცვლიდა“ და ვის გუმანზე სწუნობდა იგი საქმროს, მაშინ საქმრო მეორე ახალგაზრდას არ აპატიებდა და აუცილებლივ მაგრა დასჭრიდა ხმლით ან ხანჭლით. სწორედ ასეთი გულგამოცვლილი ქალი უნდა ყოფილიყო ის, რომელიც ქმრის სოფელში ბრიყვად მივიდოდა და წამოვიდოდა არსებული წესების წინააღმდეგ. საქმრო რომ გაიგებდა იმას საქციელს, ასე მოუბრუნებდა მოსვლა-წასვლას მის სოფელში, ძალიან გამწარდებოდა, ან თვითონ და ან სხვა მისი მოგვარეები მოიტაცებდნენ ამ ქალს და მოიყვანდნენ. ქმარს უფლება ეძლეოდა, თუ ქალს ვინმე „სცვლიდა“ და საქმრო გაუგებდა, რომ მოიყვანდა, აღარ გაეშეა მამისსახლში და ძალით ემყოფებინა თავისთან. ქალის ასეთი საქციელი, რომ მან სხვისათვის გაყოლა მოისურვა, არც მამისსახლს მოსწონდა და საქმროს წინააღმდეგ არ მიდიოდნენ. ძალიან ხშირი შემთხვევა იყო, რომ ქალს ბოლოს ეს საქმრო უფრო მოსწონებოდა, ვიდრე პირველი. მიზეზად ამას იტყოდა: მე ამას არ ვიცნობდი და არ ვიცოდი, როგორი იყო. ვინც

მას „სცვლიდა“, ე. ი. გულს უტეხდა, იმას მაინც არ დაასახელებდა, ამას ყოველთვის ფარავდა, რადგან იცოდა, ამ ამბავს მტკიცებით მოჰყვებოდა.

როცა ქალი პატიოსანი იყო და არც საქმროს სწუნობდა, ღამით მოვიდოდა თავის ნათესავთან. ეს ნათესავი სულ ისე არ გაუშვებდა, რომ ცოტა მზიარულება მაინც არ გაემართა მისთვის. ამიტომ ის ჩუმად შეატყობინებდა მის მულს, ან ქმრის ბიძაშვილს ახალგაზრდა ქალს ვისმე სარძლოს მოსვლას. ისინი შეატყობინებდნენ თავის ძმა-ბიძაშვილ ქალ-ვაჟებს და იმ ოჯახში მივიდოდნენ, სადაც მათი სარძლო იყო მოსული. მოსული ქმრეულ-ქმრისდები ზალს ეტყოდნენ: „მახვე მშვიდობით“. ის ფეხზე ადგებოდა და ეტყოდა: „გიშველასთ ღმერთმ“. ქმრეულები და ქმრისდები ყველანი აკოცებდნენ ზალს, მერე დასხდებოდნენ, ზალსაც სთხოვდნენ დაჯდომას და ამბავს ჰკითხავდნენ. ის ამბავს კითხვაზე პასუხს გასცემდა, მათ ამბავს კი საერთოდ არ ჰკითხავდა, თუ ქმრის ოჯახიდან ვინმე ერია მათში. სირცხვილად მიაჩნდათ, ქმრის ოჯახის წევრისათვის საერთოდ წესით ამბავი ეკითხათ, რადგან მისი საქმრო შედიოდა ამ ოჯახის შემადგენლობაში. ქმრეულებს კი სათითაოდ ჰკითხავდა: შენ ხო კარგად ხარ, ხო არა გაწყენ-გაჯავრებს და სხვა. მერე ყველანი დასხდებოდნენ და პირველად დაიწყებდნენ თითოობით ამბის გამოკითხვას ზლისთვის. ამის შემდეგ მასპინძელი ყველას გაუმასპინძლებოდა ვახშმით და თუ ჰქონდა არაყითაც. მერე დაიწყებდნენ ლექსობას ფანდურზე ქმრეულები და ქმრისდებიც. ზალი კი არ ლექსობდა და არც ხუმრობდა. კარგა ხნის შემდეგ სხვები დასაძინებლად წავიდოდნენ, ერთი ქმრეული კი დარჩებოდა აქ, რომელსაც მასპინძელი დააბრუნებდა. ქმრეული და ზალი ერთად დაიძინებდნენ. გათენების დრო რომ მოატანდა, ზალი ადგებოდა, მოემზადებოდა და წავიდოდა. ქმრეული და თავისი მასპინძელი ცოტა გზას გააცილებდნენ, აკოცებდნენ და ისე გაისტუმრებდნენ.

თუ შემთხვევით გაუთენდებოდა, ან მოსული იქნებოდა ისეთ რამე საქმეზე, რომ მეორე დღეს ვერ წავიდოდა, იმ შემთხვევაში ზალი დღისით არ გამოვიდოდა გარეთ. მთელ დღეს სახლში იჯდა დაღამებამდინ. ქმრის და და სხვა მახლობელი ქალ-ვაჟები დღისითაც იყვნენ ზალთან და ართობდნენ მას ლექსობით და სახუმარო საუბრით.

ღამისთევა მკითხავების წინასწარმეტყველებითაც ხდებოდა და ხეესურები ღმერთს თავისთავადაც შეუთქვამდნენ: ხეესური აიღებდა პატარა ჯოხს, დანით ჭდეს გაუკეთებდა და ქუდმოხდილი ერთ-ერთ თავის სალოცავს „შასძახნებდა“, რომლისათვისც ღამისთევა სურდა და იმედი ჰქონდა მისგან ავადმყოფის მორჩენისა, ან სხვა რაიმე გაჭირვებიდან დახსნისა. მაგ., გუდანის ჯვარს ასე „შასძახნებდა“: „დიდო სახმთო გუდანის ჯვარო, უშველი ამ ჩვენს ავადმყოფს (თუ ჰყავდა ასეთი), მაარჩინი, ააყენი, შაგიძლოვ დალოცვილო, ძალი შაძალება-ი გაქვ. ნუ გაიქჩერებ საოოდ შენს ყმას. თავ ყმად არ გეშურსა, საქონ ზღვნად, ზღვნითა, სანთლით გვაჯხდი, დალოცვილო, ამა და ამ დღეობაში (დღეობის დასახელება) ღამისთევას ვიქამ, ღმართმა ნუ წაგართვას ძალი, შეძლება. ჩვენ ღირსნიც არ ორთ შენი სამსახურისანი, შენს დროშას ვისტუმრებ ზღვნითა, სანთლით“.

ამ ქდეამოგდებულ ჯოხს წაიღებდა და იმ სალოცავში გადააგდებდა, რომელსაც ღამისთევა შეუთქვა. თუ მკითხავეთან მივიდოდნენ, ის ურჩევდა, რომელი სალოცავების დროშები უნდა ისტუმრონ, რომ ავადმყოფი მოუჩრჩეთ. მის ნაკითხავარზე ავადმყოფის პატრონიც შეუთქვამდა. მოამზადებდნენ ლუდს და არაყს, საკლავებს და ისტუმრებდნენ ჯვარს. როცა ღამისთევისათვის ამზადებდნენ, მაშინ თითო-ოროლა მოკეთეს შეუთვლიდნენ — ღამისთევა გვექნება და მოდითო. თუ ძალიან ახლობელი არ იქნებოდა, არც აწევდნენ. უნდა ყოფილიყო ან მამიდა, ან მათი შვილები ან სიძე, ან დედიძა, ცოლისძმა და ასეთი შინაური ნათესავები. მოკეთებები სხვა დროს თუ მუდამ მოიტანდნენ არაყს, ღამისთევაში არავინ მოიტანდა, მოვიდოდნენ სრულიად ხელცარიელი.

ღამისთევისათვის დანიშნულ საღამოს ერთ კაცს ჯვარის მაწევრად გაგზავნიდნენ. ეს კაცი ან იქნებოდა თვითონ ღამისთეველი, ან მისი ძმა-ბიძაშვილი ვინმე.

ის რომ ჯვარში მივიდოდა, მოიხდიდა ქუდს და იტყოდა: „ხთისგან გაგემარჯვოს, შენი გამჩენისაგან, დიდო გუდანის ჯვარო! შენ შამაძახილზე ნუ გამიწყრები, შენის კარისა კამალაის დალაჯვანზე ნუ შამისაწყინდები. უმეცრობით ბევრს რასამ გაწყენ. შენ შამირდევნი: ყმა შაუწყენ არ იქნებისად ბატონი შაუღობარი. შენ ყმაი შენ მტკერი ორ, დალოცვილო, ჭირ მავხპარი შენს

ძალასა, შენს სახელ-სამართალს“. ამ სიტყვებს რომ დაამთავრებდა, „დარბასის კართან“ მივიდოდა და ჯვარიონთ ეტყოდა: „დღით, ჯვარიონო, აშენდით! წალმამც წაგივათ დღეი დღეობა“.

„დაშვენდ, მაგვიხვე მშვიდობით, მშვიდობით შენ მასვლა (სახელს ეტყოდნენ ჯვარიონები). წყალობა გუდანის ჯვარსა, წალმ მაგვეგებასთ გუდანის ჯვარის დავლათი“ და როგორც მაწივეარს შეიყვანდნენ დარბასში. დარბასში შესვლისას მლოცველი კარებთან მუხლს მოიყრიდა, გუდანის ჯვარს კიდევ შეეხვეწებოდა— თუ რამე გაწყენინე, მაპატიეო, კარის ჩარჩოებს ორივე მხარეზე აკოცებდა. მუხლისკვრით დარბასში შევიდოდა, მერე ადგებოდა ფეხზე და ხმადაბლა ეტყოდა კიდევ „აშენებას“ (დარბასში ხმამალა არ ლაპარაკობდნენ, განსაკუთრებით მოსული სტუმრები). ჯვარიონიც მიეგებებოდა ფეხზე ადგომით და როგორც სტუმარს, საველოსნო სკამისაკე მიიწვედნენ. პირველად გაძალიანდებოდა— მანდეთ მხარეს არ წამოვალ, მეხათრებაო, მაგრამ ჯვარიონნი ეტყოდხენ: „შენ სტუმარი ხარ, ჩვენ წეს ეგრ ას, რომ სტუმარი ხუცეს-ველოსანთ გვერდით უნდა დავსვათ, ეს ჯვარს მაუდის თაოდა-დ, ამაზე არც გაწყურების დალოცვილი. შენ ნუ გეშინიან, ის თავის წესობასა, მადენილობას არ დაშლის“. ამის შემდეგ სტუმარი გაჰყვებოდა და დაჯდებოდა ხუცეს-ველოსანების გვერდზე, უფრო ბოლო მხარეზე. ჯვარიონთ აქ თუ სხვა სტუმრებიც ჰყავდათ, მაშინ უფროსობის მიხედვით დასვამდნენ ყველას. ჯვარიონებს თავისთვის ლუდი მუდამ ედგათ საწლით, მაგრამ სტუმრის მოსვლაზე ახალ ლუდს გამოიტანდნენ და პატივსაცემად მასთან ახლო ღვაძდნენ. ერთ-ერთი დასტური აიღებდა თასს, აავსებდა ლუდით და ხუცესს მისცემდა. ხუცესი ფეხზე ადგებოდა და იტყოდა: „გაუმარჯოს ამ ჩვენს სალოცავსა, იმის წყალობა გქონოდასთ ჯვარის გამძღოთ, სტუმარს გწყალობდას, სასტუმრო სანახავად ნუ დაგლივას. ეს ავსებული თასიცა, ეს საწლიეც იმ სულწმიდათ შაუნდნას, სტუმარო, რომენნიც შენ გზაშია მგზავრობაში გყვებოდანა, კელს გიმართავდან“. „შაუნდნას, ღმერთმ მაავმარას“ — იტყოდნენ ყველანი. სტუმარი უპასუხებდა— „თქვენ მადლად მაგცასთ ღმერთმ, იმათ საიჭიო დაგიმადლასთ, თქვენ ნუ ვინ დაგაკლასთ“. მასანდობარს ხუცესი დაღევდა და მერე სტუმარიც და ჯვარიონნიც ყველანი დაღევდნენ. დასტურებს ხორცი თუ მოხარშული არ ჰქონდათ, სტუმრის მოსვლაზე საუკეთესო ხორცს ჩამოიღებდნენ მადლა დაკიდებული ქირჭოდან, ნაწილს მოხარშავდნენ და ნაწილს მწვადებად გააკეთებდნენ. სმის დროს ხევსურები ხშირად ფეხზე

იღვნენ. ჯერ ნასხდომები დაიწყებდნენ სმას, მერე ერთი ადგებოდა, ახლა მეორე და მათდა შეუმჩნეველად შუა სმაში ყველას ფეხზე იყვნენ. საქმელი რომ მომზადდებოდა, დასტურები ფეხზე მდგარ ხალხს სთხოვდნენ: „დასხეთ, ვაჟებო, ეხლად ტაბლას დაგიდგამთ, სასმელში ცოტა პურიც თუ არ ახვლიჩ კაცმ, ცუდად გავდების“. ნასვამი სტუმარიცა და მასპინძლებიც კიდევ არ ჩქარობდნენ დასხდომას და ფეხზე ნადგომნი სასმელს აძალებდნენ ერთიმეორეს. ახლა სკამზე დაჯდომაზე ჰქონდათ დავა: სათავეში შენ დაჯექი. არა შენაო. ხუცეს-ველოსნების სათავეში არავინ დაჯდებოდა, მერე თუ მაწევარის გარდა კიდევ იყვნენ სტუმრები,, ისინი წლოვანების მიხედვით უფროსობით დასხდებოდნენ. საქმელი წინასწარ იყო ტაბლაზე გაწყობილი. ხალხი რომ დასხდებოდა, დასტურები ტაბლას მათ წინ დადგამდნენ და იტყოდნენ: ღმერთო, გაუმარჯვი (თუ გუდანის ჯვარში იყვნენ) გუდანის ჯვარსა გუდანის ჯვარო, შენ სწყალობდი შენთ გამძღოთ, შენის მგზავრის დროშის სასტუმრიელოდ მოსულს მაწევარს, ჩვენში დამწყვედეულ სტუმრებს, დაადეგ წალმ, შენი წყალობით შაინახენ“.

სტუმრებიც და სხვა ჯვარივებიც ტაბლის მოტანის დროს ასევე დაილოცებოდნენ: „ღმერთო, გაუმარჯვე დიდს გუდანის ჯვარსა. გუდანის ჯვარო, შენ წყალობა მიეც ამ ჯვარივებს, დასტურ-ველოსნებს, გამძღოთ, სტუმარს აქ შამამწყვედეულს; შენი წყალობით შაინახენი“.

ტაბლის დადგმის შემდეგ ჭამის დაწყებისასაც დაილოცებოდნენ და ჭამის გათავების შემდეგაც. ჭამის დროს კარახანებსაც დალევდნენ (კარახანა ეწოდება ლუდით სავსე თასს). როცა სტუმარი კარახანას ხელში აიღებდა და დაილოცებოდა, მაშინ ფეხზე მდგომები „თავკმელად“ შემლერნებდნენ სტუმრის წინაპრებისაგან ჩადენილი რაიმე გმირობის შესახებ. ან სხვა ისეთ რამე სიმღერას უმღერებდნენ, რომელიც სტუმარს ასიამოვნებდა. ვთქვათ, სტუმარი კიბალაურის შთამომავლობიდან იყო. მაშინ კიბალაურის ჩადენილ გმირობაზე უმღერებდნენ. ქვემო მოყვანილ სიმღერაში კიბალაური წიკლაურების ქვეგვარია, ჯურჯა კი ამ ქვეგვარის კაცის სახელი:

ცოტინას კიბალაურსა გული მიუღის ცდაზედა,
საკეოდ გამაემართა ოსების მუქარაზედა,
საძელეს ვადამავალმა თოფი დაზვერა მკლავეზედა,

ჭურჭამ აყედნა ქოფაქნი, ოსო, გამოდი კარზედა.
გამავა ყარაჯაძე, გამასერანვედა ბანზედა,
თოფი დაეცხლა ჭურჭამა, ოს დაეყუდა თავზედა*.

ამ სიმღერის მღერის დროს სტუმარი თასით ხელში იღვავდა და წყნარად ამბობდა: „იღიზიანებდა იმღერეთ კაი გულით, დაურჩით ერთუცს“, თან დალევდა ცოტ-ცოტას; ფეხზე მდგომები მღერას რომ გაათავებდნენ, ახლა სტუმარი შემღერებდა მათი გვარის სასახელო სიმღერას და თავისი თასიდან ცოტა ლუღს დააღვებებდა. მაგალითად, ფეხზე მდგომები ქვემოთ მოყვანილი სიმღერის გმირის — ბადას შთამომავლობას თუ ეკუთვნოდნენ, მაშინ სტუმარი ამ სიმღერით შემღერებდა „თავკმელად“:

ნუმც ივლის ჳეესურთ შვილები ნაჯადსა ბადაისასა,
შიმშილის შადონებული ქოჩთა მოვს მალღის მთისათა,
წყურვილის დაღონებული ნამთ ლოკდა ბალახისათა,
სამჯერ გამყიდეს ლეკებმა, ფასს არ იღებენ ტყვისასა,
მეოთხედ გამავიბარე, ჩორუხს ჩამავხყევ კლდისასა.
გზას ლეკი შამამყარა, სულს მანვეს დუსურბნისასა.
გზა მაგან ჩამამსწავლა, დახე დაწლობას მტრისასა,
გურჯო, თუ დამენდობოდი, ჩასაწედს დახყევ მზისასა,
ბადა ორ ჳეესურიშვილი, პირს მეც გაჩვენებთ მზირთასა.

ტაბლის წესი ასეთი კარახანებით თავდებოდა, ბოლოს ტაბლას „აუმატებდნენ“, ქულებს დაიხურავდნენ. ფეხზე მდგომებსაც ტაბლას დაუდგამდნენ. ეხლა სტუმარი მოიხდიდა ქუღს და ფეხზე მდგომების პურის ჳამაში ის დადგებოდა ფეხზე, კარახანებსაც ის მიუტანდა, ის შეუმღერებდა და მოემსახურებოდა სუფრაზე.

ამათი პურის ჳამაც რომ გათავდებოდა, ჳვარის მაწვეარი ეტყოდა: „თქვენი ჳირიმეთ, მე ჩემი თხოვნით გთხოვთ, რო ნულარ დაეგვიანდებით, წაეცდათ, იქაც მიგველიან“. ხუცესი ეტყოდა დასტურებს, რომლები უნდა გაჳყოლოდნენ ჳვარს, მედროშესაც მოამზადებდა.

სტუმარი მადლს მოსთხოვდა ჳვარს და ჳვარიონთ ეტყოდა: „ჳვარ გწერიათ ჳვარსაც, კაცსაც. ჳვარმაც მაპატიოსნა - დ ჳვარის გამძღოთაც, რაიც ვის გაწყინეთ“. სტუმარი მათ ჳვართ მოშორებით მოუცდიდა. მედროშე „მგზავრ დროშასთან“ მივიდოდა, ქუღ-მოხდილი მგზავრ ანგელოზს ეხვეწებოდა — თუ რამე გაწყინე, მაპატიეო, დროშას მხარზე გაიდებდა და ისიც გამოემგზავრებოდა.

* ცოტინა — ყმაწვილი.

თან გამოჰყვებოდნენ ხუცესი და დასტურები. დასტურებს მოჰქონდათ დათ ლუდით საესე სახუცო კოჭობი და ვინც გზაში შეხვდებოდათ, დააღვეინებდნენ, გზადაგზა სიმღერით მიდიოდნენ; სიმღერები უპირველესად შეიძლება ემღერათ, რაც ჯვართ საქმეს ეხებოდა, არა და რაც უნდა ყოფილიყო, მხოლოდ სერიოზული. მაგ.,

ჩვენის ბატონის კარზედა ხე ალვად ამოსულო,
წვერად მათსხამ ყურძენი, საქმელად შამოსულო,
მაგის უკმელი ქალ-ვაჟი უდროოდ დაშაულო,

შეიძლებოდა ემღერათ ისეთი საგმირო სიმღერა, რომელიც იმ ჯვარს ეხებოდა, რომლის ჯვარიონიც იყვნენ. ასეთ სიმღერას უფრო მაშინ დაიწყებდნენ, როცა ღამისმთეველის სოფელს და სახლს მიუახლოვდებოდნენ. მაგ.,

გუდან მავიდა ლაშქარი, ქიე კარვებმა შააფარა,
ლურჯამა ვალაღებულმა თავი სოფლისკე დახარა,
მწედარმა ლურჯაისამა გული საომრად დახყარა,
უნცროსმა ქიჩბარაულმა ლაშქარი წყალში შაყარა,
ჯაჭე-მუზარადმა, ჩაჩქანმა ჯანგი ფქვილებურ დაშალა,
ქალმა ზენუბან გაივა, თავ-მანდელ მალლა შაყარა,
ვაქებენ, ქიჩბარაულო, ჩემსამც საქმარეს შაყარა.
ველჩიამც მისცნა აბჯარნი, ლურჯა საფერჯედ შალგვარა,
შენ თუ ვერ დაგიხვდებოდა, ცოცხალიმც ნულარ მამგვარა.

ასეთი მღერით მივიდოდნენ ღამისმთეველის სახლთან. აქ ჯვარიონთ ყველანი გამოეგებებოდნენ, თვითონ ღამისმთეველი, მისი მოგვარეები და მიწვეული სტუმრებიც. პირჯვრისწერით და ქუდმოხდილები ყველანი ეტყოდნენ: „გამარჯვება ბატონ-ყმით, ჯელიმც მაგემართებისთ“. „გაგიმარჯოსთ ღმერთმ, წყალობა მაგატანეთ მგზავრის ანგელოზისა, წყალობა. წალმ მაგეგებასთ მგზავრის ანგელოზის დავლათი“, — უპასუხებდნენ მოსული ჯვარიონნი. „თქვენ იყოს მწყალობელი“ — იქნებოდა პასუხი და ჯერ ჯვარიონები, მერე კი ყველანი მაღალ ბანზე ავიდოდნენ.

მედროშავე დროშის წყარუნით ბანს სამჯერ გარშემო შემოუვლიდა და დროშას ტარით შეშის კონაში გაამაგრებდა, რომელიც წინასწარ იქნებოდა გამზადებული.

ჯვარიონნი მობრუნდებოდნენ და ღამისმთეველს დაამწყალობნებდნენ. ამავე დროს ყველა, ვინც იქ იყო, წყალობას ეუბნებოდა ღამისმთეველს ისეთივე სიტყვებით, რასაც ჯვარიონები ამბობდნენ: „გწყალობდასთ, ღამის მთეველნო, მგზავრის ანგელოზის დავლათი, საწალმართოდ მაგიარასთ, მშვიდობიანად შაგინახასთ,

სიხარულა გაგიკადასთ ღამისთევა-ქამისწირვა, კლოვ უკეთესი მით მაგკერძასთ. „თქვენ იყოს მწყალობელი“, — ამბობს მისმთეველი.

ამ დროს მოიყვანდნენ საკლავს. ხუცესი და მერე ყველანი დაამწყალობნებდნენ ღამისმთეველს. საკლავს დაიჭერდა დასტური, ხუცესი ჩვეულებრივად იხუცებდა და დაკლავდა მას. დასტურები გაატყავებდნენ, ნახევარ ხორცს დილისთვის შეინახავდნენ, ნახევარს კი მაშინვე მოხარშავდნენ. ხუცესი საკლავს რომ დაკლავდა, მიუტანდნენ ლუდიან კოშს. კოში დასტურს ეჭირა, ხუცესს სახუცო კოკობში ჩაუსხამდა ლუდს და ამით „მოაჯსენებდა“. შემდეგ ყველანი დაამწყალობნებდნენ. ჯერ ხუცესი დალევდა, მერე მისი თანამყოლნი და ბოლოს სხვა სტუმრებიც და მასპინძელიც. თასის ჩამოყრის, ფეჯზე მღერის და სხვა ასეთი წესები ამ დროსაც სრულდებოდა ჩვეულებრივად. აქვე ედგათ საწლით ლუდი, ამოჰქონდათ და ყველას დააღვეინებდნენ, ვინც სტუმრები და სახლისკაცები იყვნენ. მოშორებით იდგნენ სტუმარი და შინაური ქალებიც. ლუდს იმათაც დააღვეინებდნენ. მამაკაცები როგორ დაილოცებოდნენ თასს, ეს უკვე ვიცით. ქალები კი ასე დაილოცებოდნენ: „დაგლოცნასთ ღმერთმ, ღამისმთეველნო, მშვიდობით გამყოფნასთ, წყალობა მაგცასთ, რასაც სადიდებელი ასა-დ რაის დროშანიც ბანხედ გიბრძანინათ. გულ ნუვისა მაგრივასთ. ის წყალობა მაგცასთ, რასაც თქვენ გულ გამაელის. თქვენ დაგლოცნასთ ღიაცებო, საიმედოებ გიცოცხლნასთ, ჰირს ესომ თქვენს ყველისას“.

ამნაირად ლუდს ყველანი დალევდნენ. თავხმელად მღერაც იყო ჩვეულებრივის წესით, ბოლოს ყველანი ჰერხოში ჩავიდოდნენ. ჰერხოში სკამები ჯერ ჯვარიონთათვის იყო, მერე სტუმრებს დასვამდნენ. სოფლელი სახლისკაცები ცალკე იქნებოდნენ და დიაცებიც. მოწვეული სტუმრები კი მუდამ ჯვარიონთ ახლო ჰყავდათ. ჯვარიონთან ერთად სხვა ხალხზე მეტ პატივს იმათ სცემდნენ. აქ ფეხზე ტრიალებდნენ ღამისმთეველი და მისი სახლისკაცები, რაც შეიძლებოდა ჯვარიონებსა და სტუმრებს აძლებდნენ ლუდ-არაყს. სთხოვდნენ, დალიეთო, ლოცავდნენ მკვდრებისათვის, იგონებდნენ საღლეგრძელოებს; თუ ეს არ გავიდოდა, მაშინ კისერზე ხელის გადახვევით ძალადაც დააღვეინებდნენ. სმის დროს, მართალია, ჭამა არ იცოდნენ, მაგრამ, თუ სტუმრები და ჯვარიონები შორეულები იყვნენ, მათთვის მწვადებსაც გაამზადებდნენ. საწედს

რომ აავსებდნენ, ხშირად ლოცავდნენ სტუმრების მიცვალებულ ბისათვის, მათ სასიამოვნებლად და პატივსაცემად.

ჯვარიონთან თამაშობაც იმართებოდა, მღერა და ლექსობაც შეიძლებოდა. ჯვარიონთან როცა ლხინი იმართებოდა, მაშინ სოფელი ხალხიც ახლო მოდიოდა მათთან და ხანდახან მონაწილეობასაც ლებულობდა.

სოფლები თავის ჯარზედაც მართავდნენ ლექსობას და მღერას. სოფელელ ქალებთან თუ სტუმარი ქალებიც იყვნენ, ხშირად იცოდნენ სასენო ლექსების ლექსობა. მაგალითად, არხოტიონი ქალები ბუდე-ხევსურის ქალებს თითქოს სახუმაროდ, მაგრამ მაინც სასენოდ ასეთ ლექსს უღეჭებდნენ:

არ მინდა ქინძი, ქონდარი, არც ნიავხური მხალადა,
არავე არ მინდა სეველად, ბარისჯვავი ქმარადა.
მთა მინდა გადასავალი, არხოტიონი ქმარადა,
დღის თოოდ ჯოცენ დიღღველებს, ნადირს თავს შქრიან ცხვარადა.
წაუოლ ოჩიაურსა, ქვესურთშვილების ჯაბრადა.

სტუმარი ქალებიც ასეთ რამეს უღეჭებდნენ. თუ კამათის სახე მიეცემოდა ამ ლექსობას, მაშინ სტუმრებს მოეფერებოდნენ, გულს მოუბრუნებდნენ.

სიმღერა და ლხინი რომ მოსწყინდებოდათ, ჭამის დროც მოვიდოდა. დიასახლისებიც ამ დროისათვის დაამზადებდნენ კეცეულებს და გამდნარ ერბოს. დასტურები მოხარშულ ხორცს ამოიღებდნენ, სატაბლო პურებზე გაანაწილებდნენ. მასპინძელი ჯვარიონთ წინ დადგანდა სამფეხა ტაბლას, მიიტანდნენ ხორცდაწყობილ პურებს, კეცეულებიან ბაკანსაც და დააწყობდნენ ტაბლაზე. ასეთსავე ტაბლას მოუტანდნენ და დაუდგამდნენ სტუმრებსაც. ლუდიან თასებსაც დადგამდნენ და ხუცესი ჯვართ „გაადიდებდა“. აქ თასებს ჯვარიონიც და სტუმრებიც დალევდნენ ჩვეულებრივი წესით (პურის ჭამის წესიც უკვე ვიცით, ჭამის დაწყებისას და გათავებისას დალოცვა პურისა, ზედამდეგები და მათ მიერ კარახანების დადგმა ტაბლაზე, ამისი თავკმელად მღერის წესების შესრულება და სხვა).

ბოლოს სტუმრებს შეიძლება აქ დააწვენდნენ, შეიძლება სოფელშიაც გაიპატიებდნენ. ქალებს და ვაჟებს ელჩები ერთად აძინებდნენ, ჯვარიონები კი დროშასთან დაიძინებდნენ. მათ უფრო სუფთა საგებ-სახურავს გაუშლიდნენ, რადგან დროშათ ახლოს და მერე ჯვარიონთათვის ნახმარი „ტყავსალამოს“ დაგებ-დახურვა არ შეიძლებოდა. მეორე დილას მასპინძელი ადრე ადგებოდა, ჯვარ-

ივნებს და აქ დარჩენილ სტუმრებსაც სადილო არაყს მიუტანდა. ლოგინშივე დაალევინებდა. ყველანი ღამისმთევლის ჭერხოში შეგროვდებოდნენ. აქ მეორდებოდა წინა ღამის ამბავი. დასტურები მოხარშავდნენ წინა ღამის ნარჩენ ხორცს, დისახლისები კეცეულებს გამოაცხობდნენ და ჟამისწირვის შემდეგ დაედგმოდა ხორციანი ტაბლა და კეცეულები სტუმრებს და ჯვარივნებს.

მეზობლებს და სახლისკაცებს კეცეულების ტაბლას დაუდგამდნენ იმ შემთხვევაში, თუ მასპინძელი შეძლებული კაცი იყო; თუ სუსტად ცხოვრობდა, სავალდებულო არ იყო მეზობელ-სახლიკაცებისათვის კეცეულების დადგმა, მართო ხორცის ტაბლას დაუდგამდნენ მათ. სტუმრებთან და ჯვარიონთან კი ეს აუცილებელი იყო. ამ დროსაც ტაბლის წესები ჩვეულებრივ სრულდებოდა: ზედამდეგები კარახანებს დაუდგამდნენ, თავგმელად“ შემღერნებდნენ და სხვა. ქალების ტაბლაზე კარახანა და მღერა არ იცოდნენ. მათ ჭამაშივე ასმევდა ლუდს ერთ-ერთი ზედამდეგი. ლუდს მოაყოლებდა ერთი თასით. ვისაც თასი ერგებოდა, ის ფეხზე ადგებოდა, დაილოცებოდა და რამდენიც შეეძლებოდა, იმდენს დალევდა. ზედამდეგი ცდილობდა, თასი ყველას გამოეცალა.

პურობის შემდეგ კიდევ იმართებოდა თამაშობა, მღერა და ლექსობა. ამასობაში საღამოც მოაწევდა. ჯვარიონნი ადგებოდნენ და იტყოდნენ: „ჯვარ გეწერასთ, ღამისმთეველნო, კლოვ უკეთი გულით გამსახურანასთ“. „ჯვარისაიმც წყალობაი გაქვთ“ — ეტყოდა ღამისმთეველი. ჯვარიონნი გამოვიდოდნენ და ავიდოდნენ მალალ ბანზე. მასპინძელიც და სტუმრებიც ყველა იქ ამოჰყვებოდა. ამოიტანდნენ საწლით ლუდს. აქვე ამოიტანდნენ ფანდურს და იმართებოდა თამაშობა.

ბოლოს მედროშე დროშით კვლავ შემოუვლიდა ბანს და გამოემგზავრებოდნენ. ჯვარივნები კიდევ დასწერდნენ ღამისმთეველს ჯვარს და გადმოვიდოდნენ ბანიდან. გადასულ ჯვარივნებს საწლით და თასებით ხელში კიდევ შორამდინ გაჰყვებოდნენ და გააცილებდნენ. გამოთხოვებისას მასპინძელი და ყველა მასთან მყოფნი ეტყოდნენ: „კელ მაგიმართასთ ღმერთმ ჯვარსაც, კაცსაც. გვაპატივეთ, თუ რა ვის გაწყინეთ“.

ჯვარიონნი რომ წამოვიდოდნენ, დანარჩენი სტუმრები და მასპინძელი ისევ ღამისმთევლის სახლში მიბრუნდებოდნენ. ღამისმთეველი სტუმრებს ახლა განსაკუთრებულ ყურადღებას მიჰქცევდა და რითაც კი შეიძლებოდა, კარგად გაუმასპინძლდებოდა. უმღეროდნენ საგმირო სიმღერებს და ისე ასმევდნენ:

თქვენთან მწადიან, არწივნი, სმა-ჭამა, ლხინი გქელიო,
რა უდარობა დაგვიდგას, ჩამაფარნიდით თბენიო,
იმ თქვენი სიახლოითა რაღას დაგვაკლებს მტერიო,
საცა თქვენა ხართ, დღეი ას, საც არა—ღამე ბნელიო...
თქვენ მახოლთ, მაგვისინათლებთ, თქვენ წახოლთ, წაელენ მზენიო.

სტუმრებისთვის სასირცხვილო იყო თასი პირზე არ მოეყუდა და არ დაელია ამ სიტყვებით: „აი დაუბრუნეთ ერთუცს, დიდხანამც იმღეროთ კაი გულით“.

ბოლოს სტუმრებიც მოინდომებდნენ შინ წასვლას. თუ შორეულები იყვნენ, მასპინძელი მათ კიდევ არ გაუშვებდა, ხოლო სოფლელები კი წავიდოდნენ. ვინც დარჩებოდნენ, მეორე დღეს ყველას ერთად გაისტუმრებდა, გააყოლებდა გზაში ლუდს და არაყს.

სტუმარმასპინძლობა სახმთოში

სახმთოს ასრულებდნენ თავთავიანთ სახლებში, ჯვარში კი არ იცოდნენ. სახმთო მკითხავის გარეშე კეთდებოდა. თითქმის სრულიადაც არ ლებულობდა ის მონაწილეობას სახმთოს შეთქმაში. თუ ოჯახს ვაჟი შეეძინებოდა, ან სხვა რაიმე ბედნიერება ეწეოდა, თვითონ იტყოდნენ: მადლობა ღმერთს, რომ ასეთი ბედნიერება მეღირსა, ამ კარგი საქმისათვის კაი სახმთოს გადავიხდით. სახმთოსათვის მესახმთოე დაამზადებდა ლუდს იმის მიხედვით, რამდენი სტუმრის მოლოდინიც ჰქონდა. ნაკლების დამზადება და სახმთოში ლუდის გათავება სირცხვილი იყო. ხალხი იტყოდა: თუ არ შეეძლო, რა ძალა ადგა სახმთოს საქნელადო.

სახმთოში დაპატიებდა ყველა თავის მოკეთებებს და შეგობრებს. მოკეთე-მეგობრებთან მოპატიეც არ გაგზავნიდა. წინასწარ დაუბარებდა ვინმეს პირით: „ამა და ამ დღეს სახმთო გვექნები-სა, წამახვიდით ყველანი“. მოკეთეც ამ დროისათვის საარაყეს გამოსწურავდა. სახმთო უფრო შემოდგომის დროს იცოდნენ, მანამ დაზამთრდებოდა, რომ მოკეთეები შორიდანაც მოსულიყვნენ. მოკეთეები დაიწყებდნენ მოდენას სახმთოს წინა დღით. მოსული სტუმრები სოფლის პირას ცხენებიდან ჩამოვიდოდნენ, ცხენებს აღვირებით დაიჭერდნენ და ისე გაივლიდნენ სოფელს.

მასპინძელის კარზე მისულებს გამოეგებებოდნენ მასპინძელი და მისი ძმა-სახლისკაცები. ამბავს ჰკითხავდნენ: „მშვიდობითა,

რას გუნებას ხართ? ხო არა ვიჭირსთ ან კაცსა, ან საქონს? მე-
ზობლებს ხო არვის უჭირს, სხო ახალ ამბავ ხო არაი თქვენსა მითხროსა.
„კარგად ორთ, რა იკითხების ჩვენ ამბავი. გვიდგას სულელები თქვენ-
ნის იმედით, ხთის წყალობით“ — უპასუხებდნენ სტუმრები. ამ-
ბავს ჰკითხავდნენ სტუმრებიც მასპინძლებს, მერე მოხდიდნენ ცხე-
ნებს, სტუმრებს, კი აიყვანდნენ ბანზე და წინასწარ გამზადებულ
სკამებზე დასვამდნენ, საუბრობდნენ ახალ ამბებზე — ვინ ჯიხვი
მოკლა, ვინ ქისტი, ვინ ვისთან იშულლა და ვინ ვის უფრო მეტი
ჭრილობა მიაყენა; ისევ მტრები არიან თუ შერიგდნენ, ან რითი
და როგორ შერიგდნენ; ან ქალი ვინ ითხოვა, ან ვინ გაიტაცა
და ბოლოს როგორ წავიდა საქმე. ასეთი საუბრით მიდიოდა დღე
და სტუმრები თანდათან ემატებოდნენ. მასპინძელი ელოდებოდა,
რომ მოკეთებები და მოწვეულები ყველანი მოსულიყვნენ და მერე
დაეკლა საკლავები, რომ უფრო მეტ ხალხს ეთქვა წყალობა.

როცა ყველა მოვიდოდა, მასპინძელი მოიყვანდა ხუცესს.
„კოდისათვის სანთელს დააკვრინებდა“ და გახსნიდნენ კოდს (სან-
თლის დაკვრა ეწოდებოდა კოდის გახსნის წესების შესრულებას;
ხუცობას და სხვა). მოკეთებები ქუდმოხდილი დადგებოდნენ კოდ-
თან. ხუცესი ნოახსენებდა: „ღმერთმა აღიდას თქვენ ძალი,
თქვენ სახელ-სამართალი, მესამხთოენო, ანგელოზნო. ღმერთმა
გადიდნასთ, ღმერთმა გაძრიელნასთ ამ კოდ-საფუარზედა, სეფე-
სანთელზე. შენა სამთავრო, თქვენა გასამარჯოდ მაიკმარი ეს კოდ-
საფუარი. სეფე-სანთელი თქვენ სახმთოს პატრონისა, მამაშვი-
ლებისა საშველო, სახიოშნო, სამწყალობნო ხთის კარზე შაიტანი,
თქვენიმც ძალი სახელ-სამართალი დიდებისა, კსენდების“. ამას
მოპყვებოდა ხუცობა, ხუცობას — კურთხევა და ყველგან ხსენ-
დებოდნენ მესახმთოენი ანგელოზნი. ტექსტში ჩართული იყო სახ-
მთოს პატრონი მამა-შვილების დამწყალობნება. ხუცობისა და კურ-
თხევის გათავების შემდეგ, ხუცესიც და ყველა აქ მყოფი ხალხიც
დამწყალობნებდნენ. დამწყალობნება ხევსურეთში მამაკაცებისა
ცალკე იყო და ქალებისა ცალკე. ორივეს ერთად არ ამწყალობნებ-
დნენ. არც ზუცობაში ურთავდნენ ორივე სქესს ერთად. აქაც ასე
იტყოდნენ: „შენ მამა-შვილების სამწყალობნელოდ მაიკმარი (მამა-
შვილები მარტო მამრობით სქესზე ითქმება, ქალი შვილებში არ
ითვლება), მაგათ თავისად, ჯალაფობისად“ („თავი“ — მამაკაცი,
„ჯალაფობა“ მეორეხარისხოვანი ოჯახის წევრები — ქალები). საერ-
თოდ ხუცობის გათავების შემდეგაც ყველანი ასე დამწყალობნებ-
დნენ: „გწყალობდასთ, მამა-შვილებო, მესახმთოეთ ანგელოზთ დაე-

ლათი, კაცს ვიმატასთ კას დროს, სარჩოსა, სარგებელს“ („კაცს გე-
მატასთ კას დროს“ იგულისხმება მამაკაცები მოგემატოსთო. გემატოსთო
დროს მაშინ ედახიან, როცა ოჯახში და გვარში ბევრი მამაკაცები
არიან). კაცების დამწყალობნებას რომ გაათავებდნენ, მერე ქალებს
ეტყოდნენ ცალკე: „მანდილოსნებო, თქვენაც გწყალობდას მესახმ-
თონ ანგელოზნი, საწაღმართოდ მაგიარასთ, მშვიდობით შაგინახ-
ნასთ, ნუ შაგანანასთ მსახურობა, კლოვ უკეთი გულით მაგკერძნასთ“.
ვისაც ამწყალობნებდნენ, ისინიც ამბობდნენ ნელის ხმით: „თქვენ
იყოს მწყალობელი, თქვენს თავს სწყალობდას“.

კოდთან ხუცობის და დამწყალობნების შემდეგ ხუცესი აი-
ღებდა ლუდიან თასს, ზედ სანთელდაკრულს (ეს თასი ხუცობის
დაწყებისასვე იყო აქ დადებული, კოდთან ამოღებული ლუდით
საესე), და იტყოდა: „გწყალობდასთ, მამა-შვილებო, მესახმთოეთ
ანგელოზთ დაელათი, წაღმ მაგიარასთ, მშვიდობით შაგინახნასთ,
ლხინი სახმთო ნუ მაგიშალასთ, კლოვ უკეთი გულით მაგკერ-
ძასთ. სტუმრებს მაგცასთ წყალობა მესახმთოეთ ანგელოზთ დაე-
ლათმ“. ამ დალოცვას რომ გაათავებდა, ხუცესი თასს მალა ას-
წვევდა და კიდევ იტყოდა: „ამ სადიდებელზე გაგიმარჯოსთ ღმერ-
თმა, მესახმთოენო ანგელოზნო, თქვენა სამთავროდ, გასამარჯოდ
ხთის კარზე შაიტანეთ, ღმერთი თქვენს ბატონობას გაუმარჯევს“.
ცოტახანს გაჩერდებოდა და კიდევ იტყოდა: „ჯვართ დიდებო,
მეხვეწურთ წყალობა“. ამ სიტყვების შემდეგ დაღევდა ცოტას.
მერე თასს ხსევებს მისცემდა. ისინიც დაილოცებოდნენ, ცოცოტას
დაღევდნენ. ბოლო თასი ხუცესის ხელშივე მივიდოდა და ის
გამოსცილდა. ამ თასს ხანდახან „თავემელად“ მღერაც მოჰყებო-
და. ბოლოს თასს ჩამოართმევდნენ, პატარა საწედს აავსებდნენ
ლუდით და ყველა სტუმარს თითო თასს დააღევინებდნენ. და-
ღევის წინ ჩვეულებრივად ილოცებოდნენ. მასპინძელი ხანზე მო-
იყვანდა სამ საკლავს. ერთს დაკლავდნენ მესახმთოე ანგელოზ-
თათვის, მეორეს ადგილობრივი მთავარი სალოცავისათვის და მე-
სამეს კვირაისათვის. კვირაისათვის იკვლებოდა თხა, ცხვრის დაკვ-
ლაც შეიძლებოდა, მაგრამ სახმთოში თხა აუცილებლად უნდა დაკ-
ლულაყო, ამიტომ მესამე საკლავი იყო თხა (თხას და თიქანს ხუ-
ცესი და მკითხავები უწოდებდნენ „კიკინმაღალს“, მამალ ცხვარს
„რქაჯანგიანს“, ხარს და მოზვერს „ბულაურს“). საკლავების და-
კვლის დროს სტუმარ-მასპინძლები ქუდმოხდილნი ფეხზე იდგ-
ნენ და პირჯვარს იწერდნენ. ხუცობის დროს ეს ხალხი ხმადებლა
ამბობდა: „ჩთისაგან გაგემარჯვასთ, თქვენის გამჩენისაგან, თქვენ

უშველეთ თქვენთ მეხვეწურთ“. ხუცესი საკლავებს ცალ-ცალკე მოახსენებდა და იხუცებდა. ხუცობა იყო ჩვეულებრივი, ხოლო ხუცობაში იმ ხთიშვილის სახელს ახსენებდნენ, რომლისათვისაც კლავდნენ საკლავს. ხუცესი თითო საკლავს ცალ-ცალკე იხუცებდა, დაკლავდა და დადებდა მოშორებით, ახლა მეორეს და მესამეს. საკლავები რომ დაიხოცებოდა, ხუცესი დანას გაწმენდა თავისი ჩოხის კალთით, ქარქაშში ჩააგებდა და იტყოდა: „გწყალობდასთ, მამა-შვილებო, მესახმთოენი ანგელოზნი“ და ა. შ. ხუცესთან ერთად სხვა ხალხიც ჩვეულებრივად ამწყალობებდა სახმთოს პატრონს. აქაც კიდევ მოიტანდნენ კოშით ლუღს, ხუცესი ჩვეულებრივად შეუსახელებდა ამ კოშს და დაღევდა, მერე ყველას ჩამოურიგებდნენ და დააღვინებდნენ. ბოლოს კოში ხუცესის ხელშივე მოვიდოდა. ის გამოცლიდა და გადაიხდიდა მადლს. მერე თასს ჩამოართმევდნენ და ქუდებს დაიხურავდნენ. საკლავებს გადასცემდნენ ახალგაზრდებს, რომლებიც გაატყავებდნენ, ტყავებს პატრონს მისცემდნენ, ხორცს კი ნაწილს მოხარშავდნენ, ნაწილს კი მეორე დღისათვის შეინახავდნენ.

მესახმთოე სახმთოში მოკეთებების გარდა მთელი სოფლის მცხოვრებლებს მოიწვევდა—დიდსა და პატარას, ქალსა და კაცს, გამოყოფდნენ თავისი გვარის ერთ ან ორ ახალგაზრდას და მათ გაგზავნიდნენ სოფელში. ისინი ყველა კომლთან მივიდოდნენ, ოჯახის უფროსს გარეთ გამოიძახებდნენ და ეტყოდნენ: „სამხთო-ი აქვ (სახელი სახმთოს პატრონისა), წამაგვალან, მაკეთეც შამივიდაო -დ. თქვენაც ყველან წამედითავ, არ დაზღვათავ არც დიდივ, არც ცოტაივ, თორემ თქვენს სახლს აღარ გავივლივ. ჩვენდავ ერთსიტყვაიც კაი ასავ, რო გვითხრათავ. წყალობას გვეტყვითავ თითო-ოროლი თასითავ. ნუ დაგვამადლებთავ“. „ღმერთმა ლხინის სახმთო ნუ მაუშალას, რა ცოტა ხალხ ექნების, მაგრამ ერთ-სხვის კვალად ვინ ას, წამაოლოთ, მავემზადებთა, წამაოლოთ“—უპასუხებდა ისიც. მაწვერებს შეიპატიებდა სახლში, მაგრამ ისინი იშვიათად შევიდოდნენ, რადგან ეჩქარებოდათ, დროზე შეესრულებინათ დავალება და დაგვიანებისათვის უფროსებისაგან საყვედური არ მიელოთ. სახლში თუ ნაწევ ოჯახს სტუმრები ჰყავდა, სირცხვილი იყო კარზე მისული კაცის შინ არ შეყვანა. ისინი აქაც არ დაიგვიანებდნენ, არც კი დასხდებოდნენ, თითო-ოროლ ყანწს ფეხზე მდგომნი დაღევდნენ და მალე გამოვიდოდნენ. შინ შესულებს მთელი ხალხი მოეგებებოდა: „მაგვიხვეით მშვიდობით, მშვიდობით თქვენ მოსვლა“. „მშვიდობით დამხვდითა, კარგად“ —

უპასუხებდნენ მაწევრები. როცა დალევდნენ და გამოვიდოდნენ, გამოსვლაშიც იტყოდნენ: „ჯვარ გეწერასთ სტუმარსაცა, მასპინძელსაც. მაღლობელი ორ“. „ველ მაგიმართასთ ღმერთმ, გაამასთ, რაც ვინ იამეთ“. ამნაირად მოუვლიდნენ მთელ სოფელს. სოფლის ხალხიც — დიდი და პატარა — ყველა მივიდოდა მასპინძელთან.

სახმთოში ის არ მივიდოდა, ვინც ამ ოჯახის მტერი იყო და მათთვის კარგი არ უნდოდა. მასპინძელს ის უფრო უხაროდა, რაც მეტი ხალხი მოვიდოდა, იმიტომ რომ წყალობას ყველა ეტყოდა და რაც უფრო მეტი ხალხი დაამწყალობნებდა, მეტი კარგი დაემართებოდა.

ხალხი რომ მოგროვდებოდა, იმართებოდა სმა. სტუმრები და ადგილობრივი ხალხი ყველანი ერთად ისხდნენ უფროსობის მიხედვით, უფრო კი მოსულ სტუმრებს სცემდნენ მეტ პატივს და ოდნავ ხნიერი თუ იყო, უფროსებთან დასხამდნენ. მერე მოჰყვებოდა და სულ ბოლოს ახალგაზრდებს დასხამდნენ. დიაც-ყმაწვილი უფრო განცალკევებით იყო. კარგა რომ დალევდნენ, მერე დადგამდნენ სადიდებელთ; იმდენ ლუდიან თასს დადგამდნენ, რამდენი ხთიშვილიც იცოდა ხუცესმა ხევსურეთში. თასებზე თითო ფეხ სანთელს დააკრავდნენ და აანთებდნენ. სტუმრები და მასპინძლები ყველა ქუდმოხდილნი დადგებოდნენ. ხუცესი შეუდგებოდა ხთიშვილთ ხსენებას. ის თასებთან ახლო იდგა, თითოობით მიუთითებდა და თითო თასზე თითო ხთიშვილს ახსენებდა, ანუ აღიდებდა. ხუცესმა ხთიშვილთ უფროს-უნცროსობაც იცოდა და ამის მიხედვით მორიგეობით ახსენებდა მათ. რაკი აქ სახმთო იყო. პირველად მესახმთოე ანგელოზთ ახსენებდა, მერე ადგილობრივ მთავარ სალოცავს, მესამედ კვირაეს და შემდეგ სხვებს. პირველს ახსენებდა ასე: „ამ ჭიქა-ბარძიმზე თქვენ გადინასთ, გაძრიელნასთ ღმერთმა, მესახმთოენო ანგელოზნო, თქვენა სამთავრო, თქვენა გასამარჯოდ მაიგმარეთ ჭიქა-ბარძიმი, სადიდებელი თქვენ თქვენთ მეხვეწურთად, მესახმთოეთად, მამა-შვილები-სად (თუ ამ ოჯახში მამა-შვილები იყვნენ, მამა-შვილებს ამბობდნენ, თუ მამაკაცი მარტო ერთი იყო, არც მამა ჰყავდა და არც ვაჟიშვილი, ასეთი კაცისას მხოლოდ სახელს იტყოდნენ), მაგათ თავისად. ჯალაფობისად საშველოდ, საზოიშნოდ; სამწყალობნოდ მაიგმარი, ხთის კარზე შაიტანი, შენიმც სახელ დიდდებისა, ჭსენდების“. მეორე თასზე მიუთითებდა და თავის ადგილობრივ სალოცავს ახსენებდა, მესამეზე აუცილებლივ კვირაეს და ასე მოჰყვებოდა. ყველა სადიდებლების ბოლოს რომ გავიდოდა, მერე ყველა

ხტიშვილთ ერთად მოიხსენებდა შემდეგ სიტყვებით: „თქვენს სამთავრო, გასამარჯოდ მაიკმარეთ, ნაცსენებო ანგელოზნო მაჯსენებულ სადიდებელი“ — და შემდეგ ჩვეულებრივი გაგრძელება მოსდევდა. მერე ყველანი დაამწყალოვნებდნენ. სადიდებელს აიღებდა ერთ-ერთი მასპინძელი, ჯერ ხუცესს მისცემდა, მერე უფროსობით მოაყოლებდა და ყველას ხელზე დაურიგებდა. უფროსტუმრებს არ გამოტოვებდა უსადიდებლოდ. სადიდებლებს რომ დაიჭერდნენ, ყველა დაილოცებოდა: „მამა-შვილებო, ავაშენასთ, ბარაქა მაგცასთ, ლხინი, სახმთო ნუ მაგიშალასთ, თვალ-გულ ნუ ვისა მაგრივასთ, სიხარულა გაგივადასთ კვესურეთულთ ხტიშვილთ ჯსენება, დიდება. სტუმრებო -დ სოფლელებო, თქვენაც გწყალობდასთ ნაცსენებთ ანგელოზთ დავლათი, სასტუმროდ სანახავად ნუ დაგლივნასთ. მანდილოსნებო, თქვენაც გაგახარნასთ, გაგალაღნასთ ღმერთმ, ტანით მთლადა, გულით მხიარულად გამყოფნასთ“. ამნაირად როცა ყველანი დაილოცებოდნენ, ხუცესი თასის მალლა აწვევით კიდევ იტყოდა: „ნაცსენებო ანგელოზნო, თქვენა სამთავრო გასამარჯოდ მაიკმარეთ ეს სადიდებელნი, ხთის კარზე შაიტანეთ, აგრემც გაგემარჯვებისთ“. ხუცესის უკანასკნელ სიტყვებზე სადიდებელთ თასებს ყველანი მალლა ასწევდნენ და იტყოდნენ: „ისმინეთა, გაიგონეთ, გამარჯვებას თქვენსა, თქვენის გამჩენის ხთისას“.

ამის შემდეგ იმართებოდა თავკმელად მღერა. შემღერებდნენ სტუმრებს ადგილობრივები. სიმღერას ფეხზე მღერის დროს თავიდან ბოლომდინ არ მღეროდნენ, მას იმღერებდნენ ნაწყვეტ-ნაწყვეტებად. ვისაც სადიდებელი თასი ჰქონდა, პირველად იმათ უმღერებდნენ, მერე ისინიც უბასუხებდნენ და თავის თასებიდან ასმევდნენ ლულს.

თასები რომ გამოიცლებოდა, უკვე ვიცით, რა წესით ჩამოიყრიდნენ ყანწებს და დაიხურავდნენ ქულებს.

თასებს თავის ადგილზე დადგამდნენ, ხალხი დარიგდებოდა ადგილებზე და იმართებოდა სწა. ზედამდეგებს ედგათ საწდეებით ლუდი და ასმევდნენ ხალხს. მასპინძელი ან მისი მახლობელი ვინმე არაყს არიგებდა. მოსული მოკეთებებიც თან მოტანილ არაყს ალევინებდნენ ხალხს.

სმაში მოაყოლებდნენ იმ კაცის სადღეგრძელოს, ვის გამოც დამზადებული იყო სახმთო. მაგალითად, თუ ახლად შემოემატათ ვაჟიშვილი და ამით გახარებულმა ოჯახმა გადაიხადა სახმთო, ამ სადღეგრძელოს მოაყოლებდა ერთი კაცი დიდი თასით, მეორე

ლუდიანი თასით ხელში თავს ადგა და ვინც ერთბაშად არ დააღწევდა და სულს უქცევდა, იმას ხელმეორედ აუვსებდნენ და დააღწევინებდნენ. საარღებრძელო იყო ასეთი: „აღღებელას ის კაცი, ვისაც გულისად დღეს ანგელოზს ჭსენდესა დიდდეს. ეწეოდას მესამხოთეთ ანგელოზთ დავლათიცა, ჳეესურეთულნ ხთიშვილნიც, ძალ ხთისა ეწეოდას, შუქ მზისა. გაზარდას, კაის ბედის კაც გამაიყვანას. ისრ აღღებელას, როგორც დედ-მამისა, მაგის კაის მენდობის გულს უნდ. მანამდე აღღებელას, მანამ პერანგის ზიდვა შაუძლავ. სარგებელ იქნას დედა-მამისაიცა-დ, ჩვენიც, თქვენთანად აღღებელას, ხალხნო, კაის მენდობიანად. ამინ“. კაცებს ასე დააღწევიებდნენ ყველას. მერე ქალებსაც დააღწევიებდნენ. ქალები ასეთ საღღებრძელოს იტყოდნენ: „აღღებელას ღმერთმ (სახელს იტყოდნენ, ვისიც საღღებრძელო იყო), ეწეოდან ღღებელობაში ჳეესურეთულნ ხთიშვილნიცა, ღმერთიც. დედ-მამიანად, კაის მენდობიანად აღღებელას. ვისაც მაგის ღღებელობა არ უნდ, ღმერთმა ნუვინ უდღიგებელას. იღბლიანთ იღბალ ეწეოდას, დავლათიანთ დავლათი, ერთგულის იღბალ შასწიოს, ორგულის დღენი. მანამ აღღებელას, სანამ ცას ნამ მაზდისა, მიწას მწვანილი. თქვენა დაგლოცნასთ, ყველან გაღღებელნასთ, წყალობა მაგცასთ, რაისაც სადიდებელი ას. ქალ-დიაცებო, თქვენის გახარებისა, ყველაისა. ჳირს ესომ თქვენს ყველისას“. ასეთი საღღებრძელოს წარმოტემის შემდეგ დაღწევიებდნენ დედაკაცებიც. შეღავათს საღღებრძელოში არავინ მისცემდა არც ქალს და არც კაცს. საღღებრძელო თასს თან ჳეეებოდა ანთებული მსხვილად ჩამოქნილი სანთელი, რომელსაც ეწოდებოდა კელაპტარი. ვისაც თასს მისცემდნენ, იმასვე მიაწოდებდნენ მერე ხელში ანთებულ სანთელსაც. როცა დაღწევა, ისევ ჩამოართმევდნენ და მის გვერდზე მჭდომს გადასცემდნენ სანთელსაც და თასსაც.

ეს ცერემონიალი რომ მოთავდებოდა, იმართებოდა ცეკვა დღექსობა, ფშაურად მღერაც. ფშაურად უფრო მოკლე-მოკლე ღექსებს იმღერებდნენ.

სახმთოში საერთოდ დიდი მხიარულობა იყო მიღებული. მეტს ცეკვავდნენ, მღეროდნენ და ღექსობდნენ, რადგანაც სახმთო ღზინის დღე იყო. ღზინი და მხიარულება რომ მოთავდებოდა, ამ დროისათვის ხორციც მოიხარშებოდა. ხორცს ფიცარზე ამოიღებდნენ და პატარა ნაწილებად დაჭრიდნენ. აქვე სატაბლო ჳურებზე დააწყობდნენ ვარაუდით. ზედამდეგები ხალხს დასვამდნენ წესის და უფროს-უმცროსობის მიხედვით. მერე მიიტანდნენ ფარდაგებს,

ტყავებს და გაუშლიდნენ წინ მწკვრივად დამსხდარ ხალხს. ერთი ხის ან სპილენძის ტაბლას მიიტანდნენ და უფროსებს დაუდგამდნენ წინ. მასპინძელი იტყოდა: „ღმერთო დალოცვილო, გაუმარჯვი მესახმთოეთ ანგელოზო. მესახმთოენო ანგელოზნო, კარგად გვიყოფენ ეს სტუმარ-სოფლელები, მიეც ლხინი შინაცა, მოკეთისასაც“. სტუმრები კი ასე დაილოცებოდნენ: „ღმერთო მადლიანო, გაუმარჯვი მესახმთოეთ ანგელოზო! მესახმთოენო ანგელოზნო, სწყალობდით ამ სახმთოს პატრონს მასპინძელს, დაადეით წაღმ, თქვენი წყალობით შაინახენით, კარგად უმყოფეთ სტუმარ-სოფლელებიც, უდინენით მუდამ ლხინზედ“. შემდეგ მოუტანდნენ სატაბლო პურებს, რომლებზედაც ხორცი იყო დაწყობილი და ტაბლაზე დაალაგებდნენ. მერე ფარდაგებზე ხალხის წინაც დადგამდნენ ტაბლებს. ტაბლაზე სამ ლუდიან თასს დადგამდნენ, ზედ სანთლებს დააკრავდნენ და ხუცესი იხუცებდა. ხუცობა იყო ჩვეულებრივი. თავის ხუცობაში იგი მესახმთოე ანგელოზთ სთხოვდა სახმთოს პატრონისათვის დანმარების გაწევას და ყოველგვარი გაჭირვებიდან ხსნას. ხუცობა რომ მოთავდებოდა, დაამწყალობდნენ. მერე აიღებდნენ ამ სამს თასს, ერთს ხუცესს მისცემდნენ და ორს — სხვა უფროს კაცებს. ისინი დაილოცებოდნენ. ხუცესი უკანასკნელად კიდევ შეუსახელებდა თასებს, სამივენი მალა ასწევდნენ და იტყოდნენ: „მაგითამც დიდნი ხართ თქვენის გამჩენის ხთის კარზე, თქვენიმც ძალი, სახელ-ი დიდდებისა, კსენდებისა“. შემდეგ ყველანი სათითაოდ იტყოდნენ: „ჯვართ დიდებოი -დ მეხვეწურთ წყალობა“ და დალევდნენ, ამ თასების სმის დროს ფეხზე მდგომი ახალგაზრდები „თავკმელად“ უმღერდნენ თასიანებს. ისინიც სიმღერით უპასუხებდნენ და გამოცლიდნენ ამ თასებსაც. ახლა სხვებს აავსებდნენ და დაუირიგებდნენ სტუმრებსაც და ადგილობრივ უფროს ხალხსაც. თასიანები ისხდნენ, მხოლოდ ხუცესი ან სხვა უფროსი კაცი ვინმე ადგებოდა ფეხზე და ტაბლას მიცვალებულებისათვის ეტყოდა შანდობას. ეს ტაბლა დაილოცებოდა ამ ოჯახის წინაპრებისა და მათი ჩამომავლობისათვის. ტაბლის დალოცვის წესი ყოველთვის ერთნაირად სრულდებოდა. ტაბლა რომ დაილოცებოდა, ყველანი ფეხზე ადგებოდნენ და იტყოდნენ: „შაუნდნას, ღმერთმა ავმარას“. უთასოები ისევ დასხდებოდნენ, თასიანები კი ფეხზე მდგომნი დაილოცებოდნენ: „მასპინძელო, ბარაქა მაგცას ღმერთმ, სახლ ავიშენას, ლხინის სასმელნუ მაგიშალას, სტუმარ-სოფლელებ დაგლოცნასთ, გაგიმარჯოსთ, მუდამ ლხინზე გადინნასთ მაკეთისასაც, შინაც ლხინ მაგცასთ.

შაუნდნას იმათ კი, ვისადაც დაილოც ეს ტაბლაი -დ სასმელი, მა-
 ავმარას“. ყველანი ასე დაილოცებოდნენ და დალევდნენ. ამ
 სების სმის დროს მღერა არ იცოდნენ, რადგან მიცვალებულისა-
 თვის იყო დალოცვილი. ვისაც თასები ჰქონდა, თანადათანობით
 ართმევდნენ, ავსებდნენ და სხვას გადასცემდნენ. ყველა ერთნაი-
 რი სიტყვებით დაილოცებოდა და დალევდა. ამ შესანდობარს
 ქალსა და კაცს ყველას სულუქცევრად დააღვეინებდნენ, სურდა
 თუ არა. შასანდობარის სმა რომ მოთავდებოდა, ყველანი ისევ
 თავ-თავის ადგილზე დასხდებოდნენ. ზედამდეგები აიღებდნენ
 პურს და თითო კაცს გაუტეხდნენ ხელში. პურის გატეხის დროს
 სტუმარი იტყოდა: „ღმერთო, გაუმარჯვი მესახმთოეთ ანგელოზთა,
 ანგელოზნო, თქვენ სწყალობდით სახმთოს პატრონს მამაშვილებს,
 დაადეით წალმ, თქვენი წყალობით შაინახენით“. მასპინძელი ან
 ზედამდეგი იტყოდა: „მესახმთოენო ანგელოზნო, თქვენ სწყალობ-
 დით ამ ჩვენს სტუმარ-სოფლელებს, დაადეგით წალმ, თქვენი
 წყალობით შაინახენით“. ამის შემდეგ იწყებოდა ჭამა, ოღონდ დი-
 აცები კაცების ჭამის გათავების შემდეგ დასხდებოდნენ საჭმელად.

კაცების პურის ჭამის დროს კარახანები მოჰქონდათ და თავ-
 გმელად სიმღერა იმართებოდა ჩვეულებრივად. სტუმრებს უძლე-
 რებდნენ:

თქვენ ჩვენად რამ ჩამაგყარნათ, არწიენო ქუშნო მზისანო?
 სასტუმროდ საყვარელნი ხართ, მასპინძლად შუქნო მზისანო,
 მაკეთის გამლაღებელნო, გამჭავრებელნო მტრისანო.

სტუმრები მასპინძლების მღერის დროს ნელ-ნელა სვამდნენ
 ლუღს და ბოლოს თვითონაც შემღერნებდნენ:

მე აქა მასელა არა ვთქვი, მაძოვა ამ ბალახისა,
 აეხლად წასვლა არ მწადის, გაწირვა ამ ქალაქისა,
 არ მამწყინდების თქვენთანა ყოფნა დიდი ხნის ვადითა,
 მასპინძლად დიდებულნი ხართ, მტერთ კი უბარებთ ქადნისა,
 მაივმობთ ყვავთა, ყორანთა, მტრის ლეშზე აქმევთ სადილსა.

ჭამას რომ მოათავებდნენ, ზედამდეგები ტაბლას აუმატებ-
 დნენ, ტაბლის ალების დროს დაილოცებოდნენ იმავე სიტყვებით,
 როგორც ტაბლის დადგმის დროს. ტაბლას რომ აიღებდნენ, ზე-
 დამდეგებსაც დასვამდნენ, სტუმარი ახალგაზრდები შეიძლება
 დამღვარიყვენ ფეხზე ზედამდეგების პურისჭამის დროს.

ქალები როცა ჭამდნენ, აქ კაცი ზედამდეგები იდგნენ ფეხზე
 და ასმევდნენ. ტაბლის ალების შემდეგ ცოტახანს კიდევ ცეკვას

ან ლექსობას დაიწყებდნენ, ბოლოს ადგილობრივ ხალხი მოსულ სტუმრებს თავთავიანთ ოჯახებში წაიყვანდნენ. როცა ძილის დრო მოვიდოდა, ქალები სტუმარს ფეხსაცმელს გახდიდნენ, ჯონებს ამობერტყავდნენ (ბალახს ამოიღებდნენ) და დაჰკიდებდნენ მაღლა, მოუტანდნენ და ჩააცმევდნენ თათებს. დააგებდნენ ჭერბოში ლოგინებს, სტუმრისთვისაც და თავის ოჯახის წევრი კაცებისათვისაც. თუ ახალგაზრდა სტუმარი იყო, მისთვის შეიძლება ჭერბოში დაბლაც გაეშალათ ლოგინი, თუ ზაფხული იყო, მაშინ ბანზედაც გაუშლიდნენ და მასთან მასპინძელი ქალიშვილი ან თვითონ დაიძინებდა ან სხვა ქალთან უელჩებდა. სტუმრის დაწოლამდინ არ დაწვებოდა მასპინძელი. თუ იგი ახალგაზრდა იყო, სტუმარი კი მასზე უფროსი ან მისი ტოლი, ის აუცილებლივ სტუმარს ლოგინში დააწვენდა, დახურავდა და მერე თვითონ დაწვებოდა. თუ სტუმარი ახალგაზრდა იყო, მასპინძელი კი ხნიერი, მაშინ სტუმარი მასპინძელს დააწვენდა, დახურავდა და ეტყოდა: „ჯვარ გეწერას, ძილნებისა მაგცას“. „ყოფა ნებისა მაგცას“ — იტყოდა მასპინძელიც.

მეორე დილას ყველანი მოიყრიდნენ თავს ისევ სახმთოს პატრონთან. იმართებოდა კიდევ სმა. მასპინძელი ყველას დაალევიანებდა სადილო არაყს. სტუმრებს ეჭირათ თავისი ქინთები, დადიოდნენ ხალხში და ცდილობდნენ არავინ გამორჩენოდათ ისე, რომ თავისი არაყი არ დაეღვეინებინათ, ამასობაში ხორციც მოიხარშებოდა და ტაბლას დაუდგამდნენ ყველას.

სახმთოში შუღლიც ხდებოდა, ერთიმეორის დაჭრაც. თუ შუღლი არ მოხდებოდა და ხალხი ჭკვიანად იყო, მაშინ მასპინძელი სტუმრებს ლუდიან საწდეს მოუტანდა პატივად. საწდის პატივად მიტანა დიდ პატივისცემას ნიშნავდა სტუმრებისათვის და ძალიან დიდ მაღლობასაც გადაუხდიდნენ.

საწდის პატივად მიტანა ასე იცოდნენ; მასპინძელი ერთ ქებას ანუ საწდეს ლუდით აავსებდა, მიიტანდა სტუმრების წინ, დადგამდა და ეტყოდა: „სტუმრებო, ეს საწდე თქვენ პატივ იყოს. მე მაღლობელი ორ, რომ მე ბეჩავ კაცი კაცად ჩამავლით. ჯერ მახველით სასმლითა, საგძლით მძიმედ, მეორე, არც თავს ჰკადრეთა — დ არც მე შამაწუხეთ — ერთმანეცი არ გააჯავრეთა — დ ჟამკარ არ ამირიეთ“. „პატივი, კაი კაცობა ნუ მაგიშალასთ ღმერთმ“ — ეტყოდნენ სტუმრები. მერე ერთი სტუმართავანი ამოიღებდა თასით ლუდს, მისცემდა ერთ-ერთ უფროს კაცს და სთხოვდა — ამ საწდეს სიტყვა უთხარიო. უფროსი კაცი ადგებოდა, თასს ხელში და-

იჭერდა, საწდესთან ახლოს დადგებოდა და იტყოდა: „ღმერთო, ღმერთო, მადლი შენდა! ღმერთო, გაუმარჯვი მესახმითოეთ ანგელოზთ, მესახმითოენო ანგელოზნო, თქვენ სწყალობდით (მასპინძლის სახელი), თქვენი წყალობით შაინახეთ. ანგელოზნო, ნუ იქთ ისრ (სახელი კიდევ) საქმეს, რო გასაგო არ გაიგას, პატივ დასადებს პატივი არ დაზღვას. მესახმითოენო ანგელოზნო, ნუც ამ სტუმრების საქმეს იქთ ისრ, რო ხალწში, საცა გავლენა-გამავლენ, პატივ არ ედვას, საპატიო არ მიუდიოდას, ხალხნ არ ხედევდენ. მესახმითოენო ანგელოზნო, თქვენი დიდებითა, ჩემის სიტყვის მაკსენებით, ხთის წესითა, ღღლის წესით, იერუმსალეთის ნათლით, ქრისტეს გარიგებით, ზედამრჩოების დღეგძელობით სააქაოს ნათქვამი თუ საიქიოს მიდიოდას, წესი სამართალ იყოს, სულს შანდობა მიუდიოდას, ეს ავსებულ თასიცა, საწდელიც როგორც ჩვენს კელთ ას, ისრამც სულს (მასპინძლის მიცვალებულის სახელს რომელიმეს იტყოდა) მაეკმარების“. „შუენდნას ღმერთმ, მააკმარას“ — იტყოდნენ ყველანი. ვინც დალოცავდა, ის ამ სახეს თასს ჩაასხამდა საწდესში, მერე ამ თასს ისევ ის სტუმარი აუვსებდა ლუდით და მისცემდა დამლოცავს, რომელმაც პირველად აუვსო. ის დაილოცებოდა და დალევდა. მერე სტუმარი ამავე თასით პატივად მოტანილი საწდიდან ყველას დაალევინებდა, სტუმარსაც და მასპინძელსაც. ბოლოს, საწდე რომ გამოიცილებოდა, სტუმრები კიდევ გადაუხდიდნენ მადლობას პატივისცემისათვის მასპინძელს. სტუმარი, რომელიც ამ პატივის საწდიდან არიგებდა ლუდს, დაჯდებოდა, ოღონდ დაჯდომის წინ ხმამაღლა იტყოდა: „ღმერთმა გაამასთ, ვაყებო, თუ რა ვინ იამეთ“. „ღმერთმა გაცოცხლას“ — ეტყოდნენ. ბოლოს, სმა-ჰამა რომ მოსწყინდებოდათ, სტუმრები მოემზადებოდნენ წასასვლელად. მასპინძელი კიდევ სთხოვდა დარჩენას, მაგრამ თითო-ოროლა თუ დარჩებოდა, უმრავლესობა კი წავიდოდა. წასულ სტუმრებს ნაარაყალ ქინთებს ლუდით უვსებდნენ და საგზაოდ გაატანდნენ თან.

სტუმარმასპინძლობის წესი მტრების შერიგების დროს

ხევსურეთში მტრობა სულ პატარა საქმეზეც კი ადვილად ხდებოდა, მაგრამ შერიგება ძნელი იყო. შუღლის შემდეგ შუაკაცები შერიგებისას ხელს ჩამოართმევდნენ ორივე მხარეს, ერთად მიიყვანდნენ და შეარიგებდნენ, იმდენად მაინც, რომ გზაში შეხვე-

დრილებს აღარ ეჩხუბათ. მთავარი შერიგება კი გადაიდგმის შემდეგისათვის.

მაშუღლარები რომ ერთმანეთს დაჭრიდნენ, მათ პირველ შერიგებას ეწოდებოდა „ერთად შეყრა“. ერთად შეყრის დროს ერთმანეთს პატივს დასდებდნენ ჭრილობის მიხედვით. ხელზე, ფეხზე, თავზე და სხვა პატარა ჭრილობებს, თუ ის არ ასახიჩრებდა ადამიანს, ეწოდებოდა „საფათველ ნაჭრევი“. ასეთ ნაჭრევეზე დამჭრელი პატივს დასდებდა ერთი აბაზი ვერცხლის ფულით. შუაკაცები დამჭრელს გამოართმევდნენ ამ ფულს და დაჭრილს მიუტანდნენ. ამას ეწოდებოდა: „კმელი პატივი“. პატივის დადების შემდეგ დაჭრილი მშვიდდებოდა და სადმე შეხვედრილს შულღს აღარ გაუხზიდა. დამჭრელი თუ პატივს არ დასდებდა, ეს ნიშნავდა ქედმაღლობას, კაცის აბუჩად აგდებას, რის გამოც დაჭრილი ძალიან ბრაზდებოდა და ეძებდა მარჯვე დროს. სამაგიეროს გადასახდელად. კაცი თუ ხელში ან ფეხში მძიმედ იყო დაჭრილი და დასახიჩრება, ელოდა, ან პირსახეზე სჭირდა ჭრილობა, ან მუხლიდან ერთ მტკაველს ზევით, ან წელს ქვევით, ასეთებზე იყო „საკლავ პატივი“. საკლავ პატივიც იყო „სისხლიანი“ და „კმელი“. კმელი საკლავ-პატივი იყო ექვსი აბაზი ვერცხლის ფული. ეძლეოდა თავში მიყენებული მძიმე ჭრილობისათვის, აგრეთვე შუბლში სამი ნაოჭის ზემოთ მიყენებული ჭრილობისათვის; ხელი ან ფეხი თუ ნახევრად სახიჩრდებოდა, ამისათვისაც, სისხლიანი საკლავ-პატივი იყო ერთი აბაზი ფული და ერთი საკლავი. მუხლს ზევით ერთი მტკაველის გადაზომის შემდეგ და წელს ქვევით მიყენებულ ჭრილობას უწოდებდნენ „საუნამუსოე ნაჭრევის“. რადგან შეხვევის დროს ქვედა ტანსაცმელს სჭირდებოდა გახსნა. ამასაც ეკუთვნოდა სისხლიანი საკლავ-პატივი. განსაზღვრული წესის მიხედვით შუაკაცები დამჭრელს ართმევდნენ ზემოთ დასახელებულ საკლავ-პატივებს და მიჰქონდათ დაჭრილთან. ამავე დროს ეუბნებოდნენ დამამშვიდებელ სიტყვებს. დამჭრელს თუნდაც სინანული არ გამოეთქვა, შუაკაცი დაჭრილს მაინც ამბავს მოუტანდა: „შენს დამჭრელს ძალიან ენანება, ეს არ ჩამედინა და მოვმკვდარიყავი, ის მერჩივნაო. ასეთი სინანულისათვის დაჭრილი გულს მოიბრუნებდა და შერიგებაზე უარს აღარ იტყოდა. მოსულ შუაკაცებს დაჭრილი ისე მოეპყრობოდა, როგორც სხვა სტუმრებს, მოეგებებოდა, მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდა და ზრდილობიანად ექცეოდა. შუაკაცად მოსული სტუმარი კი მორიდებით იქცეოდა, დასამშვიდებელი სიტყვებით ესაუბრებოდა და ხათრიანად სთხოვდა შერიგე-

ბას. დაჭრილი კაცი შუაკაცს ეტყოდა: „მე მადლობელი ორ, რთქვენს შუაში კას სიტყვას ხარჯავ, ფევეზე ადგომაც არ გეკადრებ-ბის ჩვენ კვალათ გულისად (ე. ი. ჩვენისთანა კაცების გულისათვისო). მია-დ. ეგი დიდხანს ვერ შავლრიგდებით; არას მემართლებოდ, რო ეეგრ გამკად. მარტოებ რო შავიყრებითა -დ სწო-სწორად ვიშულლებთ, მემრ თავისთავად შავლრიგდებით“. შუაკაცები ეხვეწებოდნენ: „შალრიგდით, სისხლ სისხლით არ დაიბანების, მახჯდ, რაიც მახჯდ. შულლზე საკვირელთ არ უნდა გამავიდას; განა შულლ-უნახავი ხარ, კაცს შულლიც უნდა შეეძლიყოსა-დ შარიგებაიც. თქვენს მტერობას ცა-მზეს ხო არ გააწვდენთ. რაც უნდა დიდხანს იმტერათა -დ იარალ უქნიოთ ერთმანეთს, ბოლოს მაინც შარიგება გინდათ, ცოტა საქმე უფრო მარჯვე გასარჩევია ასა, უფრო მეტ საქმე რომ დაილივას, მაშინ უფრო მეტ ხათაბა-ლა დაშჭირდების თქვენს შარიგებას. ის კაცი ნანობს, თავდახრილი შენტან. წინ უდგეორავ, თეთრი ოქროთ აგილესავავ თქო, რაიც დავლიევ, ჭარით ვაკეთებავ, არ მამეჯდარიყვავ, კა იყვოდ, მახჯდოდ, თავის დალეულსავ გაძლოლი გაკეთება მინდავ“. დაჭრილი ეტყოდა: „მე მაგისგან მკვდარი ორა, ხთისგან ცოცხალი. კაც რო კაცს ესრ გამაიჭჩერებსა, სასიკვდილოდ იარალს უქნევს, მაშინ ისი კაცთ არაად ყრისა, მანამ მარტო მარტოსთან არ იშულლებს, მანამ გონთ არ მავ, როსაც მარტო-მატონ შავიყრებით ისეთს ალაგში, რო ცის მეც არა-ი გვხდევდასა, მარტ-მარტონი ვშულლაობდათ. მემრ იქნების შარიგება. ეხლა მეშველში დამკრა, ისი ღგონავ სრუ ეეგრ იქნებისავ“.

ბევრს ისაუბრებდნენ და ბოლოს შუაკაცები ქუდებს მოიხდიდნენ, დაჭრილის წინ გადაყრიდნენ და იტყოდნენ: „აი ამ ჩემი ქუდით გეხვეწები, უფერს ნულარას ჩამაავდებთ, შალრიგდით, ეს დალეულ საქმეიც გაწმიდეთ. კაცმ მაშინ უნდა გაუგონას, რახან კაცნ ეხვეწებოდან, თორემ კაცათ თუ თავ დაანებეს, მემრ უფრის საქმის მეტ აღარა მახჯდებისა, უფერ საქმე ძნელ გასაწმედი. ეხლა ქვე არაი გჭირს იმთავენი, მაშინ დიდ საქმე გაიქაქების. ჩიტის სკუნტლზედავ ციხე აშენებულავ — იცოდიან წინავ. მართალიც ას, სრუ მუდამ ცოტას საქმეზე მადის ცუდ საქმე, კაც თუ გონთ არ ასა, არ ერიდების ეშმაკის საქმეს. თქვენს შუაში ეშმაკი ამაღლებული. ან ერთს მაგინელებსთა -დ ან მეორესა, მაშინ დასხდებით“.

დაჭრილი კაცი ქუდებს თითოობით აიღებდა, გაბერტყდა და თავის ხელით დახურავდა თავზე ქუდის პატრონებს. შემდეგ ეტ-

ყოდა: „მადლობელი ორ, წელანაც გითხარით, ჩვენს გულსად ფეკზე ადგომასაც არ უნდა ხკადრობდათ, თორე ქუდის კდას კი არ. იყოს, მიპატივებავ ამ თქვენის ქუდებისად, რა უყოთ, თუნდა ქვეც მავეკალი თქვენის ქუდებისად თქვენდ ისიც უნდა დაეთმ ჩემებს ძმა-სახლიკაცებს, თორემ ეს ნაჭრევებ კი არ“. შუაკაცების მოსელას და შერიგებაზე საუბარს დაჭრილის მოგვარეებიც ეს-წრებოდნენ, იმუქრებოდნენ და ცხარობდნენ. ბოლოს შუაკაცები რომ აღარ მოეშვებოდნენ და დაჭრილი შერიგებაზე დათანხმდებოდა, თავისიანებსაც ეტყოდა — დავთმით ამ შუაკაცების ხათრით და შევრიგდეთო. როგორც იქნებოდა, იმათაც დაითანხმებდნენ.

ხშირად ხევსურეთის მოსისხლეობასა და ჭრა-ჭრილობას ერთიმეორეში ურევენ და ყველას მოსისხლეს უწოდებენ. მოსისხლეობა, ანუ „მამკლავ-მამკვდრობა“ ეწოდება მარტო იმას, როცა კაცი უკვე მოკლულია სხვისი ხელით და მომკლავის გვარი ითვლება მოკლულის გვარის მოსისხლედ. უბრალოდ დაჭრილი არის „ნაჭრევიანი“, დამჭრელს ეწოდება „მენაჭრევე“. ისინი მოსისხლეები არ არიან. მათი საქმე „ჭრა-ჭრილობად“ იწოდება. სიკვდილის შემდეგ ჩავარდება მოსისხლეობა ანუ მამკლავ-მამკვდრობა.

როგორც აღვნიშნეთ, პატარა ჭრილობებზე მოწინააღმდეგენი ადვილად შერიგდებოდნენ, საკლავ-პატივი თუ იყო საჭირო, მაშინ ჭიანურდებოდა შერიგება. შერიგებაზე რომ დათანხმდებოდნენ, შუაკაცები კიდევ მოიხდიდნენ ქუდებს და ეტყოდნენ დაჭრილს: „მადლობელი ორთ, რო ჩვენაც კაცად ჩავგაყარეითა - დ ღრიგდებით. თავსაც ჭირ მათორეთ. ამ ნაჭრევეს აქიმს დავაყენებსა, ამავას რაიც მაუდის, მზას ას ის კაცი. დღესა გაგიძღვების“ (ამ წესით შერიგება მძიმე ჭრილობის დროს ხდებოდა; მძიმე ჭრილობას ეკუთვნოდა სისხლიანი საკლავი). შუაკაცებთან საუბარს რომ გაათავებდა, დაჭრილი მათ შინ შეიპატიებდა და სტუმარმასპინძლობის წესით პატივს სცემდა; რაც კარგი ჰქონდა, ეს ოჯახი მათთვის არ დაიშურებდა. ბოლოს შუაკაცები ბრუნდებოდნენ მენაჭრევესთან (დამჭრელთან) და ამბავს მიუტანდნენ. ის მოამზადებდა საკლავს, ერთ აბაზს ფულს და ცოტა სასმელს. წავიდოდა დაჭრილთან და თან გაიყოლებდა ერთ-ერთ შუაკაცს. ისინი მივდოდნენ დაჭრილის სახლთან საღამოხანზე, ბინდობისას. შუაკაცი „საკომთანით“ დაუძახებდა: „შინ არ ხართა? კარჩია გამედით“. ოჯახში ვინც მამაკაცები იყვნენ, ყველანი გარეთ გამოვი-

დოდნენ და თუ მოსულები სხვა სოფლიდან იყვნენ, ეტყოდნენ: „გამარჯვება, ვაჟებო“. თუ ამავე სოფლიდან იყვნენ: „მოგვიხვედით მშვიდობით, ვაჟებო“. დამჭრელი კაცი ხათრიანად იქცეოდა, თითქო რცხვენოდა, ეს საქმე რად ჩავიდინეო. შუაკაციც ძალიან არ თამამობდა, მასაც სჭირდებოდა ხათრიანი და მორიდებული საუბარი დაჭრილთან. დაჭრილი და მისი ოჯახის წევრები მოსულ სტუმრებთან ისე ზრდილობიანად იქცეოდნენ, თითქოს მათ შორის ცუდი არაფერი მომხდარიყოს. თუ ცხენით იყვნენ მოსულნი, ცხენებს ჩამოართმევდნენ, უნაგირს მოხდიდნენ და ბალახზე გაიყვანდნენ, მშვიდობა-ამბავსაც დამშვიდებულად ჰკითხავდნენ. ბოლოს სახლში შეიყვანდნენ. სახლში შესული სტუმრები ეტყოდნენ: „ღმერთიმც ავაშენებთ“. „დაგაშვენნასთ ღმერთმ, მაგვიხვეოდ მშვიდობით, მშვიდობით თქვენ მასკლა“ — უპასუხებდნენ შინაურები. მასპინძლები სტუმრებს საუფროსო სკამისაკენ გადაიპატიებდნენ, მაგრამ დამჭრელი არ წავიდოდა საუფროსოში, ბოლოს დაჯდებოდა. შუაკაცს კი იქ დასვაძლდნენ. ცოტახანს ისაუბრებდნენ სხვა რამეზე და მერე შუაკაცი აღგებოდა და დაჭრილს ეტყოდა: „მე მადლობელი ორ, რო საქმე აქამდინ მიიყვანეთ, რო ეხლა ერთად შაიყარენით, სტუმარ-მასპინძელნ გახვეით. ღმერთმა, ე ჩვენ სალოცავებმ გიშველანთა, ნულარა ავ ჩამაგიგდასთ. ეხლა მე გახარებული ორ, რო კაცად ჩამაგდითა -დ ჩემი შუაკაცობით შაორიგდით. ნათქვამი ას: კა მტერივ ცუდ მაკეთის ჟჯობავ. ჯიშიანმ კაცმ ავიც იცისა, კაიც“. შუაკაცი ამ საუბრის დროს ქუდს მოიხდიდა და საუბრის გათავებისას ისევ დაიხურავდა: „მადლი ხთისა გეწეოდას, ჩვენ ორთ მადლობელნ, რო ჩვენის გულისად სწვალობთ“ — ეტყოდნენ მასპინძლები. დაჭრილი იტყოდა: „ეჰ, ეხლა აღარაი ას სასაუბრო, ეხლა შინ მასულები ხართ, ჩემებ სტუმრები ხართ. რაიც იყვ, იყვ. მე ამას არ უხედევდი (არ მოველოდებოდი) ჩემს ეესრ გავდას, არ მეგონ, თუ ამთვნად გამიმეტებდ, მაგრამ შულლ ძმათაც მაუჯდებისა, იქავ ძმანი, უშულლარი ვინ ას. თუ კაცი კაცსთან მივას, ეს დიდ საქმეი, მე დღესიდგე მტერ აღარ ორ, არც გზაში შაყრილისაი -დ არც სხოდ. თუ აქამდენ შავყრილიყვენით კი არ მქონდ კა გული, ვიშულლებდით. ეეხლა კი ჩემს გულში ცუდ აღარაი ას. როსა მავრჩები, ყველას თავის წესი, რჯული აქვ, ნიადე რჯულ მაგვიჯდების. მანამდე ეესრ ვიქნებდთ, ზოლოთ აქიმ მინდ, უაქიმოდ ნაჭრევიც გაფუჭვლები-სა -დ ნაჭრევის გაფუჭვებას მახდევს სიკვდილი -დ ხათაბალა. როსაც აქიმ არ ადგას, ცოტა ნაჭრევიც კლავს კაც-

სა, როსაც რიგიან აქიმი ხყავ, მიძიდ ნაჭრევიან კაციც მარჯვედ
 რჩებოს. არცად გვინდ ეეხლა ამაზე ბევრ საუბარი, გაუშვათა, გავათავათ. ეეგრ იცის კაცმ, შუღლიც შაუძლავა -დ შარიგებიც“. ამათ საუბარში დამჭრელი ცალ-მუხლზე იჯდა და უსმენდა. ბოლოს ისიც იტყოდა: „მე ნეტან ეს საქმე არ მამსვლიყვა -დ თაოდ მაგმკვდარიყავი, ძმას მერჩიყავი -დ აი რა მამიკლ: ვისთანაც არ სწადის კაცს, იმასთან მაზღის ხიფათი, ნამეტნავად სიმთვრალის დროს. ეეხლა ბევრი ნანობით აბა რასად ვიქამ, თავის დაღლეულ საქმეს თაოდ მინდ გაყეთებაი. თეთრი ოქროთ ავიღესავ, რაიც არავის უქნავ, იმას ვიქ. ჯარით ვაყეთებ თავის დაღლეულს. მამჯდარს საქმეს აღარა ეშველების მავლის მეტი. აქიმს ქვე დაგყენი? ზვალ (დაასახელებდნენ ერთ-ერთ კარვს სოფლის აქიმს), სააქიმოსაც გავიღება -დ სანათლავსაც მავღვერი, ჯვარებშიაც ყველკან დავხჯოც სამეშვლო ზღვენებს, შენ თუ კარგად იქნები“.

დამნაშავე ამ სიტყვას ძალიან მორცხვად ლაპარაკობდა. ის რომ საუბარს მორჩებოდა, ნაჭრევიანი ეტყოდა: „ეჰ, აბა რა უყოთ, მამჯდარს საქმეს აღარა ეშველების, გაუშვათა, გავათავათ. მავრჩები, ჩემდაც კაია, არ მავრჩები, აბა რაიღ უყოთ, იმის ამხანიგიც ბევრი გეყავ. მე მგონავ, რო მადლობელი არც შენ ხარ ამ საქმისა, ნულარ ვიამბობთ ამ საქმეზე, სხვაზე რაზე ვიამბათ ეეხლა ქვე. ემ მიწა-წყალთ ეესრ მალღის კვესურეთ, განა მარტო მე ორ ნაჭრევიანი“.

ამ საუბრის შემდეგ შუაკაცი აღგებოდა, მოიკითხავდა საკლავს, რომელიც მათ მოიყვანეს და ქაზღარში ან ბანზე დაკლავდნენ. ხუცესი ხშირად თვითონ იყო შუაკაცი და თუ ის არ იქნებოდა, ადგილობრივ ხუცესს დაუძახებდნენ. ხუცესი ხუცობაში ადგილობრივ სალოცავს სთხოვდა დამჭრელის და დაჭრილის ჯანმრთელობას მათი ცოლშვილით; რაც მათ შორის მოხდა, ამის გადატანას მშვიდობიანად და მათ შორის კარგი განწყობილების ჩამოგდებას, დაჭრილი კაცის მორჩენაში ხელის შეწყობას და სხვა. ბოლოს საკლავს ჩვეულებრივი წესით დაკლავდა და ყველანი დამწყალბონებდნენ ერთურთის მოდავეთ. საკლავს ერთ-ერთი ახალგაზრდა კაცი გაატყავებდა, ხორცს ნოხარშავდნენ, ტყავი კი ეკუთვნოდა შუაკაცს. მერე დამნაშავე მოიკითხავდა თავის მოტანილს არაყიან ქინთს, მოხსნიდა, მარცხენა ილიაში დაიჭერდა, დაასხამდა და მისცემდა ჯერ ამ ოჯახის კაცს, მერე კი სხვებსაც. თავის დაჭრილსაც მიუტანდა ყანწს და ხათრიანად მისცემდა, აგრეთვე შუაკაცსაც. შუაკაცი დაილოცავდა ყანწს, ბოლოს ქინთსაც და

ყანწებსაც დაჭრილის და დამჭრელის მკვდრებისათვის დალოცვა
და, ორივესათვის ერთად (დალოცვის წესი ზემოთ არის მოყვანი-
ლი). მასპინძელი დაილოცებოდა: „აგაშენას (სახელი დამჭრელისა)
ღმერთმ, ბარაქა მაგცას, მშვიდობით გამყოფნასთ, შნო მაგცას
დალევისაიცა, გაკეთებისაიც. ძალიან ვიყავ შენგან ნაწყენ, მაგრამ
კაცის ვულს ცოტა აყენებსა -დ აფახებს. ეებლა კარგად ხქენ, რო
მახვედი, თავს ჭირ მაამორე, მე — სირცხვილი. ვაღლეგძელას,
გაცოცხლას, შენაც ვაღლეგძელას, გაცოცხლას, კაის თქმად, კაის
გონებად ნუ დაგლივას (ეტყოდა შუაკაცს) — შაუნდნას, ვისადაც
ილოცა, თქვენს სახლს კი ბარაქა მისცას“. ამ სიტყვებით დალევდა
ნაჭრევიანი და მისი ძმა, ან მამა. იცოდნენ დანარჩენი ბიძაშვილე-
ბის დაძალებაც. ისინიც ესწრებოდნენ მტრის შერიგებას. მოსულს
ცუდს არაფერს ეტყოდნენ, როგორც სტუმარს. ცოტა სამღურავს
კი ეტყოდნენ — ასეთი საქმე არ უნდა ჩაგედინაო, მაგრამ ამ თე-
მაზე საუბრის გაგრძელებას და სტუმრისათვის წყენას ერიდებოდ-
ნენ, რადგან სტუმრად შემთხვევით მოსისხლეც რომ მოსულიყო,
თავის სახლში იმასაც არ აწყენდნენ. გარდა ამისა, დამნაშავე
თვითონ ხათრიანად იქნებოდა, თავის დანაშაულს გრძნობდა და
თავმდაბლად იყო. ნაჭრევიანი რომ დალევდა, მერე სხვებსაც,
ყველას, დააღვინებდნენ. სხვებიც უსურვებდნენ დღეგრძელო-
ბას და ამ მომხდარი საქმის მშვიდობიანად ჩატარებას.

დამნაშავე რომ დალევდა, ასე დაილოცებოდა: „აგაშენხასთ
ღმერთმა (დაჭრილის სახელი), ბარაქა მაგცასთ, მშვიდობით გამ-
ყოფნასთ, თქვენ თავ ნუ გამამართოს. მე ამ საქმის მავდომამდე
რო მავმკვდარიყავ, ის მერჩიყ, მაგრამ მავდომიდგე აღარა ეშვე-
ლების. თავიც რო მავიკლ, ჩემს დაღეულს საქმეს ველარცად წა-
უოლ, გაძლოლა მინდ. თქვენ დაგლოცნასთ, ყველან ვაღლეგძელ-
ნასთ, კაის თქმადა, კაის გონებად ნუ დაგლივნასთ, ნასვამ ვაამასთ,
თქვენის გამარჯვებისა. შაუნდნას, ვისადაც დალოცეთ კი, მავ-
შარას“. ბოლოს დიაცებს დააღვინებდნენ, აქ ან ღელა იქნებო-
და, ან ცოლი, ან და. ისინი ასე ადღეგრძელებდნენ დამჭრელს: „
ვაღლეგძელას ღმერთმ, გაცოცხლას, მშვიდობით გამყოფას, გი-
შველნათ ე კვეთსურეთულთ სალოცავთ, ამ საქმეს მშვიდობით
გადაგარჩინასთ. ნეტავინ ცოცხალ ვადაშჩას (დაჭრილზე ამბო-
ბენ), თორე რა დიაცის საქმეი ას შულღზედა კრა-ჭრილობაზე
საუბარი. კაცებ ხან იშულღებთა, ხან შაღრიგდებით. ეეგ მაუღის
ე კვესურეთულთ მიწა-წყლით. იპი, ის კი მაღონებს, რომ ნაჭრე-
ვებ არა ვაუფუჭედასა, შენაც არ დაღონდა, ჩვენაც არ დავიღუპ-

ნათ, თორე სხო დიაცის სასაუბრო რაი ას. მშვიდობით გამყოფ-
 ნასთ ყველანი: კაციც, შუაკაციც. ღმერთმა ყველას გიშველდეს.
 რო დალეულ საქმე გააკეთეთა, ესეებ ერთად შახყართ, დალე-
 ულს საქმეს კიდევ არა დაემატ. ჭირს ესომ თქვენს ყველისას.
 შაუნდნას იმ მკვდართ ქვე, ვინაც ცუდს საქმეს კარგად გიქცევ-
 დასთ, თქვენდ ცუდ მამკდარ სწყინდასა, კა ალაღებდას“. ასეთს
 სიტყვებს იტყოდა მარტო ხნიერი დედაკაცი, ახალგაზრდა ქალებ-
 ბი სულ უბრალოდ დაილოცებოდნენ. ვითომც არაფერი მომხდა-
 რა, ისე არაფერს იტყოდნენ შუღლის და ჭრა-ჭრილობის ირგვლივ.

ამასობაში ხორციც მოიხარშებოდა, საჯორცით ამოიღებდნენ
 ასო-ასოდ ჩაყრილ ხორცს და ფიცარზე დააწყობდნენ. დანით და-
 ანაწილებდნენ წვრილ-წვრილ ნაჭრებად და ისე მოიტანდნენ
 ტაბლაზე. ტაბლას რომ დადგამდნენ, მოიყვანდნენ დაძვრელ
 სტუმარს და სკამზე დასვამდნენ. დაჭრილს ოჯახის რომელიმე წევ-
 რი კი ფეხზე დადგებოდა და ტაბლაზე ემსახურებოდა. ჭამას რომ
 გაათავებდნენ, მენაჭრევსაც და შუაკაცსაც ნაჭრევიანის სახლის-
 კაცები გაიპატოვებდნენ სახლში. იქ მათ პატივს სცემდნენ ჩვეუ-
 ლებრივ სტუმარმასპინძლობის წესით (ეს წესები ყველა ნათქვა-
 მია ზემოთ).

მეორეს დილას სტუმრები მოვიდოდნენ ისევ ნაჭრევიანთან,
 აქ ცოტა პურს ჭამდნენ, სასმელს დალევდნენ და მენაჭრევე აქიმ-
 თან წავიდოდა მოსაყვანად. აქიმი სტუმარს გამარჯვებას ეტყოდა,
 ამბავს ჰკითხავდა: „მშვიდობითა, რას გუნებას ხართ. ხო არა გი-
 ჭირსთ კაცსა, საქონს, დიდ, ცოტა ხო ყველა კარგად ხართ? მეა-
 მების თქვენ მშვიდობა. ნაჭრევიან როგორ გყავ, ხო არა ძალიან
 წუხად“. „ცოცხლები ეხყრიორთ, ვათენ-ვალამებთ, რა იკითხების
 ჩვენ ამბავი. ნაჭრევიანიც ეეხლა კი კარგად ას, მაგრამ რა გაიგე-
 ბის ნაჭრევებისა, საშიში, ან არ დაუღუბას, ან სხოდ რაით მაიხიბ-
 ლას. უბედურება მამიკლა-დ, კიდევაც მეშინის, ნეტაინ ცოცხალ
 გადაშჩას, თორე სხვას კი ვინაღ რას დაიჩივლებს“. აქიმი ანუგე-
 შებდა: „არა უნდ, ნუ გეშინიან. ჯეესურეთ ვითაიც დაიჭრების.
 რო ყველა მაკვდას, აქამდე კაცნ სრუ გათავდებოდეს. მავლა უნდ
 ნაჭრევსა, მარჩების“. მენაჭრევე დაიწყებდა: „აბა, კაც კაცის
 კარად არ მცე. თუ არა გაუჭირდ. ეეხლა მე ძალიან მიჭირს საქმეი,
 იმით მავედ შენთან. ეეხლა შენ ხარ ჩემ ღმერთი, შენ თუ რას
 მიშველა, მამირჩენ მაგ კაცს, თორე მე ისეთ უკლო-უბედურ კა-
 ცი ორ, რო უბედურება რა ამამიტყვრების“. აქიმი უარს ეტყოდა
 პირველად: „მე არ შამიძლავ, არც დრო მაქვა, ათას საქმე რაიმ

მქვ. მე კელს ვერ დავხდებ. კელს რო დახდებს, კაცმ ქვეც უნ-
და მაუარასა, მაარჩინას. აქიმები სხვებიც არიან, აგებ სხვა ვინ
დააყენ აქიმად“. დამჭრელი ხვეწნას დაუწყებდა და მაინც დაი-
თანხმებდა მას.

ბოლოს აქიმი ეტყოდა: „რა ვქნა, მე ძალიან ხათრი მაქვს შე-
ნიცა -დ ხთიშვილთა უფრო მეტად. სააქიმო სააქიმოი ას. მამცემ,
მაგრამ თუ სანათლავ არ იქნ, ისრ ვერ ვიმუშავებ, წყრულს ვერ
დავახვევ უსანათლაოდ. არც ჩემდ ვარგა -დ არც რა ნაჭრევიანს-
ეშველეების, თუ წმიდად არ ორა -დ ჯვარნ კელს არ მიმართავენ“. მენაჭრევე ეტყოდა: „მე სააქიმოსაც მაშვი ჩაგაბარებ, როსაც
მარჩების, რაისაც სააქიმო გერგების (სააქიმო ანუ ექემის გასაძრ-
ჯელო განისაზღვრებოდა ჭრილობის მიხედვით, ყოველგვარ ჭრი-
ლობაზე იყო დადგენილი კუთვნილი საექიმო ხელფასი).. სანათ-
ლავს ნიაღვრ წინთავით ჩაგაბარებ, დღესაც ვიშოება, მოვიყონ,
ხოლოთ შენ კელ დახდევი -დ მაარჩინი ეგ კაცი. ვის შურს, თუნ-
და სახლ-კარიც არ დამჩას“. როცა შეთანხმდებოდნენ, აქიმი უსა-
თუოდ შინ შეიპატიებდა სტუმარს. იქ მისი ოჯახის წევრებიც
მოეგებებოდნენ და მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდნენ. მერე ჩვეუ-
ლებრივად საუფროსოსაკე წაიყვანდნენ და იქ დასვამდნენ; ტაბ-
ლას მოიტანდნენ და რამე სახელდახელოდ დამზადებულ საქ-
მელს — „კუს-ერბოს“ (კუს-ერბოს უწოდებდნენ ერბოში მომ-
წვარ ყველს), ან სხვა რამეს მიართმევდნენ, რადგან სტუმარი
აქიმს აჩქარებდა მალე წასასვლელად და ჭრილობების შესახვევად.
თუ ჰქონდათ არაყსაც მოიტანდნენ და დაალევინებდნენ; თუ მე-
ზობელს ჰქონდა, ისესხებდნენ და სტუმრის პატივისცემად მოი-
ტანდნენ, გაყიდვა კი ხევსურებმა არ იცოდნენ არაყისა. ბოლოს მო-
სული კაცი გამოემშვიდობებოდა, აქიმი დაიკიდებდა აბგას, რა-
შიაც ბალახისაგან დამზადებული წამლები ეწყო და წავიდოდნენ.
ნაჭრევიანთან რომ მივიდოდნენ, აქიმის მოსვლა ყველას გაუხარ-
დებოდა და მოეგებებოდნენ. დასველებულ ფეხსაცმელს გახდიდ-
ნენ, თათებს ჩააცმევდნენ, ტყავს გამოიტანდნენ და მოახურავდ-
ნენ, რომ ნამგზავრი, გაოფლიანებული კაცი არ გაცივებულყო.
შეიპატიებდნენ სახლში და პურით და სასმლით გაუმასპინძლდე-
ბოდნენ, თუ სასმელი შინ არ ჰქონდათ, მეზობლებში მაინც იშოვი-
დნენ. ხევსურები აქიმს დიდ პატივს სცემდნენ და ეფერებოდნენ.
პურის ჰამამდინ ის ავადმყოფს გამოჰკითხავდა: როგორი ტკივი-
ლები აქვს, ღამე სძინავს თუ არა, მხედველობა როგორი აქვს,
სმენა, მოძრაობა და სხვა.

ქამის გათავების შემდეგ აქიმი მოითხოვდა წყლის გათავებას. პატარა ქვაბს (სპილენძისას ან თუჯისას) მორეცხავდნენ ცხლზე დაჰკიდებდნენ და წყალს გაათბობდნენ. გამთბარ წყალს ხის ჯამში ჩაასხამდნენ და აქიმი შეუდგებოდა ჭრილობის შეხვევას. ამოიღებდა შეხვევის დროს საჭირო იარაღებს და დაწყობდა იქვე რამე ფიცარზე. აქ იყო: დანა, ხოწი, ანუ ხვეწი (ბუდე ხევსურები უწოდებდნენ ხოწს, არხოტიონები ხვეწს), ვმალიკა, ლურბელი და თუ ჰქონდა წყლის დასასხმელად გაკეთებული საწრინკა (დგუშის მაგვარად მოწყობილი, დიდგულის ხისაგან გაკეთებული). აქიმი ქუდს მოიხდიდა, პირჯვარს დაიწერდა, ავადმყოფს თავზე ჯვარს გადასწერდა მარჯვენა ხელით და შეხსნიდა მოხვეულ შალებს და ხელსახოცებს. ჭრილობას პირველად საწრინკათი დაასხამდა წყალს და გარეცხდა, მერე ლურბელს ამოათრევდა წყალში და მოუხვამდა ჭრილობაზე. ლურბელს მანამდინ უხვამდა, სანამ სულ არ ამოშრებოდა, ხანდახან მოსისხლიანდებოდა კიდეც, მერე აიღებდა ვმალიკას და იმით მისწევ-მოსწევდა ხორცს ჭრილობის ნაპირებზე (ვისაც ლურბელი არ ჰქონდა, ზოგიერთმა აქიმმა პირით მოწოვაც იცოდა ჭრილობისა). მერე აიღებდა ხვეწს და მისი პირით ძვალს გასინჯავდა, გაჭრილი თუ იყო. გასინჯავდა, რამდენზე იყო გაჭრილი, ღრმად იყო თუ არა. თუ ჭრილობა ისე იყო მიყენებული, რომ გაჭრის გარდა ძვალი ჰქონდა დამტკრებული, აქიმი აიღებდა დანას და სიგრძეზე მიყენებულ ჭრილობას სიგანეზედაც გაჭრიდა ჯვარედინად. მერე დაღეჭავდა კანაფის თოკის ნაპირს, დამრგვალებულ „სელებს“ მარილში ამოათრევდა და ვმალიკათი მაგარად ჩაქედდა ჭრილობაში. ზედ დაადებდა ცხრადარღვა ბალახის ფოთოლს და მოახვევდა ბამბის ქსოვილს, ხელსახოცებს და მოსახვევ შალს. შემდეგ კიდეც დაადებდა თავზე ჯვარედინად ხელს და იტყოდა: „ღმერთმა გილხინას, მაგარჩინას, ლხინის წამალ დაგაყარას“. მერე განაცხადებდა ჭრილობის ამბავს, როგორი იყო მისი სიდიდე და საშიშროება. აქიმებმა ჭრილობის სიდიდის და საშიშროების გაზვიადებაც იცოდნენ, რადგანაც ჭრილობა რამდენადაც ძნელი მოსარჩენი იყო, მეტი სააქიმო ერგებოდათ და სახელიც მეტი უკეთდებოდათ. თუ ავადმყოფი მძიმე მდგომარეობაში იყო, აქიმი აქ რჩებოდა რამდენიმე დღით, მანამ ავადმყოფს ჭრილობები არ დაუმშვიდდებოდა. თუ ამავე, ან ახლო სოფლიდან იყო, მაშინ კი შინ მიდიოდა და როცა ავადმყოფი ცუდად გახდებოდა, დაუძახებდნენ. აქიმს რომ დააყენებდნენ, მენაკრევე გამოემშვიდობებოდა და წავიდოდა შინ. ხშირად მოდი-

ოდნენ მენაჭრევის ნათესავეები ნაჭრევიანის საკითხავად. მენაჭრევე აქიმს მოუყვანდა ერთ საკლავს, რითაც ის განათლებოდა, რომ სამს საკლავს სამეშველოდაც დაკლავდა სხვადასხვა ჯვარებში და ზეთიშვილით თხოვდა თავისი დაჭრილის მორჩენას. დაჭრილი როცა მორჩებოდა, აქიმი უანგარიშებდა ჭრილობის მიხედვით, როგორც იყო წესით შეფასებული, და მენაჭრევე პირველ რიგში სააქიმოს გადაიხდიდა. ბოლოს, როცა „სახვიელსაც“ დაიხსნიდა ავადმყოფი, მენაჭრევე დაჭრილს კაცს მიუგზავნიდა და „შეუთვლიდა: ვირჯულოთო. რჯული იყო სხვადასხვანაირი; თუ ჭრილობა მსუბუქი იყო, ან „პირისერზე“ და „საუნამუსოეში“ არ იყო, მაშინ შეიძლებოდა პირდაპირ მიგზავნა შუაკაცისა და თქმა—ვირჯულოთო. შუაკაცი არც არაფერს მიიტანდა და არც მიიყვანდა, პირდაპირ ისე ეტყოდა. მაგრამ თუ ჭრილობა პირისახეზე იყო, ან ძვალი „ტეინზეით ამოუვიდა“, ან დასახიჩრდა, მაშინ „შუაკაცს უნდა მიეყვანა „რჯულის საკლავი“, ჯერ ის დაეკლა და მერე დაეწყო ლაპარაკი შერიგებაზე. ვინცობაა დამჭრელი ფიქრობდა, რომ ისეთ ადგილზე არა აქვს ჭრილობა მიყენებული, რომ რჯულის საკლავი ეკუთვნოდესო და შუაკაცი უსაკლავოდ გაგზავნა, დაჭრილი კი თვლიდა, რომ საკლავი მეკუთვნისო, მაშინ უსაკლავოდ მოსულ შუაკაცს არ ალაპარაკებდა, მიუხედავად იმისა, რომ ის სტუმარი იყო. ხანდახან სახლიდანაც დაითხოვდა და აწყენინებდა.

უსაკლავოდ მისული შუაკაცი რომ მივიდოდა, პირველად ყველანი კარგად მიეგებებოდნენ, მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდნენ, სახლში შეიპატიებდნენ და, რის საშუალებაც ჰქონდათ, პატივს სცემდნენ როგორც სტუმარს. ბოლოს ის თავის მოსვლის მიზეზს განაცხადებდა და ეტყოდა მენაჭრევის სახელს (მაგალითად, მენაჭრევის სახელია ხახონი და დაჭრილისა უნცრუა): მე ხახონმ წამამლალ თქვენთან, არ მინდოდავ, დამაბარ—თქვენთანვე ეს საქმე მამკდომიყვავი, მაგრამ მაჰკდარს საქმეს აღარა ეშველებივავ გაძლოლის მეტივ. ნუ გამკდითავ მერჯულედავ ჭრა-ჭრილობისადავ. ნუც მიაო, ნუც თავის თავსავ, მართლა თუ მაუდისავ გევსურეთის მიწაწყალთავ, თორე ეებლა წინწინ მე და შენ ხო არ ვიშულღეთავ. ენანობავ, დამაბარ ხახონმ, წინ გიდგეორთავ, ჯარით ვაკეთებავ ჩემს დალეულსავ, თეთრი ოქროთ აგიღესავეთავ. გავიდათავ რჯულშიავ, რჯულის კაცნ შავყარნთავ, რჯულის წყალ გავავლითავ. ნათქვამი ას: „რჯულის ნაჭრილ ველ არ ეტკივნებისავ“. ვხკითხათავ რჯულსაო -დ რასაც რჯულ გადასწყვეტსავ, მე მზას ორავ, დავაწყო-

ბავ ერთმანეცხედად დრამასაო -დ შინ მიუტანავ“. ამ საუბროს შემდეგ შუაკაცი გაჩუმდებოდა. ნაჭრევიანი ეტყოდა: „შენ იცი რჯულის წეს ნეტა, თუ იმან არ იცის, ან მე მკლთა კაცუნა-ხაოდ? ჩემ საუბარ შენ კი ნუ გეწყინების, სტუმარი ხარ, ჩემს სახლში ზიხარა -დ ხათრი მაქვ. ეს რო ესრ არ იყოსა, სხვაკან სად ვყოფილიყვენითა -დ იქ აგეტებ, ისი გგონავა უნცრუთავ ცუ-რებდავ ეემ საუბარსავ, ეესრ უწესოდავ. შენ ხო იცი, მე ხაჭ-რევ სადაც მჭირს მაგათგან, შენ რჯულშია კაც-შუაკაციშიაც წილ-გიძესა, დახოლ, მტერთ შარიგებაიც გინახავ, ისიც კარგად, იცი რა მიუდის ეესეთას ნაჭრევს, მაგრამ ხახონმაც კისერზე კელ მა-ისვა, შენაც წამახვედ, ვითამ არცრაივ. ადედას მტრისას, მე რო ქვეც არ ვიცოდ, შუაკაც მაინც რად უნდა ქნას ისეთ საქმე, რაიც რჯულ არ ას. ურჯულო რჯულ რად უნდა დადოს. რჯულის ასატებლად რო კელცალეს მაგლალევედ, ნეტარ რას ფიქრობდ, ვინ ასავ კაცუნახავივ, თუ იმას ფიქრობდ: უნცრუსავ ოლონდ რჯულ-მისკაციო -დ ესივ ძალიან გაუხარდებისაო -დ რაიც მიუდისავ, ეე-ლარც იმას გაიგებსავ. ეეხლად სთქვიად, ძალიან გთხოვ, რო ამას ნულარ გაიმეორებ. ნუც მე მკლი კაცუნახავადა, ნუც შენ ხკად-რულობ ურჯულო რჯულზე საუბარს. ხახონს თუ რჯულის ქხაი სწადიან, კელცალე რაად გამაგიშვ? ძალიან კარგად იცის რჯუ-ლის თავ, მაგრამ ეეგეთი, რახან კაცი კაცს არ ხედავდას. ხახონი იმას ფიქრობს, რომ შამრიგდებიანავ-შამრიგდებიანაო -დ არაო სრუ იმტერანავ, თუ არ დაიშლიანავ, რაიც წაილესავ ჩემგანავ, აიმასავ წაილებენავ. შენ კი მადლობელი ორ, რო ჩვენის გულისად აზდევ, აქ იწვალი. ჩემსა, ხახონის გულისად ფეკზე ადგომა არ გე-კადრების. კლოვ ნულარც აზდგები. ეეხლა მე ფეკზე ორ ამდგარი, მია ხახონ სად შავიყრებითა, ჩემი იმის საქმე მაშინ გარიგდების, რახან მარტონი ვშულლობდათა, ცის მეტ არა გვხედევდას. „როს-რა იქნების ის დროი, შამახვდა ნათელი ზძესა მე -დ შენ რო მარ-ტონ ვშულლობდათ, მზე იდგას, სისხლსა წვიმდესა!“ გამწარებუ-ლი, ნაჭრევიანი ასეთ სიტყვებს წარმოსთქვამდა. შუაკაცი კიდევ შეეხვეწებოდა: გამიგონე და რჯულში გაპყევო, მაგრამ ნაჭრევი-ანი ბოლოს მკვახედ უპასუხებდა: „ნულარ მეუბნები მაგაზედ, სტუ-მარი ხარ, არ გამეჯავრებივა, საქვეყნოდ შამარცხვინა, თავ მამკრ — შინ მისულ სტუმარ გააჯავრავ“. ბოლოს შუაკაცი გაჩუმდებოდა. წასვლის დროს კი მაინც შეეხვეწებოდა: ცოტახანს მოიცადე, ცუდს ნურაფერს ჩაიდენ და მე ისევ მოვალო. ის კი სთხოვდა:

შენ ნუ გაირჩები, ნულარ წამოხვალ და ჩვენ თავისთავად შევტყუდებითო. ეს კი მუქარას ნიშნავდა.

შუაკაცი რომ დაბრუნდებოდა და დამპყრელს ამ ამბავს მოუტანდა, ის შეიძლება შუაკაცს დახათრებოდა და ეტყოდა: „არ ეკუთვნის კი, მაგრამ არცარა დიდ საკლავი ას, საკლავიც მივლგვარათ, უნცრუას მაგის ნებანიც უსრულნათ“. ზოგი კი გაცხარდებოდა და ეტყოდა: „მე მაგან ჭრაჭრილობის მერჯულედ გამქადა, ვეუბნებ, რო წინ გიდგეორავ, რაიც დავლიევ გავაკეთებო - დ ეგ ქოოდ თავს წავიდ, ურჯულო რჯულ წამკიდ. მაგას ისითა არა შჭირდ, რო რჯულის საკლავს ითხოვს, თუ რა შჭირდას, მიაც გავიგებდი, კაცნიც. რჯულისა ყველა წესია, ურჯულოს მე არას მივსცემ; თუ არ იჯერებს, შამხვდას გზაშია, იმანაც დამკრას. მემრ ე კაცნ გაიგებენ, რაიც იქნების, რახან არ იშლიდას“. მენაჭრევე ამეებს რომ ამბობდა, შუაკაცი გაჩუმებული იყო. ბოლოს მენაჭრევეს ეტყოდა: „შენ არ გივდების შავის საუბარი. კაცს შულლიც უნდა შეეძლიოსა, შარიგებაიც. ერთზე გათლილ არ უხდა იყოს კაცი, ყველა უნდა შეეძლიოს, ყველაის ყუვი უნდა ხქონდას. რაი, ერთ ბატკნის მწკალი, თუნდა გაგიტყულეტავა - დ თუნდა არ. შაურიგებლობა უფრო ცუდი; შაიყრებით, არა მე გკობიორავ, არა მიაო, აიძობაში იარაღს ის არ დაებარების, კაცს ნუ მოხკლავავ. სიკვდილ მარჯვე არ ას, ბევრ ამბავ მალბავ, თავსისხლი ძნელ გასაწმედი, მემრ ნანობა აღარას უშველს—რაღარავ ამაშიავ შავლრიგდივ, როსაც ცოტა საქმე იყვო - დ, მარჯვედ შავლრიგდებოდივ. კაც გონთ უნდა იყოს, კა სიტყვა ქვასაც გვერდს შააქცევიებს. შენ რო აქ კიდე იმათვე უჯავრობ, ისი გგონავა, ამასაე ისენ ვერ იგებენავ? ხო იცი, კაცთ ენა არ დაიჭერის, შენ ნაუბარ იმათ ყველა მიზდისა - დ აიძით ჯავრობენ ისენიც. ნუ გეწყინების კია, გემართლებიანაც, დამნაშავეი ხარ. თავის კელით დალეული კაცმ თაოდ უნდა გააკეთას, თორე სხვათ რა ვის ენაულლების. თავს ბრალ უნდა დაზდოს კაცმ. შენ ადევ, ერთ ბატკან დიდ საქმე არ ას, ეგ მაგვეცი. ან მიავ წაოლა წავიყონ, ან სხვას კაცს წაყვანი, პირობა დაადებიე, როსაც იტყვიან, ამაში რჯულში გვედით. ერთს ან ორს კაცს შენ მიიყონ, აისრავ ისენი. დასხდებიან რჯულის კაცნი, თავის სათქმელს ხახონი იჩივლებს, შენც ეტყვი თავის სათქმელს. რჯულის კაცები ნაჭრევებსაც გაშინჯვენ, შაათასებენ, თუ ეგ რჯულის საკლავ არ მიუღდის, იმასაც კაცებ იტყვიანა - დ დრამაში გამაღბრიანა - დ არ დაგეკარგების. თუ მიუღდის, ხო დაკლული, მაშორებულ გექნების“.

შუაქაცი და დამჭრელი ასე ისაუბრებდნენ, მაგრამ ბოლოს შუაქაცი მაინც თავის სიტყვას გაიყვანდა, შეიძლება შეეხვეწებოდა კიდევ დამჭრელს საკლავის მოცემასზე. გამოართვამდა საკლავს და მიუყვანდა დაჭრილს. ოღონდ დამჭრელის მკვახე ლაპარაკს დაჭრილთან არ გაამხელდა; იტყოდა, რომ დამნაშავე მზად არის, ყველა წესები ხევსურეთულის რჯულისა პირნათლად შესარულოსო. დაჭრილი და შუაქაცი ამის ირგვლივ ბევრს ისაუბრებდნენ, ბოლოს ხუცესს დაუძახებდნენ და საკლავს დაკლავდნენ. საკლავის ხუცობაში ხვთიშვილს სთხოვდნენ ნაჭრევიანის და მენაჭრევისათვის დახმარებას, რაც ცუდი საქმე მოუხდათ — კარგით შეცვლას და სხვა. საკლავის ტყავი შუაქაცს ეკუთვნოდა, ხორცს აქ მოხარშავდნენ და ჭამდნენ. ბოლოს პირობას დადებდნენ, რომელ უქმში, რომელ დღეს და სად უნდა შეყრილიყვნენ რჯულის კაცები. შუაქაცი გამოემშვიდობებოდა ნაჭრევიან კაცს. მთელი ოჯახი გამოაცილებდა სოფლის ნაპირამდის და სტუმრის გამართვის წესების დაცვით გამოისტუმრებდნენ. წასვლისას ის კიდევ მადლობას გადაუხდიდა ნაჭრევიანს: „მადლობელი ორ, რომ კაცად ჩამავდიოთ, ეხლა გაწბილებულ არ წამალაღეთა — დ რჯულის პირობაზე მიმისტუმრებთ“. „მადლ ხთისა გეწეოდას, — ეტყოდნენ, — შენ ჩვენის გულისად არცკი გეკადრების, რომ ფეჯზედაც აზღგ. მადლობელნი ჩვენ ორთ, რომ ჩვენის გულისად ამთვენს სწვალობ“. ბოლოს მიმავალი საბოლოოდ გამოემშვიდობებოდა: „მშვიდობით იყვენით, ჯვარ გეწერასთ, ღმერთმ თქვენ თავ ნუ გამამართოს“. „ჯელ მაგიმართას ღმერთმ, მშვიდობით იმგზავრი“ — ეტყოდნენ მამაკაცები. შუაქაცი მიუტანდა ამბავს მენაჭრევეს. რჯულის პირობა დავდევით ამა და ამ დღისად და კაცები გაამზადედო. დანიშნული დღისათვის ორივე მხარე გაამზადებდა რჯულის კაცებს და დანიშნულ ადგილზე ირჯულებდნენ (რჯულის ამბავი არ ეხება ჩვენს თემას, რადგან აქ სტუმარმასპინძლობა არ არის). რჯულის კაცები გადაწყვეტდნენ „დრამას“ ნაჭრევიანის სასარგებლოდ მისი ნაჭრევეების მიხედვით. ან გადაწყვეტდნენ ისე, რომ ნაჭრევიანი მივიდეს დამჭრელის სახლში და თვითონ წამოიღოს დრამა, ან ისე გადაწყდებოდა, რომ დამნაშავემ უნდა დაამზადოს: დრამა, საკლავი და არაყი, გაიყოლოს ერთი შუაქაცი და მიუტანოს დაჭრილს სახლში. ეს ასე მამინ გადაწყდებოდა, თუ ჭრილობა მძიმე იყო, ან ისეთ ადგილზე, სადაც ასეთი წესით ერგებოდა ამ ჭრილობას გადახდა — პატივი.

ამ უკანასკნელი „გარჯულებილის“ თანახმად, მენაჭრევე ერთ-

ერთი დღისათვის დაამზადებდა არაყს, საკლავს და სპილენძის ქვაბებს. სპილენძის ქვაბების ასაწონად შუაჯაყს მოიყვანდა, წონიდან ხუთ კილო სპილენძს თითო ძროხად და ამ რაოდენობის სპილენძს, რამდენი ძროხაც იყო გადაწყვეტილი, ისე დაიანგარიშებდნენ. თუ სპილენძი არ იყო ოჯახში იმდენი, რომ აენახლარებინა ეს დრამა, ვერცხლის ან სხვა სანაქებო იარაღს შეათასებდნენ. წაიყვანდნენ საკლავს, წაიღებდნენ ქინთით არაყს, აპკიდებდნენ. ერთს ჯორზე დრამას და შუაჯაყი და მენაქრევე ძივილოდნენ ნაჭრევიანთან მისულელები სპილენძეულობას (დრამას) ჩამოხდიდნენ, შუაჯაყი წინგარდაზე გავიდოდა და დაუძახებდა: „ხახონო, შინ არ ხარა? კარშია გამედიოთ“. გამოვიდოდნენ ოჯახის წევრი მამაკაცები. მოსულეებს გამარჯვებას ეტყოდნენ. ამბავსაც ჰკითხავდნენ. მოსულეებიც ამბის კითხვითვე უპასუხებდნენ. ადგებოდა შუაჯაყი და ამ მოტანილ დრამას ჰერხოში შემოიტანდა, ნაჭრევიანი მასპინძელი დრამას არც გადახედავდა და არც ხელს ახლებდა. ბოლოს სახლში შევიდოდნენ ყველანი და ხურჯინსაც შეიტანდნენ არაყიანი ქინთით. სტუმრებს ოჯახის წევრი ქალებიც მიეგებებოდნენ და თავისებურად მშვილობა-ამბავს ჰკითხავდნენ. ცოტახნის საუბრის შემდეგ სტუმარი მენაქრევე მოითხოვდა თავის მოტანილ არაყიან ქინთს. მაგრამ იშვიათ შემთხვევაში მისცემდნენ არაყის დასხმის ნებას, სანამ ძმა-სახლისკაცებსაც არ დაუძახებდნენ, რომელთაც მაშინვე კაცს გაუგზავნიდნენ და მოაყვანიდნენ. მოსულეებიც სტუმრებს გამარჯვებას ეტყოდნენ და ამბავს ჰკითხავდნენ. ცოტახნის ისაუბრებდნენ აქაურ და იქაურ ახალ ამბებზე. ბოლოს შუაჯაყი იტყოდა: „თქვენ იცით, ჩვენ რაადაც მოვედიოთ, აზირ გავათავათ საქმეი, მემროოდ შავსოთ ეგ სასმელიც“. ადგებოდა და ნაჭრევიანს ეტყოდა: „აბა წავიდათ ეხლადა, დრამა ვნახათ“. ის არ მოინდომებდა დრამის ნახვას, აწონასა და შეფასებას. იშვიათად გაჰყვებოდა დრამის სანახავად. ჯაავლებდა ძმა-სახლიკაცებს შუაჯაყისათვის გაყოლას, ხანდახან სასწორს მოიტანდნენ და ასწონდნენ, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში ისე ვარაუდით გადაათასებდნენ და გადააწყობდნენ. შუაჯაყი ცდილობდა ნაკლები სპილენძი მიეცა მეტ ფასში. სახლში მოტანილ დრამაზე ესენიც ბევრს არ ჩაეძიებოდნენ. თუ სახლში არ იყო ძივტანილი და დამნაშავეის ოჯახში იქნებოდნენ მისულნი დრამის წამოსაღებად, მაშინ კი აუცილებლივ აწონიდნენ. დრამა რომ გადათასდებოდა, ნაჭრევიანს უეჭველად მოიყვანდა შუაჯაყი და აჩვენებდა. ნაჭრევიანი ხელს არაფერს ახლებდა, ოღონდ ხშირ შემ-

თხვევაში შუაკაცს აპატიებდა ორის ან სამი ძროხისას და მისი ცხენის ტივისცემით უბრუნებდა დამპყრელს. იგი შუაკაცს ეტყოდა: „მეც ბევრს სწვალობ, შენის ხათრით მიპატიებებავ ამდენი-ამდენ ძროხის რვალი (სპილენძი), აილი შენ აი ამ თქვენს მატანილს დრამაშიით. რაიც გინდა, მიეც უნცრუას (დამპყრელს)“. ზოგჯერ ბევრსაც არ აპატიებდა, ოღონდ შუაკაცის ხათრით სულ ისე კი არ გაუშვებდა, რომ არაფერი დაებრუნებინა მისი მოტანილი დრამიდან.

შუაკაცი თვითონ არაფერს აიღებდა, დამპყრელიც ამბობდა, რომ მე აქედან არაფერს დავიბრუნებ, დამნაშავე ვარ და დანაშაულისათვის კუთვნილი გადასახადი უნდა გადამხდესო. მაგრამ ნაჭრევიანი არ დაიშლიდა, აიღებდა რამდენიმე ქვავს, ცალკე გადადებდა და ეტყოდა: „აი ესეები მიპატიებებავ თქვენის მასვლისადა ღ სტუმრობისად. რო წახოლთ, წაილით თან. წეს რაიმ ასავ, თორე სრუაც არას გავსწირევედი აქ; კაცს ატანილ-გატანილი არც ააშენებსა, არც გააღარბებს“.

ეს საქმე, რომ მოთავდებოდა, ჩავიდოდნენ ისევ სამყოფოზე და დასხდებოდნენ, სტუმრები მოითხოვდნენ თავის ქინთს და დაიწყებდნენ არაყის სმას (სმის წესები უკვე ვიცით); შუაკაცი ხანდახან არ ენდობოდა შერიგებულთ, ფიქრობდა: სასმელში სადმე შეხვდებიან ერთმანეთს და ისევ იშულლებნო. ამიტომ მოინდომებდა და ფიც-ვერცხლით ამბობილებდა მათ (ამბობილობის წესზე ნათქვამია ზემო თავში), ვინაიდან მზად გაფიცვის შემდეგ ისინი აღარ იშულლებდნენ. ხანდახან იყო ისეთი შემთხვევა, რომ ძალიან მაგარი მტრობა ჩამოვარდებოდა. სასიკვდილოდ დაემუქრებოდნენ ერთიმეორეს, ვინაიდან ან ერთი მეორეს დაჩაგრავდა, ან ჭრილობებს მიაყენებდა და სირცხვილს დასდებდა, ან ისეთ ადგილზე დასჭრიდა, რომ ხევსურეთში ესეც სირცხვილად მიაჩნდათ, ან შინ მოსულ სტუმარს დაუჭრიდა და ამით დასდებდა სირცხვილს და ა. შ. ამ შემთხვევაში სირცხვილადებული კაცი ძალიან ცდილობდა, სადმე მოხერხებულ ადგილას და დროს შეხვედროდა სირცხვილის დამდებს და სამაგიერო გადაეხადა. შუაკაცები ბევრს ცდილობდნენ მათ შერიგებას, მაგრამ სირცხვილადებული იმუქრებოდა და შერიგებაზე უარს ამბობდა. ხევსურეთში ჩვეულება იყო, რომ შუაკაცები მოსვენებას არ მისცემდნენ და მაინც მიიყვანდნენ საქმეს შერიგებამდე. სირცხვილად მიაჩნდათ, თუ მტრებს ვერ შეარიგებდნენ. ამ სოფელში უფროსი კაცები აღარავენ იყო? — იკითხავდა ხალხი, თუ მტრები არ შერიგდებოდნენ და ცუდ რამეს ჩაიდენდნენ. ამიტომ შუა-

კაცები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ შერიგებისათვის, მაგრამ შე-
რიგების შემდეგაც, როგორც ვთქვით, სახიფათო იყო და ამიტომ
მიმართავდნენ ყველაზე პატივცემულ და მაღალხარისხოვან ხერხს
შერიგებაში. დამნაშავეს რომ მოიყვანდნენ დაზარალებულის სა-
ხლში, მაგრამ ისევ შიშობდნენ მისალოდნელ შულღზე, შუაკა-
ცები სთხოვდნენ დაზარალებულის დედას, რომ თავისი ძუძუ ჩა-
ედო შვილის მტრისათვის პირში, რომელიც ამჟამად შესარიგებ-
ლად იყო მოსული. ხევსური ქალები მუდამ მომხრენი იყვნენ მა-
მაკაცების შერიგებისა და ხნიერი ქალი სიამოვნებით შეხვდებო-
და ამ თხოვნას. შუაკაცი შეიძლება ამ სურვილს დაზარალებულს
განუცხადებდა; შენ ყოფილ მტერს, ახლა შენს სახლში შესარიგე-
ბლად მოსულს, შენის დედის ძუძუ უნდა ვაწოვინო და ძმად გა-
გიხადოო. ხშირ შემთხვევაში არცკი ეტყოდნენ და ისე გააწყობ-
დნენ საქმეს, რათა მას უარი არ ეთქვა ასეთ მტკიცე შერიგებაზე.
შუაკაცები როცა დაზარალებულის დედას შეუთანხმდებოდნენ,
აყენებდნენ დამნაშავეს, მიიყვანდნენ მასთან და დედას ეტყოდ-
ნენ: „შენ დედა და ეს შვილი“-ო. მოაწოვე, ისე როგორც შენი
შვილებისათვის გიწოვებია და ეს შენი „ჭირუნახავი“ შვილი იქნე-
ბაო. ვითომც ამის შობაში და გაზრდაში შვილი შეიძინეო. მოხუ-
ცი ქალი გარხნიდა „ფარავის“ ღილს, თავის ძუძუს ჩაუდებდა
პირში და ეტყოდა: მე ამდენი შვილი მყავს (მაგ. სამი) და მეოთხე
შენ იქნებოო. ისიც უპასუხებდა: „დღესიდგეს მე შენ შვილ ვიქ-
ნები, ისრ გეგულებოდ ჭირშიაცა, ლხინშიაც, როგორც თავის
ღვიძლ შვილები“. მერე ადგებოდა ნაშვილობი და ნადედობს
პირზე აკოცებდა. შუაკაცები კი მიულოცავდნენ: „კაზე მაგიჟდი-
ნასთ დედაშვილობა დედაშვილობის გამჩენმ ღმერთმ. ნუ შაგა-
ნანასთ, ნდობაი, სიყვარულ მაგცასთ, როგორც ღვიძლის შვილი-
საი-დ, ღვიძლის დედისა“. მერე მიიყვანდნენ შუაკაცები და ამ დე-
დის შვილებს ყველას გადააკოცინებდნენ ახალ ნაშვილობს. კო-
ცნის წინ ისინი ერთიმეორეს ეტყოდნენ: „იცოდან კევსურეთულთ
ზთიშვილთ, რო დღესიდგეს ჩვენ ვიქნებით ღვიძლ და-ძმები ერთ-
უცისაი“. მაშინ გამოტყდებოდა დაზარალებულიც, რომ გულში
ფიქრობდა სამაგიეროს გადახდას: „შენ მე ძალიან ცუდად მიყავი,
გულში არც მე ვფიქრობდი კას. ვფიქრობდი — როსაც შავი-
ყრებითავ. მე ჩემს ვეცადაო -დ, ის თავისას ეცდებისავ, ან მავე-
კვლივაო -დ ან მავკლავ, სიცოცხლეზე აღარ ვფიქრობდი -დ, არც
მალვით მასვლასა შულღს ვფიქრობდი. მე გულში მედგ, რო იმ
დროს უნდა შავგვდრიყავ, რო პირდაპირად მავსულყავ შენთან,

ეხლა შენ მეორე დედა-ი მყვიხარ. მე ბეჩავ კაც კი ორ, მაგრამ რე
იც ძალღონეი -დ კაცობაი მაქვ კი, გაგიწევ შევილობას. თუ მე ისე
შვილ გექნები გულით, როგორც სხვა შვილები, მე მეშველასა,
თუ არა, არამ იყოს დედაშვიმის დედობაიცა -დ შენიც. თქვენ გა-
დღეგძელნასთ ღმერთმ ყველანი. გაცოცხლნასთ. შუაკაცებო,
თქვენ გავიმარჯოსთ, გაცოცხლნასთ, თქვენ თავი, თქვენ იმედ
ღმერთმა ნუ მაგვიშალას, კაის თქმად და კაის გონებად ნუ დაგ-
ლივნასთ ღმერთმ, მადლობელი ორ, რო ჩვენის გულისად, იწვალე-
თა, ავ საქმე კარგად მაგვიქციეთ. მე ვერ გადაგივლით ამთვენს სი-
კეთესა, კვესურეთულნ ხთიშვილნი, ღმერთ არ დაგიკარგავსთ. თქვე-
ნის გამარჯვებისა, გახარებისა ყველასა“. ასეთი დალოცვის შემდეგ
სტუმარი ამ ყანწს სულუქცევრად გამოცლიდა და იტყოდა: „აი
შავსვი თქვენის გამარჯვებისა, გადღეგძელნასთ, გაცოცხლნასთ“.
„ღმერთმა გაამას“ — ეტყოდნენ ყველანი. მერე სტუმარი ყველას
დააღევივებდა. ისინიც აღღეგრებლბდნენ ახალ დედობილს და
შვილობილს. სტუმარი აქამდინ თუ თავს უხერხულად გრძობ-
და, როგორც ამ ოჯახთან დამნაშავე, ახლა თავისუფლად იყო რო-
გორც თავის ოჯახში. მან ისიც იცოდა, რომ დანაშაული სულით და
გულით აპატიეს და ძვირი გული აღარავის ჰქონდა მასზე. სმის
გათაგების შემდეგ, ამათი სახლისკაცებიც გადაიპატიებდნენ სტუმ-
რებს და პატივს სცემდნენ თავ-თავიანთ ოჯახებში. მტრების შე-
რიგება ასე საბოლოოდ და მტკიცედ ყველას უხაროდა და გულ-
გახსნილად იყვნენ. მეორე დღეს სტუმრებს გაუშვებდნენ და არა-
ვინ ამ ოჯახის სახლისკაცი ისე არ დაჩჩებოდა, რომ ისინი სახლში
არ დაეპატიყა და რითაც კი შესაძლებლობა ჰქონდა პატივი არ ეცა.
ყველანი უმადლოდნენ შუაკაცებს, რომ თავი შეიწუხეს და ორი
გვარის ხალხი ერთმანეთს გადაარჩინეს, რადგან ამ კაცების ჩხუ-
ბის შემთხვევაში არა მარტო ისინი რჩებოდნენ მტრად, არამედ
გვარი გვარს გადაეკიდებოდა და მოსალოდნელი იყო რამდენიმე
კაცის სიკვდილი ორივე გვარში. ამიტომ სტუმრებს იმდენ პატივს
სცემდნენ, რომ როგორმე მათი შრომის სამაგიერო გადაეხადათ.
ამ სოფელში თუ სასმელი გამოეღეოდათ, ვინმე ახალგაზრდას
გაგზავნიდნენ და არაყს მოატანიებდნენ სხვა სოფლიდან. მიიტან-
დნენ იმ სახლში, სადაც მტრები შერიგდნენ და იქ უმართავდნენ
სმას. ლხინს მტერთ შერიგების დროს არ მართავდნენ. მხოლოდ
ხანდახან ლექსობა კი იცოდნენ ფანდურზე. თუმცა შერიგება
მტკიცე იყო, მაგრამ შესარიგებლად მოსული მაინც არ მხიარუ-
ლობდა, არც ლექსობდა და არც თამაშობდა. მაინც მორიდებუ-

ლად იქერდა თავს. ადგილობრივები კი სერიოზულ ლექსებს სთბდნენ. ლექსში იქნებოდა გმირობა, სიკვდილი და სხვა.

არც ახალუხალი იყრიდა თავს. მეორე დღეს სტუმრებს ასე უმასპინძლებოდნენ, მესამე დილას კი ცხენებს მოუშადებდნენ და გაისტუმრებდნენ.

სტუმარმასპინძლობა „მამკლავ-მამკვდრობის“ დროს

მამკლავ-მამკვდრობაში შუაეკის მოსვლა სულ განსხვავებოდა სხვა სტუმრისაგან და მასპინძლის დახვედრაც სხვა მასპინძლობისგან (მამკლავ-მამკვდრობაში ჩვენ ვეხებით მარტო სტუმარს და არა მამკლავ-მამკვდრობის წესებს), სხვის ხელით რომ კაცი მოკვდებოდა, გაგებისთანავე მის ოჯახში ხალხი მივიდოდა, მათ იმავე წესით შეხვდებოდნენ როგორც მკვდრის სატირლად მოსულებს, მაგრამ განსხვავებებიც იყო. სტუმრები ძალიან ჩუმად და დაღონებული სახით მოვიდოდნენ. მათ შეხვდებოდნენ ადგილობრივი ხალხი, ჭირისპატრონი და მისი სოფლელი სახლისკაცები. როგორც ვიცით, მოსულები გაიწევდნენ მკვდარზე დასაქვითინებლად, მაგრამ დამხვედრები ადვილად არ გაუშვებდნენ მიცვალებულთან. პირველად მოსულებს ძალიან წყნარის ხმით ეტყოდნენ: „მახვეით მშვიდობით“ (მიცვალებულის დროს სტუმრებს გამარჯვებას არ ეუბნებოდნენ), ამ თქმაში შეამჩნევდით როგორც ბრახს, ისევე გლოვის ხმას, უფრო კი ბრახს მტერზე. ისინიც ნელის და დაღონებულის ხმითვე უპასუხებდნენ: „გიშველასთ ღმერთმ“. ტირილის შემდეგ (ტირილს უწოდებდნენ დაქვითინებას) მობრუნდებოდნენ და ჭირისპატრონს ჭირს უწყენდნენ. ჭირის წყენა ჩვეულებრივი იყო, მაგრამ სხვის მოკლულის დროს ისე ვრცლად იშვიათად ვინმე უწყენდა ჭირს, როგორც სხვა მიცვალებულზე. აქ ასე მოკლედ ეტყოდნენ: „რადარ მე მაგიკვედ (ჭირის პატრონის სახელი), მანამ შენ გულ დასწუხდებოდ, ბრალი, ღადის ღმერთის წყენაი იმის მზის ჩაბნელებაი-დ ჩემ მზეზე სიარული. იმის სულ ღმერთმა აცხონასა, ნარჩომს ჯვარ დაგწერასთ ღმერთმ“. ჭირის მწყენელი ცოტა ხანს შეჩერდებოდა და კიდევ ამოიხვრით იტყოდა: „ახ ღმერთო, რადარ მე მამკალ, მანამ ჩემნ ყურნი ამას გაიგონებდეს“.

ჭირის პატრონიც ოდნავ გასაგონი ხმით უპასუხებდა: „რაის კაისად ორთ. მაკვდებითა, მავისვენებთ. ეემ დღისად ორთ აი,

რო სალად-სანებივროდ რაიც ვის სწადის იმას ჩაგვადენს. უნაჩვენებლოდ გვკოცენ“.

სხვისი ხელით როცა კაცი მოკვდებოდა, მკვდრის ძმა-სახლის-კაცები ცდილობდნენ, რომ გაპარულიყვნენ და გზა შეეკრათ მკვლელისა და მისი გვარეულებისათვის. თუ მტრები ამ გზით გამოვილიდნენ, სისხლს აიღებდნენ. მაგრამ გახიზნულებმაც იცოდნენ ეს ამბავი და სახიფათო გზებს ერიდებოდნენ. თანაც გაჰყვებოდნენ მათი სოფლელი ახალგაზრდები, საშიშ გზებში შუადაშუა ჩაუდგებოდნენ, რომ ჩასაფრებულებს საშუალება არ მისცემოდათ, დამნაშავე გვარის კაცები გაემართოვებინათ და სროლა აეტეხნათ. სროლას ვერ ატეხდნენ, თუ მეორე კაცი გვერდზე ედგა, რადგან სხვა გვარის უდანაშაულო კაცის მოკვლა არ შეიძლებოდა.

სატირლად მოსული სტუმრები ამიტომ ადევნებდნენ თვალყურს მოკლულის ძმა-ბიძაშვილებს, რომ გზის შესაკრავად არავინ გაპარულიყო და სისხლს სისხლი არ დამატებოდა. თუ ვინმე წასვლას დააპირებდა, გზაში გადაელობებოდნენ წინ. სისხლის ასაღებად წასულს არ უნდოდა, რომ მისი წასვლა ვისმე გაეგო, რადგან ეშინოდა, მაცნე გავიდოდა და მტერს გააფრთხილებდა. ამიტომ წასასვლელად მომზადებული კაცი თუ დაინახავდა ვინმეს გზაში და შეამჩნევდა, რომ განზრახვა გაუგეს, მაშინვე მობრუნდებოდა, იარაღებს ჩუმად მიიტანდა და დამალავდა სახლში. მერე ვითომც არაფერი, ისე გამოვიდოდა ხალხში. ჭირისპატრონის გვარიდან ქალების გარდა, არავინ ტიროდა სხვის მოკლულზე და არც კვნესოდნენ; თუ ვინმე იტყოდა რამეს ამ საქმის ირგვლივ, ისინი ასეთ პასუხს გაცემდნენ: „ეგერ იცის მტერმ. აბა რა აშინებს ჩვენგან. იმით ქნა ეს საქმე, რო არვისგან ეშინოდ. თორე თუ შიმ ჰქონიყვ, ვერ გაღბედევდ“. თავის და-ბიძაშვილი ქალები ყველანი ძახილით ტიროდნენ: უსაფეროებმა მოკვლესო, ღალატით მოკვლეს, პირდაპირ ვერ გაგიბედავდნენო და სხვა. მოსული მოკეთე ქალებიც ასეთივე სიტყვებით ტიროდნენ და წყევავ-კრულვით იხსენიებდნენ მკვლელს. ზოგიერთი კაცები, რომლებიც სატირლად იყვნენ მოსული და მკვლელის გვარისაგან შუაკაცობა ჰქონდათ ნათხოვი ან დავალებული, მისვლა-მოსვლას აწარმოებდნენ მკვლელის გვარში და ჭირისპატრონთან. ჭირისპატრონი თუ მოკლულის ოჯახში კაცი იყო, მაშინ მას ეკითხებოდა ამ მამკლავ-მამკვდრობის ირგვლივ ყველაფერი, თუ ამ ოჯახში მამაკაცი არ იყო, მაშინ მის მოგვარეებს ეკითხებოდა. თუ ისეთი „უკაცური“ იყო (უკაცური:

გვარი რომ არ ჰყავს, ერთი კაცია გვარში ან ორი), რომ მკვლელნი გვარში მამაკაცი აღარ დარჩა, მაშინ ამ ოჯახში დარჩენილი დიაცები თავის სოფლელ კაცებს მიანდობდნენ ამ თავისიხლის წესებზე საუბარს, მოსული შუაკაცებისათვის პასუხის გაცემას, მოსული რიგის სწორად მიღებას და სხვა. სოფლელებს გადაწყვეტი ჰქონდათ არ ჰქონდათ, ისინი „რჯულისთავს“ (რჯულის წესს) ეუბნებოდნენ ჭირისპატრონ დიაცს, ასწავლიდნენ ჭოგორ იყო საჭირო მოქცევა, ან მკვლელის ოჯახიდან რა ერგებოდა და სხვა. დიაცი მათ სიტყვას იგონებდა და ეტყოდა: „ჰო, აბა თაოდ იცით, ურჯულო ქვე არაად გვინდა, რჯულისას ქვე ნურას დაიკლებთ, მაყუანითა -დ მაატანიეთ“. დიაცები მოსიხსლეობის საქმეში ძალიან იშვიათად ამოიღებდნენ ხმას და მაშინაც ამას დაუმატებდნენ: „მე დიაცი ორ, რა მეკითხების. სახელ არ ას ჩემი -დ სირცხვილი. აგერაი კაცები არიანა -დ იმათ იციან ყველა, სახელიც იმათაი ასა-დ სირცხვილიც“. კაცებს კი მაშინვე მოუვიდოდნენ შუაკაცები, რაწამს ხმა დავარდებოდა ამ კაცის სიკვდილისა. შუაკაცები პირველ მოსვლაზედვე მოიყოლებდნენ ერთ საკლავს. ამ საკლავს ეწოდებოდა „ასამტეხლო“. ასამტეხლო ნიშნავდა იმას, რომ ვიდრე ამ საკლავით არ სთხოვდნენ ჭირისპატრონს, ნება მოგვეცი რიგი მოვიტანოთ, გიყენოთ და ვილაპარაკოთ თქვენსა და დამნაშავეთ შუაშიო, მანამდინ ვერაფერს იტყოდნენ, საუბარს არ ასტეხდნენ.

ასამტეხლო საკლავს რომ მოიყვანდნენ, ჭირისპატრონი შუაკაცებს თხოვნით ეტყოდა: „ეხლა მე ვთხოვთ, რო ამ საკლავებს თვალთ ნუ მაჭერიებთ, ჩვენსა მაგათ საქმეზე ნუც საუბარს დაიწყებთ, ნუცინ გამეჯავრებთ. ეხლა მე მაგაზე საუბარს არ ვიყურება -დ ნუ ვინ დამემღერების, რო ვინაც არ დაიშლისა საუბარს დაიწყებს, ის გამეჯავრებოს. აი მე ამ ჩემი ქუდით ვთხოვთ, ნუ მაჭერიებთ თვალთ, მამაშორეთ ე საკლავი. ჩემის მკვდრის სატირლად ხართ მასულები, ჩემებ სტუმრები ხართა, ხათრი მაქვ. ნუც რას ამიტეხთა, ნუც მაუბნებთ“.

შუაკაცები ამ საუბარში გაჩუმებულნი ისხდნენ, ძალიან თავდახრილად და ხათრიანად. ჭირისპატრონს ველარაფერს ეტყოდნენ, ერთამეორეს ნელის ხმით მიეთათბირებოდნენ: „იყოს, დავანებათ თავი, ეხლა ნუ შავაწუხებთ“. საკლავს სხვაგან სადმე შეინახავდნენ და ხალხში დასხდებოდნენ. მერე ან ახალი სტუმარი ვინმე მოუვიდოდა, უფრო გამოცდილი, რომელსაც შუაკაცობაში მეტის გაკეთება შეეძლო, ან და მოსული იქნებოდა და ჭერ არ

ჩარეულიყო ამ შუაკაცობაში. ასეთ კაცს მოელაპარაკებოდნენ შუაკაცები და მოიმხრობდნენ, რაკი ხალხი მეტ პატივს სცემდა, გამოცდილება ჰქონდა, მეტის თქმა შეეძლო და მეტი გასავალიც ჰქონდა მის სიტყვას. ასეთი კაცი უნდა ყოფილიყო გამბედავი, შეძლებოდა გამოცდილი და მოხერხებული ლაპარაკი, გაებედა ჭირისპატრონისათვის პირდაპირი საუბარი, ხვეწნა-მუდარა, რათა მოექანცა ლაპარაკითა და ხვეწნით და დაეთანხმებინა „რიგის ყენებაზე“. რიგის ყენებას უწოდებდნენ: კაცი, რომ სხვის ხელით მოკვდებოდა, მრავალი წესები სრულდებოდა დაზარალებულის ოჯახის სასარგებლოდ; საკლავები, კურტები, სპილენძი და სხვა შუაკაცებს უნდა მოეტანათ ყველაფერი თავ-თავის დროზე ჭირისპატრონისთვის დამნაშავეის სახლიდან, (რადგან ამ თემას არა ვეხებით, ეს წესები იწერება ნაწილობრივ, რაც სტუმარმასპინძლობასთან არის დაკავშირებული). ასეთ კაცს რომ იშოვიდნენ. შუაკაცები ხელმოკრედ მივიდოდნენ ჭირის პატრონთან, დაუწყებდნენ საუბარს და თხოვნას: „ეს ასამტებლო საკლავ მაყვანილი გყავ, ემას იმაად ვკლავთ, რომ ეს აგიტეხეთ. მემრ, ხოლოთ შენმ პირმ ბძანასა, ჩვენ მზას ორთ შეავსრულათ ყველა ის წესი, რაც ვეცსურეთს მაუდის. ეს ამბავი წინწინ თქვენ ხო არ მაგივდათ, რად ან შენ თავი გგონავ მერჯული -დ ან ჩვენ რად დაგვკლი შუაკაცების მერჯულედ. (მერჯულე — ისეთი ამბის ჩამდენი, რომელიც არ მომხდარა აქამდინ. იგი ჩაითვლება მერჯულედ, რადგან მან პირველმა ჩაიდინა და მისი მიბაძვით სხვებიც ჩაიდნენ მის დაწესებულს ანუ გარჯულებულ ამბავს). შენი ჭირიმ, თუ გწყალობს (ადგილობრივი სალოცავის სახელს ეტყოდნენ, სადაც ხდებოდა ეს ამბავი; მაგ. ეს ამბავი მოხდა შატილში და აქ ადგილობრივი სალოცავი არის ანატორის ჯვარი) ანატორის ჯვარი, გავვიგონი, არამც არც მკედრისად იყოს კარგი, არც ზედამრჩოსად. აბა ჩვენ რა ვიცით, საიქიოს რა წეს-სამართალი ასა, სააქაოს კი ვიცით, რო ვეცსურეთულ მიწაწყალთ მაუდის მამკლავ-მამკვიდრობაიცა -დ რჯულ-სამართალიც ყველას თავისაი აქვ. ვეცსურეთი ისეთ რა მახჯდებს, რომ მეორის თავზე არ მასულიყოს, ყველას თავის წესი -დ რიგი აქვ, ყველა თავის წეს-რიგით ერჩევის. რაც ჯვარ-ჯვარისკარასა მიწა-წყალს წესი, რიგი აქვ, მოდი, იმას ნუც ჩვენ ჩავშლით, არამც არც საბოლოოდ ვარგოდას“.

ბევრს ასეთს ესაუბრებოდნენ შუაკაცები (იმ დროს აქ მმასახლისკაცებიც ესწრებოდნენ, ოღონდ ისინი ბევრს არ ლაპარაკობდნენ. საუბარს უთმობდნენ ახლობელ ჭირისპატრონს. თუ ის

რიგიანად არ ამბობდა, სხვები მაშინ ჩაერეოდნენ). ჭირისპატრონიც პასუხობდა და რიგის ყენებაზე უარს ამბობდა. შუაქაცები რომ არ ეშვებოდნენ და საუბრით შეაწუხებდნენ, ჭირისპატრონი მათ კი არ ჰკადრებდა — დაგეტოვებო, როგორც სტუმრებს, სახლისკაცებს ეტყოდა: „აბა წამედი თა აქ, სათქმელ-საკითხავი მაქვს თქვენდ. თქვენთან უკაცრავად, ვაყებო, ცოტახანს მაგვიცადეთა, მაოლთ“. ძმა-სახლიკაცები ადგებოდნენ და ცალკე გავიდოდნენ. აქ მოისაუბრებდნენ: „იყენონ თუ არა რიგი“. ზოგი მათგანი ამბობდა: „ჩვენ ვერ დავხკარგავთ ევგრ. მაკვლა გვინდა, მაშინ იქავ დასაბრუნებლად რად გვინდ რიგის ყენება. რიგ რო ვიყენათ, რო მახჯდების რა, მემრ რაილ ჰკვა-ი აქვ მატანილის რიგის უკენ ბრუნებას“. მეორეები ამბობდნენ: „რიგის ყენება არცრას გაამტყელებსა, არცრას გააწვრილებს. ურიგობა უფრო სირცხვილია, არც მკლრისად ას კაი. თუ კი რაისვინ მაქმედი ორთ, ნეტაინ ქვე ჩავიგდათ ველჩია ქვე რა-ი ვქნათ, თორე რიგის დაბრუნება კი რას კელს შავვიშლის, სიხარულით კიდევაც მეტს მივსცემთ, რიგ რო ვიყენათ, ისი ჯობ, ურიგოდ ჯდომას კი“.

ასე ისაუბრებდნენ და უმრავლეს შემთხვევაში გადაწყვეტდნენ: იყენონ რიგი. მერე ადგებოდნენ და მოვიდოდნენ ისევ შუაქაცებთან. შუაქაცები მათ მოსვლაზე ფეხზე ადგებოდნენ და ეტყოდნენ: „მაგვიხვეით მშვიდობით“. „ვიშველასთ ღმერთმ“ — ეტყოდნენ მოსულებიც და დასხდებოდნენ განურჩევლად უფროს-უნცროსობისა. დამსხდრები დიდხანს იქნებოდნენ ჩუმიად და ბოლოს ერთი უფროსი კაცი დაზარალებულის გვარიდან იტყოდა: „შუაქაცებო! შუაქაცს უკაცობო კაც აწყენსა, არ გაუგონებს. ჩვენ მაგათ ნაყენებ რიგი არ გვინდოდ. არაც მკვლარს გვიცხოვნებს მაგათ ნაყენებ რიგი -დ არც სირცხვილს მაგვეკდის, მაგრამ თქვენ სწვალდებით: სხვის გულისად ძილსაც სთმობთ, კას ტაბლასა -დ ლოგინსაც თავის შინ. ეეხლა იმას გეტყვით, რო რაველა გინდათ, ისრაც მაიქცენით. თუ მაინც არ იშლით, რიგიც მაიტანეთ, ხოლოთ ჯვესურეთის რჯულ რაიც ას, ყველამ კარგად იცითა, იმისად არც გადაქარბებული ვარგ, როგორც დაკლებულ არ ვარგ. მე მაგის მეტს არას ვეტყვითა -დ ეეხლა თქვენ თაოდ იცით“. ამ სიტყვების გაგონებაზე სტუმრები (შუაქაცები) ფეხზე ადგებოდნენ, ქუდებს მოიხდიდნენ, დაზარალებული გვარის კაცების წინ გადაყრიდნენ და ყველანი იტყოდნენ: „აი ეე ქუდით მადლობელნი ორთ, რო გზა-კვალ მაგვეციოთ. მარჯვე არ იყ ეეხლა თქვენდ შამაწონაი, თქვენთან საუბრის გაბედვა, მაგრამ საითად ვინ მავი-

ყვანათ. რაც გინდა უცოდინრებ ვიყვნათ, მკვდართ ხო ვერ ამბობდით, სთხრით, მაინც ჩვენ უნდა ვთქვათ სათქმელი. კაი კაცმ ყველაკაად იცისა -დ კაის ჯიშის გვარმ, ზოგ კაცი, ზოგ გვარი მაცოდარსაც გზა-კვალს აურევს, ჩვენისთანა უცოდარს კი არ. იმით ორთ მადლობელნ, რომ მაცოდარნ კაცნ-ი ხართა, ბევრს ჩვენს სათქმელს თქვენ თაოდ ამბობთ, რო ჩვენ ვერ ვგონობთ რაიც სათქმელი“;

ჭირის პატრონები აღგებოდნენ და ხალხში გავიდოდნენ, შუაკაცები „ასამტეხლო“ საკლავს გაიყვანდნენ ბანზე და დაკლავდნენ, საკლავის დაკვლას ჭირისპატრონი იშვითაოდ დაესწრებოდა. ერთი შუაკაცი საკლავს დაიჭერდა, მეორე ხელში დანას ან ხანჯალს მოიმარჯვებდა და იტყოდა: „ღმერთო, დიდება შენდა, ღმერთო, მადლი შენდა, ღმერთო, უშველი ამ ჭირისპატრონს (სახელს იტყოდა), მარჯეს ნულარას მისცემ, ნულარას ავს ჩამაუგდებ, დალოცვილო ღმერთო, ერთუცის მედავეთ რაც ავ ჩამაღვარდნიე, ღმერთო, შენი დიდებითა, ჩემის სიტყვის მაჯსენებით. სადაც შენ ხარ (მიცვალებულის სახელი), შენ ანდაბი ას, ეს საკლავი შენსამც სულს ამთავრებს, შენსამც სულს აიალებს; მანდაურის წესითა, სამართლით. მჭეელსა მჭაერესამც გაშორებს, სამძიმარსაც გიზუბუქებს, ენით ნათქვამს, კელით ნაქნარს, ყურით განაგონარს, წინ მაგებებულს, უკენ მაწეულს, სიკვდილის დღეს დამწყვდეულს, შავინდნას ღმერთმ ქრისტიანობის გამჩენმ, შენსამც სულს ამთავრებსა -დ აიალებს“ (ამას ეწოდება „საკლავის შასახელება“ სულისათვის). შასახელების შემდეგ ხუცესი საკლავს ყელს გამოჭრიდა. იმას ისე გაატყავებდნენ და სადმე დაჰკიდებდნენ, რომ ეს მუშაობა ჭირისპატრონის თვალწინ არ ყოფილიყო, რადგან ჭირისპატრონი ამ დროს ერიდებოდა სისხლის, ხორცის და სხვა ამისთანების ნახვას. ხორცი აქ დარჩებოდა და ტყავი კი ეძლეოდა შუაკაცებს. ყველა სტუმრები გამწკრივებული და გაჩუმებული იყვნენ.

ამ საკლავის დაკვლის შემდეგ შუაკაცები გამოემშვიდობებოდნენ ჭირისპატრონს და წავიდოდნენ დამნაშავეს ოჯახში. შეიძლება ჭირისპატრონი არც კი შეაწუხებდნენ გაქმოსამშვიდობებულად და მის გაუგებრად წავიდოდნენ, მივიდოდნენ დამნაშავეს ოჯახში. ამ ოჯახიდან ახალგაზრდა გახიზნული იქნებოდა, მოხუცი კაცი და ქალები იქნებოდნენ შინ, რომლებისთვისაც თოფის სროლა არ შეიძლებოდა.

მოხუც კაცს როცა იარაღებს აღარ ატარებდა, არავინ მოჰკლავ-

და; მას ეწოდებოდა: „იარაღაყრილი კაცი“. მაგრამ მათი წვერის ხელით რაკი კაცი მოკვდა, გარეთ არც ის გამოდიოდა დღისით. წესი იყო: ერთ საკლავს კერძოდ ამის სათხოვრად გაგზავნიდნენ შუაქაცების ხელით ჭირისპატრონთან, რომ ოჯახის დიაც-ყმაწვილის და მოხუცებისათვის ნება მიეცა გარეთ გამოსვლისა როგორც ვთქვით, ამ ახალ მომხდარ ამბავზე კი ყველანი შინ იმალებოდნენ და დაღამებამდინ გარეთ არ გამოდიოდნენ, ვიდრე ჭირისპატრონი ნებას არ დართავდა. თუ ვინმე გამოვიდოდა, შესაძლებელია ჭირის პატრონს „ჯურუმი გამოეხა“ გარეთ გამოსვლისათვის. ჯურუმი (ჯარიმა) იყო ხუთი ძროხა. ჭირისპატრონს უფლება ჰქონდა წესის დარღვევისათვის შეეთვალა ჯურუმი და შუაქაცები მაშინვე მოუტანდნენ. (მე მახსოვს, სოფელ აძლამში მცხოვრებს ხომიზურათ ბაბუას შემოაკვდა კიბალაურთ ჭლუნადა იმას ხუთი ძროხა გადაახდევინეს,—როცა ჭლუნას ასაფლავებდნენ, მაგან ქულაჯა გამოიტანა და გაბერტყაო. ბაბუა თვითონ მკვლეული იყო, მაგრამ გადასახლებული იყო სხვა სოფელში).

შუაქაცები დამნაშავის ანუ მამკლავის ოჯახში რომ მივიდოდნენ, იქ გარეთ ვერ გამოეგებებოდნენ, შინ შესულებს კი ყველანი მოეგებებოდნენ და მშვიდობას ეტყოდნენ. მოსულები უამბობდნენ ყველაფერს, თუ როგორ გაუჭირდათ ლაპარაკი ჭირისპატრონთან, რამდენი ბრძოლა და თხოვნა დასჭირდათ რიგის ყენების შესახებ, როგორ დაიყოლიეს ისინი რიგის საყენებად, იმათი გვარიდან შურისსაძიებლად ხომ არაინ იყო წასული და სხვა. მამკლავის ოჯახის წევრები მადლობას გადაუხდიდნენ შუაქაცებს წვალეებისათვის და კიდევ სთხოვდნენ, რაც შეიძლება დახმარებოდნენ და მოეღბოთ ჭირისპატრონის გული. ჩვენ ცხოვრება არაად გვინდაო,— იტყოდნენ ისინი,— რაც შეიძლება მეტი დავხარჯოთ და როგორმე ჭირისპატრონი დავამშვიდოთ, იქნება ისე გამწარებულმა აღარ დაუწყოს დაღევნა და ძებნა ჩვენებს მოსაკლავად, თორემ ამ მწარე გულზე თუ ის კიდევ გავამწარეთ, სულ არ მოისვენებს და უაცილებოივ ვისმე მოგვიკლავსო. ხევსურეთში იციან: გამწარებულ გულს წესი და რიგი ამშვიდებს და კარგი ქცევა დადებულ (დამიზნებულ) თოფს ააღებინებსო.

შუაქაცები ეტყოდნენ ამ პირველა რიგის ყენებაში რა იყო საჭირო. ეს ოჯახიც მოუმზადებდა საკლავებს, კურეტს და ყველაფერს, რაც კი წესი იყო. ისინი ხელმეორედ დაბრუნდებოდნენ და მიიტანდნენ რიგს. ჭირისპატრონები ისევ ეტყოდნენ მშვიდობას და ისევ კაი გულად კი ვერ შეხვდებოდნენ, როგორც სხვა დროს.

საკლავებს, კურეტს ან კიდე მოტანილ სპილენძს ისინი არ ჩამოართვედნენ. შუაქაცები მიტანილს და მიყვანილს ყველაფერს თვითონ დააბინავებდნენ, დასხდებოდნენ და სხვა ხალხთან ერთად ისაუბრებდნენ. მერე ადგებოდნენ და რიგის საკლავს დაკლავდნენ; კურეტს ხან დაკლავდნენ, ხან კი ცოცხლად გაუშვებდნენ. ხუთ ძროხა დრამასაც დააწყობდნენ ჭერხოში. ჭირისპატრონი ამას ყურადღებას არ აქცევდა. შუაქაცები ყველა რიგის ყენების დროს ხათრით მიდიოდნენ და დიდის თხოვნით ყენებინებდნენ რიგს. რიგის ყენება მრავალი იყო, „სახლის რიგი“, „წყალწიქვილის სამკსნელო“, „საფლავ-სამარხის სამკსნელო“, „კვნად გასვლის სამკსნელო“, „თიბისა“, „საძმო“, „სადედო“, ჭურუმები და სხვა მრავალი. ეს წესები ყველა სრულდებოდა შუაქაცების საშუალებით. მისვლა-მოსვლა და სტუმარმასპინძლობა ერთი და იმავე ხასიათის იყო. სტუმარი შუაქაცი იქცეოდა ძალიან ხათრინად და მასპინძელიც ისე პატივცემით ვერ ეპყრობოდა, როგორც სხვა ჩვეულებრივ სტუმარს, ხანდახან აწყენინებდა კიდევ, მაგრამ სტუმრისათვის პატივისცემას მაინც არ კარგავდა და ისევ თავაზიანად ექცეოდა მათ. მოვიყვანთ ზოგიერთ განსაკუთრებულ წესებს. სადაც სტუმარი მეტად ჩანს მამკლავ-მამკვიდრობაში.

ხანი და დრო გაივლიდა, რიგსაც ყველაფერს და ყოველთვის უყენებდნენ. მამკლავ-მამკვიდრობა რომ მოხდებოდა, რამდენიმე წლის შემდეგ (ორი ან სამი წელი) მამკლავი „ჯვარში შაუჯდებოდა“. ჯვარში შეჯდომის შემდეგ მას მოსაკლავად ძებნას არ დაუწყებდნენ, თუ არ გაბრიყვდებოდა და არაფერს აწყენინებდა ჭირისპატრონს. როცა ისინი მის ძებნაზე ხელს აიღებდნენ, ამას ეწოდებოდა: „თოფის აღება“, მანამდენ თითქოს თოფი დადებულ იყო (დამიზნებულ) იყო მოსისხლისათვის სასროლად და ახლა აიღეს, აღარ უმიზნებენ მოსისხლეს. სინამდვილეში კი ასე იყო ეს: ჯვარში შეჯდომის დრო როცა მოვიდოდა, მამკლავი მოამზადებდა არაყს, ეროს სამის წლის კურეტს, ერთს ცხვარს და ხუთ ლიტრა სპილენძს. ამას ყველაფერს საიდუმლოდ ამზადებდა, რომ ჭირისპატრონისათვის. ამბავი არავის მიეტანა და მიმავალი მამკლავისათვის გზა არ შეეკრათ. ბოლოს ჩუმად შეარჩევდა სამ-ოთხ ახალგაზრდას, ღამე წავიდოდა, მიიპარებოდა მამკვდრის სოფლის მთავარ სალოცავში. აქედან მისი თანამყოლი ერთ-ერთი წავიდოდა და ხუცესს მოიყვანდა. თუ ამ სოფელში ვინმე სანდო და საიმედო ახალგაზრდები ან მოკეთებები ჰყავდათ, იმათაც შეატყობინებ-

დნენ. ისინიც და ხუცესიც ღამით ჩუმად მივიდოდნენ. ახალგაზრდები ჯვართ იქით-აქეთ ათვალეირებდნენ, რომ გაგებული არავის ჰქონოდა მოკლულის გვარში, აქ არ მოპარულიყო და საკლავის დაკვლამდე მამკლავი არ მოეკლა. საკლავის დაკვლის შემდეგ კი ადვილად აღარ მოჰკლავდნენ, რადგან მამკლავი ჯვარს მიებარა და ის გაიხადა თავისი მფარველად. საკლავს დაკლავდნენ, კურეტსაც, დრამსაც იქ დააწყობდნენ და სასმელს საჩქაროდ დალევდნენ. მერე იქაური ახალგაზრდები გამოაცილებდნენ მისულ სტუმრებს კარგა შორ მანძილზე, ჯვარში კი დარჩებოდა მამკლავს მოყოლილი შუაკაცი, ხუცესი, ახალგაზრდებიც აქვე მოვიდოდნენ, დალევდნენ მამკლავის მოტანილ არაყს. მერე დაკლულები და დრამა აქ დარჩებოდა, თვითონ კი სოფელში წავიდოდნენ. მამკლავი და მისი გამყოლი ხალხი კი გათენებამდე სამშვიდობო გზას გამოვიდოდნენ. მეორე დღეს შუაკაცები მოიმხრობდნენ ადგილობრივებსაც, მივიდოდნენ და ეტყოდნენ ჭირისპატრონს. ახალგაზრდები გაატყავებდნენ კურეტს, ტყავსაც და ხორცსაც მიიტანდნენ ჭირისპატრონის სახლში. ცხვრის ტყავი და კურეტის ტყავის ნახევარი შუაკაცებს რჩებოდა, ნახევარი ტყავი და კურეტის ხორცი — ჭირისპატრონს. ცხვარს კი აქვე მოხარშავდნენ და ჭამდნენ ყველანი. ჭირისპატრონს ეს ამბავი არ ესიამოვნებოდა, რადგან ამის შემდეგ ადვილად ვეღარ მოკლავდა მამკლავს, მაგრამ მოსული სტუმრების პატივისცემის გულისათვის ვეღარაფერს ამბობდა. ისინი საკუთარ არაყს მიიტანდნენ და ჭირისპატრონის სახლში დაიწყებდნენ სმას, ოღონდ ამ მამკლავ-მამკვდრობის ირგვლივ ბევრს არაფერს ლაპარაკობდნენ. ჭირისპატრონი სტუმრებს, რითაც შეეძლო, პატივს სცემდა და მერე გამოისტუმრებდა.

ერთ ასეთი შემთხვევაში მე მივიღე მონაწილეობა; ერთ არხოტიონ კაცს, თათარა წიკლაურს, შემთხვევით შემოაკვდა სოფ. ჭუთაში მცხოვრები ჯურჯა არაბული. თათარა სხვებთან ჩხუბობდა. ჯურჯა გამშველებლად მოვიდა და შემთხვევით თათარას ხანჯალი მოხვდა წვივში. მაშინ მთვრალი ხალხი იყო და ვერაფერი გაიგეს, ჯურჯა სისხლისაგან დაიცალა და იქვე გარდაიცვალა. სწორედ ამ წინა ღამეს თათარა ჯურჯას სტუმარი იყო და დიდი პატივიც სცა. თათარამ რომ გაიგო ჩემი ხანჯლით დაჭრილი მოკვდაო, წავიდა და ჯურჯას სახლში შევიდა: მისი სტუმარი ვიყავი, პატივი მცა და მე ასეთი უბედურება მომიხდა; ამის შემდეგ მე სიცოცხლე არ მინდა. შევალ მის სახლში და იმის ძმებს მოვეკვლევიანებიო. ამ დროს ჯურჯას ძმები სახლში არ დახვდნენ. ჯურ-

ვას ცოლი ძალიან ჭკვიანი ქალი იყო; თათარა რომ იქ შესული დაინახა, უთხრა: „წადი, შე საცოდავო, შენ განა შენის ნებე მახკალი. აღარ მინდ რო შენს ცოდვას უყურ. მავლენ ჩემებ ქმრის ძმები, ასო-ასო აკაფვენ“. თათარას გამოსვლა არ უნდოდა, ელოდა, ეგების მოვიდეს ვინმე და მომკლავსო, მაგრამ ჭურჭას ცოლმა არ გააჩერა და გააგდო გარეთ. სანამ ჭურჭას ძმები გაიგებდნენ, თავისმა მოკეთე ჭუთლებმა დამალეს და ღამე სხვა გზით გააპარეს. ჭურჭას ორი ძმა დარჩა, ძალიან სახელოვანი ვაჟაკები, თათარა პირველად თუ ცდილობდა, რომ მათ მოეკლათ, დროს გასვლის შემდეგ დამშვიდდა და სიკვდილი აღარ უნდოდა. ჭურჭას ძმები ძალიან ეძებდნენ მოსაკლავად, მაგრამ ის უფრო მეტად ფრთხილობდა, ხან ერთ კუთხეში იმალებოდა ხევსურეთში და ხან მეორეში. ერთხელ ესროლეს კიდევ, მაგრამ ტყვიამ ტანისამოსში გაუარა, თვითონ კი სახლში შევარდნით გადაარჩა. ბოლოს მოაწია ჯვარში შექდომის დრომ და თათარა საამისოდ მოემზადა. მოვემზადეთ ხუთი ახალგაზრდა და გავყევით. შუალამე იქნებოდა, რომ სოფელ ჭუთას მივუახლოვდით. მე ძალიან კარგი, საიმედო ცხენი მყავდა, თათარა შემოვისვი ცხენის გავაზე და ზედ ორივემ ნაბადი მოვიხვიეთ, სხვებიც ცხენებზე შესხდნენ და ჯგუფად წავედით ხელი ნაბიჯით. ვინიცობაა, თუ შემთხვევით ისინი გაიგებდნენ და თათარას ხიფათი ელოდა, ცხენის იმედი გვქონდა, უცბად გამოგვაქროლებდა. გარდა ამისა, რაკი მე მეჯდა ცხენის გავაზე, სროლა აღარ შეიძლებოდა, რადგან იმისათვის ნასროლი ტყვია მეც მომხვდებოდა. ასეთ ამბავს ხევსურები ძალიან ერიდებოდნენ და არავინ გაბედავდა სროლას, თუ მკვლელის გარდა კიდევ ვისმეს ელოდა ხიფათი. სოფლის ბოლო გავიარეთ ფრთხილად, ერთი კაცი შორს წინ მიგვიძღვოდა, თუ ვინმე სახიფათო კაცი შეხვდებოდა, ნიშანს მოგვცემდა და ჩვენ თათარას გამოვაცილებდით. ბოლოს სოფლის გაღმა მხარეს, ჭუთის ჯვართან მივედით (ამ ჯვართ ეწოდება ჭუთის წმიდა გიორგი), ცხენებიდან ჩამოვედით, მარჯვენს დავიბით და თვითონ დავიმალეთ შამბებში. ჭუთას სოფელში კაცი გავგზავნეთ ხუცესისა და თათარას მოკეთე ახალგაზრდების გამოსაძახებლად. გაგზავნილი კაცი ფრთხილად მივიდა ოჯახში და ყველანი ჩვენთან მოიყვანა. ჭუთელი ახალგაზრდები გარშემო დაიფანტნენ სამეთვალყურეოდ, ჩვენ კი კურეტი და ცხვარი სასაკლაოზე დავაყენეთ, დრამა ხუცესს ჩავაბარეთ, რომელიც საქვაბეში შეინახა, ხმადაბლა იხუცა, რომ ხმა შორს არ გასულიყო, და კურეტი და ცხვარი დაკლა. ხუცობაში ჭუთის წმი-

და გიორგის ეხვეწებოდა: „ერთუცის მოდავეთ რაც იგი ჩამაუ-
ვარდ, ნულარას ავს ჩამაუგდებო, დაინდვენ კირისპატრონი
ისე, როგორც ამის შემდეგ თათარას დაინდობენო“. ამწყალობნებ-
და ორივე მხარეს. ჩუმად დაკლეს საკლავები და ყველამ ჩუმად
ნელის ხმით დავამწყალობნეთ ყველანი: „გწყალობდასთ ერთ-
უცის მოდავეთ ჭუთის გიორგი, მშვიდობით შაგინახნასთ, ავ ნუ-
ლარა ჩამაგიგდასთ, ამის შემდეგ კას საქმეზე დავარიგნასთა, გა-
დიდნნასთ. თქვენ გწყალობდასთ კაცსა, შუააკს, მეჭელებს ეჭი-
ლობა ნუ დავიკარგასთ, ხუცესს ენა-პირ გიკურთხას, დიდხანს
გაგიყოლას“. თათარა ამ დროს სულ მუხლზე იჯდა და თავდახრი-
ლი პირჯვარს იწერდა, თან ნელის ხმით ამბობდა: „დიდო ჭუთის
წმიდაო გიორგიო, შენ მიშველი, შენ დამეკმარი, შენს კალთაში
შამამიფარებავ თავი, შენ შამაგხევეწიორ, შენ შამიხევეწე, ნულა-
რით დამამარცხებ, ზღვნითა, სანთლით მაკდი, დალოცვილო, კა-
ციო ნურას გადამაკდევ“.

დამწყალობნების შემდეგ თათარაც ფეხზე ადგა, ყველანი ერ-
თგან მჭიდროდ შეეჯგუფდით, რომ მოსულ კაცს სიბნელეში ვერ
გაერჩია რომელი იყო მათი მკვლელი, დავუძახეთ ჭუთელებსაც,
რომლებიც გარეშემო დარაჯობდნენ, ამოვიღეთ არაყიანი ქინთი,
პირველი ყანწი ხუცესის მივეცით. მან დაილოცა: „გაუმარჯვას
ჭუთის წმიდას გიორგისა, გწყალობდას გიორგის დავლათი, თათა-
რავ, დაგიკას, დაგიფარას დღესაც, ღამესაც, ველთაცა, შინაც. შა-
მაღბარებიხარ გიორგის კალთასა, თავის კაბის კალათა ჩაგაფარას,
გაჭირებაში დავიკსნას ნურა ავ მაგკერძას. თათარაისად მამყოლ
ახლებო, თქვენაც გწყალობდასთ გიორგის დავლათი, ეჭილობა ნუ
დავიკარგასთ. (აქაურ კირის პატრონის ქვეგვარი იყო „ხუტანი“)
ხუტათაც სწყალობდას გიორგის დავლათი, დღეს ამას იქით კა
ავონებივას, დაინდვნას როგორც დავინდობენ. აქამდინ შენ ისენ
ვერ დავინდობდეს, რაკი მამკლავი იყავი. ეხლა შამახევეწილი,
თავშამიფარებელი ხარ გიორგის კალთაში. გიორგიც გწყალობდა-
სა, გიორგის ხათრით ალბათ ხუტანიც დავინდობენა, თოფს აი-
ლებენ“.

ამ სიტყვების წარმოთქმის შემდეგ ხუცესმა არაყი დალია.
თათარა ისევ მუხლზე იჯდა და მადლობას უხდოდა. მერე ადგა
ერთმა ჩვენმა ამხანაგმა დაასხა არაყი და ჭუთელებს დავაღვეინეთ
(ეს ჭუთელები იყვნენ თათარას მოკეთებები, ხუტათი არაფერი იყე-
ნენ). მათ რომ დაილოცეს და გვისურვეს მშვიდობის მგზავრო-
ბა, მერე ჩვენც დავვაღვეინეს. ამნაირად ოროლ-სამსამი ყანწი

გამოეცალეთ. ახალგაზრდები ზოგნი წინ წამოვიდნენ გზების დასათვალისწინებლად, დანარჩენებმა ჯვართ ჩვეულებრივად მუხტონის მოვუყარეთ და ვთხოვეთ მგზავრობაში ხელის მომართვა. მერე ხუცესს ვუთხარი: „ჯვარ გეწერასთ ჯვარსაცა -დ კაცსაც“. „მშვიდობით წაედი, კელ მაგიმართასთ ღმერთმა, წყალობა გაიყოლეთ გიორგისა, წალმ გამაგყოსთ, კელ მაგიმართასთ გზაშია -დ მგზავრობაში“, — გვითხრა ხუცესმა. მე ისევ თათარა შემოვიხიცი ცხენზე, სხვები თავ-თავის ცხენებზე შესხდნენ და წამოვიდნენ. გზადაგზა ჩვენ ამხანაგებსაც დავეწიეთ, რომლებიც წინ წავიდნენ. დამხმარე ჯუთელ ახალგაზრდებსაც გამოვემშვიდობეთ და გათენებამდინ გადავედიო ისევ არხოტში. ერთი ხნიერი კაცი შუაკაცად დავტოვეთ ხუცესთან. მეორე დილას წესისამებრ შუაკაცი და ხუცესი ჭირის პატრონთან მისულიყვნენ, არაყიც, საკლავის ტყაე-ხორციც და კურეტისაც წესის მიხედვით გაენაწილებინათ. მესამე დღეს შუაკაცი მოვიდა და თათარას ამბავი მოუტანა: ხუტათ თოფი აიღეს და სიტყვა თქვეს: იმას ნულარ ეშინია, ჩვენ ძებნას და დაღვენას არ დაუწყებთ, მხოლოდ თავის თადარიგით იყოს და ცუდს ნურაფერს გაგვაგონებსო. თოფის აღება ყველამ მივულოცეთ და იმანაც მის გამყოლებს და შუაკაცებს არაყით პატივი გვცა.

მერე საბოლოოდ სხვა ძმებმაც შეიბრგეს, მხოლოდ ჯურჯა ხათრიანად იყო იმათთან.

ჯვარში შეჯდომის შემდეგ მკვლელი ცოტათი მაინც განთავისუფლდებოდა, იმდენი მალვა აღარ იყო საჭირო, როგორც აქამდის. მოსაკლავად აღარ დაეძებდნენ, მხოლოდ თვითონ კი მათი მოგვარეების სიახლოვეს არ გაივლიდა, თუ გზაში ვინმე შეხვდებოდა, ქუდს მოიხდიდა, იქვე დააგდებდა და თვითონ გზის ძირში გადავიდოდა. შემხვედრიც ხმას არ გასცემდა. ხათრს უნახავდა იმ გვარის დისწულებს, ქალებს და სხვა. ახლო მოგვარეებს პირშასამყრელომდინ მაინც ვერ შეხვდებოდა გზაში.

სტუმარმასპინძლობა პირშასამყრელოს დროს

მომკლავი ჯვარში შეჯდომის შემდეგ, როგორც ვიცით, ნახევრად განთავისუფლდებოდა, მაგრამ საჭირო იყო პირშასამყრელო“ პირშასამყრელო ძმა-სახლიკაცებმა ადრევე იცოდნენ, ე. ი. კაცის სიკვდილიდან მოკლე ხანში. თვითონ მკვლელი კი სამ წე-

ლიწადს მაინც იმალებოდა, მოსაკლავად დასდევდნენ. ბოლოს შუაქაცების საშუალებით მოხდებოდა პირშასამყრელო. პირშასამყრელო რელოს მოსაგვარებლად შუაქაცებს რამდენჯერმე გაგზავნიდნენ. ჭირისპატრონი მომკლავის პირად შეყრაზე ხშირად ამბობდა უარს. როცა ის შუაქაცების თხოვნას ყურადღებას არ მიაქცევდა და პირშასამყრელოზე უარს ეტყოდა, მაშინ მომკლავი ერთ წელს ან ნახევარ წელს კიდევ მოიცილიდა და მერე კიდევ მისცემდა შუაქაცებს ერთ საკლავს, არაყს ქინთით და გაგზავნიდა სათხოვნელად. რო პირშასამყრელოს ნება მიეცა. ჭირისპატრონი საუბრის დროს მათ ხშირად უმეორებდა: „თქვენს გამარჯვებას, სტუმრები ხართ, ცუდს ნურას მათქმევთ, უკაცობო კაც აწყენს კაც-შუაქაცსა, სტუმარს. მაგრამ როსაც დრო არ ას, არც უნდა შუაქაცებ აწუხებდან კაცს“.

უკანასკნელად შუაქაცები რომ მივიდოდნენ ჭირისპატრონთან, მიიყვანდნენ საკლავს და სასმელსაც მიიტანდნენ (სასმელის მიტანა და საკლავის მიყვანა იცოდნენ იმიტომ, რომ უსაკლოდ შუაქაცები ვერ ეტყოდნენ პირშასამყრელოს შესახებ რამეს, რადგან მამკლავ-მამკვდრობაში ასეთი მიქიმე რაიმეს შესახებ საუბრის დაწყებისას საკლავი უნდა ყოფილიყო ატცილებლივ). მერე კიდევ შეეხვეწებოდნენ ჭირისპატრონს: „ჩვენ შენთან კიდევ მავედლით შენ შასაწუხებლად, სათხოვლად, ეს საკლავი, სასმელიც იმაად მავეყვანეთ, რო უამისოდ ვერ აგიტეხდით ამ საქმეს, თქვენს გამარჯვებას, ეხლა კი ჩვენაც კაცად ჩავყვარენით, ღმერთსაც ახენეთ, არამც არც მკვდრისად იყოს კაი, არც ცოცხლისად. ამთვენ ხანს დაოს, მართალია თავის დალეულზე, მაგრამ ეს საქმე ვეესურეთ წინწინ მამკდარ ხო არ ას. წინავ სხვას მახკლომივისა - დ კლოვ სხვის თავზე მივ. კაცობილნ კაცი ხართ, ჭიშთან კაცი ხართ, რჯულის თავი თქვენზე მეტად ვეესურეთ არვინ იცის, თქვენ ჩვენზედაც კარგად იციოთ, სხვათაზედაც, რო ეხლა საქმითი ას მაგისა, ეეგრ სიარული. ეგ თუ თქვენს კელს სწერებიყვ. აქამდინ არ გადაგჩებოდათ. მირგვალს ვეესურეთ სრუ მამკლავ მამკვდარაბა-ი ასა, ხალხი თვალგულს ვაძლევთ ვინ რას ჩადის. თქვენ რო მაგას მიხყევით, მავთვენ მიყოლა არ გაგონილას, ალბათ არ სწერავ თქვენს კელს. ახლა კი ჩვენაც გვაპატივეთა - დ ჭვართაც, ნულარ გაგვაბრუნებთ ეგრ, რო გზა-კვალ არაისა მოგვცათ. თუ სხვა რა მიზეზი, ან ჭურუმს რაზე უბოძთ, ისიც გვითხარით, თქვენ ენა რასაც იტყვის, იმასაც შავასრულებთ“.

ამ საუბრის შემდეგ ჭირისპატრონი თავის სახლისკაცებთან

მოსაუბრებდა და თუ ისინი ურჩევდნენ პირშასამყრელოს, თუ ჭურუმი რამე ჰქონდა გამოსაბმელი, ამასაც იტყოდნენ, ადებდნენ მოკლულის გვარში ჭურუმს, ან რამდენს და ან რა მიზეზით. სახლისკაცები რასაც გადაწყვეტდნენ, მოვიდოდნენ შუაკაცებთან და ერთი მათგანი უფროსი კაცი ეტყოდა ყველაფერს, რაც სახლისკაცებმა მოისაუბრეს. ჭურუმი ხუთ ძროხაზე ზევით არ შეიძლებოდა, იმაზე დაბლა რამდენსაც იტყოდა, ჭირისპატრონის საქმე იყო. მამკლავის გვარისამ ვინ რა ჩაიღინა ისეთი დანაშაული, რომ ჭირის პატრონს ეწყინა, ან რამდენად საწყინო იყო მისი დანაშაული ან რამდენად მახლობელი იყო დამნაშავე მამკლავისა, ამის მიხედვით განსაზღვრავდნენ ჭურუმს. რამდენადაც მახლობელი მოგვარე იყო, იმდენად მეტი ჭურუმი ეკუთვნოდა გადასახდელი, რადგან მისგან მეტად ეწყინებოდა ჭირისპატრონს. ჭურუმს გამოუბამდნენ შემდეგ დანაშაულზე: კაცის მოკვლის შემდეგ თუ ერთი წელიწადი არ იყო შესრულებული და მკვლელის მოგვარემ ამ დროს სადმე იმღერა, ან იცეკვა და თუ ამას გაუგებდა ჭირისპატრონი, გამოუბამდა ჭურუმს. ან თუ ცუდი რამე თქვა სადმე და ეს გაუგეს. მაგალითად, თუ თქვა: ის რომ მოკვალი, ახი იყო მისი სიკვდილიო, ისიც მოკვალი და თუ თავი არ დაგვანებეს, კიდევაც მოკვლავ მაგათ გვარშიო ან თუ ამ გვარის ნათესავს არ გაუწია ხათრი, გალანძლა მოკლულის დისწული, მამიდაშვილი და სხვა. ან ნებადაურთველად ხვნა დაიწყო, ან თიბვა, ან ღამით დამნაშავის მოგვარემ დაზარალებულის სოფელზე გაიარა, ცხენზე იჯდა და ისე შეხვდა ვინმეს, თუნდაც ბავშვს, ან ქალს, ანგარიში არ გაუწია და ცხენიდან არ ჩამოვიდა. სხვა ასეთი მრავალი მიზეზების გამო გამოუბამდნენ ჭურუმს, ხუთი ძროხის ქვევით რამდენიც სურდა ჭირისპატრონს.

სახლისკაცების მოსაუბრების შემდეგ, როგორც ვიცით, ყველაფერს ეტყოდნენ შუაკაცებს. დაუსახელებდნენ, ვინ უნდა დაჭურუმდეს და რამდენით, ან რა დანაშაულისათვის. შუაკაცები დაიმახსოვრებდნენ და წაიღებდნენ ამ ამბავს დამნაშავეებთან. ჭირისპატრონები ბოლოს პირშასამყრელოზედაც დათანხმდებოდნენ. „აი, ხალხნო, ისენი თქვენაც გარცხვინანა, ჯვარ-ჯვარისკარისაიც ხათრი გოქვ. წინავაც შინ მასულები დაგაბრუნენითა, ისიც გვეხათრებოდ თქვენგან; მაგრამ არ იყვ მარჯვე მამკლავის თვალით ნახვის გაბედვა. ეხლა კი აღარ გაგიტეხთ ხათრს, ერთხანც იქნების მაინც ამას ვერ ავსცდებით. აბა რა იმის თავგზაი გვქონდ ჩვენ, რომ სირცხვილ მაგვეშორ. იყოს, ეხლა ყველა და-

გვითმავ, თქვენის სტუმრობისადა, შუაეცობისად, თქვენ სწვალობათ. ეგ ჯურუმი რაიც ვისაზე გითხარით, ქვე მათნათ, თუნდა პირშასამყრელოს დღესა, თუნდა მანამდინ. მანამ ეს არ შასრულდების, ქვე ნუ რას შადგებიან პირსშასამყრელოსა, მემრ თქვენის ხათრით, რომენსაც დღეს გინდათ, იმ დღეს ქნან პირს-შასამყრელოი -დ შავიყრებით ჯვარისკარ. ჯერ კი ჯურუმს არა დააკლდას რაიც ვთქვით, თორემ მემრ ნულარც თქვენ დაგვემღუ-რებითა -დ ნუც სხო ხალხ იტყვის აუგს, რო ჩვენ სიტყვა შავსცვა-ლათ. ხო იცით, კას კა გამააქვა -დ ცუდს ცუდი. კა საქმე კას აქ-ნევიებს კაცსა -დ ცუდი საქმე ცუდს“.

შუაეცებეი ამ საუბრის შემდეგ ქულებს მოიხდიდნენ, ჭირის-პატრონების წინ გადაპყრიდნენ და ეტყოდნენ: „აი, ამ ქულებით მადლობელნი ორთ, რო გზაკვალ მაგვეციოთ. ღმერთმა -დ კევსუ-რეთულთ სალოცავთა გიშველნათა, დაგვიმადლანთ“. ამის შემდეგ საკლავს დაკლავდნენ, ტყავი შუაეცებებს მიჰქონდათ, ხორცს კი აქ მოხარშავდნენ და ჭამდნენ ყველანი. შუაეცებებს სასძელიც ჰქონდათ. სტუმრები დაასხამდნენ და მასპინძელს პირველ რიგში-დაალევიებდნენ. მასპინძელი შუაეცებებს უსურვებდა დიდხახს სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, კარგის თქმას და კარგის მოფიქრე-ბას. შუაეცებეი ჭირისპატრონს ლოცავდნენ და უმადლოდნენ პირ-შასამყრელოს დაპირებას. სტუმრები ერთ დღეს იქ დარჩებოდ-ნენ, მეორე დღეს კი მათ გამოისტუმრებდნენ ჩვეულებრივის წესით.

დაბრუნვილი შუაეცებეი ამბავს მოიტანდნენ, ჭირისპატრონი როგორ დაპირდა პირშასამყრელოს, ჯურუმი ვის დაადო და რამდენი (ჭირისპატრონი თუ პატროსანი კაცი იყო, შეიძლება სულ არავისთვის დაედო ჯურუმი. ზოგიერთი სინდისხაკლები კაცი კი ავროვებდა საჯურუმო ამბებს, ამ დღეს ყველაფერს გა-მოამყლავებდა და გადაახდევინებდა ჯურუმებს. ჭირისპატრონს რაც უნდა მძიმე ჯურუმები ეთქვა, უარის თქმა არავის შეეძლო, თითქმის კიდევაც უზაროდათ — ამდენს რომ ლებულობს, ალბათ მოკვლას არ ფიქრობსო. ვინაც დრამას არ ლებულობდა, ან რიგს-სულ არ იყენებდა, ეს იმას ნიშნავდა, რომ აუცილებლივ სისხ-ლის აღება უნდოდა და ერიდებოდა დრამა ხელმეორედ დასაბრუ-ნებელი არ გახდომოდა. ხევსურები იტყოდნენ: ვინც დრამის აღებას ეშურება, ის კაცს არ მოკლავსო.

ჭირისპატრონის მთავარ სალოცავში შუაეცებეი ან თვითონ წაიღებდნენ სვეს და ქერის ფქვილს, ან სხვა ახალგაზრდებს ვის-მე გაგზავნიდნენ (ფქვილი და სვე იყო მამკლავის ოჯახიდან) და

ადლებდნენ ხუთის საწყავის ლუდს (ხუთი საწყავი: ხუთი ფუთი ქერი). ამ ჯვარის დასტურები, ან ხუცესი დაეხმარებოდნენ მათ, მისცემდნენ ლუდის დუღებისათვის საჭირო ჭურჭელს და სხვა. სვის წვენი რომ დამზადდებოდა, გამოუძახებდნენ ადგილობრივ ხუცესს და ის „შახყრიდა“ (შაყრა: ლუდის გადღება კოდში, „სის-წვენისა“ და საფუარის ჩასხმა მასში და ფუვლება. ის აქცევდა ყურადღებას მის ფუვლებასაც).

ჯურუმებსაც დაამზადებდნენ; ორ საკლავს და ერთ კურეტს მამკლავი დაამზადებდა. დანიშნულ დღეს შუაჯაყები და რაძდენიმე ახალგაზრდა წაიყვანდნენ მამკლავს და დრამასაც წაიღებდნენ, ღამით მივიდოდნენ იმ ჯვარში, სადაც ლუდი ჰქონდათ ნადუღარი. ერთი ან ორი შუაჯაცი მოკლულის სოფელში შევიდოდა, გამოუძახებდნენ ხუცესს, რამდენიმე სხვა ჯვარის ახალგაზრდას, (მოკლულის ნათესავეები არ უნდა ყოფილიყვნენ) და გაგზავნიდნენ ჯვარში. მისულები მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდნენ სტუმრებს და მამკლავს ისეთ ადგილზე სადმე წაიყვანდნენ, რომ დრომდენ ის თვალთ არ ენახათ მოკლულის მოგვარებს. ამ დროს შუაჯაყები მოკლულის ქვეჯვარის ყველა მამაკაცს (ბავშვების გარდა) მოუყრიდნენ თავს მოკლულის სახლში. აქ რომ ყველა მოგროვდებოდა, შუაჯაყები ადგებოდნენ ფეხზე და ერთი მათგანი იტყოდა: „აბა, თქვენ იცით, ჩვენ რაად ორთ მასულები. რაიც კევსურეთის მიწაწყალთ მაუდის, ჩვენ იმ წესს ვერცად წაუოლთ. ეს საქმე დღეს ამას იქით ღმერთმა ნულარავის მაგარგინათ, მაგრამ წინავ სხვას მასვლივა, კლოვ სხვას მაუვ. უამისოდ კევსურეთი ვერ დადგების, მაგრამ დროთა, ხნით, კევსურეთულის რჯულსამართლიო მამკლავ-მამკვდარ ერთად სხავ. ტყუილად კი არ ას ნათქვამი. კევსურეთულნ ხთიშვილნივ თხა-მგელთავ ერთად ამოებენავ. ახლა თქვენთანაც ჩაიარ დრომ, კარგახანს იყვენით ერთად შაუყრელად. ეხლად ერთად უნდა შაიყარნათ ჩვენის სალოცავის კარში, დაილოცას იმის ძალი. განა იმის კარში მასულსთან, შამა-ხვეწილსთან ცუდს რასამ იფიქრებთ, მაგრამ თუ გწყალობსთ აი ჩვენ სალოცავი (ამ სალოცავის სახელს ახსენებდნენ), შამაბედვა-ზედა, თქმაზე ნუ შავვისაწყინდებით. ჯვარისკარ ამ დღეს იარალის მიყოლება წესად არ მაგვიდისა, გთხოვთ, რო ყველამ ჩვენ თვალწინ აიკსნათ იარალი, აქ გასწირათა -დ აისრ წამახვიდათ“. შუაჯაყები გაჩუმდებოდნენ და ახლა მასპინძლები იტყოდნენ: „ჩვენ იარალით ჯერ მაშინ რაი ვქენით, როსაც დრო იყვ, ეხლა ჩვენ იარალზე კელი გოქვ აღებული, თუ ისენი ისეთს არას იქმენ, რო ძალად

არ აგვალეებიდენ იარაღს კელში. მემრ კევსურეთს რაიც მათხმე
 იმას რად დავარღვევთ?“ ამ სიტყვების შემდეგ ყველანი შენის-
 ნიღნენ ხანჯლებს, დანებს და დააწყობდნენ. მერე შუაკაცი კიდევ
 სთხოვდა: „ნუ დაგვემღურებთ კევსურეთის წესის შასრულებაზე.
 წესად მაგვიდის, რო ჩვენ შავამოწმათ თქვენს ტანზე. იქნება თქვენ
 დაგვიღდათ, იარაღ სად-რა შაგჩათ ანგარიშმიუტემაღად.
 ჩვენ გავიგებთ, იქნება იარაღის პატრონს არ მალგონდას, რომ შიავ
 იარაღი მაქვავ შარჩენილიოდ. სხვა რო გაშინჯავს, ქვე გამაჩინ-
 დას“. ამის შემდეგ შუაკაცები ყველას თითობით გასინჯავდნენ
 და სხვა მხარეზე გადმოაყენებდნენ. ბოლოს შუაკაცები და დაზა-
 რალებულის გვარის მამაკაცები ყველა ერთად წამოვიდოდნენ.
 შუაკაცები თვითონაც იარაღებს აიხსნიდნენ, ჭირისპატრონის სა-
 ხლში დატოვებდნენ და ისე მივიდოდნენ ჯვარში. ჭირისპატრონე-
 ბი რომ ჯვარში მოვიდოდნენ, ყველანი ქუდებს მოიხდიდნენ და
 პირჯვარს გადაისახავდნენ. მერე ჯვარს შესთხოვდნენ: „დალოცვი-
 ლო (მაგ., არხოტის ჯვარში თუ იყენენ) არხოტის ჯვარო, შენ გვი-
 შველე, უდროოს დროს მასვლაზედა შამაძახილზე ნუ შაგვისაწ-
 ყინდები. შენის ძალით შაგვინახენი, ნურაით შაგვიცოდვებ. მე-
 წაღმართე ანგელოზ დაგვაყოლი, შენის სახელის ჭირიმ“. მერე
 მობრუნდებოდნენ. ხუცესს და შუაკაცებს ეტყოდნენ: „აშენდით
 ჯვარიცა, კაციც, აშენდით“. „დამშვენდით, შაგვიხვეით მშვიდობით,
 მშვიდობით თქვენ მასვლა“, — ეტყოდნენ ისინიც და ყველანი სა-
 ქვაბეში შვიდოდნენ და დასხდებოდნენ. იქ უკვე ცეცხლი ენათ.
 ცოტა ხნის საუბრის შემდეგ ხუცესი და შუაკაცები ერთად გა-
 მოვიდოდნენ. ხუცესი ქუდმოხდილი მივიდოდა სასაკლაოსთან და
 შეეხვეწებოდა ჯვართ: „დალოცვილო არხოტის ჯვარო, შენ ნუ შა-
 მისაწყინდები შამაძახილზე. შენ უშველი შენთ ყმათ, რაც ავ ჩა-
 მათუვარდ, აჟმაი, ნულარას აეს ჩამათუვლებ. შენ დაიცვენი, დაიფა-
 რენი, დაინდვენ, რაქვაც დაინდობენ ერთმანეთს, შენის სახელის
 ჭირიმ, ღმერთმა ნუ წაგართვას ძალი, შაძლება“. ამ დროს სასა-
 კლაოსთან წააყენებდნენ კურეტს და საკლავს. აქ ერთი დასტუ-
 რიც იქნებოდა, თუ ორი არა. საკლავები რომ სასაკლაოზე დად-
 გებოდა, მაშინ შუაკაცები და სხვა ახალგაზრდები მამკლავს მო-
 იყვანდნენ. ის მოკლულის გვარის კაცებიდან კარგა შორს მუხლ-
 ზე დაჯდებოდა ქუდმოხდილი და თავდაბრილი. მის გვერდზე იდ-
 გნენ შუაკაცები და ახალგაზრდებიც. ხუცესი იტყოდა: „გწყალობ-
 დასთ (თუ არხოტის ჯვარში იყო) მიქიელის დავლათი, რაც ავ
 ჩამავივარდათ, ნულარა ავ ჩამავიგდასთ. შანაწყინარ გაპატივასთა,

რაკელც ერთუცს დაინდობთ, ისრ დაგინდვანასთ. კაცსა, შუაკაცსა მაცვასთ წყალობა, კაის თქმადა, კაის გონებად ნუ დაგლივანასთ“. ხუცესი რომ ამწყალობნებდა, შუაკაცებიც ასეთივე სიტყვებით ამწყალობნებდნენ. ერთიმეორის მოდავეები კი გაჩუმებული იყვნენ, მხოლოდ თითო-ოროლა ნელი ხმით შუაკაცებსა და ხუცესს უპასუხებდა: „თქვენ იყოს მწყალობელი“. ამ დროს აქ ისეთი სამარისებური სიჩუმე იყო, რომ ხმის ამოღება ყველას უმძიმდა. სამიოთხი წელიწადი ვისაც ეძებდნენ მოსაკლავად, მის ტებნაში ბევრი ბნელი ღამე გაეთიათ, ახლა იმ კაცს თვალით ხედავდნენ, აგონდებოდათ მისგან დაღვრილი თავიანთი ძმის სისხლიც, მაგრამ აღათი ნებას აღარ აძლევდა, სისხლი აეღოთ. ამიტომ იყო არაჩვეულებრივი სიჩუმე. მერე ხუცესი დაიწყებდა ხუცობას. ხუცობაშიც ჭვართ სთხოვდა: „უშველეთ ერთუცის მოდავეთ, ავს საქმეს ნულარას ჩამოუგდებთ, წყალობა მიეცით მაგათ — კაცსაც და საქონსაც“. დაინდევ ეს ორი მოპირდაპირე გვარი ისე, როგორც ერთიმეორეს დაინდობნო და სხვა.

ხუცობა რომ გათავდებოდა, დაიკვლებოდა კურეტიც და ცხვარიც, ამის შემდეგ კიდევ დაამწყალობნებდნენ. მოკლულის გვარი, შუაკაცები, აგრეთვე ხუცესიც შევიდოდნენ საქვაბეში. ახალგაზრდები დარჩებოდნენ და გაატყავებდნენ კურეტსაც და ცხვარსაც. შემოიტანდნენ და ცხვრის ხორცს ქვაბით მოსახარშად დაჰკიდებდნენ, კურეტის ხორცს კი შუაკაცები და აქ დამსწრე ჭვარიენები მეორე დღეს გაინაწილებდნენ. ხუცესი კოდთან სანთელს აანთებდა, კოდს „მოსჭიკავდა“ და ჩვეულებრივის წესით გახსნიდა მას. იხუცებდა, ხუცობის შემდეგ გასინჯავდა ლუდს ნახუცევი თასიდან და დასტურსაც დააღვივებდა. მერე საწდში ჩაასხამდნენ და ყველას დააღვივებდნენ. მამკლავი შემოსვლისთანავე კარბთან დაჰდებოდა მუხლზე თავდახრილი. ის არც თავს ასწევდა მალა და არც ხმას ამოიღებდა. შუაკაცი აიღებდა თასს, აავსებდა ლუდით, პირველად მიუტანდა უფროს კაცს ჭირისპატრონის გვარში. ეს თასი ითვლებოდა მამკლავისაგან პატივად მიტანილ თასად. ამ პატივს ჰქონდა ჩვეულებრივი დალოცვის წესი (ზემოთ ვთქვით პატივად მიტანილი თასის დალოცვაზე), თასი ეჭირა მოკლულის მოგვარეს და ხუცესი დალოცავდა ამ თასს. პატივად მიტანილი თასი მომტანის მიცვალებულისათვის დაილოცებოდა და ვინც დალოცავდა, იგივე დაღვივდა. ვისაც თასი მიუტანეს, იმას კი მეორე თასს აუვსებდნენ და დააღვივებდნენ. მერე თასებს მიუტანდნენ მოკ-

ლულის ყველა მოგვარებებს და დააღვეინებდნენ. ასევე
ნენ სხვა აქ დამსწრეებსაც.

მოკლულის მოგვარებები როცა ყველანი დაღვეინდნენ, ერთი მათგანი აღგებოდა, აავსებდა თასს, მივიდოდა მამკლავთან, მოჰკიდებდა მხარზე ხელს და ეტყოდა: „წამედ, თასს მაგცემ. ჩვენს შუაში ეს საქმე რო არ ჩამოვარდნილიყვ, კა იყვ, ჩამოვარდა, ქვე აღარა ეშველებს. ბევრ გიძიეთ, ბევრ ვეცადენით შენს მაკლას, მაგრამ აღბათ არ გეწერ. ჩვენ შენ ვერ მაგკალითა, ეხლადაც ცოცხალი ხარ. აწიდგეს ჩვენგან ნულარ გემინიან, ღმერთმა ადამის ღღე მაგცას. აღბათ ხევსურეთის წეს-რიგზე ქვე მაიქცევით, სხვას არც ჩვენალ-რას მავითხოვთ შენგან. აღბათ, ესრ იყვ ბედი, წერა, ეესრ მახვდ. ადღე, გამამყევი, თასს მაგცემ. ათასი გყყავ ამხანიგი ეე მირგვალს კევსურეთშია -დ რაიც რჭული რიგი, ვერც ჩვენ სად წაუოლთ იმას“.

ამ საუბრით მამკლავს ფეხზე ააყენებდა, წამოიყვანდა, სადაც ხალხი იხსდა, იქ დასვამდა, ხელში ლუდიან თასს მისცემდა, თან ეტყოდა: „ჯვარ დაგიწერას ღმერთმ“. „ჯვარის წყალობა გქონდას“—ოდნავ გასაგონი ხმით იტყოდა ის და ისევ ფეხზე აღგებოდა, ვიდრე თასის მიმცემი თავის ადგილზე არ დაჯდებოდა. თასის მიმცემი რომ დაჯდებოდა, ცოტახანს მამკლავსაც ისევ დასვამდნენ. ეს პირველად ხმა ხომ გასცა მამკლავმა, მაგრამ ახლა თასის დალოცვა უმძიმდა, ბოლოს როგორც იქნებოდა გაბედავდა: „გწყალობდასთ მთავარანგელოზი (ეს იგულისხმებდა ანხოტის ჯვარი, ან სხვა, სადაც ილოცავენ მთავარანგელოზს) აქა ბრძანებულებს ყველას. ჭირს დავლევ თქვენს ყველაისას“—ასე მოკლედ და ძალიან ჩუმის ხმით, გაუბედავად იტყოდა ამ სიტყვებს, ცოტას დაღვედა, ვისმე შუაჟაცს გადასცემდა თავის თასს და ისევ ხალხის ბოლოში დაჯდებოდა მუხლით.

ხალხი სვამდა, საუბრობდა, მხოლოდ გულგაუხსნელობა ეტყობოდათ მამკლავსაც და მოკლულის ძმა-სახლისკაცებსაც, მაგრამ უფრო წესს ემორჩილებოდნენ, ვიდრე გრძნობას. სხვები სვამდნენ, მამკლავი კი ზმას არ იღებდა და ისევ იჯდა მუხლზე. ამასობაში ხორციც მოიხარშებოდა, სხვა გვარის ახალგაზრდები ამოიღებდნენ, დაანაწილებდნენ და ტაბლას „დააგებდნენ“. ტაბლისათვის პური მამკლავის ოჯახიდან იყო მოტანილი („სატაბლო პურები“). ამ პურებზე, როგორც ვიცით, დააწყობდნენ ხორცის „წილობებს“ (წილობები ეწოდებოდა წვრილ-წვრილად დანაწილებულ ხორცს). მერე ახალგაზრდები მიიყვანდნენ და დასვამდნენ

ყველას, ვინც იქ იყო. ერთი-ორი ახალგაზრდა დადგებოდა ცეხზე ისინი ხალხის წინ მიიტანდნენ ტაბლებს. ტაბლას დაუდგამდნენ სამ-სამ კაცს ერთად. ბოლოს ზედამდეგები გაუტეხდნენ ყველას პურს ხელში და იტყოდნენ: „ღმერთო, გაუმარჯვი მთავარანგელოზსა, მთავარო ანგელოზო, შენ წყალობა მიეც ამ ერთუცის მოდავეთ. რაც ავ ჩამაუვარდ, ნულარას ავს ჩამაუგდებთ, მთავარო ანგელოზო, შენ წყალობა მიეც კაცსა-შუაკაცსაც, შენი წყალობით შაინახენ“. ამის შემდეგ პურს ჭამდნენ, მაგრამ ძალიან ცოტას. ჭამის გუნებაზე არავინ არ იყო, რადგან ეს პირსშეყრა ძალიან მძიმე საქმე იყო მათთვის. ამ ტაბლაზე კარახანების დადგმა არ იცოდნენ, ისე კი ფეხზე მდგომი ახალგაზრდები ასმევდნენ ლუდს. ტაბლის აღების შემდეგ შუაკაცები აავსებდნენ ლუდით ერთ საწედეს, მამკლავს წაიყვანდნენ მამკვდრის სახლში, თან ერთ საკლავსაც გააყოლებდნენ „ზღუბლის სამლაჯაოდ“ დასაკლავად (ზღუბლის დალაკვა ეწოდება: კაცის სახლში შესვლას და ზღურბლზე ფეხის დადგმას). რადგან მამკლავის შესვლა მამკვდრის სახლში მძიმე საქმე იყო, ამიტომ იკვლებოდა იქ შესვლის საკლავი „ზღუბლის სამლაჯაოდ“. შუაკაცები და მამკლავი რომ წამოვიდოდნენ, დანარჩენი ხალხი ისევ ლუდის სმას განაგრძობდა ჯვარში. წამოსულები მივიდოდნენ მოკლულის ოჯახში. აქ მამაკაცი ამ დროს არავინ იყო, რადგან ყველანი ჯვარში იყვნენ. ოჯახში დახვდებოდათ მარტო დიაც-ყმაწვილი. სახლში შევიდოდნენ ჯერ შუაკაცები; აქ მოკლულის ან დედა იქნებოდა, ან და, ან ცოლი, შუაკაცებს ისინი ისე შეხვდებოდნენ, როგორც ჩვეულებრივ სტუმარს: მშვიდობას ეტყოდნენ და ამბავსაც ჰკითხავდნენ. მათ იცოდნენ, რომ შუაკაცები ახლა აქ შემოიყვანდნენ მამკლავს, ეს ამბავი დიაცებისათვის საშინელი ასატანი იყო, რადგან ახლა თავის სახლში უნდა დაენახათ თავის ოჯახის წევრის მკვლელი. ქალები იტანჯებოდნენ, მაგრამ ხმას ვერ იღებდნენ ალათის ძალით. ამ დღეს კაცებიც კი ვერ იღებდნენ ხმას, თორემ ქალებს ხომ სულ არ ჰქონდათ უფლება სისხლის საქმეში ჩარევისა. შუაკაცები ცოტახნის სიჩუმის შემდეგ ეტყოდნენ შემხვედრ ოჯახის წევრებს: „ადვილ სათქმელ არ გოქვ, მაგრამ რაც გვესურეთის რჯული ას, იმას ვერცად წაუოლთ, ის უნდა ვთქოთაცა, ვქნათაც. ეს ამბავი მარტო აქ არ მახვდ, ეე მირგვალს გვესურეთ ერთიანა კაცთაზე მადის. ისეთ მამა არ ას გვესურეთ, რო წილად თავ არ ედოს მამკლავ-მამკვდრობაში. წინწინ ყველა მარკვი-ას ყველაისად, მაგრამ დროდგესა, ხნიდგეს გვესურეთის წესით მამკლავ-მამკვდარ სრუ ერთად

სხავ. ზოგ თავ-სისხლი ისრ გაგძელდების, რო ორს გვერდში
სამ-სამ, ოთხ-ოთხი მაკედების ერთუცის კელით, მაგრამ ბოლოში
მინც იქავ ღრიგდებიანა, ერთუცს გვერდი უსხენ მამკლავ-მამ-
კვდრები. ევხლა ჩვენაც კვესურეთის წესით ეს სახლის ზღუბლი
უნდა დავალავივით თქვენს მოსისხლეს. თქვენს სახლში რო
ფეკს შამაზდგამს, ის მაშინ მამკლავ აღარ ას, ის მაშინ სტუმარი
იქნების თქვენი, როგორც ჩვენ ორთ თქვენებ სტუმრები. ის რო
სახლში შამავ, ყველა უნდა დაიცილათ, ვითამ სრუ არა მამკლავ,
ვითამც უცხო კაც მასულ სტუმრად, იმას დახვედრიხართ. ჩვენაც
უნდა გვეკათ პატივი -დ დალოცვილს არხოტის ჯვარსაც, რაკი დღეს
იმის კალთაში შაფარ თავი -დ იმის კარშითა კამალაშით, იმის
თავზდებობით მავეყო აქა, ვასრულებთ კვესურეთის წეს-რიგს“. ამ
დროს შუაკაცებს საკლავიც ხელში ეჭირათ და ლუდიანი საწ-
დევ იქ იდგა. მამკლავი კი ერთი კაცის თანხლებით გარეთ იყო,
გზიდან მოფარებულ ადგილას, რომ სახლში შესვლამდინ არავის
დაენახა. შუაკაცის საუბრის შემდეგ ამ სახლის ერთ-ერთი უფ-
რო ხნიერი ქალი, თუ ასეთი არ იყო, იმ შემთხვევაში ახალგაზრ-
დაც იტყოდა: „ეჰ, თავის მამკლავის თვალთ ნახვა მარჯვე კი არ
ას, ნამეტნავად დიაცისად. დიაცს ძალის გული შირავ იმით, რო
კელით ქვე არაის გაკეთება შაუძლავა, გულ უფერი აქვ. მაგან
დაგვლუპნ ჩვენ, წყალ შამაგვიგდ, მაგრამ დაილოცნან კვესურე-
თულნ ხთიშვილნი, მიწა-წყალთ მადენილობა. კვესურეთ თხა-
ნგელნი ერთად ძოვენ ხთიშვილთაგან. ჩვენაც ამ მადენილობას
ვერცად წაუოლთ. რა უყოთ, თუ ჩვენ დამლუბველი დღეს ჩვენს
ზღუბლს დალაგავსა, ჩვენს შამავ. წინავ სხვის თავზე ყოფილა,
კლოვ სხვის თავზე მივ ეს საქმე, აბა ჩვენ ხო არ ორთ ამის მერ-
ჯულენი. შინ შამასვლამდინ მაქე უფერ გულ, თორე რახან ზღუ-
ბლთ გარმაჯდას, მემრ სტუმარ იქნებისა, სხო ყველა დამცილდე-
ბის სტუმრის პატივეცემის გულისად. თანაც დიაცს რა ეკითხების
სისხლის საქმეში, არც სირცხვილი დიაცისაი -დ არც სახელი, კა-
ცებმ თაოდ იციან. არაგინდათ, კაცო, შუაკაცები ხართა, რაკელაც
გინდათ, ისრაც მაიქცენით, გვედითა, შამაიყვანეთ აქ“. ერთი შუა-
კაცი გავიდოდა და სახლში შემოიყვანდა მამკლავს. ის კარები-
დანვე მუხლზე დაჯდებოდა და მუხლით სიარულით შევიდოდა
სამყოფო სახლში. სამყოფოს კარების შიგნით რომ შევიდოდა, იქ
გაჩერდებოდა. ამ დროს ისიც ძალიან სწუხდა და იტანჯებოდა.
მე კაცის მკვლელისაგან გამიგონია: ისეთი ძნელი და მძიმე საქმე
არ გადამხედია ჩემს სიცოცხლეში, მე რომ იმ დროს მათ სახლში

შესული ტანჯვას და მწუხარებას განვიცდიდიო. მცხვენოდა, მეშინოდა და სვინდისი საშინლად მტანჯავდა. ჩემი სულის ამოსვლას ცოტა დააკლდა, ვიდრე გამოვიდოდიო. შესულ მამკლავს ოჯახის წევრები მოეგებებოდნენ და ეტყოდნენ: „მაგვიხვე მშვიდობით“. მამკლავი პასუხს ვერ გასცემდა და იჯდა მუხლებზე თავდახრილი.

შუაჯაციები საკლავს წამოაყენებდნენ და დაკლავდნენ ამ ოჯახის წევრთა სამწყალობნელოდ. მერე საწდიდან ლუდს ამოიღებდნენ და საწდესაც და თასსაც იმ სულებისათვის დალოცავდნენ, რომლებიც ამ შერიგებაში ხელს უმართავდნენ და ავ საქმეს კარგად უქცევდნენ. (აქ იმ მიცვალებულს სულ არ ახსენებდნენ, რომლის გულისთვისაც ეს ამბები ხდებოდა, რადგან მამკლავის აქ ყოფნის დროს უხერხული იყო მისი ხსენება). რომელმაც დალოცა, ის შუაჯაცი ჯერ თვითონ დალევდა და მერე თასს მისცემდა ამ ოჯახში უფროს ქალს. ის ასე დაილოცებოდა: „შუაჯაციბო, ღმერთმ დაგლოცნასთ, გაღლეგქელნასთ, ბევრს სწვალდებით ხალხის გულისადა, ღმერთმა დაგიმადლასთ. ავს საქმეს კარგად აქცევთ, ღმერთი თქვენს შვილობილოსამც მისცემს კას“. ახლა მამკლავს დალოცავდა, მხოლოდ სახელს არ ახსენებდა. „შენაც დაგლოცას ღმერთმ, მშვიდობით გამოყოფას“. ასე მოკლე, დალოცვის შემდეგ დალევდა. მერე საწდიდან ამოიღებდა ლუდს, მიუტანდა მამკლავს და ეტყოდა: „აჰა თასი, არ ჩამაგვეარდნიყვ ეს საქმე, ვა იყვა, მახვცდა, ქვე აღარა ეშველების. ალბათ გვესურეთის მიწა-წყალთ ესრ მაუდისა ჩვენ ბედსა წერასაც ეესრ უნდოდა -ღ ესრ მახვცდ. ეეხლა ადევ, ეს თას გამამართვი, ნუც გცხვენისა, ნუც გეშინის, ეეხლა ამ ჭერთ-ძირში შამასული სტუმარი ხარა -ღ შენაც სტუმრად იფიქრი შენ თავი“.

მამკლავი ხმამაულებლად ადგებოდა, თასს გამოართვამდა და ხმამაოულებლადვე დადგებოდა. არ დალევდა, სანამ არ გაუმეორებდნენ. იმიტომ ვერ დალევდა, რომ დალოცვაც უშიძიდა და დაულოცავად დალევაც. ბოლოს შუაჯაციებს ოდნავ გასავიანი ხმით დალოცავდა: „შუაჯაციბო, კაის თქმადა კაის გონებად ნუ დაგლიენასთ ღმერთმ. ამ სახლში მყოფელნიც ღმერთმ ყველან დალოცნას, ადღეგქელნას“.

მამკლავი ხმამაულებლად ადგებოდა, თასს გამოართვამდა და და მესამე წევრის სახელით ლოცავდა. ცოტას დალევდა და ისევ მისცემდა შუაჯაცს. ზოგიერთი მასპინძელი ამ დროს მოითხოვდა, რომ სტუმარივით მოქცეულიყო მამკლავიც, გადმოსულიყო და

დამჯდარიყო სკამზე. მაგრამ მამკლავი ამას ვერ გაბედავდა, ისევ მუხლზე დაჯდებოდა და ისე გადავიდოდა ზღურბლზე უკანაფენისკენ. გავლით, რომ ოჯახის წევრებისათვის ზურგი არ შეექცია. ხმას ვერ ამოიღებდა გასვლაში. გარეთ რომ გავიდოდა, მაშინ ადგებოდა ფეხზე, შუაჯაციებიც ჯვარს დასწერდნენ და გამოვიდოდნენ ოჯახიდან. მასპინძლები გამოჰყვებოდნენ გარეთ და ეტყოდნენ: „მშვიდობით წეედით, კელ მაგიმართასთ ღმერთმ“. — „ჯვარ გეწერასთ“, — ეტყოდნენ შუაჯაციები და წავიდოდნენ. ერთ-ერთი შუაჯაცი დაბრუნდებოდა, ისევ შევიდოდა და საკლავსაც გაატყავებდა. მამკლავი იმავე ღამეს სხვა სოფელში წავიდოდა, ამ სოფელში კი რამდენიმე თვე ან წელიწადი დღისით გარეთ არ გამოჩნდებოდა. თუმცა წესი ნებას აძლევდა, ის მინც ეხათრებოდა ჭირის-პატრონს და მის თვალწინ გავლას ყოველთვის ერიდებოდა.

ასეთი იყო მამკლავის სტუმრობა მამკვდრის ოჯახში. ამის შემდეგ წლები რომ გავიდოდა, მამკლავი ყოველ ჭირ-ღბინის დღეს მიიტანდა არაყს ამ ოჯახში, მხოლოდ ყოველთვის ხათრიანად იქცეოდა, მუდამ მუხლით იჯდა და ბევრს არ საუბრობდა. მღერა და თამაშობა ამ სოფლიდან დაშორებით სოფლებშიც კი ეძნელებოდა და ბევრი წლების შემდეგ თუ გაბედავდა. თითქმის უმღერლად და გაუმხიარულებლად ბერდებოდა მამკვდრის მოგვარებების ხათრით.

პირშასამყრელოს შემდეგ მამკლავი თუ სტუმრად მოვიდოდა მამკვდარის გვარში, მაშინაც ძალიან მორიდებულად იქნებოდა. თუ მას ვინმე შარს აუტეხდა, ის ხმას არ გასცემდა თავის მასპინძლის ხათრით. ამ ამბავს რომ მისი მოსისხლენი გაიგებდნენ, თავის მამკლავისათვის შარის ამტეხს „შულღალ გაუკლიდნენ“ — შენ ჩვენი მამკლავი აქ რად გააჯავრე, როცა ის ჩვენი ხათრით ხმას არ გცემდაო. თავის მამკლავს მოკლულის საგვარეულო ასეთ შემთხვევაში სხვაგანაც იცავდა. მამკლავს სადაც თავისი მოსისხლე, ანუ მოკლულის მოგვარე ეგულებოდა, იქ არავისთან იშუღლებდა, თუნდაც სილა ვისმე გაერთყა მისთვის. ამას რომ გაიგებდა მოკლულის მოგვარე, აქაც მფარველობას გაუწევდა მას, რადგან მისი ხათრით არ უპასუხა მაშულღარს. ხანდახან კი მამკლავიც ჩხუბში მხარს უჭერდა მოკლულის საგვარეულოს კაცს, თუ იმას ვინმე აუტეხდა შულღს. შეიძლება, პირდაპირ მისი თანდასწრებით ვერ გაებედა შულღი, მაგრამ გაშველების შემდეგ მამკლავი თავის მოკლულის მოგვარის მტერს იყარაულებდა და როცა მარტოს იგდებდა ხელში, მაშინ ეშულღებოდა. მამკლავი

როცა მოკლულს გვარში სტუმრად მივიდოდა, ყოველთვის მხედრი იყო დახმარებოდა მათ საქმიანობაში. რამდენადაც ის ხათრიანად იქცეოდა, მოკლულს მოგვარებები მით მეტ პატივს სცემდნენ მას. მაგრამ ამასაც კი იტყოდნენ ხევსურები: მამკლავი მამკვლართან სტუმრად ხშირად არ უნდა დადიოდეს, თორემ ერთიმეორეს შაქსვიან და ბოლოს კარგი რამ არ დაემართებაო.

მოსისხლეთა სტუმრობა

როდესაც მოსისხლეობა ახალი იყო, მოსისხლეები იმალებოდნენ. დრო გავიდოდა და მოსისხლენი შერიგდებოდნენ, მოსისხლე ყოველგვარი ჭირისა და ლხინის დღეს მიდიოდა თავისი წესით იმის გვარში, რომლის კაციც იყო მისგან მოკლული. თვითონ მკვლეელი არ მივიდოდა, გაგზავნიდა ან ძმას, ან მამას ან ბიძაშვილს. როცა ვინმე მოუყვებოდათ, ისინი პირველად თავზე მივიდოდნენ. თავზე მისული მოსისხლე აუცილებლად მიიყვანდა ერთ საკლავს — ცხვარს, თოხლს ან ხბოს, მიიტანდა ქინთით არაყსაც. მოსისხლე პირდაპირ არ მივიდოდა ჭირისპატრონის სახლში. მივიდოდა ან თუ თავისიანი ვინმე ჰყავდა, ან სოფელში სხვა პატივცემულ კაცთან. მისულს მასპინძელი გამოეგებებოდა, მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდა, ცხენს მოხდიდა და ბალახზე გააბამდა. მოსისხლე ცხენს ჭირისპატრონთან არ მიიყვანდა. მასპინძელი შეიპატოვებდა სახლში, დიასახლისი თუ სატირალში იყო, დააძახებინებდა და მის მოსვლამდე სტუმარს ბაასით შეაქცევდა. დიასახლისი სტუმარს მშვიდობას ეტყოდა, ამბავს ჰკითხავდა და სადიასახლისო საქმეს შეუდგებოდა. რაკი ამ დღეს ხორცეულს არ ჭამდნენ, დიასახლისი პურს, ყველს და ერბოს მიუტანდა. სტუმარი თავისი ქინთიდან არაყსაც დაალევიანებდა ყველა ოჯახის წევრებს. ბოლოს საკლავს ეს მასპინძელი დაიჭერდა ხელში, ხურჯინს არაყიანი ტიკით ან სხვა ვინმე წაიღებდა, ან თვითონ სტუმარი და მივიდოდნენ ჭირისპატრონის სახლთან. ჭირისპატრონი გამოეგებებოდა და სტუმარს ეტყოდა: „მახვე მშვიდობით“; ის წყნარად უპასუხებდა: „გიშველას ღმერთმ“; თუ ხელში ჯოხი ეჭირა ან ხურჯინი, ჩამოართმევდნენ და წაიღებდნენ ჭერხოში. მოსულს სხვა ხალხიც მშვიდობას ეტყოდა და ამბავსაც ყველანი ჰკითხავდნენ. ის დაბალი ხმით და ხათრიანად პასუხობდა, თან საუბარში თავის დასამცირებ სიტყვებს ურევდა; ამბის კითხვაზე ასე უპა-

სუხებდა: „ვხყროთ ცოცხლები, მოელნი, მკვდარში სათვარისა და გვიდგას მწარეებ სულები“ და სხვ. მოსისხლე ჭირისპატრონი: ჭირისწყენის სრული სიტყვებით ვერ უწყენდა ჭირს, მხოლოდ თითო-ორი სიტყვის თქმის უფლება ჰქონდა. მაგალითად მოსისხლე ამ სიტყვებს ეტყოდა: „რადარ ჩემ სიკვდილ გაიგონი, რადარ მე მავკვედ, მანამ შენ გულ დაღონდებოდა, ჩემ სიკვდილ მადლ იქნებოდ, თქვენ კი ბევრ კა დაგცდებისთ, კა იარალი, კა ცხეხაბჯარი. რადარ ჩემ სიკვდილ გაიგონი“. ასეთ სიტყვებს რომ მოსისხლე ამბობდა, ჭირისპატრონიც გულგრილად პასუხობდა: „რა უყოთ. ყველა სიკვდილისად ორთ გაჩენილი, ღმერთმა დაგიფარას, იმის სიკვდილისა რა მადლობელნი ორთ“. ასეთ სიტყვებს ეუბნებოდა, ოღონდ თავის დასამცირებელს მოსისხლეს არ ეტყოდა. ღმობიერად კი ექცეოდა მას. მოსისხლეს სკამზე დაჯდომას შესთავაზებდნენ, ის სკამის ბოლოში დაჯდებოდა, შეიძლება ცალ მუხლზედაც დამჯდარიყო, მაგრამ ჭირისპატრონი ააყენებდა და ისიც სკამზე ბოლოში დაჯდებოდა.

მოსისხლე ცდილობდა ისე მისულიყო, რომ მიცვალებული დასაფლავებული ყოფილიყო, ოღონდ დასაფლავების დღეს. როცა მიცვალებული დასაფლავებული იყო, საპირიქსნო დაკლული, მაშინ შეიძლებოდა სხვა საკლავის დაკვლა. მოსისხლის მოყვანილ საკლავს გამოიყვანდნენ, ერთი კაცი დაიჭერდა და სულის ხუცესი ან სხვა ვინმე ხნიერი კაცი მიცვალებულის სულისათვის დაკლავდა შემდეგი სიტყვების წარმოთქმით: „ღმერთო, დიდება შენდა, ღმერთო, მადლი შენდა, ღმერთო, სულიც შენ გებარებისა, კაციც შენ გიხვეწების. ღმერთო, უშველ მასპინძელსა, მარჯეს ნულარას მისაემ. მარჯეზე ნულარაზე გაუეჯი (მოსისხლის სახელს იტყვის), კლოვ ღვინზე მაიყვანი. სადაც შენ ხარ (მიცვალებულის სახელს იტყოდა), შენ სულის ყოფაი ას, საკლავი შენიმც საჯმარი ას, შენიმც საიალი ას, მეჯელსა მჯავრესამც ვარიდებს, სამძიმარსამც გიმზუბუქებს, ცოდვანიმც შაგენდობიან ენით ნათქვამი, კელით ნაქნარი. წინ მაგებებული, უკან მაწეული, სიკვდილის დღეს დამწყვედული, თვალით ნახული, ყურით განაგონარი“.

ამ შასახელების შემდეგ საკლავს თავს მოსჭრიდნენ (თავის მოსაჭრელი იარალი შასახელების დროსვე შიშვლად ეჭირათ ხელში). საკლავი რომ დაკვლოდა, ყველანი იტყოდნენ: „შაუნდნას, მახმაროს ღმერთმ, იმისამც საიალი“; გაატყავებდნენ, ხორცს აქ მოიხმარებდნენ, ტყავი კი იმ კაცს ეკუთვნოდა, ვინც მოსისხლეს მოჰყვა. ხუცესს ცხვრის თავს აძლევდნენ. საკლავის დაკვ-

ლის დროს მოსისხლე ხალხის ბოლოში ცალ მუხლზე იჯდა თავ-
დახრილი და ვიდრე ხალხი არ დასხდებოდა სკამებზე, არ ადგებო-
ბოდა. მერე თავის ქინთს მოიკითხავდა, დაასხამდა არაყს და მის-
ცემდა რომელიმე უფროს კაცს. ის ჩვეულებრივი სიტყვებით და-
ლოცავდა ამ ქინთს ახალი მიცვალებულისათვის, რომელის გუ-
ლისთვისაც მოსულიყო ეს მოსისხლე, და დაღევდა. მეორე
ყანწს მოსისხლე ჭირისპატრონს გაუგზავნიდა სხვისი ხელით,
თვითონ კი ისევ ცალ მუხლზე დაჯდებოდა. აქ ის წესი უნდა შეს-
რულებულიყო, რა წესითაც მოსისხლის მიტანილ პატივს ლო-
ცავდნენ, მაგრამ რაკი მოსისხლე მის სახლში იყო მოსული, მას-
პინძელი ამ ყანწს პატივად მიტანილი ყანწის სახეს არ მისცემდა
და სხვას არ დაალოცვინებდა. ადგებოდა და თვითონ უბრალო
ლოცვით დაილოცებოდა. არაყის მომტანს სახელს ეტყოდა: „აგა-
შენას ღმერთმ, ბარაქა მაგცას, მარჯვზე ნულარაზე დაგხარჯას,
თქვენ დაგლოცნასთ ყველანი, მარჯვზე ნულარაზე ვინ გაგსაჯ-
ნასთ“, მერე არაყის მომტანის ერთ-ერთ მიცვალებულს დასა-
ხელებდა და იტყოდა: „იმას შაუნდნას, ღმერთმ მიაკმარას“. ასე
მოკლედ დაილოცებოდა ჭირისპატრონი და დაღევდა. მოსისხლე
ადგებოდა და ყველას დააღვეინებდა თავის მოტანილ არაყს,
ოღონდ ხმამაღლა ლაპარაკი მას არც აქ შეეძლო.

მოსისხლე დაზარალებულს, რომ ყანწს გაუგზავნიდა პატი-
ვად, მაშინ ამ ყანწის დალოცვას სხვა წესი ჰქონდა, რომელსაც
ამ შემთხვევაში მასპინძელმა მხარი აუქცია; სხვაგან, რომ ყოფი-
ლიყვნენ, როგორც ყოველთვის სმის დაწყებისას იცოდნენ, მო-
სისხლე არაყს ან ლუდს არ დაღევდა თუ დაზარალებულს პატივს
არ მიუტანდა. ყანწს რომ გაუგზავნიდა, მოსისხლე თვითონ მუხ-
ლით დაჯდებოდა, ყანწის მიმტანი კი დაზარალებულს ეტყოდა:
„ეს ყანწ წამამატანივ (დაუსახელებდა, ვინ გამოგზავნა ყანწი პა-
ტივად), მიავ აქ ყოფითავ ბევრს რასამ გაწყენავ ჩემი უკაცობო-
ბითათ -დ უცოდრობითავ. მადლობელი ორავ, რო კარჩია კაცნი
გამოსვლის ნებას მაძლევა, ეეს თასივ შენ პატივ იყოსავ“. ის
ეტყოდა: „არას უხედავ მე ამას, ეს პატივ ჩემის სირცხვილისაი
(ვითომც პატივი იმიტომ გამომიგზავნა რომ მათ ჩვენი კაცი
ჰყავს მოკლული და მათგან ეს სირცხვილი თავზე მაძევსო). თა-
ვისთავს დააყენებს, მე ამით არა კაცობა შამემატების“. პატივის
მიმტანი ეტყოდა: „რაც ჩამოგივარდათ, ღმერთმა ნულარა ავ ჩა-

მაგივრად, მამკლავ-მამკვდროის წესი, კაცის გულს ხათრი, აყენებს, თორე კაცნ ერთუცს დაღლევედეს⁸.

დაზარალებული ყანწს დაიჭერდა და ვინმე უფროსს ეტყოდა: „ეს თასი ჩემის სირცხვილის თასი ას (დაუსახელებდა ვინ მოუტანა პატივად), პატივად მამიტან, მე კი არას უხედავა, თავის თავს აყენებს (არ უხედავ—არ ვთხოვ, არ მოველოდები; აყენებს: აფასებს), ადგი, იწვალე ეემ თასის გულისადა, სიტყვა უთხარი (სიტყვის თქმა: დალოცვა ანუ შენდობის თქმა)“. ეს კაცი ეტყოდა: „რადგან გვესურეთის წესი ას მაშ, მიწაწყალთ მაუღის“. ადგებოდა უფროსი კაცი (თასი ისევ იმას ეჭირა ხელში, ვისაც პატივად, მიუტანეს) და იტყოდა: „ღმერთო, დიდება შენდა, ღმერთო, ძადლი შენდა, ღმერთო, უშველი ერთსხვის პატივის მდებელთ (სახელები, დაუშვათ: მკვლელის გვარიდან გიგია და მოკლულის გვარიდან ბაბუა) ბაბუასა -დ გიგიას, რაც ავ ჩამალვარდნივ, ნუღარას ჩამაუგდებთ. ღმერთო, უშველი ბაბუას, ნუ იქ მაგის საქმეს ისრ, რო კაცნ არ ხედავდან, სადაც გაოსა გამაოს საპატიოს ალაგჩი პატივ არ მიუღიოდას. ნუც გიგიოს საქმეს იქ ისრ, რო გასაგო არ გაიგას, სანახავ არ ნახას, საპატიოს პატივ არ დაზღვას. ღმერთო, შენის დიდებითა, ჩემის სიტყვის მავსენებით, ხთის წესითა, მდღლის წესით, იერუშხალეთის ნათელით, ქრისტეს გარიგებით, სააქაოს ნათქვამ თუ საიქიოს მიდიოდას, წესი მართებულ იყოს, სულს შანდობა ერგებოდას, ეს თასი როგორც ჩვენს კელთ ას, ისრამც სულს გიგიასის მამისას მათქმარების“ (ან თუ სხვა მიცვალებული ვინმე ვახსენდებოდა დამლოცავს გიგიას გვარიდან, იმას ეტყოდა შენდობას)“. შაუნდნას ღმერთმ—იტყოდნენ სხვებიც. ამ თასს დამლოცავს გადასცემდა ის, ვისაც პატივად მოუტანეს. ის დალოცებოდა კიდევ და დაღევდა. მეორე თასს მოსისხლის მაგიერ ისევ იმას მისცემდნენ, ვისაც პატივი მიუტანეს, ამას კი თვითონ დალოცავდა და დაღევდა. მეორე თასს აავსებდა დაზარალებულის მოგვარე, აყენებდა მუხლზე მჭდომ მოსისხლეს და დააღევიებდა, ან შეიძლება თასი არ მიეცა და როცა თვითონ დაკლიდა, ცარიელ თასს ჩამოართმევდნენ, მაშინ აყენებდა

⁸ თუ მოსისხლები სმაში ერთად შეხედებოდნენ და მოსისხლის მოგვარე დაზარალებულის მოგვარეს პატივს არ მიუტანდა, ის მაშინვე ღანჯალს დაკრავდა და ქრილობას მიყენებდა, მათგან მოკლულ თავის მიცვალებულს შესწირავდა ამ სიტყვებით: „უნეროსიმე ხარ (მიცვალებულის სახელი), ჭლანთამც უბანდავ, წყალსამც უზიდავ“. ვითომც ვარდაცვალების შემდეგ საიქიოში იმ მიცვალებულის მოსამსახურე გახდებოდა.

მოსისხლეს: „მუკლით ნუ ზიხარ, იყავ შენაც ეეგრ, როგორც სხვა ხალხი“.

როგორც ვთქვით, მასპინძელი თავის სახლში მოსული მოსისხლის მოტანილ პატივს მიიღებდა, მაგრამ, როგორც შინ მოსულ სტუმარს მეტ პატივისცემდა და პატივს პატივად მიტანილი თასის სახეს არ მისცემდა, დაილოცებოდა და თვითონ დაღევდა პირველსავე თასს. ბოლოს მასპინძელიც და სტუმრებიც რომ დაღევდნენ, მოსისხლე ამ ოჯახის დიასახლისსაც მოიკითხავდა და დააღვევინებდა. დიასახლისი დაილოცებოდა ისე თავისუფლად, თითქოს ეს მოსისხლე არ ყოფილიყოს. ქალები სისხლის საქმეში ძალიან ნაკლებ მონაწილეობას იღებდნენ და გამონაკლისის გარდა სულაც ხმას არ იღებდნენ.

მოსისხლე ფეხზე იდგა, ვიდრე ქინთს არ გამოცლიდა. მერე სხვა ვინმე დაპატიებდა სახლში. შეიძლება მასპინძელს ეთქვა: არსად წახვიდე, აქ იყავიო, მაშინ იმის სიტყვას ვერ გადაუხვევდა და აქ დარჩებოდა, მაგრამ წასვლა კი ერჩივნა, რადგან აქ ბევრი ხათრი სჭირდებოდა და იტანჯებოდა.

გამოემშვიდობებოდა მასპინძელს ძალიან მოხატრებით და წავიდოდა იმ მასპინძელთან, ვისთანაც ის პირველად მივიდა. ისინი შინ შეიპატიებდნენ, პურს აჭმევდნენ, თუ ჰქონდათ, სასმელსაც დააღვევინებდნენ, ბოლოს ცხენს შეუქაზმავდნენ და ჩვეულებრივად გაისტუმრებდნენ. მოსისხლე სოფელთან ახლო ცხენზე არ შეჯდებოდა, ხელით ატარებდა, ვიდრე სოფლიდან გზა ჩნდა. როცა მოეფარებოდა, შეჯდებოდა ცხენზე და თავისუფლად ამოისუნთქავდა. მაგრამ გზაზედაც იყო საფრთხილო; თუ დაზარალებულის გვარიდან ვინმე შეხვდებოდა, ცხენიდან უნდა გადმომხდარიყო, გზის ძირში უნდა ჩასულიყო და ქუდმოხდილი გაჩერებულიყო. ის რომ დაინახავდა, ეტყოდა: ამოდი მალლა და გზაზე გაიარეო. თვითონ კი განაგრძობდა გზას შეუჩერებლად. კარგა შორს გზას რომ გაივლიდა, მერე მოსისხლე ამოვიდოდა გზაზე და წავიდოდა თავისუფლად. თუ გზის ძირში არ გადავიდოდა, მაშინ მოკლულის მოგვარე მაშინვე ხანჯალს, ან ხმალს დაჰკრავდა, დასჭრიდა და „შესწირავდა“. ის ხმაამოუღებლად უნდა გაჩერებულიყო. თუ მოასწრებდა და გადახტებოდა გზის ბოლოში, მაშინ შემხვედრი აღარ დაედევნებოდა და არ დაარტყამდა, იარაღი ამოღებულიც რომ ჰქონოდა, ისევ ჩააგებდა და წივიდოდა.

დობილ-ძმობილობა ხდებოდა უცხად, მოულოდნელად ერთმანეთის მოწონებითაც. ზემო თავში აწერილი არის შულის შემდეგ ძმობილობის წესი. რამე საქმეზე რომ შულის მოუხდებოდათ, შერიგების შემდეგ მათ შუაკაცები ამძობილებდნენ. იმათაც ერთიმეორის დანდობა და მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ. ხანდახან ხდებოდა ძმობილობის შემდეგაც, რომ ის ძმობილი, რომელიც ჩხუბში დაჩაგრა მეორემ, „დარილით“ (მიპარვით) ან ხანჯალს დაჰკრავდა მას, ან ღაჯიას და ხელმეორედ იშუღლებდნენ. ეს მიღებული არ იყო და არც ხშირად ხდებოდა. უმეტესობა ფიცს არ უღალატებდა და ნაწყენობასაც ძმობილობის ხათრით თმობდა. შუაკაცები როგორ შეარიგებდნენ და ამძობილებდნენ, ამ წესზე ნათქვამი იყო ზემოთ. ძმობილობის შემდეგ შერიგების შუაკაცი მოსპრიდა ორ „წილს“, ერთს ნიშანს გაუკეთებდა, ერთი კი უნიშნო დარჩებოდა. ერთ წილს დააჩემებდა ერთ მათგანს და მეორე წილს მეორეს. ჩაყრიდნენ ქუდში, შემრიგებელი მოიხდიდა ქუდს და იტყოდა: „ღმერთო დალოცვილო, კვესურეთულნო ხთიშვილნო, თქვენ შეეწიეთ ამ ძმათა, ამ ძმობილთ. რომენსაც უფრო უნდ რო ძმობილს წინ მიუვიდას არაყით, იმის წილ ამაიყვანეთ, გამარჯვებას თქვენსა, თქვენის გამჩენის ხთიასა“. ამ სიტყვებით ერთი მათგანი დაიქნევდა ქუდს და მათი მძმობილებელი ამოიღებდა წილს. რომლის წილიც ამოვიდოდა, იმას ეტყოდა: „წყალობა მაგცან კვესურეთულთ ხთიშვილთ, აბა ევხლა შენ იცი, რაკელსაც არაყს მიუტან შენს ძმობილს. მე თუ იქ არცაით შავხვდები, საღლეგძელო მაინც შასვიდით ჩემიც“. ასე ხუმრობდნენ ძმობილობის დროს. ამის შემდეგ ვისაც პირველად ერგო არაყით მისვლა, ის დაამზადებდა საარაყეს, გამოსწურავდა, ჩაასხამდა ქინთში და წავიდოდა ძმობილთან. შეიძლებოდა მარტო წავიდოდა. ან გაიყოლებდა ძმას, ბიძაშვილს, შეიძლება და ან ბიძაშვილი ქალიც გაეყოლებინა, წავიდოდნენ ორნი. ძმობილთან წასული ერთ ამხანაგზე მეტს არ გაიყოლებდა. წასვლამდე თავისიანებს დაალევიებდა არაყს. უფროსები დალევდნენ არაყს, დაარიგებდნენ და ვაისტუმრებდნენ წამსვლელებს. ისინი გზადაგზა არაყის სმითა და მხიარულად მიდიოდნენ. ძმობილის სახლთან ძმობილი თამამად ჩამოვიდოდა ცხენიდან და საკომში დაიძახებდა: „ძმობილო, არ ხარა შინ, კარშია გამეედიო“. „შინ ორთ, ძმობილო, შინა, კარშიაც გამაოლ“. მთელი ოჯახის წევრები გარეთ გამოვი-

დოდნენ, ქალები ეტყოდნენ: „მახვეი მშვიდობით“, კაცები კი ეტყოდნენ ვაჟს გამარჯვებას, ქალს კი — „მახვე მშვიდობით“. ქრისტიანობის სტუმრები პასუხობდნენ ვაჟებს — „გაგამარჯოსთ ღმერთმ“, ხოლო ქალებს — „გიშველასთ ღმერთმ“. მოსული ქალები კი კაცსაც ყველას ერთნაირად ეტყოდნენ: „გიშველასთ ღმერთმ“.

ცხენებს რომ მოხდიდნენ, ბალახზე წაყვანინებდნენ, სტუმრებს კი შინ შეიპატიებდნენ. შინ შესული სტუმრები იტყოდნენ — „აგაშენასთ ღმერთმ“. „გიშველასთ ღმერთმ, მაგვიხვეით მშვიდობით“, — უპასუხებდნენ მასპინძლები და სტუმრებს სკამზე დასვამდნენ. მამაკაცები სამამაცოს დასხდებოდნენ, ხოლო ქალები სადიაცო მხარეს დაბლა ჩამოსხდებოდნენ (ხევსური ქალი უსკამოდ დაჯდომას ისეა მიჩვეული, რომ სკამი რომ დაუდგა, გვერდზე გადადგამს და თვითონ დაბლა დაჯდება). დიაცი ან ქალი (დიაცი ეწოდება ქალს გათხოვებისა და შვილის ყოლის შემდეგ, ქალი კი გასათხოვარს, ქალიშვილს) სტუმრებს ჯღანის ბაწრებს ვაუხსნიდა, ჯღნებს გახდიდა და თათებს ჩააცმევდა, მოუტანდა საკაცო ტყავებს (ქურჭი) და მოახურავდა. ოჯახი თუ რიგანად ცხოვრობდა, სტუმრისათვის თათები და ტყავები ბევრი ჰქონდათ. სტუმარი ქალები კი თვითონ გაიხდიდნენ და საქალო თათებს ჩაიცვამდნენ.

რაკი ძმობილი მოუვიდოდათ არაყით, მოსულებიც და დამხვდურებიც მხიარულად იყვნენ. მოსული ძმობილი მალე მოითხოვდა თავის არაყიან ქინთს და ყანწებში არაყს დაასხამდა. პირველი ყანწი, როგორც ვიცით, ეკუთვნოდა უფროს მასპინძელს, მერე კი თანმიმდევრობით დაარიგებდა. ძმობილის მოსვლაზე მასპინძელი სახლისკაცებისა და თავისი სოფლელების დასახებას გადაწყვეტდა. მაგრამ სტუმარი მაწევარს არ გაუშვებდა, ვიდრე არაყს არ დაალევიებდა (მაწევარი როგორ მიდიოდა საწევრად და ნაწვევი სტუმრები როგორ მოდიოდნენ, ან რა წესით შეხვდებოდნენ მოსულებს სტუმარი და მასპინძელი, უკვე ვიცით). მოწვეულები პირველად აშენებას ეტყოდნენ მასპინძელს, მერე მოსულ სტუმრებს — გამარჯვებას. ამბავსაც ჰკითხავდნენ და დასხდებოდნენ ჩვეულებრივად. ჯერ იქნებოდა სმა, სმას მოჰყვებოდა მღერა, ლექსობა და თამაშობა. უფრო მეტწილად მოწვეული იყო ახალგაზრდობა, რადგან მეტი მხიარულება იცოდნენ ძმობილის მოსვლაზე. სმაში ზოგი მღეროდა ფშაურ კილოზე, ან ფანდურზე ლექსობდა:

ის დრო აღარა, წერდით, იქ რო ქალებთან სწევდით, დაღლედი ბოთლის არაყსა, ძმობილო, გდლოთდებოდი, აქ ხყარაულობ სამძღვარსა, იქაც მტერთ უმაგრდებოდი, წახვიდოდ სანადიროდა, ბერდენკას ექაღლებოდი, ჭიკვს თოფს დახკრევიდი, მახკლევდი, გაქანდის, სიცილს ხკვდებოდი. შენი ძმობილო მქნა, ძმობილო, რო გვერდი დაგიდგებოდი, ანამც ნისლი მქნა, მფარველად საომრად ჩემოგყვებოდი, ანამც პამალი მქნა ფოლადი, შენს მტერს რო ვეკვეთებოდი, ომში შასულსა ვაშკაცსა, მეც რო თან გამაგყვებოდი, გაქნევიდები სახელსა, იქავ თან ამაგყვებოდი, ამავის მალექსებელი, რუსეთ სმირნაზე ვდგებოდი. რუსულ ქუქუნაქ ჩამაცვს, მნახედი, გახკვირდებოდი.

ასეთ ლექსებს ფანდურზედაც ლექსობდენ და ფშურად მღერის კილოზედაც.

კარგად რომ შექვიფიანდებოდნენ, სტუმარს გამოართვამდნენ ქინთს, მოაკრავდნენ პირზე და დაჰკიდებდნენ უფრო სადიაცოს მხარეს. ქინთს სტუმარი ადვილად არ დაანებებდა — ჯერ კიდევ დავლიოთო, მაგრამ ისინი მაინც თავისას გაიტანდნენ და გამოართვამდნენ. ამის შემდეგი წესები სრულდებოდა ისე, როგორც ზევით გვაქვს ნათქვამი. ძმობილი ძმობილს ისე არ გაუშვებდა, რომ ვინმე ქალი არ მოეყვანა მასთან. ძმობილის და, ან ბიძაშვილი ქალი თუ იქნებოდა აქ, ისინიც თავისუფლად დაწვებოდნენ თავის ძმის ან ბიძაშვილის ძმობილთან. სტუმარს, როგორც ვიცით, სხვა ოჯახებშიც გაიპატიებდნენ და, რითაც შეეძლოთ პატივს სცემდნენ. მეორე დღეც ასე გავიდოდა და მესამე დღილას სტუმრები გამოემგზავრებოდნენ. ძმობილი არაყით მოსულ ძმობილს აჩუქებდა რამეს „სამძმობილოს“ — ან სპილენძის ქვებს, ან ხანჯალს, ან სხვა იარაღს რამეს. შეიძლება სამძმობილოში ერთის ან ორი წლის ხბოსაც აჩუქებდნენ. ზოგი კი ძმობილს ეტყოდა: მე აქედან სამძმობლოში არც წავიღებ რამეს და არც მოგცემ. ეს ვალი არის. შენ რო მომცე რამე, ხომ მეც უნდა დავიბრუნო სამაგიეროო. ზოგი კი წაიღებდა და იქონიებდა ძმობილის სახსოვრად სამძმობილოს. თვითონაც ისეთ რამეს მისცემდა, რომ ძმობილს სამუდამოდ შეენახა მის სახსოვრად. ასე ჩვეულებრივი წესით გაისტუმრებდა ძმობილს. გააცილებდა სოფლის პირამდინ, ცხენზე შესვამდა და დაემშვიდობებოდნენ ერთიმეორეს. შუღლის ნიადაგზე ძმობილობის გარდა იყო მეორე ძმობილობა, დამყარებული ერთიმეორის მოწონებაზე. შეიძლება ახალგაზრდა ვაჟს მოეწონებოდა რომელიმე ახალგაზრდა ვაჟი, მაშინ მოიგონებდა ძმობილო-

ბას, თუ ის მოკეთე არ იყო. ამობილობა ნიშნავდა ერთიმეორესთან დაახლოებას და ამის სურვილით ემობილებოდნენ.

ემობილობა იცოდნენ ქალ-ვაჟის სიყვარულზეც; ვთქვათ, ქალს მოეწონა ვაჟი და საშუალება არ აქვს მასთან დაახლოებისა, მაშინ ქალი გააწყობს საქმეს ისე, რომ თავის ძმას ან ბიძაშვილს ამობილებს თავის მოწონებულ ვაჟს და ამის შემდეგ ექნება მისვლა-მოსვლისა და დაახლოების შესაძლებლობა. შეიძლებოდა ქალის და ვაჟის ემობილობაც, მხოლოდ ეს გამონაკლის შემთხვევაში ხდებოდა. ქალებმა იცოდნენ ქალისათვის დადობილება, ერთიმეორის მოწონებითაც და ვაჟის სიყვარულის გამოც. ეს მაშინ, თუ ქალს ან ერთს, ან ორსავე სხვადასხვა სოფელში ვაჟი მოსწონდა და მიმოსვლის საშუალება არ ჰქონდა, მაშინ ქალები ედობილებოდნენ ერთიმეორეს და გაჩნდებოდა ერთად მისვლა-მოსვლის მიზეზი, რასაც მოჰყვებოდა ქალ-ვაჟების დაახლოება. დობილი ქალი დობილს, როცა ის სტუმრად მიუვიდოდა არაყით, მოწონებულ ვაჟთან უელჩებდა. ქალებმა სადობილოში იცოდნენ თავის ხელით მოქარგული რამის მიცემა. დობილი ქალები ხშირად მიდიოდნენ ერთიმეორესთან; აქედან ებმებოდა ელჩობა და დამეგობრება ქალ-ვაჟებისა სწორფრად; ზოგიერთი ქალები კი ისე ედობილებოდნენ, რომ მხედველობაში სულ არ ექნებოდათ ვაჟების ამბავი.

არაყით მისვლა-მოსვლა ქალებმაც და ვაჟებმაც ერთნაირად იცოდნენ. ჯერ ერთი მიუტანდა სადობილო ან საემობილო არაყს, მერე მეორე იმავე წესით, როგორც ზემოთ მოვიყვანეთ. ამ საემობილო არაყის მიტანის შემდეგ დობილი და ემობილი ჭირ-ლხინის დღეს მუდამ მიუტანდნენ არაყს ერთიმეორეს და ხშირი სტუმარ-მასპინძლებიც იყვნენ.

ემობილი რომ მოკვდებოდა, მეორე ემობილს მის დოღში ცხენსაც ურევდნენ. ემობილი ისეთივე მგლოვიარე იყო, როგორც მკვდარი ემობილის სხვა ნათესავები. ბოლოს ემობილი ლუდსაც აღულებდა და დალოცავდა მკვდარი ემობილისათვის. როგორც ვთქვით, ემობილობა შუღლის შემდეგაც ხდებოდა. უფრო მტკიცე ემობილობა კი იყო ერთიმეორის მოწონებით და სურვილით. ემობილის და დობილის და-ემებსაც ყველას ისე უყურებდნენ, როგორც თავის დობილს და ემობილს.

მთიბელი არის თიბის მუშა, მამაკალი — სამკალის მუშა. შის შეყრა ხეესურებმა იცოდნენ თავისებურ უქმე დღეებში: ორ-შაბათს, პარასკევს და შაბათს. შეიძლებოდა მუშა კვირა დღესაც შეეყარათ, ოღონდ მაშინ თხა უნდა დაეკლათ კვირისათვის. (ეს ყველაფერი აწერილია რელიგიურ ჩვეულებებში). მუშას რომ და-აპირებდნენ, მაგ. პატრონი წავიდოდა სოფელში და აწევდა ვა-ეებს მთიბელში. ქალებს „კენცვლაში“ ქალები აწევდნენ (ნამ-გლით თიბვას „კენცვლას“ ეძახოდნენ). მეგობარი ქალ-ვაყები იმ მუშაში წავიდოდნენ, სადაც ერთიმეორე ეგულებოდათ. მთიბელთ პატრონი როგორც თავის სოფელში, ისევე სხვა სოფლებიდანაც დაპატიებდა ახალგაზრდებს. ახალგაზრდები პირობას მისცემდ-ნენ დანიშნული დღისათვის. მასპინძელი დაამზადებდა ლუდს ან არაყს. დანიშნულ დილას ყველანი გამოცხადდებოდნენ მასპინ-ძელთან (მუშები ფასით არ იცოდნენ, აქ ზოგი ეხმარებოდა ისე, მეგობრულად, ზოგი კი ხელნაცვლად. ე. ი. ჯერ ერთი მიე-შველებოდა და მერე მეორე უშველიდა სამაგიეროდ. ფასით მიშველება იცოდნენ სამუშაო დღეებში. ამას ეწოდებოდა „მე-დღეულე მუშა“. უქმში რომ მუშას შეჰყრიდნენ, იქ ფასიანი მუ-შები არ მიდიოდნენ). მასპინძელი და მისი ოჯახის წევრები ყვე-ლანი მოეგებებოდნენ მოსულ მუშებს. ვაყებს გამარჯვებას ეტ-ყოდნენ, ქალებს მშვიდობას და ამბავსაც ჰკითხავდნენ. მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდნენ სხვა სოფლიდან მოსულებს, თავის სოფლე-ლებს კი ეტყოდნენ: „მაგვიხვეით მშვიდობით“.

მოსული ვაყები ყველანი მოიტანდნენ ცელებს, ქალები კი ნამგლებს. ცელ-ნამგლებს დააწყობდნენ და მასპინძელი მუშებს შინ შეიპატიებდა. აქ დიასახლისს ჰქონდა ფაფა, რძეში მოხარ-შული სიმინდის ფქვილისაგან. მუშები სამუშაოსაყენ ჩქარობდნენ სტუმარმასპინძლობას და საუფროსო-საუნცროსო სკამებს არ აქ-ცევდნენ ყურადღებას და, ვისაც სად შეხვდებოდა, იქ დაჯდებო-და. მასპინძელი საჩქაროდ დადგამდა ტაბლას, ზედ ფაფიან ერბო-დასხმულ ბაყნებს და არაყიან ჭურჭლებს, ან ლუდიან საწდეს. მასპინძელი ასხამდა არაყს და ერთ-ერთი ამ ოჯახის უფროსი შენდობას ეტყოდა ტაბლას და არაყს თავისი და თავის მუშების მიცვალებულისათვის. დალოცვის წესი ჩვენ უკვე ვიცით. მხო-ლოდ აქ ასე იწყებოდა დალოცვა: „ღმერთო, დიდება შენდა, ღმე-რთო, მაღლი შენდა, ღმერთო, გვიდღეგებელი ე მუშები, შავგი-

რჩინი ჯელი-მგარი, უშველი კით შველვისად“. ამის შემდეგ იყო ჩვეულებრივი დალოცვის წესი. ტაბლას რომ დალოცავდა, მუშათ პატრონი ჯერ თვითონ დაილოცებოდა და დაღევდა არაყს, მერე სხვებსაც დააღვეინებდა. მუშათ პატრონი ასე დაილოცებოდა: „მუშანო, ღმერთმა დაგლოცნასთ, გაღღვეგებლხასთ, კელი-მგარ შაგარჩინასთ, ჩვენის შველვისად ღმერთმა კით გიშველასთ. ქალ-ღიაცებო, თქვენაც ღმერთმა დაგლოცნასთ, ჯელი-მგარ შაგარჩინასთ, საიმედოებ გიცოცხლასთ. შაუნდნას იმ სულს კი, რომენიც ამ ჩვენს მუშათ შაყრას მახყვებოდას“. ვაჟი ჭუმა ყანწს ასე დაილოცავდა: „ღმერთმ ავაშენას, მასპინძლო (ან სახელს ეტყოდა), ბარაქა მაგცას, მშვიდობით გამყოფას. მშვიდობას მაგაჯმარას მუშათ ნამუშეელიცა, თავისაიც. მუშანო, თქვენაც დაგლოცნასთ, გაღღვეგებლხასთ, კელი-მგარ შაგარჩინასთ, ამათად შველივსად კით გიშველასთ. მეკენცლებო, თქვენაც დაგლოცნასთ, საიმედოებ გიცოცხლასთ“. ქლებისა და ვაჟების დალოცვა ბევრად არ გამოიჩნეოდა. სასამელს დაღვეღნენ ფეხზე და აჩქარებით. ამის შემდეგ ყველანი დასხდებოდნენ, დაუდგამდნენ ფაფიან ბაკნებს, დაუწყობდნენ პურის კვერებსა და ყველსაც. მასპინძელი აიღებდა პურის კვერებს, ჯერ უფროს მუშას და მერე სხვებსაც გაუტეხდა ხელში და იტყოდა: „ღმერთო, კარგად გვიმყოფი ე მუშეები, შავკირჩინი კელი-მგარი“. მუშეები კი პურის გატეხის დროს იტყოდნენ: „ღმერთო, უშველი მასპინძელს, მიეც ბარაქა, მააჰმარი მშვიდობას მუშათ ნამუშეელიცა-დ თავისაიც, უღღვეგებლი ე მუშეებიც, შაურჩინი კელი-მგარი, უშველი კით ამათად შველისად“. ბაკნებს გარშემო შემოუსხდებოდნენ ყველანი და თავისი კოვზით ერთი ბაკნიდან რამდენიმე კაცი ჭამდა. მხოლოდ წესი იყო, რომ ერთი მეორე სტუმრის წინიდან არ იღებდა ფაფას. თუ ერთი მეორეს ადგილიდან დაიწყებდა ფაფის ამოღებას, ხშირ შემთხვევაში შუღლიც მოხდებოდა: — შენ, რომ ჩემს მხარეზე ჭამ, ხალხსაც და მასპინძელსაც ჩემი ნაჭამი ეგონება და მე შინიდან მშვიერი და დაამლული ვეგონები მოსულიო. ხევსურები პურის ჭამაში საერთოდ „კაკურაზობდნენ“, თუნდაც შიებოდათ, მაინც ძალიან ცოტას შეჭამდნენ, რომ არავის ეფიქრა: შინ არაფერი ჰქონდა, რომ სხვაგან ამდენსა ჭამსო? სხვა დროს ქალები და ვაჟები პურს ერთსა და იმავე დროს არ ჭამდნენ, მუშაში მიმავლები კი ყველანი ერთბაშად დასხდებოდნენ — ღიაცები საღიაცო მხარეს და ვაჟები სამამაცო მხარეს. მხოლოდ თამაში, გაუთხოვარი ქალები შეიძლება ვაჟებთანაც დამსხდარიყვნენ და

ეჭამათ. ქალები ფაფის ჭამაში ეხუმრებოდნენ ვაჟებს: ფაფას ხე
კე მხარეზე ნუ იღებ, თორემ სილა მოგხვდებაო. მუშები როცა
ჭამდნენ, მასპინძელი ქუდმოხდილი ფეხზე იდგა და ასმევდა სას-
მელს. დიასახლისი „სასაგძლეებში“ ჩააწყობდა პურს და ყველს.
ბუდე-ხევესურეთში ხაიწიცი იცოდნენ, არხოტში კი მარტო პურ-
ყველი. თუ სათიბი მთა ისეთ ადგილას იყო, სადაც ცხენით შეიძ-
ლებოდა მისვლა, მაშინ ხურჯინებში ჩააწყობდნენ ცხენით წასა-
ლებად ბარგს: ორძირას, საგზალს და ა. შ. სმა-ჭამის მოთავების
შემდეგ ყველანი საჩქაროდ გამოვიდოდნენ და წავიდოდნენ სა-
მუშაოდ: თან გაჰყვებოდათ ერთი ან ორი მეწყლე. სათიბს რამ-
დენად დაშორებული ჰქონდა წყალი, იმდენი მეწყლე იქნებოდა
საჭირო, რომ მუშათათვის წყალი მიეტანა. ხშირი იყო შემთხვევა,
რომ მუშებს ისეთ მხარეს გაგზავნიდნენ, რომ მთიბლები და
მეკენცლები ერთმანეთის პირდაპირ ყოფილიყვნენ. ცელით მთი-
ბელები მთაში რომ მივიდოდნენ, დააგებდნენ ცელებს ტარზე,
პირველად საბინაე ადგილს გასთიბდნენ და ბინას დააწყობდნენ.
დაწყობილ ბინას დააყრიდნენ გათიბულ ბალახს. ყველა მთიბელი
ცდილობდა ადრე გაეჭრა ნამჭრევი და წინ წასულიყო, რომ შო-
რიდან მეკენცლებს ენახა, ეცნო ის და საღამოზე ეკითხა: — ვინ
იყო, რომ წინ მიდიოდაო. პირველად რომ თიბვას დაიწყებდნენ,
ყველა იტყოდა: „ღმერთო, უშველი მუშათ პატრონს, მავმარ
მშვიდობას მუშათ ნამუშეველიცა-ღ თავისაიც. გაუმარჯვი მუშა-
თაც, შაარჩინი კელი-მჯარი“. თიბას რომ დაიწყებდნენ, ხანდა-
ხან მაშინვე „დაიმუქრებოდა“ ხალხი. პირველადვე გადაზომავე-
დნენ მანძილს სიგანეზე ცელისტარით. ყველა გაჭირდა თავთავის
ნამჭრევს და წავიდოდნენ ერთნაირი სიგანით მაღლა-მაღლა. აქ
იცოდნენ „მთიბლური“ მღერა, მღერაში ჯერ ერთი კაცი იძახებდა
პირველად და იმავე სიტყვებს გაიმეორებდა მეორე მთიბელი. მთი-
ბლურა მღერა ანუ „გვრინი“ ძალიან წააგავდა კმით ტირილს.
ე. ი. მის კილოს. მღეროდა ერთი კაცი ძალიან ხმამაღლა, თითქმის
რაც ხმის ამაღლება შეეძლო. სიტყვებს მოკლე კილოთი იტყოდა
და ბოლოს გაუგრძელებდა ხმას. ამ ხმას ძალიან შორს გაიგონებ-
დნენ და შეიძლება სხვა მთიბელებიდანაც ვინმე აპყოლოდა. მთი-
ბელში მთიბლურად რომ იმღერებდა კაცი, მეორე მთიბელი სად-
მე მის მოპირდაპირე ადგილიდან იძახებდა გვრინს. უფრო ხში-
რად კი ერთ მთიბელში მღეროდნენ ორნი. მღერის ხმა მეკენცლე-
ებამდინაც მისწვდებოდა და ისინიც სიამოვნებით ყურს უგდებ-

დნენ. ვაჟებს თოფ-იარაღი და ღურბინდები თან დაჰქონდათ, და სვენების დროს ღურბინდებით გაჰყურებდნენ მეკენცლებს.

მთიბლები დასვენების დროს ჰამდნენ პურ-ყველს და თუ ჰქონდათ, ხავიწს.

მთიბლები რომ სამუშაოდ წავიდოდნენ, დიასახლისი მაშინვე შეუდგებოდა მთიბელთათვის გასაგზავნი სადილის კეთებას. არხოტში იცოდნენ კეცეულების გამოცხობა, ბუდე-ხევსურეთში კი აკეთებდნენ „თეთრას“ — რძეს, ერბოს და ფქვილს მოადულებდნენ ერთმანეთში. ის იყო ხავიწით, მოფხელო და პურთან ერთად ჰამდნენ. არხოტში კეცეულებს ჩააწყობდნენ ხურჯინში და ერაწით ერბოს გაგზავნიდნენ გაუღნობელს. ერთ კაცს იშოვიდნენ სადილის წამლებს (იმას ეწოდება „მესადილე“) . ცელით მთიბლები მაღლა იყვნენ მთებში და აქ ყველა ვერ წაიღებდა, თუ ცოტა ყოჩაღი მესადილე არ იქნებოდა. სადაც ცხენის მისასვლელი იყო, სადილს ცხენით წაიღებდნენ, თუ არა და ზურგით.

ქალები კი დაბლა ბარად თიბდნენ, ყანების მიდამოებში და მათთან სადილის მიტანა ადვილი იყო; ქალიც წაუღებდა სადილს და ცოტა მოზრდილი ბავშვიც. სადილს მიიტანდნენ საღამო ხანზე. ე. ი. ხევსურული თქმით, სამხრობის დროს, როცა მზე გადაიხრებოდა. მთიბლები რომ მესადილეს დაინახავდნენ, მაშინ უფრო ძალზე დაემუქრებოდნენ თიბაში ერთიმეორეს, თან მღეროდნენ მთიბლურად:

სადილობამდინ დათვიამაო,
სამი ნამკრევი აიტანაო,
სადილად დაჭდა დათვიანო,
კვირიდ ნაკლეჩი გადიტანაო“ .

—
„სადილობამდინ მე ვიცი,
სადილობადგე სადილმა“ და სხვა.

მესადილე რომ მიდიოდა, თან ისიც დაჰკიოდა: აბა მოთიბეთ ჩქარა, მოვდივარ და სადილი მომაქვსო. მესადილე კეცეულების და ერბოს გარდა მოიტანდა არაყს ან ლუდს, ცეცხლის ასანთებად ჩირახს (ჩირახი არის გამხმარი ფიჭვის ძირი, რომელსაც სახთელივით ეკიდება ცეცხლი). მესადილე რომ ბინაში მოვიდოდა, მასპინჯელიც აქ დაუხვდებოდა და დაანთებდნენ ცეცხლს ხმელი ბალახით და ჩირახით (ბუდე ხევსურეთში ჩირახი არ იყო და იმის მაგიერ „ჩრაქვს“ ხმარობდნენ. ჩრაქვი არის არყის ხის ქერქი). ერბოიან ერაწს ცელის ტარზე გაუყრიდნენ და გაადნობდნენ ერბოს. მთიბლებიც ამ დროს ბინაში თავს მოიყრიდნენ და დას-

ხდებოდნენ, მეწყლე ცივ წყალს მოიტანდა, მასპინძელი კეცულებს ამოალაგებდა, იქვე ხურჯინზე ან სასაგძლეზე დააწყობდა და დანით დასჭრიდა ნაწვრეთებად. გაშლიდნენ ჩოხებს და სხვა ასეთ რამეებს, გადააწყობდნენ ნაწვრეთებს და პატარა ჯამებით ერბოს დადგამდნენ (პატარა ჯამს ხევსურულად ეწოდება წიწანი). მთიბლები დასხდებოდნენ, სადაც ვის როგორ მოუხდებოდა, ნაწვრეთს აიღებდნენ ხელში და იტყოდნენ: „ღმერთო, უშველი მუშათ პატრონსა, მააჯმარი მშვიდობას მუშათ ნამუშეელიცა, თავისაიც. კარგა უმყოფი მუშეებიც. შაურჩინი კელი-მჯარი. გაუმარჯვი მესადილესაც, ყჯილობას ნუ დაუკარგავ“.

ასეთის დალოცვის შემდეგ დაიწყებდნენ ჭამას. მასპინძელი და მესადილე ფეხზე იდგნენ და ტაბლასზე ემსახურებოდნენ მუშებს. ერთი მთვანი ასხამდა ყანწში არაყს, მეორე კი არიგებდა და ასმევდა მთიბლებს. მთიბლები პურს ჭამდნენ ყოვლად მოურიდებლად და დაუხათრებლად. ხანდახან აიღებდნენ და წიწნით ერბოს მოსვამდნენ. ზოგიერთი მთიბელი არაყს სულაც არ დალევდა — მუშაობაში ცუდ გუნებას გამიხდისო, ზოგი კი კარგად დალევდა. ჭამის გათავებისას ისევე დაილოცებოდნენ, როგორც ჭამის დაწყებისას. მასპინძელი ერბოიან წიწნებში ჩაყრიდა ხაწვრეთებს და ეპატიყებოდა მთიბლებს: ქარმიჯი ამოილე და კიდევ ჭამეო (ქარმიჯი ეწოდებოდა ჭამის გათავების შემდეგ შეპატიყებულ საბოლოო ლუქმას, რომელსაც ერბოში ამოათრევდნენ. ხორცის წილობის მიცემაც შეიძლებოდა ქარმიჯად, რომელიც საუკეთესო ნაჭერი უნდა ყოფილიყო). წიწანში რომ ნაწვრეთებს ჩაყრიდნენ, თითო მუშას ხელში მისცემდნენ და აძალადებდნენ — ჭამეო. ხან ეტყოდნენ: შეჭამე ჩემის გამარჯვების ქარმიჯიო, ახლა სხვა ვისიმეს გამარჯვებისა და ამნაირად თითო კაცს თითქმის თითო წიწანს დააცლევინებდნენ ერბოთი და ნაწვრეთებით სავსეს. ერთს რო ქარმიჯებს აძალადებდნენ, ამ წიწანში რაც ერბო დარჩებოდა, ერაწიდან კიდევ ჩაუმატებდნენ და ახლა სხვას დაძალადებდნენ.

მთიბლებმა ხუმრობაც იცოდნენ: არა მე უფრო კარგად ვმუშაობა და არა მეო, დიასახლისს უთხარი: თიკნის თავი მე მეკუთვინისო და სხვა (უქმეებში თუ მუშას შეყრიდნენ, მაშინ აუცილებლად თიკანი უნდა დაეკლათ, უიმისოდ მუშაობა არ შეიძლებოდა, თიკნის დაკვლას ეწოდებოდა „უქმის დანათვლა“. მუშაში დასაკლავ თიკანს — „უქმის სანათლაგი“).

ქარმიჯების ჭამა და სმა რომ მოთავდებოდა, მუშები ცელებს

გაღესავდნენ, ადგებოდნენ და ძალიან მაგრა თიბვას დაიწყებდნენ. ნასადილევს, ნამეტნავად ერბოს ჭამის შემდეგ, მუშაობაში თუ არ დაიღალა და ოფლი არ მოიყვანა, ისე არ ვარგა, კაცი ჯანმრთელი ვერ იქნებაო. მუშები რომ თიბას დაიწყებდნენ, მესადილე წამოვიდოდა და თან წამოიღებდა მთიბელთ ნარჩენ სადილს. შინ რომ მივიდოდა, ხუცესს მოიყვანდა. ხუცესი თიკანს დაკლავდა, მესადილე გაატყავებდა, ტყავს მუშებს შეუნახავდა და ხორცს ასო-ასოდ დაჭრილს ქვაბში ჩაყრიდა და მოხარშავდა (მუშები თიკნის ტყავისას ღვედებს აკეთებდნენ და ანაწილებდნენ).

მუშები საღამო ხანამდე ძალზე მუშაობდნენ, გვრინსაც უფრო უმატებდნენ, ხშირად გაიგონებდით ასეთ გვრინს:

ახლა მავიდა წუხრი-ხანო,
დატკბა მუშაი, დაგემნიერდო,
ზოგის ვაჟისა მადის გვრინო,
ზოგისა მადის—რა ვქნა, დედაო!
ქოჩნი ჩამამცდეს ჩივილითაო;
ნადეო შენგან დატუქსვილნიო
ცელო, გამაშქერ გზის ნაპირიო,
ხალხი ად-ჩადის, სირცხვილიაო,
ორთავე დაგვიწყევლევენ კელსაო,
შენსა მქედელსად გამლესველსაო.
გამაშქერ, გამაყარენ პირნიო,
ქოჩებსაც დაუღიენ ძირნიო.
მემრე კი ვაჭრა ჩემმა ცელმაო,
როსაც ვაკვეთა სურვილიო.

მღეროდნენ ისეთ მთიბლურ სიმღერებს, რომელიც უფრო ცელს ეხებოდა, მაგრამ ხმით ნატიროლებსაც ხშირად მღეროდნენ „ცელის ტარზე“ (გვრინი, მთიბლური და ცელის ტარზე მღერა ერთი და იგივეა. ხმით ნატირალი — „ცელისტარზე“ სამღერლები — აწერილია მიცვალებულის კულტში. ამიტომ აქ აღარ ვეხებით).

მუშები. როცა შეამჩნევდნენ, რომ დროა შინ წამოსვლისა, თითოობით ყველა ძალზე გასტიბდა და დაიძახებდა: „ღმერთო. მავმარი პატრონს მშვიდობას“ და ამ სიტყვებით ცელ-მხარზე გადებული დაუყვებოდა დაბლისაკენ. თუ გრძელი მთა იყო შეთიბული და დაღლილ მთიბელს ჩამოსვლა დაზარდებოდა, „ნამჭრევთ“ სათავეში შეკრავდნენ „ქოჩი“ ბალახის კონებს, დასხდებოდნენ და ნამჭრევთ ბოლომდე დაცურდებოდნენ. „გვერდალი“ — ძალიან დაქანებული სათიბების გამო ფეხსაცმლიანები

ვერ თიბდნენ და მთელი დღე ფეხშიშველა მუშაობდნენ. ბინამო რომ მოგროვებოდნენ, ფეხზე ჯლანებს ჩაიცვამდნენ და ყველანი ერთად წამოვიდოდნენ. წამოსვლის დროს მასპინძელს ყველანი ეტყოდნენ: „მშვიდობას მაგაგმარასთ ღმერთმ მუშათ ნამუშეელიცა, თავისაიცა“. მასპინძელი უპასუხებდა: „ღმერთმა გიშველასთ, ღმერთმა კელი-მჯარ შაგარჩინასთ“. ასე წამოვიდოდნენ და დაღამების დროს მოვიდოდნენ მასპინძლის სახლში. ცელებს მიაყუდებდნენ და ყველანი დასხდებოდნენ ბანზე. მეკენცლებიც მოსულნი იქნებოდნენ და ქალ-ვაყები ხუმრობდნენ, იცინოდნენ: არა მე ვსჯობდი სხვებს თიბაში და არა მეო. მეკენცლები და მთიბლები თუ ისეთ ადგილებზე იყვნენ, რომ თიბვის დროს ერთიმეორეს ხედავდნენ, მაშინ ეკითხებოდნენ ურთიერთს: ის ვინ იყო მთის სათავეში პირველმა რომ აიტანა ნამკრევიო? მთიბლები იცინოდნენ — არა მე ვიყავი და არა მეო, თიკნის თავი მე მეკუთენისო. აგრეთვე ვაყებიც აძლევდნენ ასეთ კითხვებს და ჰქონდათ ერთი სიცილ-ხუმრობა. ცოტა ხნის შესვენების შემდეგ ყველანი სახლში შევიდოდნენ. მასპინძლები ჩვეულებრივად შეხვდებოდნენ. დიასახლისი ან სხვა თუ ვინმე იყო მოხუცი, ეკითხებოდნენ მუშებს: „რაკელ სად იმუშაეთ, რაკელ ბალახ გედგათ, იყვარა გამასაღდეგ თუ ტყუილად იწვალეთ დღეს?“ მთიბლებიც უამბობდნენ, როგორი ბალახი იყო და როგორ იმუშავეს.

მასპინძელი მოიტანდა სასმელს და იმართებოდა სმა (არაყი იცოდნენ უფრო ხშირად, ლუღს კი იშვიათად ამზადებდნენ თიბის მუშათათვის. ლუღს უფრო ამზადებდნენ, როცა სამკალში ჰყავდათ მუშანი). მასპინძელი ეუბნებოდა: თქვენი ჭირიმე, დალიეთ, დღეს ჩემს საქმეში ოფლი ღვარეთ, სასმელი მაინც დალიეთ და პური ჭამეთო. მუშები ყანწს ჩვეულებრივად დალოცავდნენ, მხოლოდ მასპინძელს ეუბნებოდნენ: „ღმერთმა მშვიდობას მაგაგმარასთ მუშათ ნამუშეეარიც და თავისაიცაო“. მუშებს კი „ღმერთმა კელი-მჯარ შაგარჩინასთ, და მასპინძლის შველივისათვის კაით გიშველასთო“. თუ უცხო სტუმარი არავინ მოუვიდათ, ადგილობრივ კაცს მუშასთან არავის შემოიყვანდნენ. თუ ჭირისპატრონი ვინმე იყო ახლო-მახლო პატრისაცემი კაცი, მაშინ თუ მუშანი თვითონ მოითხოვდნენ, იმას მოიყვანდნენ. ბოლოს თიკნას ხორციც მოიხარშებოდა; მესადილე ან შინაური ვინმე ამოიღებდა. მასპინძელი „ტაბლათ“ დადგამდა ჩვეულებრივ წესით და სიტყვებით, ზედ პურის კვერებს და ხორცის წილობებს დააწყობდა. მასპინძელი მუშებს პურს ხელში გაუტეხდა და და-

იწყებდნენ ჭამას. იგი ფეხზე იდგა და არაყს ასმევდა. ხალხი
სთხოვდა: „დალაღული ხარ, დაჯედი“, მაგრამ მასპინძელი იტყ-
ვებდა: თქვენ ჩემის გულისათვის მთელ დღეს ფეხზე იდექით და
ოფლი ღვარეთ, მე ეხლაც არ დავდგე ფეხზეო? დილას საძუ-
შაოსაკენ რომ ჩქარობდნენ, ქალები და ვაჟები ერთად ჭამდნენ
პურს. ახლა კი ქალებს სადიაცოს მხარეს ცალკე დაუდგამდნენ
ტაბლას. ტაბლაზე იდგა ჯამებით წვენი და შიგ „ქიტურები“.
წვენს სამ-სამი ან მეტი კაცი ერთი ჯამიდან ჭამდა, ქიტურებსაც
რიგ-რიგობით იღებდნენ ჯამიდან (ქიტურა კოვზის მსგავსი,
მრგვალი და უფრო ღრმად ჩაჭრილი კოვზზე). ხორცი ყველას
ერთნაირად ეწყო ტაბლაზე, მაგრამ თიკნის თავი ვის ეკუთვნოდა,
იმაზე იყო საუბარი. მერე მესაღილე და მთიბლები ერთხმად იტ-
ყოდნენ ერთ-ერთ კაცზე, რომელიც უკეთესად თიბდა: ეს კაცი
სხვებზეც მეტს თიბდა, ცელიც კარგი ჰქონდა და თვითონაც კი
მთიბელი არისო. აიღებდნენ დაუჭრელად მოხარშულ თიკნის თავს
და მას დაუდებდნენ ტაბლაზე ვინც ხალხმა დაასახელა.
მასპინძელი კი, სხვა მთიბლებს რომ არ სწყენოდა, ამბობდა: „მე
არ ვიცი, ვინ იყვ უკეთესი, ყველა ცარგად თიბდ, მე ის ვიცი,
სხო ვერა“. ახლა მევენცილებიც მოითხოვდნენ თიკნის თავს და
იყო ერთი ხუმრობა-სიცილი. ვისაც აკუთვნეს, ის დანით დას-
ჭრიდა, ზოგს თიკნის ყურს შესთავაზებდა, ზოგს თიკნის თვალს,
ზოგს სხვა რამე ნაწილს. ბოლოს ძვალს გასჭრიდა და ტვინსაც
ვისმე მიართმევდა. თვითონ ბევრს არ შეჭამდა, სხვებს უფრო
მეტს სთავაზობდა. თიკნის თავის ხორცი სხვა ხორცზე მეტად
არ უყვარდათ, მაგრამ მისი მიღება დაფასება იყო კარგი მუშაობი-
სათვის და წახალისება. თავი მიიჩნდათ როგორც უპირველესი
ნაწილი ცხოველისა და ამიტომ ეკუთვნოდა სხვებზე კარგ მუშას
(ხუცესსაც აძლევდნენ დაკლული სკალავის თავს). ასე იგაზმებ-
დნენ ხუმრობა-სიცილით. ჭამას რომ გაათავებდნენ და ტაბლას
აიღებდნენ, იმართებოდა მხიარულება. ხალხი დაღლილი იყო,
მაგრამ მაინც ლექსობდნენ და თამაშობდნენ. თუ ვინმე მათგანი
დაღლილობას იტყოდა, არ იცეკვებდა ან არ იღექსებდა, ახალ-
გაზრდები დასცინოდნენ: ისეთი დალაღვა რა არის, რომ კაცმა
ვერ იღექსოს, ან ვერ ითამაშოსო. ამიტომ ყველაფერს ასრუ-
ლებდნენ. თიკნის ბეჭს აიღებდნენ და მის ყელს ხანჯლის წვერით
ორ ადგილას ერთმანეთის მოპირდაპირედ ჩახვრეტავდნენ, მერე
შარცხენა ხელში დაიჭერდნენ და მარჯვენა ხელის ცერს მოხერ-

ხეზულად სცემდნენ — ამით ცდილობდნენ ბეჭის ყელის ტეხას. ჯერ ერთი სცდიდა, მერე სხვა და ასე შემდეგ.

ერთხელ ასეთ შემთხვევას შეხვდა ბუდე-ხევსურეთში არხოტიონი კაცი, სახელად ბათირა. ხევსურები ისეთი ვაჟკაცები იხდნენ, რომ მე ცოცხალს ჩამყლაპავდნენო — თქვა მან. აიღეს თიკნის ბეჭი და ხანჯლის წვერით ჩაუჩხვლეთელს დაუწყეს ცერით ცემა მოსატეხადო. არხოტიონი ამ ბუდე-ხევსურების ახალგაზრდებში მარტო ბათირა ყოფილა და თურმე არ უნდა რომ შერცხვეს. თან ქალებიც ბევრი ყოფილან და მათთან უფრო ცდილობდა თავის მოწონებას. იქ მეორე ბეჭი ევდო, — ყვებოდა ბათირა — და როცა იმ ბეჭს ხევსურები ხელი-ხელ იცვლიან და სცემენ, მაშინ ის დაბლა ნაგდები ბეჭი ჩუმად ავიღე და სხვებისაგან შეუმჩნეველად კბილები ბეჭს ყელზე მაგრა მოვუჭირე, მერე დავაგდე და ჩუმად ფეხი დავადგიო. რომელსაც სცემდნენ, ის ბეჭი როცა ჩემამდენ მოვიდა და ხევსურებმა მითხრეს: აბა, შენ სცადეო, მე ჯერ უარი ვთქვი, მერე დაბლა დავხედე და ხევსურებს ვუთხარი: აი ბეჭი აქაც ყოფილაო, მერე ავიღე და ისე დავიჭირე, რომ მოტეხილი ბეჭის ყელი ქალების მხარეს გავარდნილიყო, ყველას დაენახა და თავი მესახელა. რაც ძალი და ღონე მქონდა ბეჭის ყელს ცერი გავარტყი, დასუსტებული ძვალი მოტყდა და სადიაცოს მხარეს კიდობანს მოხვდაო. ხევსური ახალგაზრდები ძალიან ნაწყენი დარჩნენ, მე კი ისე დავიჭირე თავი, ვითომც ეს ჩვეულებრივი ამბავი იყო. თურმე ხევსურ ახალგაზრდებს ბათირასთვის ცემა უნდოდათ, მაგრამ მასპინძლის ხათრით ვერაფერი გაუბედიათ.

ასეთ ამბებს მოიგონებდნენ, მოჰყვებოდნენ და იცინოდნენ, თანაც სახუმარო ლექსებს მიაყოლებდნენ მაგ.:

1

რას ამბობთ, რომენ ალექსებთ, მარტიას ჩემსა სიძესა?
ახია, თუ ვოცს მაჩვენსა, ჩვენებს ყანებს რო ძხრდესა.
ბაკათ გიორგი ჩიოდა, ჩვენ ხვაიცი ამასწყვიტესა,
არ იყვა გამასადეგი, კალოთანით რო ვზიდეთა,
მგონი ორი გაქვ ხაფანგი, ერთი თემბეში ზიდესა,
ერთი მეც გამამიგზავნე, შენ გენაცვალე სიძესა,
აისიცი დამასწავლიდი, როგორ უკეთებ კლატესა,
სხვებმ კი ტყუილად წაიღეს, გაქლიბეს-გამოქლიბესა.

2

მარტიას ხაფანგ მიხჭონდა, ძლივ კი ეკიდნეს თითანი,
იქვე ტოტოხთავ ზდგომიყვა, ტყარან იქნეს ხაფანგისანი.

უფრო ბეწინა გაიქცა, მკარზე გაისხნა ფიწალი.
მარტია ლმერთმა დასწყევლას, მაგასაც ეკრნეს ლიბანი.
მაჩვილ მარტია შაიბნეს, მაშინ დაიძრნეს მიწანი,
ხალხია გაკვირებული, რაით იჭერენ ციციანი?

3

დიდება ჩემს სალოცავსა, კაცი თუ იყვა ბედენა.
შაყრილან კუდიანები, რამოდნის ისრებს წებვენა.
ცხენს უკაშმებენ ბუხასა, ლაგამსაც ამაზღებენა
მაგის საჭმელთა თივათა ხურჯინის თვალში დებენა.

ასეთ ლექსებს მიაყოლებდნენ. ხანდახან არასახუმარო ლექსებ-
საც იღუქსებოდნენ.

ბოლოს ყველაფერი მოთავდებოდა ჩვეულებრივი სტუმარ-
მასპინძლობის წესით. ადგილობრივი მუშები შინ წავიდოდხენ,
სხვა სოფლიდან მოსულები კი აქ დარჩებოდნენ. ელჩი ქალები
ადგილობრივი ქალ-ვაჟებსაც არ გაუშვებდნენ სახლში და ვისაც
ვისთან სურდა, იმასთან უელჩებდნენ. მეორე დილას მოსული
სტუმრები ისაუზმებდნენ, არაყსაც დალევენ და ჩვეულებრი-
ვი წესით გაემგზავრებოდნენ შინისაკენ. მთიბლებისათვის პატი-
ვისცემა მარტო ამით არ ამოიწურებოდა. ზამთარში ერთ-ერთ
დღეს, როცა მუშათ პატრონი მოისურვებდა და მოემზადებოდა,
მთელ თავის მთიბლებს და მეკენცლებს დაიბარებდა და გადა-
იხდიდა „მთიბელთ სადილს“. მთიბელთ სადილისათვის გამოხდი-
ნენ არაყს, ზოგი ლუდსაც დაამზადებდა. ახალგაზრდები ზაფხუ-
ლის განმავლობაში რამდენ მთიბელშიც იყვნენ, იმას ანგარიშობ-
დნენ და იტყოდნენ: ამდენ-ამდენ მთიბელში ვიყავი და ზამთ-
რისათვის ამდენი მთიბელთ სადილი მეღისო. მთიბელთ სადილი-
სათვის ხარშავდნენ ხორცს. ხორცი ხევსურებს მუდამ ჰქონდათ
ასაყარზე დაკიდებული და გამხმარი (ცხვრის ან ხარის ძვლები,
ნახევრად ხორციანი). მთიბელთ სადილში და სხვა სტუმრიანო-
ბაში ჩამოიღებდნენ და აღულებდნენ.

მოსულ მთიბლებს მასპინძელი ჩვეულებრივად შეხვდებოდა:
ყველანი რომ მოვიდოდნენ, იმართებოდა სმა. აქაც მთიბელთან
შემოსვლის უფლება სხვა კაცს არ ჰქონდა, თუ ის მუშაში არ იქ-
ნებოდა ნამყოფი; შეიძლება მუშანი თავისი სურვილით შოი-
წვევდნენ ვისმე. მთიბელებს ისე შემოსული კაცის დათხოვნის
უფლება ჰქონდათ, რადგან სადილი საკუთარი შრომის შედეგად
იყო მთიბლებისათვის გამართული და მათ გარდა სხვას არავის
ეკუთვნოდა. სმა, ჭამა და დანარჩენი წესები ჩვეულებრივი იყო.

ამავე სმაში იცოდნენ უფრო მეტი გართობა, ლხინი, ვიდრე მაშინ, როცა მუშანი დაღლილები იყვნენ. ახლა ზამთარი იყვანის ხევესურებს მეტი თავისუფალი დრო ჰქონდათ გართობისათვის. ლექსობაც უფრო მეტი იცოდნენ და ცეკვაც. ხევესურები ზამთარში დროსტარების მეტს თითქმის არაფერს საქმიანობდნენ. თუ მოიტანდნენ შეშას და თივას, სხვა სამუშაო მათ არაფერი ჰქონდათ. ახალ ლექსებსაც უფრო ზამთრის პერიოდში გამოსთქვამდნენ და ძველ ლექსებსაც ბევრს ლექსობდნენ: მაგ.:

1

იმედი და წვრილი, დღისთოდ ფსიტებს ხედვენა,
წამავლენ სანადიროდა, ბევრს საგძალს წაიღებენა,
ქასურთ სათავეს შამაჯდეს, აქ ველარცადრას ხედვენა,
ამისთავ ნულარას წოლთ, დასხდეს ჩახმახებს კედვენა,
ამ დროს ფსიტ გადმაუჩინდა, ორნივ დაჯელთვას ბედვენა,
მა ბერდენკაის ტყვიასა ფსიტისევი კიდად ღებენა—
დააგორებენ ფსიტებსა, ქვიშას სრუ სისხლით ღებვენა,
იმედა ეუბნებოდა; ტყავი გვაქვ არაბედენა!
არ ხქონდა გუროელსა, შენზედ უარე ბერდენა.

2

შინ დაჯედ, არ ხოტიონო, კლდეში ნუ დახოლ ჯობისა!
სრუ არ იჯოცის ჯიჯებში, იმედ რო გქონდას თოფისა.
გაგითავდების საგძალი შენ მაგეების ლოდინსა.
ამაგის მალექსებელნი ორნივ წვერი-წვერ მოვლითა,
ზენუნბელ-ქვენუბელები ერთს ჯიჯხვს ცოცხალსაც მოგვერითა,
უნდა გაენათლათ ნინოი, აღარა იცის ნდომისა.

3

მეწყალი, მენადირეო, დამრჩალო წვერის ძირსაო,
ჯიჯების მუქარაზედა ღამეს ათენებ გრილსაო,
ტოტით ნათხარო კლდის ძირო, სალოგინეო ქვიშაო,
პურ რო მაგშივდას, პურს ვერ შქამ, შივ თვირთვილ გამაღისაო.
დილა გამასულს გნახედა შავი ყორანი კლდისაო,
შორით დაგიწყებს ყფასა, აგივლ-ჩაგივლის მჭრითაო.

ასეთ ლექსებს ლექსობდნენ მრავალს. მთიბელთა სადილში იცოდნენ სმა ძალიან ძალდატანებით. თუნდა სახლში არ ჰქონოდათ, სხვაგანიდან მოიტანდნენ დიდ ყანწს და ამითი სვამდნენ ყველანი. ადღევრძელებდნენ იმას, ვინც თიბვის დროს მეტი იმუშავა და მეტი ოფლი დაღვარა. მასპინძელი როცა სასმელს აძალებდა, ეუბნებოდა: დალიეთ, ეს თქვენი ამაგია და ოფლი რომ ღვარეთ, იმის შედეგიაო, მთიბელებიც სხვა დროის სტუმრებთან შედარებით.

უფრო თამამად იყვნენ, რადგან მართლა შრომით ჰქონდა მოპოვებული ეს სადილი. ასე ერთ დღე-ღამეს იქნებოდნენ და მერე წაგებდოდნენ. ელჩობას და მასთან დაკავშირებულ წესებს მთიბელთა სადილშიც ასრულებდნენ ახალგაზრდა ქალ-ვაყები.

მთიბელთა სადილი მარტო მთიბელთათვის იცოდნენ, მამკალთათვის ასეთს არაფერს აკეთებდნენ. მკის მუშები, ანუ „მამკალნი“ ისეთივე წესით მოვიდოდნენ, როგორც მთიბლები. თუ სვილის მამკალი იყო, მაშინ ყველანი ნამგლებს მოიყოლებდნენ თან, თუ ქერის მამკალი იყო, უნამგლოდ მოვიდოდნენ, რადგან ქერს ხელით გლეჯდნენ. მამკალში ქალი და ვაჟი ყველა ერთნაირად მოვიდოდა და მასპინძელთან ფაფის ჭამის შემდეგ ერთად წავიდოდნენ სამუშაოდ. ყანის პირზე ბინას დადებდნენ და შეუდგებოდნენ მკას. მკის დაწყებისას ყველანი თითოობით იტყოდნენ: „ღმერთო, უშველი მუშათ პატრონსა, მამკარი მშვიდობას ნამუშეელი, მუშათაიცა, თავისაიც. კარგა უმყოფ ე მუშეებიც, შაურჩინი ჯელი-მკარი, უშველ კათ, მუშათ პატრონისად შველვისად“. მერე იწყებდნენ მკას. მკაში იცოდნენ „დამუქრება“ ე. ი. შეჯიბრება ერთიმეორისადმი. მამკლები ჯგუფ-ჯგუფად დაიყოფოდნენ, ყანას ერთნაირი ფართობით გასჭირდნენ და ერთმანეთს დაემუქრებოდნენ — რომელი ჯგუფი წინ გაიტანდა ნაპირზე სვეს (სვე ეწოდებოდა ყანის იმ ნაწილს, რომელსაც მომკლები ერთი ნაპირიდან მეორე ნაპირში გაიტანდნენ ერთნაირი ფართობით). შეიძლებოდა თითო კაცი თითო კაცსაც გაჯიბრებოდა, ან ქალი და ვაჟი დამუქრებოდნენ ერთმანეთს. ხან მთლიანად ყველა მომკლები ერბაზად წაიღებდნენ სვეს და გავიდოდნენ ნაპირზე. ყველა სვის გატანაზე ისვენებდნენ და მასპინძელი ასმევდა სასმელს, არაყი ექნებოდა თუ ლუდი. ბუდ-ხევსურეთში უფრო იცოდნენ ლუდი და ეძახოდნენ „ლუდით მამკალს“, ე. ი. მამკალი ჰყავს ლუდითო. ლუდს აქ სახელი ჰქონდა და უფრო ბევრი მუშები ეშველებოდნენ იმას, ვინც ლუდს ადულებდა მომკელისათვის. თუ ოდნავი ნათესავი და მეგობარი ვინმე ჰყავდათ სხვადასხვა სოფლებშიც კი, ყველას შეუთვლიდნენ: ამა და ამ დღეს „ლუდით მამკალი“ გვეყავს და მოგვეშველო. ყველა ასე იტყოდა: კაცს ლუდით მამკალი ჰყავს, დაგვიბარა და, რომ არ წავიდეთ, სირცხვილიაო. ამიტომ ლუდით მამკალში ოჯახს სხვადასხვა სოფლებიდან მოუდიოდა მეგობრები, ნათესავები და ბლომად ხალხი იყრიდა თავს.

მკის დროს სიმღერის სახით მოკლე-მოკლე სიტყვების ძახილიც იცოდნენ (პოპოუნას მსგავსი). ერთი დაიმღერებდა ნე-

ლად და სხვები ბანივით აჰყვებოდნენ. ამავე სიტყვებს გაიმეორებდა მეორე და ბანს ისევ სხვები ეტყოდნენ და გამოდიოდნენ გუნდად. მაგ., ასეთი უბრალო და მოკლე-მოკლე სიტყვები იცოდნენ:

1

ჰეგა-ჰოგა,
წელეული არ გიორგა.
ამ ყანას ხო
მომკა გვირდა,
საზიაროს, ჩემსა, შენსა.
თუ ეს ყანა
ვერ მოვმკევით.
დედა არგა—
—გვიშობს მთელთა.

2

ამ დალეულას ყანასა,
რად უნდა ჩახედულობა?
გასმა უნდა და გამოსმა,
ნამგალთა მალესულობა.

3

შე დალოცვილო ყანაო,
აქა რამ მაგიყვანაო?!
ქარმა მქნა, კაცმა მამთესა,
უფალმა მამიყვანაო.

4

მიღე თორე,
მიგაყენე,
გაგაღვიძებ
მძინარესა.
აღმა ქართა
აგიყენე,
ჩაღმა წყალთა
მდინარეთა.

ასე ორნაირი კილოთი დასძახოდნენ მკის ღროს, მე-2 და მე-3 სიმღერა რომ არის, ასეთს ამბობდნენ სიტყვიერად, ჯერ ერთი გუნდი და მერე მეორე. პირველი და მეოთხე სიმღერა კი გაგრძელებულის ხმით, მღერის კილოზე იყო (ამ მღერას ხევისურეთში განსაკუთრებული სახელი არ ჰქონდა). სადილის მოტანამდინ მამკლებს პური და ყველი ჰქონდათ საჭმელად, სადილი კი ისეთივე იცოდნენ, როგორც მთიბელში, ქარმიჯიც იმავე წესით იცოდნენ და საღამოზე თიჯნის თავსაც საუკეთესო მუშას შესთავა-

ზეზდნენ. იგი იმავე წესით მოიქცეოდა, როგორც მთიბელში მოიქცეოდა თიქნის თავით დაჯილდოვებული მუშა. თიქნის თავზე მღერაც იცოდნენ მამკლებმა, მაგალითად:

მესვეურმა დაუძახა:
მეკუდურო ხარღაიო?
თიქნის კოსროს გადმავიფებ,
ვახერა შავიძლავღაიო?

„მესვეური“ იყო ის, ვინც ყანის ფართობს სჭირდა და მამკლებს წინ მიუძღვებოდა. „მეკუდური“ კი ვინც სულ ბოლოს მიხედვდა მამკლებს და სვის ბოლოზე ნარჩენ ყანას კუდივით მომკიდა.

მამკალში სმა მეტი იყო, ვიდრე მთიბელში, რადგან მთიბელე-ბი ბინიდან შორს, მაღლა, მიდიოდნენ და ნაკლებად ისვენებდნენ. მამკლები კი ბინასთან ახლო ტრიალებდნენ, ხშირად ისვენებდნენ და სვამდნენ კიდევ. სმას და დათრობას შუღლიც მოსდევდა. ზოგიერთი ახალგაზრდა თურმე განგებ იშულლებდა მამკალში, თუ მას მასპინძლის წვრილმანი ჯავრი რამე სჭირდა. ის ატეხდა შულს, თან ყანა გაითელებოდა, თან მუშა გაცდებოდა. მრავალი ასეთი მაგალითებიდან ერთი ასეთი პატარა ამბავი გვინდა მოვიყვანოთ: სოფელ უქანხაღუში ცხოვრობდნენ ატაბურათ დამწვარა და ზაიელთ ხახონი (ზაიელი და ატაბურა ქვეგვარებია, ხახონი და დამწვარა — სახელები). ხახონს ოდესღაც დამწვარასთვის რაღაც უწყენინებია და დამწვარას ეს გულში ჩარჩენია. ხახონს თურმე მუშები ჰყავს სამკალში იქვე სოფლის ახლოს. იქ ყოფილა სხვა სოფლებიდან მოსული ხალხიც. დამწვარას ერთ-ერთი სხვა სოფელი კაცისთავის შულლი დაუწყია და გამშველებლებს ის შინ წამოუყვანიათ. ისინი, ე. ი. გამშველებლები, რომ ყანაშივე დაბრუნებულან, ხანჯლით ხელში დამწვარაც თან მოჰყოლია და ატეხილა შულლი. დამწვარა რამდენჯერაც წამოუყვანიათ, ისევ მივარდნილა ხანჯლით და ვიდრე ხახონი არ შეხვეწნია: მუშები ნუ გამიცდინეო, მას რამდენჯერმე გაუმეორებია ეს ამბავი და მთლად გაუცდენია მუშები.

ყანას რომ მორჩებოდნენ, ე. ი. მამულს მთლიანად მომკიდნენ, მამულის და მუშათ პატრონი ჯვარს დასწერდა ყანას; როცა ცოტა მოსამკალი რამ დარჩებოდა, ყველა თავს დაანებებდა, უქანასკნელ მოსამკალს პატრონი გამოემკიდა და ასე დასწერდა ჯვარს: „ჯვარი გეწერას, ყანაო, დარით მაკნულო, დარით მამკილო, გაიხვიე ულოშია, გაუტიე კალოშია, ჩაედ გოდრად, გაედ ძველად, სამ-

შვიდობოდ, საქორწილოდ. ქალების საქორწილოდ, ვაჟების ქორწილოდ. ღმერთო, მაგვავმარი მშვიდობას, ჩემო სალოცავებო, კარგად გვიმყოფ ე მუშეებიც, შავვირჩინი ჯელი-მჯარი“.

სამკალს რომ გაათავებდნენ და შინ წამოსვლის დრო მოვიდოდა, მაშინ მუშეებიც იტყოდნენ: „ღმერთო მაკმარი მშვიდობას პატრონს, შაურჩინი ჯელი-მჯარი მუშეებსაც“. ასე მორჩებოდნენ მკას და წამოვიდოდნენ შინ. სახლში მასპინძელთან მოვიდოდნენ და როგორც მთიბელში, ისეთივე წესები იყო აქაც ვახშმად: თიკნის თაფი, ბეჭის ყელის მოტეხა ცერით და სხვა.

არხოტის მამულებში იცის ბევრი „ხიფხოლა“; მიწაშია რალაც მიწისვაშლის მსგავსი ტკბილი ძირები და ამას ეტანება საქმელად მაჩვი. მაჩვები ამ ხიფხოლის მოსაპოვებლად თხრიან ყანებში ღამღამობით მიწას და ანადგურებენ ყანებს. მცხოვრებლები მათ ხაფანგებით იჭერენ. ამ მაჩვებზე მონადირე კაცებს აქ ყოველთვის დასცინიან და ლექსებს ეუბნებიან. ამ ლექსებს მუშაში ზშიარად იგონებდნენ და ლექსობდნენ საცინლად, უფრო ვახშმობის დროს, როცა დაღლილი მუშეები სასმელს დალევდნენ და მხიარულ გუნებაზე დადგებოდნენ, ლექსები იყო ასეთი ტიპის, მაგალითად:

1

ბერდელათ ხაფანგი აქვ, მითხრეს კარგად მართულ ასა,
კვარიწმიდით მაუტანავ, რათ დახჯნეს შაბურასა.
ისრაიჩოს ჩაუტანვ, მაჩვებს ბეჭი დადგმულ აქვსა.

2

ბერდელათ ხაფანგი აქვ კვირწმიდით მალებული,
ეუბნების გიგაი,—აქ მაჩვია გაგერშული,
ბეწვი ასხავ საკვირელი, აბრაშუნით გაფევსული.
ისროაჩოს ჩამილეს, მაჩვებს იქ აქვ დაგებული.

ვახშამიც და ყველაფერი წესებიც ჩატარდებოდა ჩვეულებრივად. მუშეები მეორე დღეს წავიდოდნენ. ამით მთავრდებოდა მამკალთათვის პატივის ცემა.

მიჩიკალ-ტოლის მთელავნი და მათთან
სტუმარმასპინძლობა

„მიჩიკლნი“ მატყლის ჩეჩვის მუშანი არიან და „ტოლის მთელავნი“ — ვინც ტოლს თელავს. მოქსოვილი შალის მოთელვა

იცინ პატარა ლასტზე და დიასახლისს აქ დაეხმარებიან ქალები ამას ეწოდება „ტოლის მთელავნი“. ეს საქმიანობაც და სტუმარ-მასპინძლობაც უფრო ქალებს ეხება. დიასახლისი ან ოჯახის ახალგაზრდა ქალი მოიპატივებდა სხვა ახალგაზრდა ქალებს „მჩეჩელ-ში“. მჩეჩელები მოვიდოდნენ დაღამების დროს და ყველა მოიჯანდა თავის „საორცხალთ“ (საორცხალნი ხევესურულად ჰქვია საჩეჩელს, რაზედაც იჩეჩება მატყლი). ქალები თითოობით მოდიოდნენ. შინაური ქალები აანთებდნენ ჩირაბს და ბოსლის კარებთან მივიდოდნენ. ქალები შევიდოდნენ ბოსლის კარებიდან. ვაყები კი ბოსლიდან არ შედიოდნენ, ისინი ჭერბოსას შევიდოდნენ და ბოსელში სამყოფოს კიბით ჩამოვიდოდნენ. ქალები კიბეზე ასვლას ჩასვლას ერიდებოდნენ. ვაყები ბოსლისკარისას გასვლას იმიტომ ერიდებოდნენ, რომ ამ კარებიდან პირუტყვი და ქალები დადიოდნენ, რაც მათის წარმოდგენით აუწმინდურებდა კაცების სასიარულო გზას და იმ გზით სიარულს კაცებისას ხევესურეთულნი ხთიშვილნი წყინობდნენ. მჩეჩელი ქალი თუ თავის სოფლიდან იყო, დამხვდურები ეტყოდნენ: „მაგვიხვე მშვიდობით“, თუ სხვა სოფლიდან მოსული იქნებოდა, უფრო დიდის ამბით მიეგებებოდნენ. შინაური ქალებივე შეუძლვებოდნენ წინ და ჩირაბის შუქით შეუსინათლებდნენ შესავალ გზას. სახლში შესულ მჩეჩელს სხვა ოჯახის წევრებიც მიგებებოდნენ და მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდნენ. ქალები: მოსულებიც და შინაურებიც — ყველანი საღიაცოს მხარეს დასხდებოდნენ უსკამოდ. საღიაცოს, უფრო ცეცხლით მარჯვენს, ყოველთვის იჯდა დიასახლისი ქალი და იმ მოსულ სტუმარს დიასახლისთან ახლო დასვამდნენ, ვისთვისაც უფრო უნდოდათ პატივისცემით მიღება და დახვედრა. ჩვეულებრივ, რომელიც უფრო უფროსი და პატივსაცემი ქალი იყო, ის დაჯდებოდა დიასახლისის გვერდზე და სხვები იმაზე მოყოლებით. მჩეჩელებთან ერთად მოიყვანდნენ ერთს ან ორ ახალგაზრდა ვაჟს „ცეცხლთ მგზებს“. ეს ვაყები „აგზებდნენ“ — ანთებდნენ ცეცხლს, ფანდური ჰქონდათ და ლექსობდნენ, ხუმრობდნენ და მუშაობის დროს ართობდნენ ქალებს, რომ ძილი არ მოჰკიდებოდათ. ცეცხლთ მგზეები იქნებოდნენ უფრო კარგი ახალგაზრდები, რომლებიც ქალებს მოსწონდათ და შეეძლოთ მათი გართობა. ქალები თვითონ აირჩევდნენ ცეცხლთმგზეებს და თავის არჩეულს მოაყვანინებდნენ მასპინძელს. ყველანი რომ მოგროვდებოდნენ, ვიდრე ჩეჩას შეუდგებოდნენ, მასპინძელი ვახშამს მოიტანდა. ვახშმად იცოდნენ შემქვარტლული ხორცის მოხარშვა და, თუ ჰქონდათ, ახალ

ხორცსაც მოხარშავდნენ. ტაბლის დადგმა-აღებაში და პურის მის დაწყებისა და გაათავებისას მჩეჩლები ასე დაილოცებოდნენ: „ღმერთო, უშველი მჩეჩელთ პატრონს, მაკმარი მშვიდობას მჩეჩელთ ნამუშევლიცა-დ თავისაიც. გაუმარჯვი ცეცხლმგზებ-საც“. ასეთივე სიტყვებით დაილოცებოდნენ ცეცხლმგზეებიც და ბოლოს იტყოდნენ: „ქარგად უმყოფი მჩეჩლებიც, შაურჩინი ჯელ-მჯარი“. ასე ყველანი ერთდროულად ჭამდნენ პურს.

პურის ჭამის შემდეგ ოჯახის წევრი უფროსი მამაკაცები წა-ვიდოდნენ და დაწვებოდნენ ჭერხოში დასაძინებლად. აქ ღარჩე-ბოდნენ მართო მჩეჩლები და ცეცხლმგზეები. ცეცხლმგზე ხანდახან გაუნაწილებდა მატყლს ერთნაირად. ჩეჩავდნენ ერთიე-ორის შევიბრით, ვინ აღრე გაათავებდა თავის კუთვნილ მატყლს. როცა პირველი მორჩებოდა, ისვენებდა, ვიდრე ყველანი არ მორ-ჩებოდნენ. ყველანი რომ დაისვენებდნენ, ცეცხლმგზე ხელმო-რედ გაუნაწილებდა მატყლს და კიდევ გაევიბრებოდნენ ერთი-მეორეს. ზოგიერთი ქალი, რომელიც უფრო ხნიერი იყო, თავი-დანვე აიღებდა განსაზღვრულ მატყლს, რამდენიც ერთ ღამეს ერთ მჩეჩელს უნდა გაეჩეჩა. ამას ქალები ვარაუდით იღებდნენ და ეძახდნენ „ფოლს“. ერთ ფოლს ჩეჩდა ერთი ქალი. ამ ფოლს იღებდა, როგორც ვაჭკვით, ზოგიერთი ქალი და თავისთვის ნარ-დად ჩეჩავდა. თუ აღრე გათავებდა, აღრე დაიძინებდა, თუ არა. გათენებამდინ ჩეჩდა. ერთ ღამეს საშუალო მჩეჩელს ერთი ფოლი რომ ვერ გაეჩეჩა, სირცხვილი იყო, მეტის გაჩეჩასაც იშვილად ვინმე გაბედავდა და შეძლებდა.

ცეცხლმგზე ზოგიერთებს უწეწდა მატყლსა და უადვილებ-და გაჩეჩას. მჩეჩლები თვითონაც ხუმრობდნენ, იცინოდნენ, ამ-ბობდნენ გამოცანებს და ამითი იფრთხობდნენ ძილს. იტყოდნენ ასეთ გამოცანებს: „შვიდი ფიცარი, შვიდი მტკიცარი, ვერც შეფე გასტეხეს, ვერც იმის ჯარი“. ამას თუ ვერავინ ამოიცილობდა; შეე-კითხებოდნენ: „სასმელია, საჭმელია, ჩასაცმელ-დასახურავია, თუ სხო რაი?“ გამოცანის მთქმელი ხუმრობით ხან რას ეტყოდა, ხან რას და თუ მაინც ვერ გავიგებდნენ, თვითონ ეტყოდა—დიდი ძარ-ხვა არისო. „ავხადე ფირფიტელასა, ჩავხენე გულყვითელასა“ — ეს კიდევ კასრში ერბო არისო, იტყოდნენ, ფირფიტელა სარქველი არისო, ე. ი. კასრის პირზე დაფარებული სიბი ქვა.

გამოცანების გარდა მოჰყვებოდნენ თქმულებებს დევებზე და ეშმაკებზე. დევებზე და ეშმაკებზე საუბრის შემდეგ ქალები ისე შემინდებოდნენ, რომ თუ ბევრნი არა, თითო-ოროლა გარეთ ვე-

ლარ გავიდოდნენ. საუბრობდნენ დევებზე, ეშმაკებზე, „მეჯალაფეთ“ შესახებ, კუდიანებზე და სხვა. ყველანი იტყოდნენ, რაც ვისაგონილი ჰქონდა. მაგალითად: „ერთხან ალიათ მგელა მამავალ ამლითა, თათხელის ბოლოს (ეშმაკიანი ადგილია არხოტში. ალიათ მგელა წმიდანი კაცივით იყო) მეჯალაფეთაზე შევარდნილ (მეჯალაფენი: ეშმაკების ოჯახი, რომლებიც ვითომ ღამე ცეცხლს დაანთებდნენ და გარშემო შემოუსხდებოდნენ). მგელა ხო ხთიშვილიან კაც ყოფილა, ეშმაკებს შინებზე იმისგან. მეჯალაფეთ უნახავ მგელა ცხენით მამავალი, უთქომ:

„მგელა მავა ამლითაო, ცხენი მახყავ წყვეპითაო, მაშორეთ აკავანი, გამალაქავს ტერფითაო“.

აკავანი დგმულან გზაშიაო-დ, მეჯალაფენ დაშინებულან, მგელამავ ცხენის ტერფით არ გაგვილაჯასაოდ, მათშორებავ აკავანი. მგელას, რო გამაუფლავ, თაოდაც აშლილან მეჯალაფენი. მგელას უთქომ: დასხეით, ნუ აიშლებით, თავისამც წესით დაილოცებით. ამას რო ეტყვის, ეშმაკებ იქავ დასხდებიანა, დალოცვენ. თუ ეს არ უთხარი კი, დასწყევლიანა, ცუდად წაუვ საქმე“.

ერთი ამას იტყოდა, მეორე დევების ამბავს მოაყოლებდა. დევი ვისმე შეხვედრია, უჭიდავნია და მეორე დღეს იმ კაცის მხრებს დევის ნათითარები ეტყობოდაო. ასეთებს მოაყოლებდნენ და თან ერთმანეთს აშინებდნენ: ახლა რომ გარეთ გახვალ, ეშმაკები შემოგეხვევიანო.

ცეცხლთმგზეები ხანდახან ნადირობის ამბებს უამბობდნენ— როდის, როგორ ინადირეს ჯიხვებზე; როგორი სიზმარი ნახეს და მეორე დღეს როგორ გაუცხადდათ ეს სიზმარი; როგორ მოკლეს და მოიტანეს ჯიხვი. თუ ცეცხლთმგზეს სხვა თავგადასავალი რამე ჰქონდა წარსულში, ან ქისტი შემოაკვდა, ამ ამბავსაც მოუყვებოდნენ. თუ ხევსური ჰყავდა მოკლული, ამის ირგვლივ კი არაფერს იტყოდნენ. ცეცხლთმგზე ფანდურზე ლექსობდა სხვადასხვა ლექსებს, ხან კი ქალებს ულექსებდა სატრფიალოს.

1

ქალებს ქრელებ კაბები სცოვ, ბუბლაით ნაყიდები.
 ყელზე ვერცხლის შიბებ უსხავ, ბოლო-ბოლო საკნებში.
 რახან გზაში შამყარნან, გამწყრალივით გავსცილდები.
 რა გავსცილდა, გარმეხენებ, ობოლივით ავტორდები.

2

ქვესურეთ რა ამბავია, ქვესურეთ რასად ხქვიანა?
 ფლას-ფარდავს, ხალჩაებსა, ქვაბებს ტყისაკე თრინა,

ქალებსთან წოლისგულისად საცხვრე საგებზედ ხყრანა.
კა ვაე ჭერხოს წევს ლოგინში, ქალებიც აიქ დინა.

ლექსობა ერთის. და ორი ლექსისა კი არ იცოდნენ, ცეცხლთ-
მგზეს თუ ბევრი ლექსები არ ეცოდინებოდა, სირცხვილიც იყო.
კარგი ცეცხლთმგზე ის იყო, ვინც ბევრს ლექსობდა, არც ლექ-
სები შემოელეოდა და ხუმრობაც ბევრი შეეძლო ქალების გა-
სართობად.

შუალამის შემდეგ დიასახლისი მჩეჩელებს კარგ რამეს აჰმევე-
და. ან კეცეულს, ან ხინკალს. ამ დროს ჭამას ეწოდებოდა განსა-
კუთრებული სახელი „საპირბეწვე“. ეს სახელი არავინ იცის რა-
ზეა წარმოშობილი, უფრო იმას ფიქრობენ, რომ ჩეჩვის დროს
მატყლის ბეწვები ედება ყველას ტანისამოსზე და ჭამის დრო-
საც ალბათ ბეწვები შეუყვებოდათ პირში. საპირბეწვეს რომ ჭამ-
დნენ, მერე კარგად დაისვენებდნენ ყველანი და შეუდგებოდნენ
ისევ ჩეჩას. ასეთი ამბით ჩეჩდნენ გათენების დრომდინ და თე-
ნება რომ მოახლოვდებოდა, მოემზადებოდნენ დასაძინებლად.
მჩეჩელთ პატრონს ეცოდინებოდა, თუ არ იცოდა, ჰკითხავდა
ცეცხლთმგზეს, რომელ ქალთან სწადიან დაწოლა. ის თუ დაუსა-
ხელებდა, მერე ქალსაც ჰკითხავდა, სურს თუ არა ამ ცეცხლმგზეს-
თან დაწოლა. ორივე მხარის თანხმობით მჩეჩელ ერთ-ერთ ქალს
ცეცხლმგზესთან დააწვენდა, ან ორი ქალიც შეიძლებოდა ერთ
კაცთან დაწოლილიყო. დილას ყველანი ადგებოდნენ და წავიდ-
წამოვიდოდნენ თავ-თავიანთ სახლებში.

ტოლის მთელავნიც ასეთივე წესით იქნებოდნენ. მოსულებს
მასპინძელი ჩვეულებრივი წესით შეხვდებოდა. მერე მოიტანდნენ
ტოლის სათელავად გაკეთებულ ლასტს, დადებდნენ, ამოათრევ-
დნენ ტოლს წყალში და სველს იქით-აქით მკლავებით მიაგორ-
მოაგორებდა ორი აქეთ-იქით დამჯდარი ქალი (ტოლი მატყლისა-
გან მოქსოვილი შალის ქსოვილი). ქალები ტოლის მთელავად იყვ-
ნენ, მაგრამ ხანდახან ვაეებიც გამოერეოდნენ გართობის და ხუმ-
რობის გულისათვის. ტოლის თელვა დიდხანს არ გრძელდებოდა.
თელვის დროს ერთიმეორეს ეჯიბრებოდნენ, ვინ დიდხანს შეს-
ძლებდა დაულალავად თელვას. რომ მორჩებოდნენ, მთელავთ პა-
ტრონი ვახშამს აჰმევედა ჩვეულებრივი წესით. ვახშამთან ან ხორ-
ცი იქნებოდა მოხარშული, ან ხინკალი და ან კეცეულები. ვახშამს
რომ ჭამდნენ, ქალ-ვაეები მართავდნენ მხიარულებას, ლექსობას,
თამაშობას და სხვა. ლექსებს, როგორც მჩეჩელში, აქაც ისე ლექ-
სობდნენ. ხანდახან ქალები ილექსებოდნენ სატრფიალოს:

1

ჩვენსაღ ჩამაიარიდი, ბერათ ოქავ მასხარაო!
წულან მაარაკუნნიდი, ლოგინ მიდგა კართანო,
დედა არ გაგვიჯავრდების, საღირაის ვაზღამაო.

2

წუხრისად მალოდინი მაქე, მობილს ორ შაბირებულღ,
აღარცად მიშობს დედაღ, ქევეც მყავის გამთხილებულღ,
კაცთ ენის შაშინებულსა ჭკეა-ი აქე დაძვირებულღ,
არცაით წასავალია, ხაქმე ას გაჭირებულღ,
ის კი ნუ გგონავ, მობილო, ნღომა აქე დაცილებულღ.

ვაქება კალეე ულექსებდნენ ქალებს:

აჩინ და ბაბაღეო, რამთვენ ბექდებ დაიჯარა,
შენა დრო ხომ კაცს აღარ აქე, დობილი გყავ მარჯანა,
გუშინისა, წინგარდაზე, შუა ბანზე გედგა ჯარა,
ერთ რო სიმღერეს იტყოდით, სხო იმას რო „ჰაი-ჯანა“!
ჩემქე თვალს არ დაიციემენ, მამ რა ვქნა, რო არ ვიჯავრა.

ასეთი ლექსებით ერთიმეორეს ეჯიბრებოდნენ, ვინ უკეთეს სატრფიალო ლექსს ილექსებდა და თან იცინოდნენ.

ტოლის მთელავშიც ისეთივე წესით მთავრდებოდა გართობა, როგორც მჩეჩელში: ქალ-ვაჟებს ვისაც სურდა, იქ დარჩებოდნენ, ვისაც არა, შინ წავიდოდა, ზოგიერთებს კი ტოლის მთელავთ პატრონი არ გაუშვებდა, თუ იცოდა, რომ ერთიმეორის სწორფრები იყვნენ და ერთად ყოფნა სურდათ. ასეთებს უელჩებდა, ზოგს კი ერთიმეორეს ახლადაც გააცნობდა, თუნდა ერთმანეთის სწორფრები არ ყოფილიყვნენ.

ხევსურეთში არც ერთი ამბავი ისე არ დამთავრდებოდა, თუ ბოლოს სწორფრობა არ გაიმართებოდა, გარდა იმ დროისა, როცა მიცვალებული იყო და მის სატირლად მიდიოდნენ. ისეთ წვრილმან საქმიანობაში კი ახალგაზრდა ქალ-ვაჟები უფრო სწორფრობის ხალისით და მიზნით იყრიდნენ თავს, როგორც არის მაგალითად: მთიბელ-მამკალი, მჩეჩელ-ტოლის მთელავნი და სხვა.

მჩეჩელ-ტოლის მთელავთ გარდა, ქალებმა კიდევ იცოდნენ „მსთავნი“. მსთავნი ართავდნენ დაჩეჩილ, დამზადებულ მატყლს. მსთავში უფრო მოდოდნენ ხნიერი ქალები, რადგან ახალგაზრდებს ეს ეზარებოდათ. ვახშამი ისე იციოდნენ, როგორც მჩეჩელში, მხოლოდ ცეცხლთმგზე არ იცოდნენ და არც არაფერი გართობა, რადგან ახალგაზრდები იქ არ იყვნენ.

უცხო სტუმრად ითვლებოდა ის, ვინც ამ სოფელში პირველად მოვიდოდა. მას დაულამდებოდა მგზავრად მიმავალს და ღამის გასათევად მოვიდოდა სოფელში, ამ სოფელში არც ნათესავი ჰყავდა და არც ნაცნობი. ასეთი სტუმარი უფრო იქ მივიდოდა, სადაც „ფეხონი“ ისხდა. ფეხონი რომ მომავალ უცხო კაცს დაინახვდა, ყველანი ფეხზე ადგებოდნენ, მიეგებებოდნენ და ეტყოდნენ: გამარჯვება, ვაჟო (გამარჯვება ვაჟოს იმ შემთხვევაში ეტყოდნენ, თუ სტუმარს ვერ იცნობდნენ და სახელი არ იცოდნენ. თუ იცნობდნენ და სახელიც იცოდნენ, მაშინ გამარჯვებასთან ერთად სტუმრის სახელს დაურთავდნენ). „გაგამარჯოსთ ღმერთმ“ — ეტყოდა ის. ხალხი შეამჩნევდა, რომ კაცი უცხოდ იყო მოსული და მასპინძელი არ ჰყავდა. ზოგი მათგანი ძალიან სტუმართმოყვარე იყო და მაშინვე ცხენს ჩამოართმევდა მოსულს. ბავშვებს ეტყოდა: „ეს ცხენი ჩვენს მიიყვანეთ, უთხარით, რომ მე ვგზავნი, ძემო თქვენ აღარა გინდათ“. ბავშვები ცხენს ოჯახში მიუყვანდნენ, ოჯახის წევრები ბარჯს და უნაგირს მოხსნიდნენ და დააბამდნენ, სადაც უფრო კაი ბალახი იქნებოდა. ამ დროს სტუმარი ფეხონში იჯდა და იქ საუბრობდა. გამარჯვების შემდეგ ამბავს ჰკითხავდნენ, გამოკითხავდნენ — სადაური და ვინ იყო, ან რამ მოიყვანა აქ. ის ყველაფერს ეტყოდა: სადაური იყო, ვისი გვარისა და სახელი რა ერქვა (თავის გვარს ხევსური გზაში შეხვედრილ კაცს არ ეტყოდა, მაგრამ ამისთანა შემთხვევაში ეუბნებოდა). ამ უცხო კაცს ყველანი პატივისცემით ეპყრობოდნენ და ცდილობდნენ ესიამოვნებინათ რამე მოსულისათვის, გაუბამდნენ საუბარს ახალ ამბებზე. ის თვითონაც ეკითხებოდა აქაურს ამბებს; ფეხონი რომ საუბრით დაიღლებოდა და სახლში წასვლა-წამოსვლის დრო მოვიდოდა, მაშინ სტუმარს ყველა დაუწყებდა თავ-თავისათვის პატიუს, არა ჩემთან წამოდი, არა ჩემთანო. მაგრამ პირველად ვინც სტუმარის ცხენი თავის სახლში გაგზავნა, ის წაიყანდა აუცილებლად. შეიძლება ზოგიერთებთან შელაპარაკებაც მოსვლოდა: რაღა შენ უნდა წაიყვანო სტუმარი და ჩვენ არაო, მაგრამ სტუმარიც იქ წასვლას ირჩევდა, სადაც თავის ცხენი ჰყავდა. მასპინძელი სტუმარს გაუძღვებოდა. შინ მისულს გამოეგებებოდნენ და მშვიდობა-ამბავს ჰკითხავდნენ. ეტყოდნენ, მისი ცხენი სად იყო და როგორ ბალახში, ბოლოს შეიპატიებდნენ სახლში. სახლში დიასახლისი უცხო სტუმრისათვის კარგ ვახშამს დაამზადებდა, ან ხინკალს, ან

კეცულებს, ან ფაფას და ან ხორცის ყაურმას მოხარშავდა. ვერ
ველად რომ დაჯდებოდა სტუმარი, ამ ოჯახის წევრი ქალი ანიჭებდა
ეი ფეხსაცმელს გახდიდა, თათებს ჩააცმევდა და ტყავსაც მოხუ-
რავდა. ბოლოს ვახშამს მთარმევდნენ ჩვეულებრივი ტაბლის
მოტანის წესით, რომელიც ჩვენ უკვე ვიცით. დააძინებდნენ ჩვე-
ულებრივი წესით. თუ ახალგაზრდა იყო, მაშინ მასპინძელი ქალ-
ვალები შეიძლება ქალებთანაც უელჩებდნენ მას, მხოლოდ ხევ-
სური კი უნდა ყოფილიყო, სხვა მოსულ კაცს ხევსური ქალები
სულ სხვანაირი თვალთ უყურებდნენ და თითქმის საუბარიც
არ უნდოდათ მასთან.

მეორე დილასაც სტუმარს უსადილოდ არ გაუშვებდნენ, საგ-
ზალი თუ არ ჰქონდა, ჩაუდებდნენ ხურჯინში, ცხენს შეუკახმავ-
დნენ და გაისტუმრებდნენ. ამის შემდეგ ის კაცი ამ ოჯახის კარ-
გი მეგობარი ხდებოდა და ყოველთვის ცდილობდა მათი პატივის-
ცემის გადახდას.

უცხო სტუმარი თუ ბარელი კაცი იყო, იმასაც შეხვდებოდნენ
ჩვეულებრივი საღმით, გამოკითხავდნენ სადაურობას, ვინაობას,
ან რატომ მოსულა აქ. მოსულ ბარელს დიდხანს უვლიდნენ შო-
რიახლოს და ზომავდნენ თვალთ. ის თუ ადგილობრივ რამეს შე-
ეკითხებოდა, ადვილად არ ეტყოდნენ სინამდვილეს, მოკლედ რა-
მეს უპასუხებდნენ და შეეცდებოდნენ მალე თავიდან მოეცილე-
ბინათ ის და მისი კითხვები. ოჯახში დაპატიება ყველას სურდა,
მაგრამ თავისი ოჯახური მოუწყობლობის გამო რცხვენოდათ და
ვერ პატივობდნენ. თუ მოსული ქალი იყო, მისი სახლში შემო-
ყვანა უმრავლესობას ეზარებოდა, რადგან ბარელმა ქალებმა სამ-
რელოში გასვლა არ იცოდნენ. სხვაფრივ ძალიან გულით უნდო-
დათ სტუმრებისათვის კარგი დახვედრა და ცდილობდნენ თავი-
სებური პატივი მაინც ეცათ, თუ „ბარულად“ არ შეეძლოთ პა-
ტივის ცემა. მოსული ბარელის მასპინძელს ჩუმად ყოველთვის
ეკითხებოდნენ მეზობლები: რას ამბობს მისი სტუმარი, ახალი
ამბებისა რა იცის, როგორ მოსწონს აქაური ხალხი და აქაური
პურ-მარილი, რომ მოვიდა, ფიქრობს რამეს ჩვენს სასარგებლოს
თუ ხალხის სამაგნოდ მოვიდა. ასე დიდხანს უვლიდნენ შორი-
ახლო და თუ მიხვდებოდნენ, რომ მოსულ კაცს მათთვის ცუდი
არაფერი უნდოდა, ან საკუთარი საქმე ჰქონდა და სახალხოდაც
კარგს რამეს ფიქრობდა, მაშინ კი მიუახლოვდებოდნენ მას და
ხშირად ეპატიებოდნენ ღვინისა და სასმელიანობაში. ბოლოს იქამ-
დინ დაუახლოვდებოდნენ, რომ თავისებურად არაყს და ლუღსაც

კი აძალდებდნენ. ხანდახან კისერსაც დაუჭერდნენ და ისე პირში
ასხამდნენ: ჩვენ ასეთი წესი გვაქვს და სტუმარს ასე უნდა პატი-
ვი ვცეთო. ხშირად იცოდნენ მასთან თავის მოყრა და მის საუ-
ბარს სიამოვნებით უსმენდნენ, თუ ის რიგიანს რამეს ელაპარაკე-
ბოდა და მათი საწინააღმდეგო არ იყო. ასეთი სტუმრის მოსვლა-
წასვლას თუ მათთვის არასასიამოვნო რამე მოჰყვებოდა, მაშინ
იმის მასპინძელს და გამყოლ ხევსურს უსაყვედურებდნენ: შენ
მოიყვანე, შენ დაჰყვებოდი და რატომ არ გაიგე, თუ ის ასეთი
იყოო. მოსულ კაცს თუ შეამჩნევდნენ, რომ ის პატიოსანი ადამი-
ანია, ყოველ ღონეს ხმარობდნენ მისთვის დახმარება გაეწიათ და
სასიამოვნო გასართობი რამე მოეწყობო: ხანდახან ახალუხალსაც
კი იწვევდნენ და სტუმრის სასიამოვნებლად მართავდნენ ლექსო-
ბას და თამაშობას. მხოლოდ თუ გაყვებოდა ვინმე მათ სხვა სო-
ფელში, ან ცხენს ათხოვებდა, აუცილებლივ ფულს მოითხოვდნენ.
ხშირი იყო შემთხვევა, რომ სტუმრებს მისცემდნენ ხორცს, ერ-
ბოს, რძეს და ეტყოდნენ: „ჩვენ თქვენებურად გაკეთება ვერ ვი-
ციოთ, თქვენ თაოდ გააკეთეთ, რაკელაც გინდათ. ჩვენ ვერც სუფ-
თები ორთ თქვენსავითა, ვერცარა ვიციოთ“. სასმელ-საჭმელში
ფულის აღება არ იცოდნენ.

ბარელ კაცებს ხევსურულ წესებს არ სთხოვდნენ, ისინი ცხე-
ნებით სოფლებშიც თავისუფლად დადიოდნენ. ხევსურ კაცს კი,
სხვა სოფლიდან მოსულს, თავის სოფელში ცხენზე მჯდომს არ
გაუშვებდნენ. თუ ის სოფელში ცხენით მოინდომებდა გავლას და
არ ჩამოვიდოდა, აქაური ახალგაზრდობა მაშინვე შულლად გაუზდი-
და, სცემდნენ და ხანდახან ჭრიდნენ კიდევ. თუ ის ცხენიდან
ჩამოვიდოდა, აღვირს ხელში დაიჭერდა და ისე გაივლიდა, ყველანი
გამარჯვებას ეტყოდნენ და ამბავსაც ჰკითხავდნენ, თუ ის უცხო
იყო და აქ ვისმესთან მოსული, მის სახლს იკითხავდა, მაშინ
სახლსაც დამშვიდებულად ასწავლიდნენ და გაჰყვებოდნენ კიდევ.
თუ ცხენით ვინმე შემოვიდოდა სოფელში და სოფლელები იმას
იცნობდნენ, ისიც თუ იცოდნენ, ვისთან მიდიოდა სტუმრად, შე-
იძლება მასპინძლის ხათრის გულისთვის გაეშვათ უცემლად. ცხენ-
ზე მჯდომს გამარჯვებას არავინ არ ეტყოდა და არც ხმას გასცემ-
და. თუ ის რამეს იკითხავდა, აქაური ახალგაზრდები ეტყოდნენ:
„ჯერ ჩამაითარი ამა ცხენზეითა, მემრ თქვი, რაიც სათქმელი
გაქვ. შენ რა ჩვენი ბატონი ხარ, რო ცხენზეით ჩამავდომი არ
გეკადრებოდას?“ ის თუ არ ჩამოხტებოდა, ან თუ არ იტყოდა

ავად ვარო, ან მაწმიდარი ვარო, მაშინვე მოვიდოდნენ, ჩამოათრევდნენ ცხენიდან და სცემდნენ.

ასეთი მაგალითები მრავალი იყო ხევსურეთში: ერთი ხევსურთ სოფელი ყაზბეგის რაიონში შედის; ამ სოფელს ეწოდება ჭუთა. მოხევეებთან მიმავალი ბუდე-ხევსურები და არხოტრკნებიც ჭუთის ბოლოზე გაივლიდნენ და სოფლის ბოლოში პატარა მდინარეზე გადებულ ხიდზე გავიდოდნენ. ამ გზაზე დადიოდა მთელი პირიქით-პირაქეთი ხევსურეთი და ვლადიკავკაზის მხრიდან მოჰქონდათ მარილი, სიმინდი და სხვა (ვლადიკავკაზს მოხევეები და ხევსურები უწოდებდნენ ძაუგს). ძაუგიდან სხვადასხვა საოჯახო საგნებიც მიჰქონდათ და ყოველდღე ბევრი მგზავრი დადიოდა ამ გზაზე. ჭუთაში ცხოვრობდა საკმარისად ამაყი ხალხი და როგორც თავის სოფელში, ისე სოფლის ბოლოში ხიდზე არ უშვებდნენ ცხენიან კაცს. ხშირად გაიგონებდით — ჭუთელნი ჩამოგვივიდნენ და ვიშუღლეთო და სხვა.

სოფელ ახიელში მცხოვრებლები მიდიოდნენ თურმე ძაუგში და სოფლის ბოლო ცხენდაცხენ გაიარეს; ხილთან რომ მივიდნენ, ზოგებმა თქვეს, რომ ახლა ჩამოვიდეთ ცხენებიდან და ხიდზე ისე გავიდეთ, თორემ ჭუთელნი ჩამოგვივლენ და ამ საქმის დროში შუღლის დრო სადა გვაქვსო, კაცი რომ დაიჭრას, სულ მთელი ზაფხული გაუცდებო. მაგრამ ბაღია ბალიაურს უთქვია: ცხენი ჩემია და გზა სახელმწიფოსი, ჭუთელთ ვინ ჰკითხავს, ცხენით გავივლი თუ ფეხით, და თავის ცხენით ხიდზე გასულა. ზოგები მას გაჰყენენ და ზოგებმა კი ცხენები ხელით გაატარეს. ამ დროს სოფლიდან მოისმა ლანძღვა-გინება და სოფლის ახალგაზრდობა შეიარაღებული ჩამოვიდა. მგზავრებმაც ცხენები ხელიდან გაუშვეს და დაერივნენ ერთმანეთს ხანჯლებით და მალალი საითიეებით. ისეთი დიდი შუღლი შეიქმნა, რომ მთელი ხალხი დასისხლიანდა ორივე მხრიდან. ზოგი მათგანი დაიჭრა ხანჯლით და ზოგი საითიეებით დაკაწრეს. ბაღიას ძმა თათია ბალიაური სახელოვანი და მამაცი ვაჟკაცი იყო და სამი თუ ოთხი კაცი დაჭრა ხანჯლით. გაიბა ხათაბალა; მათი ექიმი, დრამა და სხვა ხარჯები. გადახდა ისევ დამპყრელს მოუხდა და არა შუღლის ამტყხს.

მეორე მაგალითი: სოფ. ახიელის ბოლოში ერთი სახლის ბანზე ახალგაზრდობა იყო თავმოყრილი და ხუმრობა-სიცილით ერთობოდნენ. ამ დროს სოფელში შემოვიდა ვიღაც უცხო ხევსური. ის ცხენიდან არ ჩამომხტარა და ახალგაზრდებს თამამად ჰკითხა: ძუნძულთ სახლი სად არისო. ახალგაზრდებს ამ ბუდე-ხევსურეთი-

დან გადმოსული ხევისურის ასეთი თავხედობა ეწყინათ ერთმა მათგანმა, სახელად ივანეურმა, ჰკითხა: „შენ ვინ ხარ, რომ ცხენზეთ ჩამაუჯიდომლად სოფელში შამაზდიხარა, აისრ გვესაუბრები?“ „მე ხორნაულ ნადირი ორ, თავის ცხენზე ვზიორ, თქვენ რა გაწუხებთ“. ამყად უპასუხა მგზავრმა. „აბა თუ შენ ნადირი ხარ, არხოტ ნადირების გულისად მთა-წვერთ დავდითო“ — უპასუხეს ახალგაზრდებმა, გადმოხტნენ და კარგა მაგრა სცემეს. ვისთანაც ის მიდიოდა, იმათ გაიგეს ეს შუღლი, თავის სტუმარს წაექომაგნენ, მაგრამ თავის სოფელმა ახალგაზრდებმა შუღლით აღარ უპასუხეს. მხოლოდ უთხრეს: „სოფელში ცხენით ნუც შენ სტუმარ გაივლისა, ნუც ჩვენი, თორემ ეეგრ არ გაუშობთ. ჩვენ ვიცით, რომ სტუმარ შენიც სტუმარი ასა, ჩვენიც, მაგრამ სტუმარმაც უნდა იცოდას სტუმრის წესრიგი. სოფელში ცხენით არ უნდა დავიდოდას, სოფელ სოფლად უნდა ჩააგდასა, ხალხ ხალხად უნდა ჩაყარას. სოფელში დიაციც გაივლის, ყმაწვილიც. ან შაასქდების ვის ცხენი, გალლაჯავს. თუნდა ეს არ იყოს, ბარში ბატონებ დაღან სოფელ-სოფელ. ეგ ხო ბატონ არ არს“. მასპინძელი თვითონაც ნაწყენი იყო სტუმრის მოქმედებით, მაგრამ შაინც სტუმარს იცავდა საერთო წესის მიხედვით.

არხოტში დღეობა თუ იყო და ჯვართ მოპირდაპირე გზაზე სტუმარი გაივლიდა, ის თუ ცხენიდან ჩამოვიდოდა და ჯვართ მაღლს მოსთხოვდა, მაშინ სოფლის ჯვარიდან დაუძახებდნენ ჯვარიონნი, გამვლელ სტუმარს მოაბრუნებდნენ და ჯვარში პატივს სცემდნენ, რითაც კი შეეძლოთ. თუ სტუმარი ცხენიდან არ ჩამოვიდოდა და ისე გაივლიდა, მაშინ ყურს არ უგდებდნენ, რადგან სოფელს დაშორებით იყო. შუღლად არ გაუხდიდნენ მას. ჯვართად მაღლი კი უცხენოდ მიმავალსაც უნდა მოეთხოვა, თორემ თუ ისე გაივლიდა, რომ ქუდს არ მოიხდიდა, ჯვართავე მუხლს არ მოიყრიდა და პირჯვარს არ დაიწერდა, ასეთს პატივისცემად არ მოაბრუნებდნენ (ქუდმოხდით და მუხლმოყრით პირჯვარის დაწერას ეწოდებოდა მაღლის მოთხოვა). ჯვარში მოსულ სტუმარს ძალიან დიდი პატივს სცემდნენ. ხევისურული პატივისცემა იყო, რაც შეიძლებოდა მეტი სასმლის დალევინება და დათრობა. თუ ვერ დაათრობდნენ, პატივისცემად არ ითვლებოდა და ამატომ ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, რომ სტუმრისათვის მეტი სასმელი დაეღევინებინათ. მე მახსოვს, ერთხელ არხოტის ჯვარში სოფელს ქვევრი ჰქონდა არაყით სავსე და სოფლის ჯარი ისხდა (სოფლის ჯარი ერთ დღეს თავისუფლად სვამდა, როცა ქვევრს ავსებდნენ,

მერე კი ჯვარის სასარგებლოდ იყიდებოდა არაყი პურზე და ზე). დაინახეს, რომ ერთი ხევსური მიდიოდა ჩვენი სოფლის ბოლოზე და მის მოსაბრუნებლად კაცი გაგზავნეს. თან თქვეს: ეგ პატივისცემელი კაცია და რაც შეიძლება ვეცადოთ, რომ დავათროთ, თორემ სირცხვილიაო. ერთი კაცი დასვეს და დიდი ჯიხვის რქისაგან გაკეთებული შიგ სულ ცოტა არაყგარეული წყლით სავსე ყანწი მისცეს ხელში. ეს ისეთი კაცი იყო, რომ სასმელს ვერ სვამდა, ეს სტუმარმაც იცოდა. სტუმარი მოაბრუნეს და ჯვარში მოიყვანეს. პირველად ის მივიდა, ქუდი მოიხადა, მუხლი მოიყარა და ჯვარს მადლი მოსთხოვა: „დალოცვილო არხოტის ჯვარო, შენ ნუ შამისაწყინდები შენის კარისა კამალაის შამალაჯვისადად შენის სახელის ქსენებისად. მიშველ, დალოცვილო, ნურაით შამიცოდებ“. მერე მობრუნდა და სოფლის ჯარს უთხრა: „აშენდით, ჯარნო, აშენდით, წალმამც წაგივათ დღეი, დღეობა“. „დაშვენდი, მაგვიხვე მშვიდობით, მშვიდობით შენ მასვლა, ბაბოვ“ (ამ კაცს ბაბოს უწოდებდნენ) — უთხრა ხალხმა და ფეხზე ადგომით შეხვდა. „მშვიდობით დამხვდითა, კარგად“ — უპასუხა ბაბომ. მოსული კაცი მიიყვანეს და იმ კაცს მოუსვეს გვერდზე. ვისაც წყლიანი ყანწი ეჭირა. ზედამდეგი ახალგაზრდები მოვიდნენ და დაუწყეს ძალადობა: აბა გამოცალე ყანწი, მერე სხვებს უნდა დავაღვიწოთო. ბაბოს პირველად პატარა ყანწებით დააღვიწინეს და მერე უთხრეს: ეს პატარა ყანწები დალიე, მერე აგერ ჯიხვის ყანწი მოგვაქვს და ის გერგებაო. მოიგონეს ვიღაც სახელოვანი მიცვალებული და უთხრეს: იმისი შესანდობარი არის და ვინც არ დაღვიწს, მისი ცოდვა ჰქონდესო. მერე გადაეკიდნენ იმ კაცს და გამოაცლევინეს წყლით სავსე ყანწი. ბაბოს კი ეგონა. რომ იმან არაყით სავსე ჯიხვის რქა დაცალა. მერე აავსეს არაყით და იმდენი ეხვეწნენ. სანამ სულ არ გამოაცლევინეს, ამ ყანწში ჩადიოდა ერთი ჩარექნახევიარი არაყი. სტუმარს ეს ყანწი რომ დააცლევინეს, მერე პატარა ყანწებითაც კიდევ ალევინებდნენ. ბოლოს ბევრი სთხოვეს, რომ აქ დარჩენილიყო და თავის სოფელში აღარ წასულიყო, მაგრამ ბაბომ არ დაიშალა და მაინც წავიდა. არაყი მორეოდა ამ კაცს და შუა გზაში დასძინებოდა. მთელი ღამე იქ გაეთია და მეორე დღეს წასულიყო შინ.

ყველა აქებდა ასეთ მასპინძლობას, რომ კაცი ისე დაათვრეს, გზაში დარჩაო. თვითონ ის სტუმარიც მადლობელი იყო ასეთი პატივისცემისათვის. სტუმარი რომ მასპინძლის სახლიდან გაიმგზავრებოდა არაყდალეული და ძალიან მთვრალი არ იყო, თუ გზა-

ში მგზავრი ვინმე შეხვდებოდა, თავს შეტად მოიმთვრალებდა. იწყებდა მღერას და რაცრაცით სიარულს, ვითომ ასე ძალიან მთვრალი ვარო. ვინც ჰკითხავდა — საიდან მოდინარო, ის თავის მასპინძელს დაუსახელებდა: იმასთან ვიყავი, დიდი პატივი მცა და ეხლა ძალიან მთვრალი ვარო. ერთხელ სოფელ ქმოსტში ვიყავი. ერთ კაცს, სახელად აბიკას, პატივს სცემდნენ — ეს კარგი პურ-მარილიანი კაცია და მეტი პატივისცემა უნდაო. აბიკა დათვრა, ადგილზე წაიქცა სიმთვრალისაგან და გრძნობა დაკარგა. მასპინძელიც მთვრალი იყო, ეგონა თავს იმთვრალებს, რომ ფხიზელი გადამირჩესო. წაქცეულ კაცს არაყი კიდევ ჩაასხას პირში, მანამ გული არ შეუწუხდა. მერე მიხვდნენ საქმე ცუდად იყო და მთელი ღამის განმავლობაში მასპინძელს და მის ცოლს რა დაუძინიათ, ცივი წყლით აგრილებდნენ სტუმარს. ბოლოს სტუმარი მაინც მადლობელი დარჩა — დიდი პატივი მცეს და დამათვრესო.

ძმათი ბაჰრაზმ მოსული სტუმრები

ხევსურეთში ძმები ცოლის მოყვანამდის ცხოვრობდნენ ერთად. მათ ძალიან კარგი დამოკიდებულება ჰქონდათ ერთიმეორისადმი ყველანიარად. მხოლოდ ცოლებს რომ მოიყვანდნენ, იმის შემდეგ დიდხანს აღარ ცხოვრობდნენ ერთად. იშვიათი შემთხვევა იყო, რომ ძმებს რამდენიმე წელიწადს ერთად ეცხოვრათ. ახ ერთი რძალი გამოდგებოდა გაყრის მომხრე და ან მეორე, დაიწყებდა კაპასობას, ჩხუბს. ხანდახან გამწყრალი მამის სახლშიაც გაიქცეოდა და იქიდან შემოუთვლიდა ქმარს: ვიდრე ძმას არ გაეყრები, მე მანდა აღარ მოვდივარო. ძმები მანამდინ რო კარგად იყვნენ, ცოლებს მიჰქონდ-მოჰქონდათ ამბავი და ცუდი ენა, წაჩხუბებდნენ ძმებსაც, ბოლოს გაყრამდინ მივიდოდა საქმე. გაყრის დროს ძმები მოიწვევდნენ თავის ბიძას, ბიძაშვილს. ხანდახან დედისძმასაც. თუ დიდი ჩხუბი და ბრძოლა არ ჰქნდათ და ძმები მშვიდობიანად იყრებოდნენ, მაშინ ისინი არაყსაც ამზადებდნენ გაყრაში დამხმარებელი ნათესავების პატივსაცემად. როცა მშვიდობიანად იყრებოდნენ და სასმელს დაამზადებდნენ, მაშინ, როგორც ვთქვით, თავის ნათესავებს შეატყობინებდნენ და დაუნიშნავდნენ ღღეს: ამა და ამ ღღეს მოდიოთ და გავიყრებითო. გაყრაში დასახმარებლად მოწვეული ნათესავს, თუ სხვა სოფლიდან იქნებოდა მოსული, ჩვეულებრივად გამოეგებებოდნენ, გა-

მარჯვება და ამბის კითხვა ყოველთვის აუცილებელი იყო და რე შევიდოდნენ შინ. აქ ჩვეულებრივად შეხვდებოდნენ და ბოლოს არაყის სმაც დაიწყებოდა. არაყის სმის დროს, თუ იყო ამ ოჯახში მამა, ან ერთ-ერთი, უფრო კი უფროსი ძმა, დაიწყებდა საუბარს: „ძმათავ ანგარიში ქნიანაო, ძმანივ იყენიანავ. ჩვენ გაყრა ძალიან გვიძიმს, მაგრამ ბედრიანას ხყავ კაცი გამყრელი. ვისაც არვინ ხყავ, არცვინ გაეყრებისა -დ, ვისაც კაცი ხყავ, ქვეც გაეყრებისა, მტერსთან იქავ ძმაივ იქნების. ძმან რო გაიყრებიან, იმით კი არ გაიყრებიან, რო ძმობითაც გაიყარნან. მაგრამ ჩვენ კი აბა რა კაცი ვვჭარბავ, ჯერ სრუ რაი გვაქვ, ერთად ყოფით ძლივ ვკოლტობთ (ვკოლტობთ: სუსტად ვცხოვრობთ), როსაც ველკაციანად ორთ, როსაც გაეყრებითად დავკელმარტოვდებით, სრუ რაითად ვიცხოვრათ. ჯერ ერთად რა გვიღირდა, ეხლა სრუ რაიდ მავეერგების. აღარც მტრისად ველირებითა, აღარც მაკეთისად, ყველისად დავებჩავდებით, მაგრამ რაი ვექნათ, ე-კაცთაზე ეგრ მადის. ეეხლად თქვენ შინაურები ხართ, მეტ გზა არ ას, ეს ჩვენ ბეჩაობა ორად უნდა ვახყოთ საქონიც, ნაქონიცა, მამულ-წყალიც. ემ სახლსაც წილ უნდა ვავყარათა, ვისაც ერგების, ერგების. მეორეს იმის სამაგიერო საქცევ ერგებისა, იმით სახლსავ გაიკეთებს. შენდ ჩვენ არა ბედენანი ორთ, არც არა ერთი, არც მეორე. ვიცით, რო არც ერთკე ვადიხრები -დ არც მეორეკე. რაველაც გონდათ, ისრ გაანაწილეთ. ჩვენ ყაბული გვაქვ იმაზე, რასაც რას მიუყენებთა, წილს ვახყრით“. ამ ოჯახის წევრი, მამა იყო თუ ძმა, ამ საუბარს რომ გათავებდა, ახლა მათი შუაყაცი იტყოდა: „მე ვიც, რო თქვენ ეხლა გაყრა ძალიან გვიძიმსთ, მაგრამ კლოვ საცინლად ვექნებისთ. ბედიანას ხყავ კაცი -დ გამყრელი. წინწინ გიჭირსთ, თორე მემრ იმასაც იტყვით, რო ერთად ცხოვრებაში უფრო მეტ მასახათრავი იყვაო-დ ეხლა უფრო ვავთავი-სუფლდივ, როსაც მასახათრავ აღარვისად მაქვავ; ადგომაცი ჩემ ნებაიო, დაწოლიაცავ, ვავაკეთებ რასავ კა იქნებისად-დ არას ვავაკეთებავ, არვის დავხათრდებივ. ეეხლა თქვენ გაასწორეთ ე ქონება, ხოლოთ ძმასთანით მინამრგალი ბოლომდინ არ ვახყვების კაცს. ცალკე ვასვლიდგეს ახალ სამეკომურო უნდ ყველას. ძმასთანით მინამრგალი განძად არ ვახყვების კაცს. გამაჩინჩებოი, თავისკე მიწეულობა არ ვარგ. ის სამუდამოდ გულში ჩაშჩების კაცსა -დ, ეე ქონება მალე გათავდების. ეეხლა, თქვენის თქმისა არ იყოს, ჩვენდ ერთ ძმაიცა, მეორეიც არა ბედენანი ხართ, რაით მაკეთეიც ერთი ხართ, მეორეიც იმით მაკეთე-ი ხართ. ჩვენ არც

ერთკე გადავიხრებითა, არც მეორეკე, თუნდა ერთს გქონდესთა ქონებაი, თუნდა მეორეს, ჩვენდ რა ბედენა-ი ას. ეცხლა ჩვენ შაგვანდევითა, რაველაც საჭიროი ას, ჩვენ გაგიყოფთ ცხოვრებას, თქვენ მართო ვეითხარით, რა რაის დარი ას, რა რას დაუყენათ. ჩვენც ისრ დავაყენებთა, წილს გავხყრით. რაიც ვის გერგებისთ, თქვენაც უნდა დაუქერდათ. აღარ უნდა იბძოლათ არც კაცმა, არც დიაცმა, აღარ უნდა ასტეხათ. — მე ეს არ მერგაო-დ მე ესიგ — აღარ უნდა იამბას. მე თქვენი კი იმედი მაქვ, რო ამას არ დაიწყებთ, მაგრამ ზოგს ძმა-ზალში კი შურმაქენობაი-დ შუღლი, აი ამ დლიდგეს შჩემდების, — მე ის არ მერგაოდ, მე ისიგ. ჩაშჩების ეს გულშიად, თავისობას სრუ საყვედურში არიან. ეცხლად დლოცვილებმ ჩვენებმ სალოცავებმ მშვიდობით გამყოფნასთ, ერთის მეკომურისა ორ მეკომურ გახკეთდებით. სანატრელ ყოფაი ას ესი, მასალოცავ ამბავი. გვარ რო იზღებისა, მატულობს, ეს ქვათა, ხეთაც კიდე უნდა იცოდან თქვენის სახლისათა, იმთაც უნდა უხაროდან. შუაკაცი, სტუმარი, ასეთ სიტყვებს უამბობდა ძმებს და ანუგეშებდა: გაყრისა ნუ გეშინიათ, არ არის ძნელი ამბავიო. ბოლოს შეუღდებოდნენ ქონების განაწილებას. პირველად ილაპარაკებდნენ პირტყვზე: ხარი, ცხენი, ძროხები და სხვა. ოროლ ძროხას, ერთიმეორის შესადარს, დააყენებდნენ და წილს ყრიდნენ: რომელი რომელს ერგებოდა. მერე ხარებს, ცხენებს და სხვა. მაგ, თუ ცხენი ერთის მეტი არ ჰყავდათ, მის ნაფასურს ხარებს და ძროხებს დააყენებდნენ მის მეორე მხარეს და წილით ვისაც რა ერგებოდა, იმას იღებდა. მერე გადადიოდნენ უძრავ ქონებაზე. ფარდაგები, გუდანურები და სხვა იარაღები თავ-თავისი ჰქონდათ, მაგრამ ხანდახან იარაღებზედაც წილს ყრიდნენ. საერთოდ ძმები ერთიმეორის იარაღს არ გამოეკიდებოდნენ და ვისაც რა ჰქონდა, ის იარაღები რჩებოდათ თავ-თავისი (თოფი, ხმალი, ხანჯალი და სხვა). სახლის ნაფასურს თავიდანვე აიღებდნენ და სახლსა და ნაფასურზე ყრიდნენ წილს — ვის რომელი ერგებოდა. ხევსურები იტყოდნენ: წილის ყრით სახლი ხშირ შემთხვევაში უმცროს ძმას ერგებო. ამას აწერდნენ ღვათაებრივ რაღაცა ძალას, რადგან ის ხშირად შეიბრალებდა უმცროს ძმას და სახლს იმას არგენდა. უფროს ძმას ვითომც მეტად შეეძლო ახალი სახლის აშენება, ვიდრე უმცროსს.

ბოლოს გადადიოდნენ მამულების გაყოფაზე. პირველად ერთ-ერთ საუკეთესო მამულს, ერთის დღისას აიღებდნენ და დაუსახელებდნენ უფროს ძმას. ეს მამული უფროსს ეძლეოდა „საუფ-

როსოში“ (ასე ეწოდებოდა) იმიტომ, რომ უფროსი ძმა ოჯახში დროზე მოეშველა და მეტი შრომა მიუძღვის. მერე დანარჩენ ძა-
მულებს დაუყენებდნენ ერთიმეორეს და ისე ყრიდნენ წილს. ხევ-
სურეთში მშობლებს აძლევდნენ თითო ფარდას და თითო გუ-
დანურს, სხვა მათ არაფერი ეძლეოდა. ცხოვრება მათი ნება იყო,
რომელ შვილთან იცხოვრებდნენ. ხანდახან „გაკვირავდებოდნენ“
კიდევ. ე. ი. ერთ ან ორ კვირას ერთგან იქნებოდნენ, მეორე კვი-
რას მეორესთან. ხან წლობით იცოდნენ—ერთ წელს ერთთან
იქნებოდნენ, მეორე წელს მეორესთან. ხანდახან დედა ერთ
შვილთან ცხოვრობდა, მამა მეორესთან. მერე მეორე წელს გა-
მოიცვლიდნენ: დედა იმ მშვილთან გადავიდოდა, რომელთანაც
პირველ წელს მამა იყო, ხოლო მამა იმ შვილთან, რომელთანაც
პირველ წელს—დედა. შვილებმა და რძლებმა ხანდახან ჩხუბიც
იცოდნენ: დედ-მამა არა ჩვენთან უნდა იყოს და არა ჩვენთანაო.
ზოგიერთი რძალი დედამთილ-მამამთილს დიდ პატივს სცემდა და
ყოველ ღონეს ხმარობდა, როგორმე თავისთან ჰყოლოდა დედამ-
თილ-მამამთილი. ზოგი რძალი კი პირიქითაც იქცეოდა, ცდილობ-
და ისინი როგორმე თავიდან მოეცილებინა, მხოლოდ პირში ად-
ვილად არ ეტყოდა არაფერს.

ძმებს თუ კარგი განწყობილება ჰქონდათ, მაშინ მშობლებიც
შეთანხმებით ცხოვრობდნენ შვილებთან. თუ ერთი წვრილშვილი
იყო და საჭირო იყო მშობლებისაგან მათი ბავშვებისათვის ყუ-
რადლების მიქცევა, ამ შემთხვევაში მშობლები წვრილშვილ
შვილთან იცხოვრებდნენ. როცა რაიმე საჭიროება მოითხოვდა,
მეორე შვილთან გადავიდოდნენ.

პირველი გაყრის დროს პურს ანაწილებდნენ სულობრივი რა-
ოდენობის მიხედვით. თითო ოჯახში რამდენი სულიც იქნებოდა,
იმდენ ნაწილს მისცემდნენ (პური ხევსურებს უმრავლესობას
ჰქონდა წლით-წლობამდინ საკმარისი და მეტიც. ნამდვილი პური
აქ არ მოდიოდა, მოდიოდა ქერი და ჭვავი და მას უწოდებდნენ
პურს). ერთ წლამდინ ბავშვს აძლევდნენ ერთ ვარცლს და ერთ სა-
ცერ ფქვილს. ე. ი. ერთ ვარცლს აავსებდნენ ფქვილით და ერთს
საცერს, ეს ფქვილი ეძლეოდა წელგაუთავებ ბავშვს. გაანაწილებ-
დნენ ოჯახის ავეჯს: კიბობნებს, გოდრებს და სხვა წვრილმანს.

ყველაფერს რომ გაიყოფდნენ, შუაქალები მიულოცავდნენ
ძმებს: „ღმერთმა კაზე მაგივდინასთ გაყრაი-დ ხევსურეთულთ ხთი-
შვილთ, გამრავლნასთ, შაგასწვრნასთ კიდევ შვილებისა-დ შვი-
ლიშვილების გაყრას. ღმერთმა მშვიდობას მაგავმარასთ ერთმა-

ნეცთანით მინამრგალი ქონებაი“. „ღმერთმა გიშველასთ. შავგასწვრნას გაყრას შვილებისას, შვილიშვილებისას“.

ამის შემდეგ დაიწყებდნენ ისევ არაყის სმას. დაუძახებდნენ სხვა ნათესავეებსაც — ძმა-სახლისკაცებს. ვინც მოვიდოდა, ყველანი ულოცავდნენ გაყრას. სმაში, ყანწის დალოცვაშიაც ასე ამბობდნენ: „აგაშენნასთ ღმერთმ, ძმანო, ბარაქა მაგცასთ, მშვიდობით გამყოფნასთ, კაზე მაგივდინასთ განაყრობაი. გამრავლნასთ, შვილებისა შვილიშვილების გაყრას შავგასწვრნასთ, მშვიდობითა, კარგა ყოფით. თქვენაც ყველა დაგლოცნასთ, გადღეგძელნასთ, სალხინო საქმეზე მაგიყვანნასთ მუღამ ამ ოჯახშიაცა, შინაც ღზინ მაგცასთ“ და სხვა. ამის შემდეგ ძმები თავის ქონებას მიეპატრონებოდნენ და თავ-თავის სახლში გადაიტანდნენ. ერთ ძმას ერგებოდა სახლი და თუ მეორეს სახლი არ ჰქონდა, მალე შეუდგებოდა მის შენებას, სახლი ვისაც ერგო, ისიც ხშირად ეხმარებოდა თავის ძმას სახლის შენებაში.

ძმათ გაყრას რომ გაიგებდნენ, მოკეთებებიც დაიწყებდნენ მოსალოცად მოსვლას და თან მოჰქონდათ ქინთით არაყი. არაყით მოსულ მოკეთეს ჩვეულებრივის წესით შეხვდებოდნენ. მოკეთებები მოვიდოდნენ იმ ოჯახში, ძმებს შორის რომელ ოჯახშიაც უფროსი იყო. თუ დედ-მამა ცოცხალი იყო, რომელ შვილთანაც იქნებოდნენ, მოკეთებებიც იმათთან მიდიოდნენ, თუ დედ-მამა ცოცხალი არ იყო, მაშინ უფროს ძმასთან მიდიოდნენ, იქ მიჰქონდათ არაყი, მეორე ძმასა და მის ოჯახის წევრებსაც იქ ეძახოდნენ და ერთად სვამდნენ მოკეთის მოტანილ არაყს. მერე მეორე ძმაც თავის ოჯახში დაბატიყებდა თავის მოკეთეს და ჩვეულებრივი წესით იქ სცემდა პატივს. მოტანილ არაყს ეწოდებოდა: „ძმათ გაყრის მასანახავი“. თუ ახალ სახლს ვინმე ააშენებდა, მოკეთებები იმასაც მოუტანდნენ „სახლის მასანახავს“. სახლის აშენებას რომ გაიგებდნენ, ყველა მოკეთე მოემზადებოდა და მოუტანდა არაყს. არაყის მოტანა იყო ჩვეულებრივი წესით. მოსულ სტუმრებს ისე შეხვდებოდნენ, როგორც სხვა სტუმრებისათვის შეხვედრის წესი იყო. სასმელიც იმავე წესით იხარჯებოდა და სოფელშიაც ეპატიყებოდნენ სტუმრებს. სახლის მასანახავის მომტანი მოკეთეს ასე ულოცავდა: „ახალს სახლში შასკლა კაზედამც მაგივდებისთ, მშვიდობასამც მაივმარებთ სახლს, სიცოცხლით, მშვიდობით, შვილების დღეგძელობით. ახალს სახლში გადმოსვლისად ბედნიერ ცხოვრებაიმც დაგელოცებისთ, კაცითაცად ნაქონ-საქონითაც“. მერე სმის დროს ყანწს ასე დაილოცავდნენ სტუმრები: „აგაშენ-

ნასთ ღმერთმ მამაშვილებ, ბარაქა მაგცასთ, მშვიდობით გამყოფ-
ნასთ, ახალს სახლში შასვლისად ბევრ მადლი, ბარაქა შას-
ტანას თქვენს სახლში. მადლი, ბარაქა დაგიტანასთ ნაქონსაცა-
დ გამრავლნასთ კაცითაცა-დ ქონებითაც. სტუმარ-მეზობლებო, ყვე-
ლა დაგლოცნასთ, გადღეგძელნასთ, მუდამ ღზინზე შაგყარნასთ
ამ მასპინძლის სახლში, შინაც ღზინ მაგცასთ“.

სასმლის მოტანის გარდა „მესახლკარე“ (მესახლკარე: ის,
ვინც სახლს იშენებს) კაცისათვის მოკეთებმა დახმარებაც იცოდ-
ნენ. ზოგი მოვიდოდა და უშველიდა ფიზიკური ძალით, ზოგი ხა-
რებს მოახმარებდა, ზოგი მასალას მოუტანდა და სხვა. სახლის მა-
სანახავის მომტან სტუმარსაც იმავე წესით გაუმასპინძლებოდნენ.
და გამოისტუმრებდნენ, როგორც სხვა სტუმარს. ეს კი ზემოთ
არის აღწერილი.

მესამრელოე ქალის სტუმრობა

სტუმრად მოსული ქალი მასპინძლის სახლში თუ გამოვიდა
სამრელოს, ადგება, გამოვა და მასპინძლის სახლის მარჯვენს ისეთ
ადგილზე, სადაც მამაკაცები არ არიან, დაჯდება. თუ სტუმარი იმ
დღეს წამსვლელია და სამრელო შორს აქვს, მაშინ ის სამრელოში
ალარ წავა, სახლის მოშორებით იმდენ ხანს იქნება, ვიდრე შინ
არ წავა (სამრელოები ბუდე-ხევსურეთში თავის სახლთან ყველას
ახლო ჰქონდა, არხოტში კი სოფელთან მოშორებით იყო საერთო
სამრელოები). აქ იჯდა და ვინც ხმას გასცემდა მამაკაცი, ყველას
მესამე-პირით ელაპარაკებოდა. შეიძლება ბავშვებს კი დალა-
პარაკებოდა პირდაპირ, ქალებსაც პირდაპირ ელაპარაკებოდა,
მხოლოდ ზოგიერთი ქალი მოწმიდარი იყო და მესამრელოე იმა-
საც მესამე პირით ელაპარაკებოდა. შეიძლება პირდაპირ დალაპა-
რაკებოდა ახალგაზრდა ვაჟსაც, თუ იცოდა, რომ ის მოწმიდარი
არ იყო. ახალგაზრდა ქალთან შეიძლება ვინმე ვაჟი მისულიყო
სასაუბროდ, დიაცებთან, ე. ი. ხნიერ ქალებთან, კი იშვიათად ვინ-
მე მივიდოდა. თუ ქალი მამისახლში მოსულია სტუმრად ქმრის
სახლიდან, იმან უფრო არ იცოდა ბევრი ხათრი. უცხო სტუმარი
კი მეტს იხათრებოდა. სამრელოს ნამყოფს თუ ვინმე დაელაპარა-
კებოდა, მესამრელოე ქალი ფეხზე ადგებოდა და ისე ესაუბრებოდა
სტუმარი თუ მოწმიდარი ქალია, ის საერთო სამრელოში არ შე-
ვიდოდა (ნამეტნავად ბუდე-ხევსურეთის ქალებმა არ იცოდნენ სა-

ერთო სამრელოში შესვლა), თუ ზაფხული იყო, ტანსაცმლის მსაპინძელი რა შამბებში მიწვებოდა და მიიძინებდა. საკმელს მასპინძელი მიუტანდა, მიუტანდა აგრეთვე სამრელოში სახმარ ჭურჭელს: ჯამს, კოვზს, როჩიკას, წყლის ჭურჭელს. საერთო სამრელოში ყველა ქალს აქვს თავისი ლოგინის ადგილი, დღე და ღამე გაშლილი აქვთ ჩალა და უბრალო ქვეშაგებელი რამე, ეს ადგილი უკავია მუდმივად და სხვას არავის დაუთმობს. სტუმარი ქალი რომ მოვიდოდა სამრელოში, სადაც თავისუფალი ადგილი იყო, იქ მოათავსებდნენ. მასპინძლის საკუთარ სამრელოში კი ჩაფიც ედგა ყველას თავისთვის და იქ ჰქონდა ლოგინი გაშლილი. მასპინძელი სტუმარ ქალს მიუტანდა ზედ დასახურს, უფრო ქალის ჩასაცმელად შეეკვრიას, რომელსაც თვითონაც სამრელოში ხმარობდნენ. მიუტანდნენ აგრეთვე ჩალას ქვეშ გასაშლელად.

ამ სამრელოში თუ ახალგაზრდა ქალი ვინმე იქნებოდა და სტუმარი ქალიც ახალგაზრდა იყო, მაშინ შეიძლება ერთად ექამათ, თუ ისინი „დაკოჭვილი“ და მოწმიდარნი არ იყვნენ. ხნიერი ქალები კი უფრო ერთიმეორის „ნაჯელს“ არ „ქელავენ“. ე. ი. რაც ერთმა აიღო ხელში, მეორე იმას ხელს არ ახლებდა. ყველას თავ-თავის ჭურჭელი და თავისი სასმელ-საჭმელი ჰქონდა. ხნიერი ქალები ერთდებოდნენ ერთიმეორის ნაჯელს, რადგანაც ისინი დიასახლისები იყვნენ, პურს აცხობდნენ, საჭმელს აშხადებდნენ მამაკაცებისათვის, რაც უწმინდურისაგან არ შეიძლებოდა, ვინაიდან მამაკაცებს თავიანთი სალოცავი გაუწყრებოდა უწმინდურებისათვის. ამბობდნენ: შინაური ქალის უწმინდურობა იმდენად ცუდი არ არის, როგორც ის, რომ მესამრელოე ქალი სხვა მესამრელოეს არ ერიდება, მათ ნაჯელს ჯელავს, მათთან სვამს და ჭამს, მერე სახლში სადიასახლისო საქმეებს აკეთებსო.

ჯვარის ყანაზე და სხვა წმინდად მიჩნეულ ადგილებზე გავლას ჯვარი კრძალავს. თუ ადგილობრივმა ქალმა სამრელოობის დროს ასეთ ადგილზე გაიარა, ჯვარი მოამიზეზებს და საკლავით იმ ადგილის განათვლამდე მიდის საქმე. ეს წესი ვრცელდება ადგილობრივ და ამ სოფლის დისწულ ქალებზე. სტუმარ მესამრელოე ქალებს ჯვარი არ ამიზეზებდა. მკითხავი ასე იტყოდა: ჯერ ერთი, სტუმარმა არ იცოდა, და მეორეც, სტუმრობა ჯვარმაც იცის და სტუმარ ქალს არ გაუწყრებო. მესამრელოე ქალი თუ ამ სოფლის რძალია, ან ახლობელი ნათესავი, მაშინ შეიძლებოდა ახალუხალი შეყრილიყო და მის პატივსაცემად სამრელოსთან ახ-

ლოს ლხინი გაემართათ, სადაც სტუმარიც ესწრებოდა, ოლონდ მოშორებით გაჩერდებოდა. ახალუხალის შეყრა უფრო რძალვით იცოდნენ.

დღეობის დროს საჯარო ლუდს სამრელოში ვერ მიიტანდნენ, რადგან ჯვარის სადიდებლის წაღება უწმინდურ ადგილზე არ შეიძლებოდა. ქორწილიდან და სხვა ასეთ სასმელიანობიდან კი იცოდნენ სამრელოში ლუდის მიტანა. ეს სტუმარი ქალის დიდ დაფასებას ნიშნავდა. ახალუხალში თამაშობის დროს რძალი სულ ფეხზე იდგა, სხვა სტუმარი ქალი კი არ ადგებოდა. სასმელს რომ დააღვეინებდნენ მესამრელოე სტუმარს, მისთვის განკუთვნილ ჭურჭელში ჩაუსხამდნენ ქალები. თუ არ ჰქონდა, მანდელის პირში ან ტყავას კალთაში იცოდნენ ჩასხმა. წასვლის დროს მესამრელოე სტუმარს არავენ გააცილებდა, გარდა მესამრელოე ქალებისა.

ონჩხრის მიმტანი სტუმარი

ონჩხარს უკიდურესი გაჭირვების დროს მიმართავდნენ. მაგალითად, ოჯახს მხვნელ-მთესველი კაცი რომ მოუკვდებოდა, მჭამელი ბევრი იყო, ხოლო შემომტანი არავინ, წვრილშვილის პატრონ ქერივს თუ პური შემოაკლდებოდა, ონჩხარით უნდა ეშონვნა. იგი გამოხდიდა არაყს და რომელიმე პურიან სოფელში გავლენიან კაცთან მიიტანდა. ამ კაცს უნდა დაეპატიჟა ხალხი ონჩხარზე. ვინც მივიდოდა, ყველა დაეხმარებოდა სტუმარს.

იცოდნენ საკლავების ონჩხარიც. თამბაქოს ონჩხარი და სხვა. პურის ონჩხრის მოქმედს ყველა ეხმარებოდა რადგანაც იცოდნენ, რომ ონჩხრით არ მოვიდოდა, თუ ძალიან არ უჭირდა.

ონჩხრის მომტანს ჩვეულებრივი სტუმარმასპინძლობის წესით შეხვდებოდნენ. მას ძალიან უჭირდა თავისი მისვლის მიზეზის გამხელა, მაგრამ ბოლოს მაინც იტყოდა: „ჩვენს ყოფას არ ყოფაი ეჯობ, ამ სირცხვილისად რა არ ვიყვნათა, დავიფოცნათ, მაგრამ შვილების ბრალით ვეღარც თავ მაუკლავ კაცს. თქვენაც გალონებთა, სხვას ხალხსაც, მაგრამ აგებ როგორ ამ ყმაწვილებს შიმშილით არ დავხტოცდით, თქვენფერის ხალხის დავმარებით იქნება დაიზდებოდეს. მაგრამ რაისკაისად დაიზდებიან ან ეგეები. ვერც ეგებ მაშჩებიან ემ შიმშილ-წყურვილსა დ გაჭირებას. თქმაიც მიჭირსა დ უთქმელობაიც. თქვენ იცით, რა ბეჩაობაში ორთ, შიმშილიც გვაწუხებესა, სიტიტველიც. სხო ყველა გაიძლებისა, შიმშილის გაძლება უფრო ძნელი ყმაწვილებისად. ას ავაგი, ას დავარღვი, მაგრამ სხო საშველ არაი ვნახი ჩემის ბეჩაობისაი. პურიან ხალ-

ხიავ, აგებად თავს ვინ გვიბრუნებდავ, თითო-ორიოლ ნასამუნდელნი
ჯერს ვინ მაგვეცემდავ ხთვის გულისადავ, გადავარჩენდავ მიმში-
ლით ამაწყვეტასავ. შენ კარვად იც, რო კაცს თუ ძალია არ გაუ-
ჭირდ, კაცის კარად არ მივა, არ მიიტანს ონჩხარს სათხოვლად
რაისად. მე ძალიან მიჭირდ ამაად აქ მასვლა, რო არ მგონავ
ჩემდ თავის ბრუნებაიდ დავმარება იმის მესედადაც ვის გაუჭირ-
დას, მე რო აქ მასვლა მიჭირს. შენთ სახლთვე იმით დავიხარი,
რო ხთიან კაციავ, კაცთხედულ კაციავ, ყველას კარვად ეტყვი-
საო-დ ზოგს ხთვის გულისადავ, ზოგ მასპინძლის ხათრითავ თავს
გვიბრუნებენავ. ევხლად შენთან მავედით, შენებ სტუმრები ორ-
თა, შენ თაოდ იცი, სტუმარიც ბევრ ვინახავა, მასპინძელიც. რა-
კელსაც უჯობ ისრ ვაკეთი. აბა ვალონებთ კია, რაითაც ვინ და-
გვეკმარების, შენაც, სხვებსაც, ღმერთ მაინც ვადავიკდისთ საძა-
გიეროს. ჩვენ რა ვის შავვიძლავის, რაითალ ვინ ვადავიკდით სიკე-
თეს“.

ონჩხარის მომტანი რომ ამ საუბარს დაამთავრებდა, მასპინძე-
ლი სანუგეშო სიტყვებს ეტყოდა: „არა ვინდ, ეს ონჩხარ საკვი-
რელ არა ას, არც სასირცხვილო რაი ას ესი, არც შენ ხარ ამის
მერჯულე; ეს ჭკვიანის ხალხის მავონილი, რო ხალხს ერთუცს
დავემარას. კაცი სრუ ერთი დროთ არ წავ, ხან ვის უჭირს, ხან
ვის. დაიზღებიან შენებ შვილები. კლოვ სხვას ეგებებ დევკმარე-
ბიან. ემავებების დაზდის გულისად ნუცრას ირცხვნი, ნუც სთაკი-
ლობ, ონჩხარიც ქენი, ქვეც მაითხოვი. ეეგებებ აღმ მაღიან. ყმა-
წვილ ყანას ღვავ, მალე წამაიზღების, რო სრუ ვერ ვაიგებ იმის გა-
ზდას. ეევლა მე ვაოლ, ჩვენს სოფელში ვისადაც ბურ მეგულე-
ბის, ყველას ვეტყვი. იმედი მაქვ, არც უარს ვინ მეტყვის, ყვე-
ლაიც თავს ვიბრუნებს. შენ ქვე მავიგროვდებისა, ხალხს ქვე არას
ვაუჯდების. ეევლად მე თაოდ წაოლ, არც ყმაწვილს ვის წავლლა-
ლავ, ყმაწვილს უფრო არას ვინ ვაუგონებს, კაც კიდე კაცი, კა-
ცის მისვლა სხვაი. შენ ეევლა აღარა ვი, ჩემ სტუმარი ხარ. ეევლა
სახელიც ჩემია, სირცხვილიც“. ასე ანუგეშებდა მასპინძელი ონ-
ჩხარის მომტან სტუმარს. ამის შემდეგ სტუმარი საონჩხარედ მო-
ტანილი არაყიდან ოჯახის წევრებს დაალევიენებდა და თვითონაც
დალევდა. მასპინძელი ასე დაილოცებოდა: „არაყის პატრონ ავა-
შენას ღმერთმ, ბარაქა მავცას, მშვიდობით ვამყოფას. დღეს
შენს ამბავს შჩივი, სთაკილობ, ხვალ სიხარული, ღხინ მავცას,
შვილების საკორწილო ვამზადებთოს სასმელი“. ამ დალოცვის
შემდეგ ვინმე მიცვალებულს მოიგონებდა, ყანწს იმისთვის ეტყო-

და შენდობას. ყველანი დაილოცებოდნენ და დალევდნენ. შემდეგ დიასახლისი ვახშამს მოამზადებდა და სტუმარს გაუზიარებდა პინძლებოდნენ. მასპინძელი ადგებოდა და წავიდოდა ხალხის დასაპატიებლად. ვისთანაც მივიდოდა, ეტყოდა: „თუ ღმერთი გწამთ, თავს ნუ დაღმადლებთ გაჭირებულს კაცს. ამან და ამან (სახელს ეტყოდა) ონჩხარ მაიტან პურისა. რაითაც ვის შავიძლავთ, იმით შეეწიენით. ეგენ ევხლა დაღონებაში არიან ხთისგან. ობოლ-ჭკრივი, კაც არ ხყავ საქმის გამკეთეი, შამნახავი. დღეს მაგას უჭირსა, ხვალ იქნება სხვას გაუჭირდას. ეე კაცთზე ეეგარ მადის. იქნება დაიზარდნან ეე ობლები, კლოვ ეეგენ სხვას დეეკმარებიან. თითო-ოროლ — ნასამალ პური თქვენ ქვე არას გაგივდებისათ - დ მაგას ქვე დაუხვავდების მადლი ცოცხლათადაცა, მკვდართადაც“. მაწევარს ნაწევი კაცი ეტყოდა. „პაი, პაი, რო უნდა შავეწიენათ. ონჩხარს ეგ ხო არ არჯულებს, ან განა მარჯევი მაგისად ონჩხარით მასვლა. წამოლაცა, შავეწევიც. სხვებსაც უთხრათ ჩვენებს სოფლელებს, რო ნუ შავირცხენით. თემ გაიგებს, რო აქ მეონჩხრე მაგევიდა, კარგად ვერ გავისტუმრეთ. სირცხვილი, რო არა დაუდგას. ამ სოფელს უქონლობა არ აწუხებს, პურ არვის აკლავ“. ნაწევ სტუმრებს მასპინძელი და მეონჩხრე სტუმარი ჩვეულებრივი წესით ფეხზე ადგომით შეხვდებოდნენ. დაიწყებდნენ სმას. ონჩხრის მომტანს სცხვენოდა და მის მაგიერ მასპინძელი არიგებდა ონჩხრის არაყს. სმა რომ გათავდებოდა, სათითაოდ ყველა ეტყოდა მასპინძელს, რამდენის მიცემა შეეძლო და დაიშლებოდნენ. ერთ საწყყავ ქერზე ნაკლებს არავინ შეჰპირდებოდა (საწყყავი უდრის 1 ფუთს). მეორე დღეს მასპინძელი ონჩხრის მომტანს თავისი ოჯახიდან მისცემდა, რამდენის წალეზაც შეეძლო, შემდეგ კი მოუგროვდებოდა და თავისთან შეუწახავდა შენაპირებს.

თამბაქოსა და ცხვრის ონჩხარს დიდ ყურადღებას არავინ აქცევდა, რადგანაც ის ოჯახისათვის აუცილებელი არ იყო.

სტუმარმასპინძლობა საამანათოდ მისულ კაცთან

ხეესურს რომ თავის სოფელში ცხოვრება აღარ შეეძლო მოსისხლეობის ან რაიმე ამგვარი მიზეზის გამო, რომელიმე სოფელს შეარჩევა და იქ წავიდოდა „ამანათად“. პირველად სოფელში თვალსაჩინო კაცთან მივიდოდა და მას სთხოვდა დახმარებას, რათა სოფლელებს ნება დაერთოთ მათთან დროებით ცხოვრებისა. მასპინძელი საამანათოდ მოსულის სურვილს განუცხადებდა შეყრილ სოფელს და თავის მხრივ სთხოვდა, ნება დაერთოთ. სოფელი

ამანათის მოსვლაზე იშვიათად იტყოდა უარს. როდესაც დათან-
ხმდებოდნენ, მაშინ ამანათი და მასპინძელი ჯვარში ერთ საკლავში
მიიყვანდნენ და ყველას დაუძახებდნენ. მისულ ხალხს მასპინ-
ძელი ეტყოდა: „აი, ეს სტუმარ ამ საკლავით თქვენ შამაგებარათ
ჯვარსაცა, კაცსაც. ამ საკლავით ყველას გთხოვს, შინახათა, და-
ინდვათ“. მერე ხუცესი საკლავს ამანათისა და სოფლის სამწყა-
ლოზნოდ დაკლავდა. ყველანი დაამწყალოვნებდნენ ამანათსაც და
სოფელსაც. ამის შემდეგ სოფელი ითვლებოდა ამ კაცის მფარ-
ველად, იცავდნენ მტრისაგან, ეხმარებოდნენ ყოველგვარ გაჭირ-
ვებაში. მას საჯვარო მამულიდან ორი-სამი დღის მამულსაც მის-
ცემდნენ. სტუმარი მათი შეხედულებით ხალხსაც და ჯვარსაც
ეკუთვნოდა, რადგანაც საკლავით როგორც ერთს, ისე მეორეს
მიეზარა. ამანათი იცხოვრებდა ამ სოფელში, ვიდრე მისი სურვილი
იყო.

ზოგიერთი სიტყვის განმარტება

- აზრება—შერა, ყურება.
ამოკერებულთათებ—ფართო ყელიანი, სქლად ნაქსოვი, შინ ჩასაც-
მელი ჭრელი წინდები ტყავის ძირებით.
ანდაზი—მთიელთა წარმოდგენით, გვაროვნულა ჯგუფები სულეთში. ანდაზი
აერთიანებდა ერთი გვარის, ერთი შთამომავლობის გარდაცვლილთა
სულებს.
ახალალ—პატარაძალი.
ახალი—ჩვეულებრივი მნიშვნელობის გარდა. ნიშნავს ახალგაზრდას
ბედიან ან ანთისა ბედი სწყალობს, ბედნიერი.
ბეწიქურთა—პატარა.
ბუბულა—ყვავილი.
გალ—მოკლე ჯოხი.
გამართული—გასამგზავრებლად გამზადებული, წამსვლელი.
გატანჯული—სმის შედეგად უგუნებოდ მყოფი. ნამთვრალევი
კაწუნო—შეპასუხება, სიტყვის შექცევა პიროვნებისა, რომლის საუბარს ანგარიშს
არ უწევენ.
მარტე—ავი, ბრაზიანი. ნიშნავს აგრეთვე მძიმე, ძნელ საქმეს, ამბავს, ავადმყოფო
ბას და ა. შ.
მალალ-ბანი—ხევსურული ტერასული სახლის მეორე სართულის—ჭერხოს ბანი
მალალსათითე—საბრძოლო საცერულის სახეობა, ცალპირად გადაუღის
მალალი კბილები.
მაწევიარი—მოპატიყე.
მაწმიდარი—ხატის კაცი, წმინდანი.
მგებრი—დოღის დროს დაღლილი მხედრის შემცველი, რომელიც მას გზაში
ეგებება და თვითონ ჯდება ცხენზე.

- მესულთანე — სულის მკითხვენი, გარდაცვილითა ნება-სურვილის გამცხადებელი.
- მტყობიე — მაცნე, რაიმე ამბის შესატყობინებლად გაგზავნილი პირი.
- მყოლი — მყარი.
- ნალვეი — ძველი, გაცვეთილი ცელსპირი.
- ნაჭრევი — ქრილობა.
- ორძირამთლიანი ხისგან გამოთლილი, თაგბოლო დახურული, მცირე ზომის საწყვე ქურჭელი.
- სააბრაშუნე გალი — საქარგავად საქირო აბრეშუმის ძაფების გადასახვევი, ხისგან გამოთლილი ხელსაწყო.
- საგონი — საფიქრალი, სადარდებელი.
- სადიაცე — ითქმის მხდალ კაცზე.
- სათითენი — საბრძოლო საცერული.
- საკვირელთგამოსვლა, დიდი ამბის ატეხა, ზედმეტად გადარევა რაიმეს გამო.
- სამრელ — დროებით საცხოვრებელი საგანგებო ნაგებობა „დედათწესიანი“ ქალეზისათვის.
- საპოხიერბო.
- სასაგძლე — საგძლისათვის განკუთვნილი ხზოს ტყავის გულა.
- საქნარ — მიცვალებულის მოსაგონარი ხარკი.
- საფუქრები — ხელთათმანები.
- საყათრონგზანი — გზა, სადაც ბევრი მგზავრი მიდმოდის.
- სახელისდადეხა — სუფრის დალოცვა მიცვალებულთათვის, შენდობის თქმა.
- სახრელი — გულამორმავებელი, ხისგან ნაკეთები მცირე ზომის ხელსაწყო, დართვის, ან ძაფის გრეხის დროს თითისტარის შიგ სატრიალებლად.
- სულუქცევიარ — რაიმე საწესო დანიშნულებით ყანწის ან თასის გამოცლასულმოუთქმელად.
- ტალავარნი — მიცვალებულის ტანსაცმელი. წლამდინ გაწყობილია რაიმე საფენზე. საჭიროების შემთხვევაში გამლიან და ტირიან.
- ტკეცა — ხელით ცემა
- ტოტოხთდგომა — მოსასახლეთად მზად ყოფნა.
- ფარაგი — ქალის კაბის — სადიაცოს — გულისპირი.
- ქაზდარი — იატაკი
- ქირჭო — ქერში ჩამოკიდებული ხის კავი ხორცის, დუმის ანქონის ჩამოსაკიდებლად.
- ქმრელულები — ქმრის ძმა-ბიძაშვილები რძლისათვის.
- ქჩერეხა — გამეტება.
- ღურღუქელი — სიმიდის ფქვილის მოხარშული პატარა კვრები.
- ყვერფი — კერის შუაგული, რომელშიც ცეცხლი ანთია.
- შამანი — ნაბოლარა, წყალწყალა არაყი.
- ჯღანი — ტყავის თასმებით ძირგამობანდული ფეხსაცმელი, ბანდულები.

სამიგბელი

გეოგრაფიული სახელები

ამლა 131, 186	მიოხო 92
არხოტი 131, 136, 191, 226, 236, 243	მირგვალ-ვეესურეთი 198
არხოტის ვადასავალი 8	პირაქეთ-ვეესურეთი 45
არხოტის მთა 80	პირიქითი 76
აფკუმოს წყალი 42	როშკა 104
ახიელა 131, 235	საქელე 145
ბალაეაჩო 80	ქმოსტი 104
გუდანი 147	ღული 104, 125
დათვისი 14	შატილი 183
ერწო 38	ჩარგალი 17
თათხელის ბოლო 229	ჭიე 147
კვირიწმიდა 129	უაზბეგი 235
კორშა 125	ძაუგი 119
ლიქოკი 42	ჭუთა 235

საკულტო სახელები

ანატორის ჯვარი 183	დროშის სტუმრება 143
ანგელოზნი 10, 122, 156, 175	დროშოინი 148
ანდაბი 185	ეშმა 119
არხოტის ჯვარი 196, 200	ზლის ბედისკვერა 72, 75, 79
ბედისკვერა 72, 73, 75, 79, 84, 93, 94, 97, 104, 105, 107, 194	ზღვენი 43
ბულაური 150	ზღურბლის სამლაჯაო 199
გამქლონი 145	თავზე რიგი 46, 55, 61
გიორგი ნაღორმშვენიერი 112	თასების შასახელება 158
გუდანის ჯვარი 143, 144, 245	თაბისთავი 29
დაკოქვილი 45, 244	კვირაე 120, 127, 153, 155, 211
დამწყალობენება 112, 113, 152	კიკინმაღალი 153
დარბაზი 85, 145	კურთხევა 113, 122, 152
დარბაზისკარი 144	ლაშარის ჯვარი 104
დასტური 144—148, 195, 196	მასანახავი 35
დასტურ-კელოსნები 85, 145	მასანთონი 99, 103, 105, 112
დოდვი 12, 34, 46, 49, 51—54, 58, 61	მაწმიდარი 43, 113
დროშა 147, 148, 150	მგზავრ ანგელოზი 147
	მგზავრი დროშა 145, 146, 176

მებედისკვერაე 72
მელოდეები 52, 53
მედროშაე 146, 147, 150
მეკოდენი 60, 61
მესახელე 23
მესახმოთე ანგელოზი 152—155, 157—
159, 161
მესულთანე 22, 23
მეჯალაფენი 229
მთავარანგელოზი 196, 198, 199
მკითხავი 143, 154
მოვსენება 112, 113, 122, 148, 152, 154
მჭედართ ტაბლა 53
ნარევი 44
ნეფიონთ ტაბლა 121, 122, 124
ოგრის სულმკვდარი 28
პირის პარსეა 68
ჟამისწირვა 148, 150
რიოში 28, 127
ხადიდებელი 148, 155, 156
საკლავით შამაბარება 248
საკლავის შასახელება 185, 204
სამეშვლო ზღვენე 166, 171
სანათლავი 166, 169
სანთელ-დღე 55, 68
სანთელნი 46
საპირიქსნო 204
სატაბლო პურები 157, 191
საქეაბე 189, 196, 197
საქნარი 45, 47, 55, 59, 61, 69, 118,
119
საყენო 118
საწღე 59, 64, 69, 70, 71, 116, 157,
160, 161, 201
საწდის დალოცვა 70
სახელის დაღება 22, 23, 38, 53, 64,
65, 158
სახმოთ 150, 151, 153, 154, 156, 157,
160
სახმოთ გუდანის ჯვარი 143
სახუტო კოჭობი 147, 148
საველოსნო სკამი 144
სეფე-სანთელი 152

სულეთობა 23
სული 127, 161, 180, 185, 201, 206
სულის სახელი 22, 23
სულის ხუცესი 55, 61, 65, 204
სულუქცევაი 24, 70
სულწმიდანი 101, 144
ტალავარი 37, 47, 48, 56, 59, 60, 61,
69, 90, 100, 101, 113
უქმის ნათელა 216
ფიც-ვერცხლით ძმობილობა 176
ქადაგი 12
ღამისთევა 143
ღამისთევა-ჟამისწირვა 144
ღამისმთეველი 147, 148, 150, 156
ღმერთი 64, 127, 128, 157
შასახელება 154
შაწირვა 143, 206
ცხენ-დოღვი 46, 69
ცხენთ ტაბლა 51, 59, 61
ძახილით ტირილი 37, 47, 61
წელგათაეება 49, 55, 59
წელწადი 72, 73, 93
წელწად-ღამე 72
ხთისკარი 112, 153, 156, 158
ხთიშვილთ ხსენება 155
ხთიშვილნი 12, 33, 145, 155, 156, 169,
157, 171, 174, 175, 177, 178, 179
ხუცესი 33, 45, 112, 113, 122, 128, 144,
146—148, 152, 154, 156, 158, 166,
185, 188, 195—197, 211
ხუცეს-ველოსნები 45, 144, 145
ჯავმატის ჯვარი 99, 105, 112, 113
კმითმატირალი 37
ჯვართ გაღიდება 148, 149
ჯვარის გამძლო 144
ჯვარის დიასახლისი 45
ჯვარისკარი 194, 195
ჯვარის მასვლა 120
ჯვარის მაწევაი 143, 146
ჯვარის სტუმრობა 140
ჯვარიონი 144—146, 149
ჯვარში შაჯდობა 187
ჯუთის წმ. გიორგი 189, 190

- აზნაურები 44
 ამანათი 248
 აპაურნი 73, 74, 92
 ასამტეხლო 182, 183, 185
 აქიმი 164, 165, 166, 168, 169
 ახალზალი 17, 18, 130, 132
 ახალუხალი 30, 38—40, 88, 91, 97, 104,
 106, 114, 120, 126, 130, 133, 134, 180
 ბოსელი 8, 10, 11, 36, 44, 47, 58, 77,
 89
 გვარი 30, 94, 96, 115, 118, 121, 154,
 179, 181, 184, 185, 188, 197
 გვრინი 214, 215, 217
 გზათ აესნა 109, 110
 გუდანური 40, 97
 და-ბიძაშვილები 181
 დაჭრელებული კვერი 112, 125
 დაჭურუმება 21, 24
 დედათწესი 82, 83
 დედიშა 44, 48, 49, 94, 95, 97, 145
 დედობილი 179
 დედულ-მამული 25
 დედულნი 95, 96
 დიაცი 17, 26, 41, 89, 95, 107, 114
 დისწული 44, 49, 94, 95, 97, 115
 დობილი 178, 179, 211
 დობილ-მობილი 208
 დრამა 172, 173, 175, 176, 179, 187—
 189, 194, 195
 ეზო 118
 ელჩი 40, 105, 111, 160, 211, 221
 ერთად შეყრა 162
 ზალი 17, 18, 65, 72, 74, 76, 78, 79,
 88, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
 109, 110, 113, 114, 115, 117, 118,
 119, 126, 135, 139
 ზედამდევი 28, 29, 53, 57, 63, 67, 69,
 129, 149, 150, 156, 158, 159
 ზედგანი 38, 64
 ზღის დაკითხვა 111
 ზღის მამყვანნი 112
 ზღის მოსაკითხი 120
 ზღის მყოლნი 135, 136
 ზღუბლის სამლაგაო 199
 თავი 59
 თავმკიდებარი 80
 თავსისხლი 132, 173, 182, 200
 თავშემლად მღერა 42, 92, 93, 145, 146,
 150, 153, 156, 158, 159, 186
 თეთრა 215
 თითის სამქსნელო 187
 იარაღაურილი კაცი 186
 კაი ყმა 32, 75
 კალთის მოჭრა 96
 კალო 44
 კაფია 75
 კაფიაობა 53
 კარახანა 145, 146, 149, 159, 193
 კოლი 51, 56, 59, 60, 69
 კოდის მოჭიკა 197
 კოლტობა 239
 ლიშანი 73, 99, 107
 ლიშან-სამთხოვრო 73, 78
 მალულნი 34
 მამანი 36
 მამისახლი 66, 59, 134, 135, 136
 მამის დედულნი 95
 მამის კერა 96
 მამკალი 223, 224
 მამკალე-მამკედრობა 50, 104, 180, 181,
 183, 187, 188, 192, 199, 200, 203, 206
 მამყვანნი 12, 112, 116
 მანდელი 32, 78, 79, 125, 140, 141
 მასანახავი 6, 13, 22, 35, 45, 89, 240,
 242
 მალაზანი 44, 57, 140, 150
 მაწევაი 13, 15, 17, 19, 50, 75, 82,
 101, 108, 109
 მგებრი 52—54
 მეღელულე მუშა 212
 მემასანახავე 18, 77, 79, 90, 112
 მენაჭრევე 164, 168, 170, 173, 175
 მეპურეთ ვაჟამი 56
 მეტრულე 183
 მესადილე 215, 217, 219
 მესახლკარე 243
 მესვეური 225
 მეწულე 214, 216
 მეჭენცლეები 213
 მოთბელთ სადილი 221, 223

- მთიბლები 212—217, 218, 221, 223, 225
 მთიბლური 216, 217
 მოგვარეები 44, 49, 84, 127, 137, 181, 193
 მოსისხლე 66, 164, 167, 187, 200, 203, 204, 205, 206, 207
 მოსისხლეობა 124, 164
 მტყობიე 45, 46, 56, 57, 58, 60
 მუშათ პატრონი 213, 224
 მუშანი 217, 218, 222
 მყოლი 113—116, 118—120, 122, 125, 126, 128, 129, 130, 132—136
 მჩეჩელ-ტოლის მთელავნი 226, 230, 231
 მძახლები 73, 74, 76—79, 91, 92, 99—102, 104, 105—111
 ნადედობი 118
 ნაპრევი 215, 217
 ნალევი 217
 ნაშვილობი 177
 ნაწეალა 10
 ნაწელის კარნი 10
 ნახეა 35
 ნეფე 111, 120, 123, 125, 133, 134
 ნეფიონი 120—123
 ონჩხარი 245—247
 ორძირა 114
 პატივი 71, 100, 113, 147, 201, 206, 207
 პატივის მიტანა 70, 101, 200, 206
 პირშასამყრელი 191—194, 202
 რიგი 46, 182, 202
 რიგის საკლავი 171, 173, 187
 რიგისყენება 182—187
 რჭული 165, 171—174, 199
 რჭულის თავი 172, 182
 რჭულის კაცები 170, 171, 174
 რჭულის საკლავი 171, 173
 სააბრაშუნე გალი 73
 სააქიმო 166, 169, 171
 საგზაო 114
 სადედო 187
 საღიაცო მხარე 19, 26, 30, 101, 204, 209, 219, 227
 საკეამი 8, 10, 11, 18, 19, 37, 76, 77, 83, 89, 100
 საკლავ-პატივი 164, 166
 სალოგინე 44
 სამამაცო 11, 68, 75, 77, 209
 სამამაცო სკამი 19, 29, 30, 64
 სამამკლო 29
 სამანატურო 6
 სამთხოვრო 75, 95, 99, 100, 104, 107
 სამრელო 35, 113, 243, 244, 245
 სამყოფო 10, 19, 76, 89, 109, 118, 130, 176
 სანაკეეთო 20
 სანაწევერო 17
 საპირბეწე 230
 სასიძოდ მისელა 137—139
 სასტუმრო 132
 საუნამუსოე ნაჭრევი 162
 საუნცროსო 11, 50
 საუფროსო 119, 241
 საუფროსო სკამი 50, 84, 89, 111, 119, 120, 126, 127, 165
 საფათელე ნაჭრევი 102
 საფლავ-სამარხის სამკსნელო 187
 საქება 189, 196, 197
 საშუაჯაკო 99
 საძილიბრე 91
 სამმო 187
 სამმობილო 210, 211
 საძროხე 19, 104, 110, 111, 118, 125, 130
 სეე 223, 225
 სეილი 50, 59
 სისწენი 195
 სისხლიან საკლავი 164, 194
 სისხლიან საკლავ-პატივი 162
 სისხლის სისხლში გაბრა 124
 სოფლის ჯარი 96, 149
 სწორფრობა 30, 40, 103, 211, 23.
 ტოლი 226, 230
 ტოლის თელვა 230
 ტოლის მთელავნი 227, 231
 ტყავ-სალამო 149
 უჯაკური 181
 ულო 225
 ურბეთი 117
 ფანდური 31, 91, 96, 130, 142, 150

- ფეკზემდგომი 29
 ფეკზე მღერა 148
 ფეხონი 48
 ფიც-ვერცხლით ძმობილობა 176
 ფოლი 228
 ქაზდარი 11, 19, 48, 84, 116
 ქალის გამოცემა 78, 141
 ქალის დაკითხვა 107
 ქალ-ვაჟობა 203
 ქარმიჯი 29, 30, 216, 224
 ქირკო 25, 38, 144
 კმრეული 48, 66, 78, 79, 82, 83, 88,
 89, 91, 102, 103, 105, 107, 110, 113,
 134
 კმრისდა 103
 კორწილი 107, 109, 111, 120, 122, 124,
 126
 კოხი 6
 ქურთი 13
 ღაჯია 53, 62, 119, 121, 123
 ღვედრა 53, 54, 75, 76, 89
 ღვიძლი ღვიძიმა 94
 ღომელი 64
 ღურღუქელი 94
 ყვერფი 56, 64, 101
 ყვერფი 56, 64, 101
 ყმა 104, 143
 შამანი 82
 შვილობილი 65, 179, 201
 შინში 46, 47, 68
 შუაკაცი 11, 17, 32, 33, 73, 98, 99,
 100, 108, 124, 161, 163, 164, 166,
 171, 174—177, 187—188, 194, 196,
 201, 242
 ჩარეკი 74
 ჩაფი 244
 ჩაჩქანი 147
 ჩირაზი 10, 17, 215, 227
 ჩონგური 91
 ჩრაქეი 17, 215
 ცეცხლო-მგზე 227, 228, 230, 231
 ძებნა 96
 ძმა-ბიძაშვილები 66, 100, 137
 ძმა-სახლიკაცები 13, 151, 160, 164,
 175, 176, 181, 183, 184, 198
 ძმადაფიცვა 176
 ძმობილი 31, 33, 34, 178, 209, 210,
 231
 ძმობილთა 33, 210
 წილი 45
 წილნაწილი 6
 წინამძღვარი 115, 116
 წინგარდა 8, 36, 44, 45, 47, 48, 58,
 76, 77, 118, 175
 კირუნახავი შვილი 177, 178
 კიკი 7
 კერხო 8, 9, 11, 14, 18, 37, 48, 53, 69,
 77, 89, 160, 227, 228
 კვაეი 241
 კრა-კრილობა 164, 168, 171, 173,
 კირისპატრონი 35, 36, 37, 39, 44, 47,
 48, 49, 50, 52, 55, 56, 58, 59, 62, 90,
 100, 109, 111, 113, 180, 183, 184,
 196, 203, 204
 კირისწყენა 36, 39, 49, 59
 ხარგი 61, 62
 ხიჩონი 6
 ხოწი 170
 გელის დაღება 169
 გენცელა 212
 გენადგასელის სამგსნელო 187
 გმალიკა 170
 გმელ-პატივი 162
 გმელ საკლავ-პატივი 162
 ჭურუმბი 186, 193, 195
 ჭლანი 60, 77, 125, 160, 209

შინაარსი

რედაქტორისაგან	3
სტუმარმასპინძლობა მასანახავეის დროს	6
სტუმარმასპინძლობა მკვდრის მატირლებთან	44
სტუმარმასპინძლობა საქნარში	55
მებედისკვერათა სტუმარმასპინძლობა	72
ზღის ბედისკვერა	72
ღისწულის მისვლა დედიძეებთან	94
ქალის მთხოვართან სტუმარმასპინძლობის წესი	98
ქალის სათხოვრად მისვლა სტუმრებისა	99
სტუმარმასპინძლობა ქალის დასაკითხავად მისულებთან	107
სტუმარმასპინძლობა ქორწილში	111
სასიძოდ მისვლა	137
ზღის სტუმრობა ჭმრეტულთ სოფელში	140
სტუმარმასპინძლობა ღამისთევიაში	143
სტუმარმასპინძლობა სახმთოში	151
სტუმარმასპინძლობის წესი მტრების შერიგების დროს	161
სტუმარმასპინძლობა მამკლავ-მამკვდრობის დროს	180
სტუმარმასპინძლობა პირშასამყრელის დროს	191
მოსისხლევა სტუმრობა	203
სტუმარმასპინძლობა დობილ-ძმობილობაში	208
მთიბელ-მამკალი	212
მჩენელ-ტოლის მთელავნი და მათთან სტუმარმასპინძლობა	226
მიმსვლელ-მიმსვლელი უცხო სტუმარი	232
ძმათა გაყრაზე მოსული სტუმრები	238
მესამრელოე ქალის სტუმრები	243
ონჩხრის მიმტანი სტუმარი	245
სტუმარმასპინძლობა საამანათოდ მისულ კაცთან	248
ზოგიერთი სიტყვის განმარტება	249
საძიებელი	251

Очиаური Алексей Алекевич

ОБЫЧАИ ГОСТЕПРИИМСТВА В ХЕВСУРЕТИ

(на грузинском языке)

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ვ. ი თ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი,
ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი გ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი

დამბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

ИБ 1136

რედაქტორი თ. ო ჩ ი ა უ რ ი
გამომცემლობის რედაქტორი რ. ფ ე ი ქ რ ი შ ვ ი ლ ი
ტექნორედაქტორი ც. ქ ა მ უ შ ა ძ ე
მხატვარი ე. ხ მ ა ლ ა ძ ე
კორექტორი ნ. ფ ი ფ ი ა

გადაეცა წარმოებას 26.2.1980; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 29.12.1980;
ქალაქის ზომა 60×90¹/₁₆; ქალაქი № 1; ნაბეჭდი თაბახი 15.8;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 12.4;

უე 01292;

ტირაჟი 3000;

შეკვეთა № 736;

ფასი 1 მან. 60 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

